

Historisch Voorburg

Jaargang 18

2012

Nummer 1

Een speelse straat in West

100 jaar Vrijburgstraat

100 jaar Vrijburgstraat

**Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door
financiële bijdragen van:**

- Agterdenbosch NVM Makelaardij
- Brunings, Voorburg
- CopyCorner, Voorburg
- Notariskantoor mr R.M. Dom
- De Haas, advisering duurzaam gebouwde omgeving, Voorburg
- Fonds 1818
- Danny Frietman, partner van KBenP Strategie & ICT
- Garagebedrijf R. van der Holst, Voorburg
- Gemeente Leidschendam-Voorburg
- Stichting Gilles Hondius Foundation
- Boekenfonds Elisabeth Grent / F.J.A.M. van der Helm
- Henk Kuitems, herenkapsalon, Voorburg
- International Medical Centre, Voorburg
- Koelemij ijzerhandel, Voorburg
- Knoop kapsalon, Voorburg
- Leeuwenberg fysiotherapie, Voorburg
- Meeuwisse Loodgieters, Voorburg
- Model Engineering, Voorburg
- Mooijman Assurantien, Voorburg
- same-d. 2- en 3-d vormgeving, Voorburg
- Sint Martinusfonds
- Smeitink bv. Het Groenterijk, Voorburg
- Makelaardij WVK, Voorburg

Inhoud

Van de redactie	3
Het oude 'Huis te Vrijburg' aan de Broeksloot	4
Van weiland tot bouwlocatie	38
Een palet aan bouwstijlen in de Vrijburgstraat	58
Werk aan de winkel	74
De Vrijburgstraat in de oorlogsjaren	82
Een speelse straat met een sterk sociaal leven	92
Markante bewoners van de Vrijburgstraat	106
Bewoners in de Vrijburgstraat	124
Noten en bronvermelding	132
Auteurs	143
Colofon	144

Omslag en hierboven:

Ansichtkaart met spelende kinderen in de Vrijburgstraat, circa 1925. Ingekleurd door same-d in 2012.

Collectie A.J.A. van Pelt, Voorburg

Van de redactie

De Vrijburgstraat ligt in Voorburg-West tussen de Prinses Mariannelaan, de Laan van Middenburg en het Westeinde in.

De diversiteit van de voorgevels geeft de straat een speels karakter. Dat speelse is ook terug te vinden in de jaarlijkse deelname aan de Nationale Straatspeeldag. De kleine 40 huizen lenen zich goed voor bewoning door gezinnen met kinderen en buitenspelen is dus al 100 jaar de gewoonte. Ook is de omgang van de bewoners onderling speels te noemen. 'Spelen' lijkt dus wel een sleutelwoord in de straat.

Dit boek, het vierde straatboek in de reeks van de Historische Vereniging Voorburg, kent een chronologische opbouw. Hoofdstuk 1 vertelt de ontstaansgeschiedenis van het 'Huis te Vrijburg' waar de straat naar genoemd is. Een van de bewoners van het prachtige buiten heeft een grote internationale rol gespeeld, die zelfs nu nog van invloed is. In het tweede hoofdstuk wordt beschreven hoe de straat ontstond. Bij archiefonderzoek is gebleken dat de Vrijburgstraat deel uitmaakte van het oudste stratenplan van Voorburg. In het derde hoofdstuk is te lezen in welke architectuurstijl ieder pand gebouwd is. Hoofdstuk 4 behandelt de geschiedenis van de bedrijven in de straat. De oorlogsjaren hebben een plek gekregen in het vijfde hoofdstuk. Hoe de bewoners met elkaar hebben samengeleefd, is beschreven in hoofdstuk 6. De markante, beroemde, of bekende én de minder bekende straatbewoners passeren de revue in de beide laatste hoofdstukken.

Zonder steun kan een boek als dit niet verschijnen. Onze dank gaat uit naar de sponsors en naar de bewoners en oud bewoners die ons hun herinneringen toevertrouwen. Een bijzonder woord van dank past ook de schrijversgroep die dit prachtige document heeft weten te realiseren.

Het oude 'Huis te Vrijburg' aan de Broeksloot

Het Huis te Vrijburg aan de Broeksloot. Over de Broeksloot ligt de brug naar Vrijburg met twee mooie hekpilaren.

Tekening A. de Haen de Jongere, 1730. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam

Kees van der Leer

De tijd, waarin aan de noordwestkant van Voorburg grote onherbergzame moerasvlakten ofwel Broekvelden lagen, is ver weggezakt in de herinnering. Dat deze onbegaanbare gronden uiteindelijk verdwenen, is vooral te danken aan de Broeksloot, een sloot die omstreeks de veertiende eeuw werd gegraven aan de rand van deze moerassen.

Eeuwenlang voerde deze sloot het water weg uit de zompige gronden, die zodoende geleidelijk aan werden herschapen in uitgestrekte grazige weiden. Later kwamen hier complete wijken met woningen en industrie. Toch ligt nu, in 2012, de Broeksloot aan de rand van het Westeinde nog steeds in vrijwel dezelfde bedding als die eertijds werd gegraven. Daarbij volgt het oude schelpenpad langs de sloot trouw de lome bochten in het donkere water, al honderden jaren lang. Maar vooral in het voorjaar heeft het pad, ieder jaar weer, eenzelfde verrassing die het honderden jaren geleden ook al bood. Elk voorjaar opnieuw verschijnen langs het donkere, bijna stilstaande water, duizenden boterbloemen, die in een lange gele waas tussen het witte fluitekruid het schelpenpad opvrolijken met hun typische lentekleur. Eeuwenlang was dit water ook het toneel van zowel de bedrijvigheid als de idyllische rust van de boerderijen en buitenplaatsen aan zijn oevers. Die landelijke taferelen rond de Broeksloot inspireerden diverse schilders tot mooie arcadische kunstwerken. Maar sinds die boerderijen en de buitens in een vorige eeuw verdwenen, waren het water en de oevers verstild geraakt en verkozen ook de kunstenaars andere plekken. Slechts een enkele treurwilg boog nog verdrietig zijn lange takken naar het donkere water. Een verlate herinnering aan de imposante hofsteden Vrijburg en Vliëburg,¹ de twee mooiste van alle buitens die hier eens aan de oever hadden gestaan, temidden van de natuurlijke rust en schoonheid.

Toch werd die idyllische rust langs de Broeksloot in het verleden zo nu en dan ernstig verstoord. Zo brak er in de zestiende eeuw in dit gebied groot gekrakeel los toen een buitenplaatseigenaar tussen Vrijburg en Vliëburg, ongeveer op de plek waar nu de Vrijburgstraat ligt, een sloot liet graven, dwars door een openbaar buurtpad, waardoor de vrije doorgang werd belemmerd. Dit heftige conflict zorgde in ieder geval voor een mooie kaart met daarop de oudste aanduiding van de twee genoemde hofsteden. Jaren later werden de bewoners van genoemde hofsteden opnieuw opgeschrikt, ditmaal door luid en angstig hulpgeroep van een late wandelaar, die kort daarna vermoord werd gevonden aan de Laan van Werve, zoals toen de huidige Laan van Nieuw Oosteinde werd genoemd. Het komt allemaal aan de orde in het nu volgende verhaal. Daarin zullen ook de deftige eigenaren van de hofstede

Vrijburg een voor een passeren en wordt beschreven hoe uitzonderlijk fraai Vrijburg er heeft uit gezien. Een van die eigenaren-bewoners had een bijzondere band met het naburige Hofwijck en diens bouwheer Constantijn Huygens. Deze was regelmatig te gast op Vrijburg en hij schreef dan ook een fraai gedicht ter ere van de bewoners. Tevens zal ter sprake komen dat vrijwel alle schrijvers over Voorburgse buitenplaatsen de oudste eigenaren en bewoners van Vrijburg onjuist hebben aangegeven en vaak hebben verward met die van de Voorburgse Loo of een ander huis. Uiteraard zal aan het einde van het verhaal ook de naam worden genoemd van de grondspeculant die omstreeks 1800 Vrijburg liet afbreken, waarna hier een aardige buurtschap ontstond met diverse kleine woningen en bedrijfjes. Uiteindelijk verdwenen ook deze gebouwen en werd de grond van het voormalige Vrijburg rond 1930 benut voor de huizen aan de Westenburgstraat, de kort daarna aangelegde Tuinluststraat met het ertussen liggende stukje Overburgkade, en het grasveld naast de spoorbaan, dat al snel 'Opa's veldje'² werd genoemd. Maar nog steeds leeft de herinnering aan het oude 'Huis te Vrijburg' voort in de naam van de Vrijburgstraat, waar wordt gevierd dat deze straat in 2012 al zo'n 100 jaar bestaat.

De Broeksloot met het schelpenpad bedolven onder boterbloemen. Foto auteur, voorjaar 2011

Een lastige buurman

Halverwege de zestiende eeuw stond aan de Broeksloot een boerenhofstede met 11 morgen land, vermoedelijk het latere Vliëburg. Eigenaar was ene mr. Thomas Brandelin, een voornaam baljuw en advocaat bij het Hof van Holland en rentmeester van Rijnland.³ Brandelin woonde halverwege de zestiende eeuw in een mooi pand aan de Haagse Kneuterdijk, in een deftige wijk naast 'de hertog van Bruynswijk'.⁴ Brandelin had zijn Voorburgse boerderij met bijbehorende grond verpacht aan de gebroeders Adriaen en Gerbrant Fredericks.⁵ De boerderij had een mooi uitpad naar de Middenweg, de huidige Prinses Mariannelaan. Omstreeks 1558 waren genoemde pachters

met enkele werklui, vermoedelijk in opdracht van Brandelin, begonnen een sloot te graven, vanaf de Broeksloot, door het land, richting Vliet. Daarbij schroomden zij niet om de Middenweg, ter hoogte van de huidige Vrijburgstraat, eveneens te doorgraven. Hierdoor werd de gebruikelijke vrije doorgang over deze Middenweg belemmerd, uiteraard tot groot ongenoegen van de bureu, onder wie een zekere Vranck Gerrits, die nu alleen met een grote omweg hun percelen konden bereiken. De reden voor het graven van de sloot wordt nergens vermeld, maar ongetwijfeld was het bedoeld ter verbetering van de waterhuishouding van de grond van Brandelin. Maar enkele bureu namen geen genoegen met deze in hun ogen egoïstische en

De Broeksloot bij de buitenplaats Vrijburg. Direct naast de brug is het hek te zien met de twee markante pilaren. Op het water ligt een groenteschuit van waaruit groente wordt gedragen naar de buitenplaats. Penseeltekening P.C. la Fargue, 1757. Collectie Haags Gemeentearchief

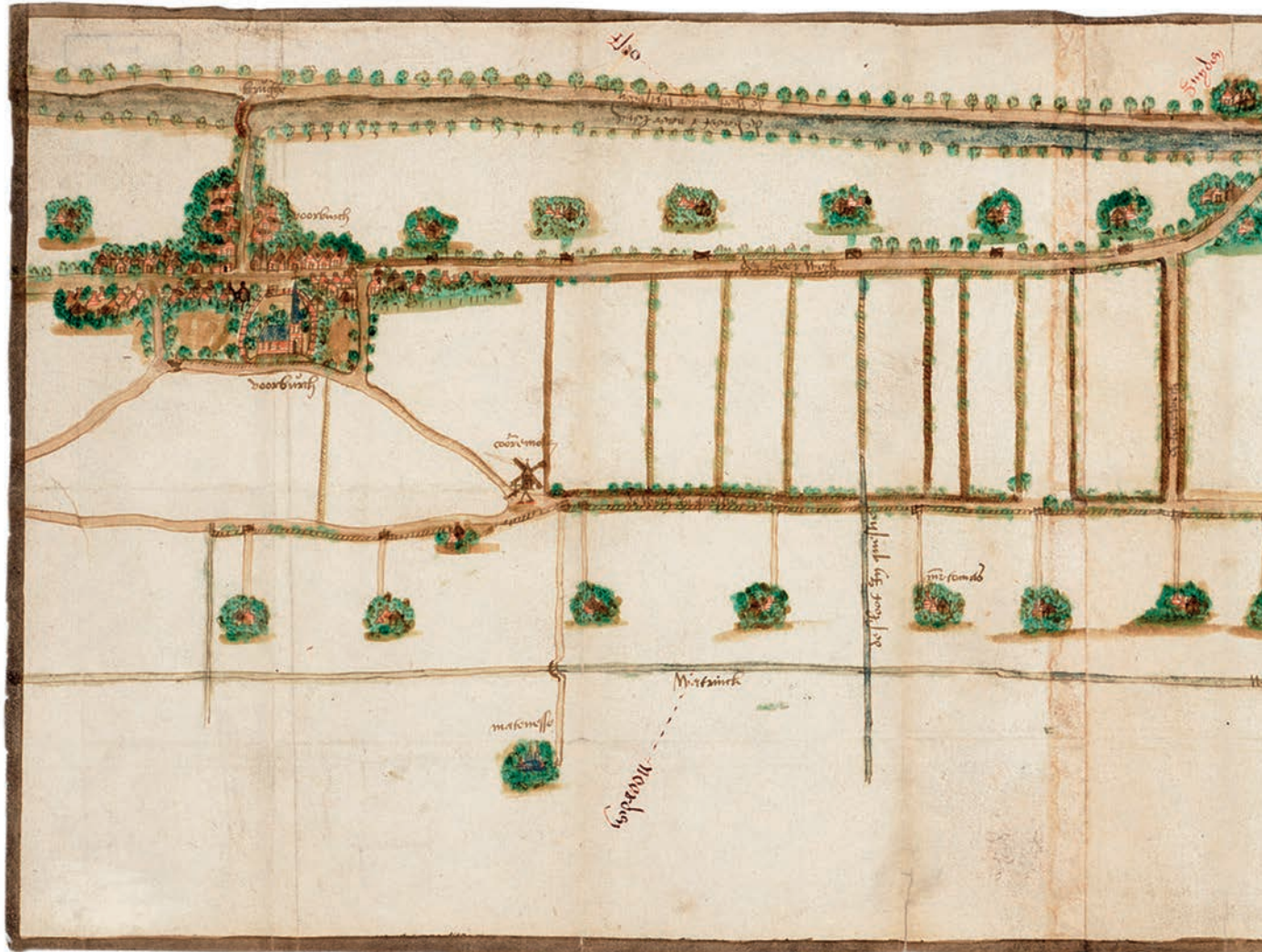
buuronvriendelijke daad en beklagden zich bij het Hoogheemraadschap van Delfland, dat immers over sloten en wegen ging.⁶ De hoogheemraden gelastten de pachters de sloot binnen 24 uur te dempen, maar die voerden deze opdracht niet uit. De benadeelde burenen namen hier geen genoegen mee en gooiden vervolgens eigenhandig de sloot weer dicht. Ondertussen had Brandelin van het Hof van Holland een voorlopig vonnis verkregen dat hem in het gelijk stelde, met een bevel aan de burenen om de sloot weer open te graven. De burenen wilden hier echter niet aan mee werken, waarop een deurwaarder de sloot liet uitgraven. Het werd uiteindelijk een complete volksklucht in diverse bedrijven. Want vervolgens kwam de dijkgraaf van Delfland, Adriaen van der Does, er aan te pas. Hij gelastte de sloot wederom te dempen. Hierna was het weer de beurt aan Brandelin om dit opnieuw ongedaan te maken. De verbolgen dijkgraaf begaf zich vervolgens met een knecht en twee bodes naar de plek 'in questie', waarna de knecht en de bodes begonnen de sloot weer vol te gooien met aarde afkomstig van het land van Brandelin. Al snel kwamen 'zoon Willem en zijn moeder' aangesnel en eisten op luide toon dat daarmee zou worden gestopt. De dijkgraaf voegde hen toe dat hij toestemming had van niemand minder dan koning Philips II. Als moeder en zoon daar aan twijfelden dan moesten zij dit maar gaan navragen bij de Rekenkamer. Ondertussen kruiden knecht en bedienden met hun kruiwagens de grond naar de sloot. Willem wilde hen tegenhouden en zou daarbij enkele rake klappen hebben uitgedeeld. Er ontstond een ordinaire scheldpartij waarbij de dijkgraaf en diens knecht uiteindelijk elk hun pistool trokken om daarmee Willem onder schot te houden. De verschrikte moeder duwde het pistool van de knecht weg met de woorden: 'Gij zijt een jongeman, vandaag dient gij de dijkgraaf maar morgen een ander. Ziet voor u en bederft uzelf niet'. De knecht antwoordde haar: 'Ik zal niet schieten, maar had gij mij belet, ik zou hem een loef [spa] door het lijf hebben gejaagd waar de zon en de maan doorheen geschenen zouden hebben'. Uiteindelijk werd Willem door twee man in een houdgreep genomen en wist de dijkgraaf de gemoederen te bedaren. Toen Willem zijn verzet verdedigde met een beroep op het vonnis van het Hof van Holland besloot de dijkgraaf het daarbij voorlopig te laten. Hij vertrok met de mededeling dat hij het er echter niet bij zou laten zitten en de betrokkenen voor de hoogheemraden zou dagen. En zo geschiedde.

Op 29 maart 1559 werd Thomas Brandelin door dijkgraaf Adriaen van der Does gedaagd voor de hoogheemraden van Delfland wegens het laten graven van een sloot dwars door de Middenweg, zonder toestemming van de genoemde hoogheemraden. De dijkgraaf eiste dat de sloot weer werd gedempt plus een boete voor Brandelin. Brandelin liet bij monde van zijn woordvoerder weten dat de heren hoogheemraden geen zeggenschap hadden over de Middenweg. Dat er wellicht een schouwbevoegdheid⁷ en dus een zekere zeggenschap gold voor de Voorburgse hoofdweg, de Heerweg,⁸ dat kon wel zo zijn, maar het ging hier om de Middenweg en dit was slechts een Lytweg, dus van ondergeschikte betekenis. Daarover was nog nooit een schouw gevoerd, dus hadden de hoogheemraden hierover ook niets te zeggen.

Ter ondersteuning van zijn betoog had Brandelin enkele omwonenden en een bejaarde bewoner van zijn boerderij bereid gevonden een verklaring af te leggen. Allereerst Pieter Cornelisz. Deze verklaarde 60 jaar oud te zijn en al 30 jaar in Voorburg te hebben gewoond. Verder Huybrecht Pietersz, 50 jaar oud, die van jongs af aan in hetzelfde ambacht had doorgebracht.⁹ Zij vertelden dat, zo ver hun geheugen reikte, het gebruikelijk was dat burenen over elkaars land mochten rijden en dat de betreffende Middenweg vanaf het moment 'dat er wallen [dijken] waren gelegd' altijd een Lytweg was genoemd die nooit werd geschouwd, noch door de dijkgraaf of hoogheemraden, noch door de schout. De Heerweg daarentegen werd wel regelmatig geschouwd door schout en buurtgenoten, maar nogmaals, de weg 'in questie' nooit. Daarna verklaarde Haesken Philips, oud 66 jaar en vermoedelijk de moeder van de pachters,¹⁰ dat zij van jongs af aan op de betreffende woning [boerderij] had gewoond waarvan 30 jaar met Frederick Gerbrantsz, haar man zaliger, waarbij de laatste vijf of zes jaar de woning was gehuurd van Brandelin. Tenslotte vertelde de 70-jarige Maritgen Gerritsdr dat haar vader betrokken was bij het schouwen van wegen, maar dat zij nooit had gehoord dat ook de Lytweg werd geschouwd. Kortom, Brandelin had het volste recht om de sloot te laten graven.

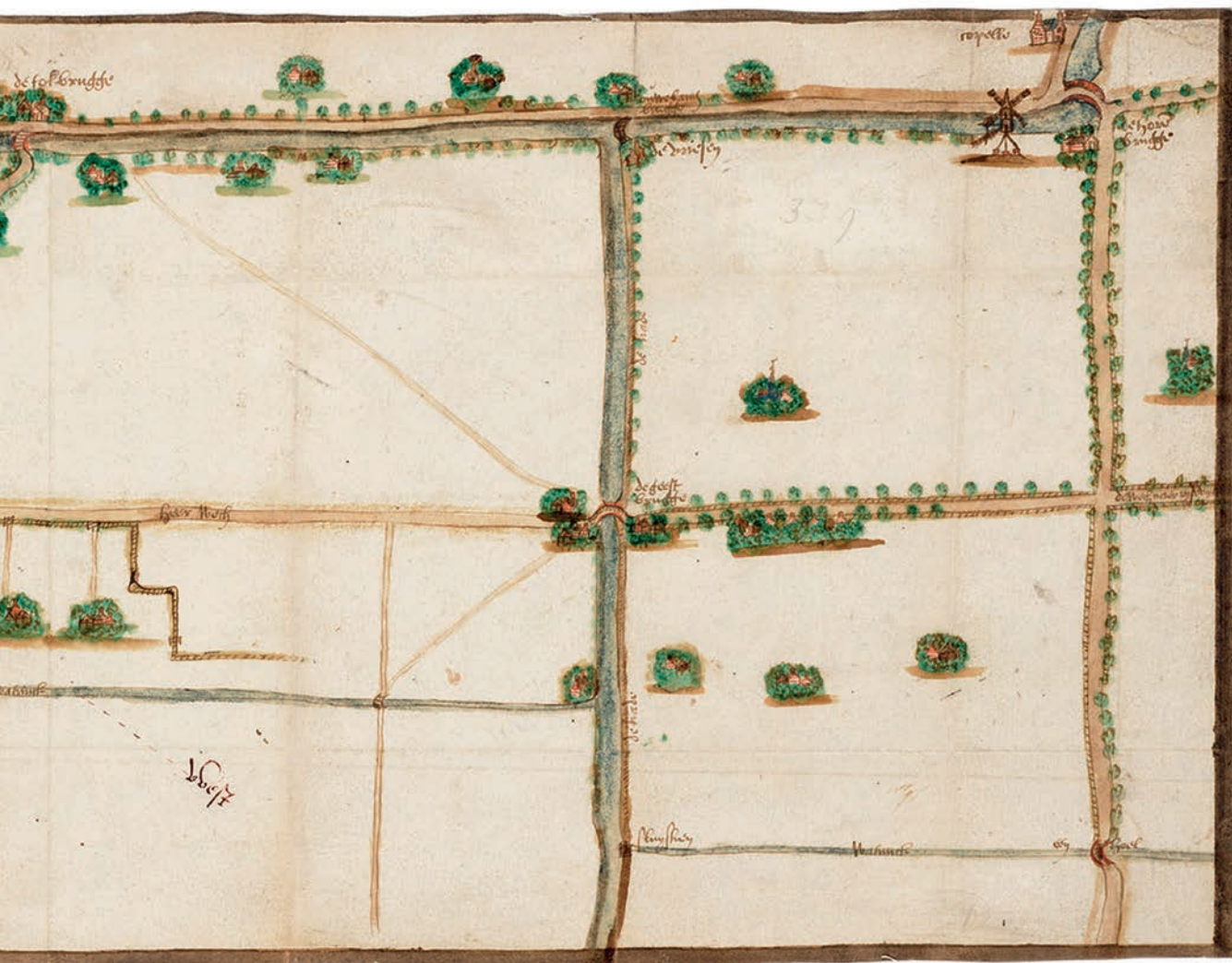
Kaart van Voorburg omstreeks 1560, gemaakt bij het proces Brandelin. Bovenaan ligt het zuidwesten met de Vliet.

De 'Watrinck' aan de onderzijde is de Broeksloot. Middenin is 'de sloot in kwestie' getekend, dwars door de Middenweg. Rechts van deze sloot ligt de hofstede van Brandelin, links het latere Vrijburg. Manuscript anonieme kunstenaar, 1560. Collectie Hoogheemraadschap Delfland

Maar ondanks al deze verklaringen werd Brandelin veroordeeld tot betaling van een boete van 10 carolusguldens en tot betaling van de kosten van de slootdemping van 35 schellingen. Voor de volgende dag waren Willem en zijn moeder gedagvaard, maar zij kwamen niet opdagen. Uiteraard legde Brandelin zich niet neer bij dit vonnis. Hij vond dat de argumenten van de dijkgraaf berustten op een 'zeer cranck fundament' en dus ging het proces verder bij het Hof van Holland met de gebruikelijke juridische haarkloverijen. Hoe lang dit duurde en hoe het afleef is niet bekend. Vermoedelijk is het conflict in der minne geschikt.

Het conflict leverde wel een tastbaar resultaat op: teneinde de rechters en andere betrokkenen een goed inzicht te geven in de concrete situatie werd een gedetailleerde kaart getekend van de plek waar het conflict zich afspeelde. Op deze kaart van omstreeks 1560 ligt het zuidoosten bovenaan en het noordwesten onder. Onderaan is de 'Watrinck' getekend, de Broeksloot, waarlangs diverse boerderijen liggen, gebouwen met hooibergen, omgeven door groene bosschages.¹¹ De kaart laat zien hoe in 1560 de hoofdweg, de 'Heerwech', liep vanaf 'de Geestbrugge', evenwijdig aan de Waterinck oostwaarts. Bij de huidige Koninginnelaan was een kruising, een driesprong, waarbij de Heerwech

omhoog afboog, zuidwaarts richting Vliet om daarna weer links, verder oostwaarts af te buigen richting oude centrum van Voorburg.¹² Daar waar de Heerweg omhoog afboog, liep een ander pad rechtdoor. Dit pad was de Middenweg, een 'Lytwech', die langs de boerderij van Brandelin liep en op de kaart dan ook 'de weg in questie' werd genoemd. De boerderij van Brandelin is aangegeven met de woorden 'mr. tomas'. Links daarvan ligt een andere boerderij, het latere Vrijburg. Tussen deze twee boerderijen loopt haaks op de Broeksloot, 'de sloot in questie', gegraven dwars door de Middenweg, doorlopend in een sloot op de plek van de latere Vrijburgstraat.

Adriaen van der Myl, de oudst bekende eigenaar

Op 15 november 1646 verscheen voor schout en schepenen van Voorburg een deftig gezelschap bestaande uit twee rijke weduwen, een schoonzoon en een Waalse legerpredikant. Zij waren naar Voorburg gekomen om de overdracht van enkele onroerende bezittingen te regelen. De verkoopster was Agneta van Couckelberch, de weduwe en boedelhoudster van wijlen Adriaen van der Myl, die tijdens zijn leven secretaris was geweest van prins Maurits, de Oranjestadhouder. De weduwe werd 'geassisteerd' door haar schoonzoon Gerard Tuningh, advocaat bij het Hof van Holland. De weduwe had van haar overleden

Heraldisch wapen van de familie Van der Myl. Hier het wapen, in gebruik bij Cornelis van der Myll, heemraad van Schieland in 1633. Collectie auteur

echtgenoot twee naast elkaar gelegen hofsteden geërfd, met bijbehorende percelen grond, aan de Broeksloot bij Voorburg. Deze toen nog naamloze hofsteden had zij verkocht aan de andere weduwe en de legerpredikant. Nauwgezet werd genoteerd hoe de hofsteden er uit zagen, wie de burens waren en onder welke voorwaarden deze bezittingen werden 'getransporteerd', zoals de officiële overdracht werd genoemd.¹³ Uit opvolgende archiefstukken bleek dat deze hofsteden later de namen Vliënborg en Vrijburg zouden dragen. De bijeenkomst van 15 november 1646 leverde dan ook de oudste bewaard gebleven documenten op waarin deze hofsteden uitvoerig werden vermeld en beschreven. Het onthulde tevens de naam van de tot nu toe oudst bekende eigenaar: Adriaen van der Myl.¹⁴ Adriaen was een telg uit het van oorsprong Dordtse geslacht Van der Myl, waarvan een tak naar Breda verhuisde en uiteindelijk in Den Haag terecht kwam. Zijn ouders waren Engelbert (Klaaszoon) van der Myl en Elisabeth van der Byl. Adriaen was eerst gehuwd geweest met Petronella Gool. Na haar overlijden hertrouwde hij met bovenvermelde Agneta van Couckelberch. Uit het eerste huwelijk waren drie dochters en een zoon geboren.¹⁵ Het tweede huwelijk was vermoedelijk kinderloos gebleven.

Zoals eerder vermeld, bekleedde genoemde Adriaen de eervolle functie van secretaris van stadhouder Maurits, de prins van Oranje. Ook zijn familieleden namen voorname, veelal militaire posities in. Zo was zijn oudere broer Nicolaas vanaf 1619 controleur der artillerie. Tien jaar later werd hij door stadhouder Frederik Hendrik benoemd tot luitenant-generaal van de artillerie. Zijn jongere broer Hendrik werd 'commissaris van de monsterring en commies der ammunitie'. Adriaen had verder nog twee jongere zusters, Barbara en Anthonetta en een oudere zuster Elisabeth, die was gehuwd met de Haagse burgemeester Allard van Ravesteyn.

Vermeldenswaard is nog dat enkele leden uit een andere familietak van Adriaen van der Myl eveneens belangrijke functies bekleedden bij de Oranjefamilie. Zo was er, even toevallig als verwarrend, nog een Adriaen van der Myl, een zoon van Arend van der Myl en Cornelia Alblas.¹⁶ Toen de hertog van Alva met zijn schrikbewind de Nederlanden teisterde, vertrok laatstgenoemde Adriaen (Arendssoon) met zijn gezin naar Venetië, maar keerde op dringend verzoek terug om Willem van Oranje met raad en daad ter zijde te staan. Vanaf 1583 was hij president van het Hof van Holland. Na de moord op Willem van Oranje werd hij in 1585 raad van de nieuwe stadhouder Maurits en dus een collega van zijn verre neef, de secretaris Adriaen (Engelbertszoon) van der Myl. Toen Adriaen (Arendssoon) in 1590 stierf volgde zijn enige zoon Kornelis hem op als raad van genoemde Maurits. Deze zond hem regelmatig op diplomatieke missies, onder andere naar Venetië, vanwege zijn goede beheersing van het Italiaans. Kornelis was gehuwd met Maria, een dochter van Johan van Oldenbarneveldt. Dit bracht hem in een lastige positie toen Van Oldenbarneveldt van hoogverraad werd beticht en hiervoor zelfs werd onthoofd. Kornelis werd als schoonzoon van de onthoofde uit Den Haag verbannen en zijn huis aan de Kneuterdijk werd ter bewoning gegeven aan de Winterkoning en Winterkoningin. Na het overlijden van Maurits in 1625 riep Frederik Hendrik hem echter weer naar Den Haag terug en werd hij als een huisvriend behandeld.¹⁷ Uiteraard brachten deze spraakmakende gebeurtenissen heel wat pennen in beweging.

Over Adriaen (Engelbertszoon) van der Myl, de Oranjesecretaris en de eigenaar van de hofsteden aan de Broeksloot, is heel wat minder geschreven. Vooralsnog is niet bekend wanneer precies hij is geboren en overleden. Vermoedelijk stierf hij enige tijd voorafgaand aan de eerder vermelde overdracht van de hofsteden. Wel wordt uit de transportakten van 15 november 1646 duidelijk dat na zijn overlijden de weduwe de Voorburgse hofsteden aan de Broeksloot in twee delen gesplitst heeft verkocht. Het grootste deel, een hofstede bestaande uit een huis, schuur, hooibergen, hooi-, wei- en teelland groot 29 morgen¹⁸ 4 hont 8 roeden en 6 voeten met bepoting en beplanting daarop staande, werd overgedragen aan juffrouw Anna de Longhchamps, weduwe van wijlen de heer hofmeester De Mortange. De oppervlakte was ontleend aan een meting in 1623 en 1625 gedaan door landmeter Floris Jacobs. De belendingen van de grond waarop het huis stond¹⁹ waren aan de oostkant achtereenvolgens de koper van de tweede hofstede, dan Dirck Hendricx van der Speck en de vrouwe van Bennebrouck,²⁰ aan de westkant jonkheer Johan van Egmond van der Nijenburch²¹ en aan de zuidkant de Lytweg.²² Bij het huis hoorde ook een laan tot aan deze Lytweg. Aan de noordkant²³ liep dit perceel door in de Veenpolder, grotendeels tot aan de Scheiding ofwel de grens met Den Haag.²⁴ De andere percelen liepen aan de zuidkant van de Broeksloot deels tot aan de Vliet, deels lagen deze aan de noordkant in de Veenpolder. Juffrouw De Longhchamps betaalde voor dit geheel 13.827 gulden en 10 stuivers contant plus een schuldbrief van 17.377 gulden en 10 stuivers.²⁵ Deze hofstede zou later Vliënburch gaan heten. Het tweede en veel kleinere deel was een oostelijk ernaast gelegen hofstede, bestaande uit een huis met tuin en een stukje teelland aan de zuidkant met daarop bepoting en beplanting. Het geheel was 8 hont groot en werd gekocht door monsieur François de Cupijff de la Berandière voor een bedrag van 6.000 gulden contant en een schuldbrief van 2.500 gulden. Deze hofstede was het latere Vrijburg. Beschreven werd dat deze zich uitstrekte vanuit de noordkant van de Broeksloot, zuidwaarts tot aan de Lytweg. Aan de westkant lag de eerste hofstede, gekocht door juffrouw De Longhchamps, en aan de oostkant het bezit van Dirck Hendricx van der Speck. Van origine was het bij deze kleine hofstede behorende grondperceel groter geweest dan de genoemde 8 hont. Maar bij de splitsing was een

groot stuk van 6 morgen en 80 roeden die naast deze 8 hont lag, afgescheiden en toegevoegd aan de eerste hofstede, het latere Vliënburch. Op het gehele originele grondperceel rustte een jaarlijkse rente van 12 gulden en 16 stuivers, steeds op 1 augustus te betalen aan jonkheer Hendrick Pijck te Utrecht. Omdat het overgrote deel van de grond overging naar juffrouw De Longhchamps nam zij de verplichting tot betaling van deze rente geheel op zich. Die afscheiding van de 8 hont van de rest was onlangs al provisorisch gedaan. In de transportakte werd afgesproken dat als definitieve afscheiding door de koper aan de westkant een sloot zou worden gegraven, zoals kort daarvoor voorlopig was aangegeven met palen. Zowel de sloot als de aan de westkant van de sloot te poten elzen, zouden eigendom worden van de eigenaar van de eerste, grote hofstede. Verder was bij de koop inbegrepen een houten heining met een houten poort aan de zuidkant tegenover de voorgevel van de boerderij.

De koper en zijn nakomelingen hadden 'ten eeuwigen dagen' het recht van een vrij uitpad om via deze poort zowel met paard en wagen als te voet over de 'ijpelaan' naar de Lytweg te gaan. Verder werd er nog het nodige bepaald over

De Lytweg richting Voorburg, vermoedelijk ter hoogte van de huidige Vrijburgstraat. Links een toegangshek naar percelen aan de Broeksloot. Penseeltekening P.C. laFargue, 1760. Collectie Haags Gemeentearchief

de muur- en keldervensters en de luiken in de oostmuur van de boerderij van de grote hofstede. Blijkbaar stond die muur aan of dichtbij de grens met de andere boerderij. In ieder geval mochten die vensters niet worden 'opgestoten' en de keldervensters mochten aan de buitenkant alleen met luiken of draaiende platen worden bedekt, die geacht werden deel uit te maken van die muur. De houten heining noordwaarts van deze muur tot in de Broeksloot behoorde eveneens bij de grote hofstede, waarbij nadrukkelijk werd bepaald dat de eigenaar hiervan geen doorgang had via deze heining. Opmerkelijk was tenslotte een speciale regeling over waterafvoer en –toevoer. Wellicht was dit nog een nawerking van de problemen die bij Brandelin hadden gespeeld. In de transportakte werd de bepaling opgenomen dat de eigenaar van de grote hofstede 'ten eeuwigen dagen' zal hebben een vrije, onder de grond lopende, waterlozing vanuit haar boerderij tot in de vijver van de door de heer De Cupijff gekochte woning. De heer De Cupijff mocht via een 'loode pijp' uit de boerenput van die boerderij water onttrekken, waarbij de onderhouds- en reparatiekosten van die put voor gezamenlijke rekening was.²⁶ Tijdens dezelfde zitting werd ook de eerder vermelde schuldbrief gepasseerd, waarbij De Cupijff beloofde de hypothecaire lening van 2.500 gulden binnen twee jaar terug te betalen aan juffrouw Van Couckelberch met een jaarlijkse rente 'tegen de 20 penningen' ofwel 5%.²⁷

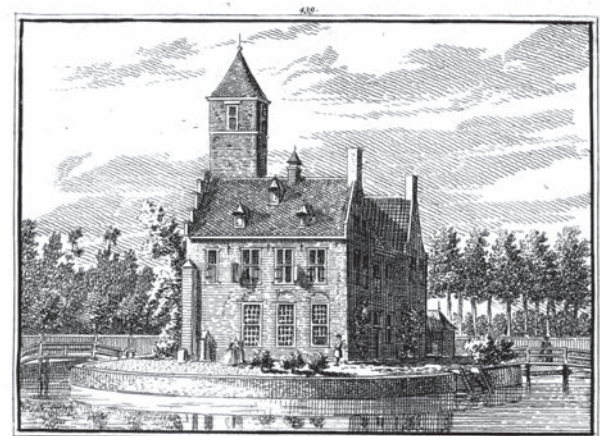

De Werve omringd door water.
Randafbeeldingen kaart De Werve
C. Elandts, 1666. Particuliere
collectie

Kastelen De Binckhorst en De Loo.
Etsen H. Spilman, 1738 en 1729.
Collectie auteur

François de Cupijff de la Berandière, een Waalse veldprediker

De nieuwe eigenaar van de kleine hofstede, François de Cupijff de la Berandière, was een Waalse predikant en veldprediker. Als zodanig staat hij vermeld op de lijst van predikanten van de Waals-hervormde gemeente van Leiden.²⁸ De transportakte van november 1646 noemt hem een 'doctor in de theologie en een bedienaar van het goddelijke woord van de Franse brigade te velde'. Hij was gehuwd met juffrouw Levina van Borssele. De Cupijff de la Berandière zou de hofstede slechts drie en een half jaar in eigendom hebben, maar vermoedelijk heeft hij gedurende deze tijd de eenvoudige woning op de 8 hont grond uit de akte van 1646 omgebouwd tot een imponerend buitenverblijf

438
Nieuw Huis te BINCKHORST, onder Voorburg. 1738.

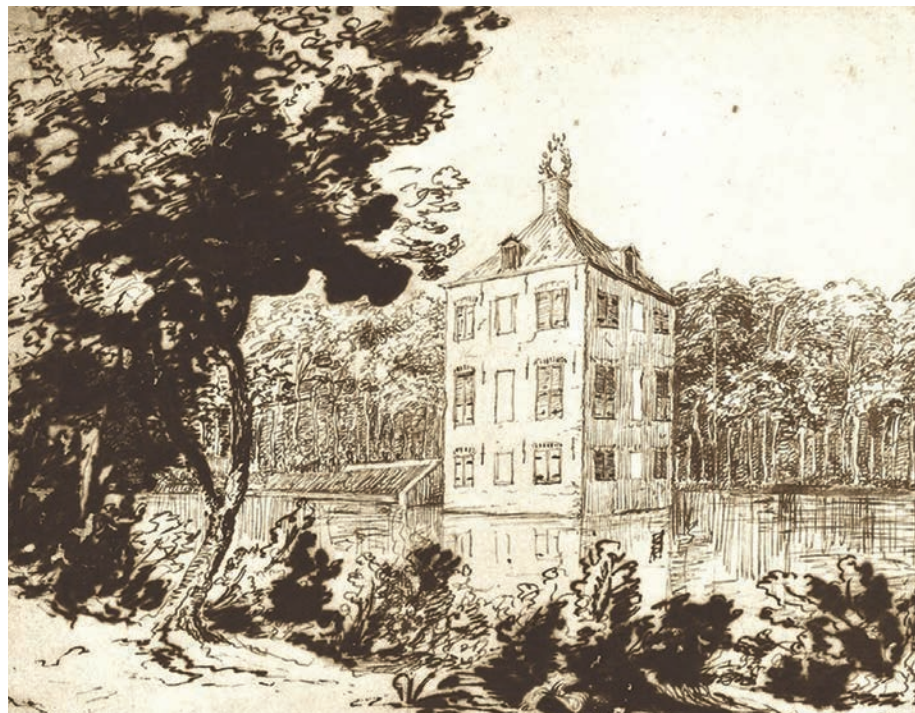

440
Nieuw Huis Loo, onder Voorburg. 1738.

dat in 1650, dus enkele jaren na zijn aantreden als eigenaar, werd beschreven als ‘een hofstede met een huis, liggend rondom in het water, met een gebouw als galerie en schuur daarnaast en een tuin en boomgaard gelegen aan de zuidkant’. Het huis oogstte veel bewondering en werd door diverse kunstenaars afgebeeld. Sierlijk rees het op uit het water rondom met mooie trapgevels aan het middengebouw, terwijl de vierkante torens op de hoeken het buiten een veilig uiterlijk gaven van een kasteel. Het geheel werd bekroond met een fraaie belvormige torenspits die hoog uittorende boven de trapgevels. Kortom, een waardig onderkomen voor een dominee uit een militair milieu.²⁹

Dat het huis volledig was omgeven door het water, alsof het veilig geachte grachten waren zoals bij een kasteel, werd blijkbaar zo belangrijk en bijzonder gevonden dat dit in de beschrijvingen nadrukkelijk wordt vermeld.

In Voorburg waren meer voorbeelden van een dergelijke aanleg van een buitenhuis. Sowieso kwam dit voor bij buitens die waren ontstaan uit een origineel kasteel zoals bij De Binckhorst, De Werve en De Loo, die alle drie waren gelegen op een ‘eilandje’ omringd door water. Een mooi voorbeeld van een buitenhuis dat bewust werd gebouwd in een vijver, is Hofwijck, dat schuin achter Vrijburg was gelegen aan de Vliet. Bouwheer Huygens noemt Hofwijck dan ook wel zijn kasteeltje, waarin hij als kasteelheer ’s nachts veilig kon slapen door simpelweg de ‘valbrug’ over het water op te halen zodat dieven en ander gespuis niet konden binnendringen. Verder benadrukt hij vooral de verkoelende werking van de vijver in de zomer, waar het huis en diens bewoners van konden profiteren. En door de weerspiegeling van het gebouw in het water scheen je bezit zomaar verdubbeld.³⁰ Van het naast Vrijburg gelegen Vliënborg is geen afbeelding bekend, wellicht was de vormgeving eenvoudiger en minder spraakmakend. Maar uit een kaart van 1712 blijkt dat ook deze grotere hofstede geheel omringd was door een brede, langwerpige gracht. Hierna zal nog ter sprake komen dat die nadrukkelijke vermelding van de ligging midden in het water er toe heeft geleid dat sommige auteurs Huize Vrijburg hebben verward met De Loo.

In mei 1650 verkocht François de Cupijff de la Berandière zijn fraaie hofstede aan de Broeksloot aan de in zijn tijd zeer geroemde diplomaat en president van de Hoge Raad van Holland: Cornelis Haga.³¹ Waarom De Cupijff alweer zo snel tot verkoop overging is niet bekend. Wellicht waren er financiële problemen ontstaan en kon hij de hypothecaire lening van 2.500 gulden niet tijdig terugbetalen. Afgesproken was immers dat het bedrag uiterlijk twee jaar na de aankoop op 6 november 1646 afgelost zou zijn. Uit de hieronder te citeren verkoopakte blijkt dat er per mei 1650, dus zo’n drie en een half jaar later, nog slechts 500 gulden was terugbetaald.

Cornelis Haga, de eerste Nederlandse ambassadeur in Turkije
En zo verscheen op 2 mei 1650 wederom François de Cupijff de la Berandière voor de schepenen van Voorburg, ditmaal als verkoper. De schout van Voorburg bleek ‘aflijvig’, waardoor het Voorburgse schoutambt op dat moment vacant was. Dus was de schout van Veur, Johan Pompe, gekomen als tijdelijke vervanging. Aldus werd getransporteerd ‘een

Hofwijck in het midden van een vijver. Tekening Constantijn Huygens junior, 1660. Collectie Huygensmuseum Hofwijck

Cornelis Haga en zijn echtgenote Alitheia Brasser. Pendantschilderijen onbekende kunstenaar, 1645. Foto collectie RKD/IB, Den Haag

hofstede bestaande uit een huis, liggend rondom in het water, met een gebouw als galerie³² en schuur daarnaast tegenover elkaar [...] met de tuin en boomgaard gelegen aan de zuidkant [...] met bepoting en plantage, muren en heiningen daarop staande zoals dit tegenwoordig 'afgesloot' [omgeven door sloten], omheind, betimmerd, ommuurd en afgepaald is en in bezit is van de verkoper, het geheel groot 8 hont, volgens opmeting door een beëdigd landmeter.' Het perceel was dus in grootte gelijk gebleven. Gememoreerd werd nog even de jaarlijkse rente³³ van 12 gulden en 16 stuivers die moest worden betaald over het grote stuk grond waar deze 8 hont ooit deel van uitmaakte, een rente die echter geheel door buurvrouw De Longhchamps was overgenomen. Ook kwam ter sprake het oude 'servituut van waterlozen', dat bepaalde dat de naburige boerderij van juffrouw De Longhchamps het water mocht lozen in de vijver van de woning van de heer De Cupijff. De akte vermeldt dat dit servituut met wederzijds goedvinden op 28 mei 1647 werd 'vernietigd'. Overigens bleek juffrouw De Longhchamps inmiddels 'zaliger' te zijn geworden, ofwel overleden, vandaar dat er in de akte wordt gesproken over haar erfgenamen. Zo worden de belendingen omschreven als: 'streckende uit het noorden van de helft van de Broeksloot zuidwaarts tot op de helft van de Lijtweg toe' en verder belend aan de oostkant Dirck Hendrixsz van der Speck en aan de westkant de erfgenamen van wijlen juffrouw

Het Tulpen Vijfje. Deze herdenkingsmunt werd in 2012 uitgegeven ter gelegenheid van 400 jaar betrekkingen Nederland-Turkije. Collectie auteur

Anna de Longchamps'. De prijs die koper Haga moest betalen bedroeg allereerst 10.000 carolusgulden, die 'tot genoeg' van De Cupijff contant uitgeteld werden. Verder nam Haga de 2.000 gulden hypothecaire schuld geheel over van De Cupijff, die hierover niet minder vergenoegd zal zijn geweest. Tenslotte werd duidelijk dat De Cupijff blijkbaar geen Hollands sprak of verstond. De akte vermeldt op het eind nadrukkelijk dat de inhoud volledig werd voorgelezen aan De Cupijff en door de hofmeester Johan Bertram de Mortange geheel in het Frans 'mondeling van woord tot woord werd uitgelegd en vertaald en dus door hem goed was begrepen'.³⁴

De koper, Cornelis Haga, hoewel tegenwoordig enigszins vergeten, is ongetwijfeld de meest belangwekkende eigenaar geweest van de hofstede Vrijburg. Toen hij de hofstede kocht was hij reeds een gelauwerd man, veelgeprezen voor de lucratieve contacten met Turkije die door zijn bekwame inzet waren gerealiseerd. De aankoop van Vrijburg, toen een van de meest imponerende buitens aan de Broeksloot, onderstreepte ongetwijfeld de belangrijke status die hij in de Republiek had verworven.

Cornelis Haga was op 28 januari 1578 te Schiedam geboren als tweede zoon van Dirck Lambrechtsz Haga en diens tweede vrouw Jacomijntje Cornelisdr.³⁵ Hij studeerde rechten in Leiden, waarna hij zich als advocaat in Den Haag vestigde, waar zijn schranderheid al spoedig opviel. In 1610 werd hij door de Staten van Holland naar Zweden gezonden om uit hun naam de teruggave te eisen van twee Hollandse schepen die in beslag waren genomen op verdenking van vijandige bedoelingen. De missie werd een succes en Haga slaagde er tevens in bij een van zijn bezoeken aan het Zweedse hof de Zweedse koning Karel IX te bewegen tot vrije handel met Holland. En passant regelde Haga in Stockholm ook nog diverse profijtelijke handelsverdragen met de hier aanwezige Russische gezanten. Maar zijn grootste verdiensten verwierf hij in het Nabije Oosten en met name in Turkije.³⁶ In 1611 werd hij door de Hollandse Staten, met een klein gezelschap, naar Constantinopel gezonden om goede handelsbetrekkingen te bevorderen. Het bleek een uiterst moeilijke opdracht. Er moest rekening worden gehouden met grote verschillen in handelsgewoonten en andere gebruiken. Iets gedaan krijgen vergde kostbare geschenken voor de Turkse machthebbers, de sultan, de

opper-eunuch en hun adviseurs. Dat was daar nu eenmaal de gewoonte en daar viel niet aan te tornen. De problemen werden nog verergerd door de tegenwerking van de Franse en Venetiaanse gezanten aan het Turkse hof, die de Hollandse pogingen een ernstige inbreuk vonden op hun eigen belangen. Bewust verspreidden zij kwade geruchten over die ‘onbetrouwbare Hollandse zeerovers’ en met nog kostbaarder geschenken probeerden zij Cornelis Haga te overtroeven en in een kwaad daglicht te stellen. Tevergeefs.

Mede dankzij de hulp van enkele Turkse vrienden, onder wie de aga³⁷ en later grootvizier Khalil pasja, slaagde Haga er uiteindelijk in als Hollandse gezant officieel ontvangen te worden door de sultan. Ooggetuigenverslagen laten zien dat een dergelijke audiëntie niet zomaar een simpele afspraak was, maar gepaard ging met een imponerend en kleurrijk ceremonieel, direct ontleend aan een sprookje uit Duizend-en-één nacht. De ontvangst was bepaald op 1 mei 1612 en reeds vroeg in de ochtend werden Haga en zijn

Constantinople in de zeventiende eeuw. Kopergravure uitgegeven door Jacob Enderlin, 1688. Particuliere collectie

De kamerheer van sultan Murat IV met Janitsaren. Murat IV was de laatste sultan in de periode waarin Haga in Constantinopel verbleef. Afbeelding onbekende kunstenaar, zeventiende eeuw. Particuliere collectie

gevolg afgehaald om in optocht naar de Hoge Porte en naar sultan Ahmed I geleid te worden.³⁸ De stoet werd geopend door een honderdtal edellieden, in brokaat, fluweel of satijn gekleed. Dan volgden enige Turken te voet en twee tolken te paard met daarachter Haga en zijn gevolg. Haga mocht voor deze gelegenheid het beste, fraai opgetuigde, rijpaard van zijn vriend Khalil pasja gebruiken. Haga werd geflankeerd door de bevelhebber der ruitery en een hofmaarschalk. Bij het paleis stond een ontvangstcomité van honderden officieren en op de binnenplaats, omgeven door een galerij van marmeren zuilen, wel 10.000 Janitsaren van het befaamde Turkse keurkorps. Allereerst werd Haga ontvangen door een opperkamerheer en de hofmaarschalk, beiden gekleed in kostbaar brokaat en een verguld zilveren staf in de hand. Zij vergezelden hem naar de opper-eunuch, waarna vier ronde zilveren tafels werden binnen gedragen waarop Haga een maaltijd kreeg aangeboden. Na het uitwisselen van wederzijdse complimenten werden Haga en zijn gevolg door de schatmeester van de sultan gehuld in rokken van brokaat. Terwijl de meegebrachte geschenken voor de sultan werden uitgesteld in een galerij, ging het na diverse buigingen en andere plichtplegingen richting gehoorzaal. De zaal was prachtig bekleed met fluwelen kleden vol gouden bloemen. Hier zat de sultan op een sofa vol gouden tapijten onder een troonhemel die rustte op vier marmeren zuilen. Twee kamerheren lichtten de rok van de sultan op, zodat Haga deze met een buiging kon kussen. Na een inleidend woord door de opper-eunuch mocht Haga dan eindelijk zijn toespraak houden in het Latijn, waarbij zijn woorden steeds in het Turks werden vertaald door Haga's trouwe tolk, de Venetiaanse koopman Paulo Antonio Bon. Tenslotte werd de geschreven tekst met de geloofsbrieven in een brokaten zakje overhandigd aan de opper-eunuch, waarmee de audiëntie werd beëindigd. Nadat Haga en zijn gevolg weer te paard waren gestegen, volgde nog een defilé door de Janitsaren, hun officieren en de aga. Twee lakeien met verguld zilveren hoofddeksels brachten tenslotte Haga weer terug naar zijn woning in Constantinopel. Later werden door Haga nog diverse brieven uit Den Haag aan de sultan overhandigd. De Hollandse bestuurders waren zo slim geweest om overal in deze brieven de naam van de sultan en zijn titels steeds in gouden letters te vermelden, iets waarover de sultan zeer verrukt en vereerd was.

Een aardige bijzonderheid bij de correspondentie richting Haga en de sultan was, dat hierbij ook was betrokken de eerder vermelde Adriaen van der Myl, de secretaris van prins Maurits en een eerdere eigenaar van de hofstede Vrijburg. Voor de bezorging van sommige vertrouwelijke brieven werd soms Hendrik van der Myl, de broer van Adriaen, ingeschakeld. Veel goodwill kweekte Haga ook door bij het vertrek van Hollandse schepen uit de Turkse hoofdstad steeds saluutschoten te doen afvuren bij het paleis van de sultan, een gebaar dat de sultan in hoge mate waardeerde. Geen wonder dat hij de opper-eunuch opdroeg deze Hollandse gezant alles wat hij verlangde toe te staan. Toch moesten nog veel problemen en tegenwerkingen worden overwonnen, maar door slim handelen gelukte het Cornelis Haga uiteindelijk voor de Hollanders volledige vrijhandel te verkrijgen en andere gunstige regelingen die de Hollandse handel begunstigde. Tevens wist hij gedaan te krijgen de vrijlating van alle Hollanders in Turkse gevangenschap, die hier veelal waren veroordeeld tot een miserabel leven als galeislaven. Vermeldenswaard is tevens dat hij er ook in slaagde voor de Grieks-orthodoxe kerk in Turkije een vrije godsdienstoefening te realiseren, iets wat daarvoor nooit in dit land was toegestaan.

Toen Haga in Constantinopel arriveerde was hij 33 jaar oud. Toen duidelijk werd dat hij hier iets langer dan eerst gedacht zou verblijven, betrok hij een groot huis en hield er bedienden op na, een mooie stoet paarden en een leefwijze 'vol zinnelijk genot' die de zedenmeesters in Holland zeker zouden hebben afgekeurd. Maar langzamerhand vond hij het toch wel tijd om te trouwen. In 1622 zond hij een van zijn vrienden naar Holland met de opdracht juffrouw Alitheä Brasser³⁹, een dame uit een rijke Delftse familie van bierbrouwers, zijn huwelijksaanzoek over te brengen en haar vervolgens naar Constantinopel te brengen als zij ja zou zeggen. En zij zei ja. In november werd het huwelijk te Delft 'bij volmacht' ofwel 'met de handschoen' voltrokken. Op 15 maart 1623 kwam mevrouw Haga aan in de Turkse hoofdstad. Dat haar kersverse echtgenoot ter begroeting haar twee slavinnen stuurde die vermoedelijk hadden

gediend als twee van zijn haremdames, vond zij wat minder geslaagd, maar Turkije had nu eenmaal zijn eigen gewoontes. Al snel ontstond er een vriendschappelijke relatie tussen Alithea en de invloedrijke koningin-moeder van de sultan. Na 28 jaren als de eerste Hollandse ambassadeur in Turkije de belangen van de Republiek, de Hollandse kooplieden en anderen te hebben gediend, keerde Haga in 1639 met zijn echtgenote weer terug naar zijn vaderland. Op 28 mei van genoemd jaar vertrok hij uit de Turkse hoofdstad met drie eigen karossen en zestien gehuurde wagens via Moldavië, Polen en Lübeck naar Holland, waar hij op 10 oktober aankwam in Nootdorp op Brassers Hoff, de fraaie buitenplaats van zijn zwager Brasser. In 1645 werd hij benoemd tot voorzitter van de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland. In 1650, het jaar waarin Cornelis Haga zijn hofstede aan de Broeksloot verwierf, bereidde stadhouder prins Willem II een 'staatsgreep' voor. Willem II wilde een gecentraliseerd calvinistisch gezag met Oranje aan het hoofd maar

Monogram van de Turkse sultan Ahmed I in de brief die hij in 1612 meegaf aan Cornelis Haga waarin hij aan de Hollanders vrije handel en vrije vestiging in Turkije toestond. Collectie Nationaal Archief, Den Haag

Grafmonument voor Cornelis Haga en Alithea Brasser aan een pilaar in de St.-Janskerk te Schiedam. Foto J. van Kampenhout. Collectie Gemeentearchief Schiedam

ondervond daarbij verzet van de republikeins-gezinden, de 'staatsen'. Daarop liet de stadhouder zes prominente tegenstanders onder wie admiraal Witte de With en de staatsman Adriaen Pauw gevangen zetten. Cornelis Haga aarzelde niet om tegenover de prins zijn leedwezen uit te spreken over het gevangen zetten van de zes vooraanstaande heren. Willem II overleed in november 1650 aan de pokken, het begin van het stadhouderloze tijdperk in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Cornelis Haga stierf vier jaar later in Den Haag, op 12 augustus 1654. Zijn echtgenote Alithea Brasser stierf kort na haar echtgenoot, op 24 juli 1655, eveneens te Den Haag. Beiden werden volgens hun testamentaire wil begraven in de St.-Janskerk van Schiedam, waar hun neven en nichten een deftig, nog steeds aanwezig grafmonument oprichtten. Uit hun huwelijk waren geen kinderen geboren. Alithea Brasser had testamentair bepaald dat neef Henry Haga 'alle de Constantinopelse brieven en papieren' van haar man zou krijgen.⁴⁰ Genoemde neef Henry Haga zou op 6 juni 1671 de Voorburgse Loo kopen

van Theodorus van Nes, een eigenaar die wegens hoge schulden failliet en voortvluchtig was.⁴¹ Wellicht dat deze aankoop mede het misverstand heeft veroorzaakt bij enkele auteurs dat Cornelis Haga in 1650 niet Vrijburg, maar De Loo kocht. Dat echtgenote Alithea een nicht was van Govert Willemsz Brasser, een eerdere eigenaar van De Loo, heeft daarbij de verwarring wellicht vergroot. Verderop zullen deze en andere verwisselingen nogmaals ter sprake komen.

Jacob Rijckaert, de gastvrije schoonvader van Huygens junior

Op 24 januari 1656 compareerden voor schout en schepenen van Voorburg de ‘gezamenlijke executeurs van het testament van de edele heer Cornelis Haga [...] en van vrouwe Alithea Brasser, diens huisvrouw’.⁴² Alle vier de executeurs waren aanwezig en werden elk bij name genoemd. Allereerst de hierboven genoemde Henry Haga, ‘edelman in dienst van hare hoogheid de prinses douairière van Oranje’,⁴³ verder mr. Diderick Haga, burgemeester van Enkhuizen, Jacob Cops uit Amsterdam en tenslotte Diderick van Coolwijk, oudschepen van Delft. De executeurs verklaarden bij openbare veiling verkocht te hebben en dus thans over te dragen aan Jacob Rijckaert, wonende in Den Haag, ‘een hofstede in Voorburg met een tuin daaraan gelegen, groot omtrent 8 hont land, met galerijen ofwel bijgebouwen daarbij horend, zoals het tegenwoordig omheind, ompaald en betimmerd is met al hetgeen daaraan aard- en nagelvast is, uitgezonderd de behangsels in genoemd huis’. De belendingen van de hofstede zijn nog steeds zoals in eerdere akten, met dien verstande dat aan de westzijde nu eigenaars zijn ‘de kinderen en erfgenamen van de heer Casper Cornelisz de Mortagne’. Wederom wordt melding gemaakt van de jaarlijkse ‘vicarijrente’ ofwel ‘papelijcke prove’ die verschuldigd was over het grote perceel waar de 8 hont ooit deel van uitmaakte en dat nu in bezit was van laatstgenoemde kinderen en erfgenamen De Mortagne. Rijckaert betaalde voor de hofstede 11.000 gulden. Jacob Rijckaert was op 3 september 1610 geboren te Amsterdam. Zijn vader Andries was eerst gehuwd met Susanna Metsu, die echter in januari 1605 overleed, nadat zij Andries acht kinderen had ‘geschonken’. Andries hertrouwde vijf maanden later met Susanne Merchijns bij wie hij nog eens twaalf kinderen verwekte. In het rijtje van totaal twintig nakomelingen was eerdergenoemde Jacob het dertiende kind.⁴⁴ Dit getal heeft

Constantijn Huygens junior, de echtgenoot van Suzanne Rijckaert en de oudste zoon van de bouwheer van Hofwijck. Getekend zelfportret, 1685. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam

Constantijn Huygens, getekend door zijn zoon Christiaan. Gravure, 1657. Collectie auteur

hem echter geen ongeluk gebracht, integendeel. Hij deed zijn naam eer aan en werd een rijke koopman, die zich een mooie hofstede aan de Broeksloot als buitenhuis gemakkelijk kon permitteren. In november 1638 was hij gehuwd met Constance Bartolotti. Eigenlijk heette de bruid van origine Constance van den Heuvel. Maar haar vader, Willem van den Heuvel, had zijn naam al snel veranderd in het veel deftiger Guilielmo Bartolotti, een voorbeeld dat direct door de andere familieleden werd gevolgd.⁴⁵

Uit het huwelijk van Jacob en Constance werden 'slechts' vier kinderen geboren. De oudste, in 1640 geboren dochter, werd Margaretha genoemd. Zij huwde in 1661 Adriaen Pauw, heer van Nieuwerkerck, een kleinzoon van de befaamde raadspensionaris Adriaen Pauw.⁴⁶ In februari 1642 kwam Suzanne ter wereld, gevolgd door Jacob Andries en Constantia. De twee laatstgenoemden stierven uiteindelijk ongehuwd. Suzanne daarentegen huwde wel, en evenals haar oudste zuster, met een bruidegom uit een deftige familie. Zij trouwde op 28 augustus 1668 met Constantijn Huygens, de oudste zoon van de vermaarde secretaris van de Oranjestadhouder en bouwheer van Hofwijck. Deze buitenplaats aan de Vliet lag dichtbij de hofstede aan de Broeksloot die vader Jacob in 1656 had verworven. Dat de beide buitens vrijwel op oogafstand van elkaar lagen is te zien op een tekening die Joris van der Haagen in

1660 maakte. Een soort vogelvluchtzicht met rechts op de voorgrond de hofstede van Rijckaert met zijn markante toren en links de uitzichttoren van Hofwijck, die oprijst op de 'berg' in Hofwijcks overtuin.⁴⁷ Dat de familieleden Rijckaert daardoor vrijwel burens waren geworden van de Huygensfamilie was wellicht de reden dat de jongelui elkaar hebben ontmoet en zij uiteindelijk echtelieden werden. Maar dat dit laatste bijna niet was doorgegaan, is een nu volgend verhaal apart.

Een dichter als buurman

Waar en wanneer Constantijn Huygens junior Suzanne Rijckaert precies heeft ontmoet, is onduidelijk. Hij ging al jarenlang met haar om voordat er sprake was van een huwelijk. Liefkozend noemde hij haar 'Santje', een troetelnaam die al snel werd overgenomen door de andere familieleden. Toch was niet iedereen in de familie Huygens enthousiast over een huwelijk tussen die twee. Uit brieven, die de familieleden elkaar regelmatig stuurden, blijkt dat broer Christiaan zo zijn bedenkingen had en zeker de aangetrouwde familie Doublet op Clingendael⁴⁸ uitte de nodige bezwaren. De vader van de beoogde bruid, Jacob Rijckaert, was namelijk wel rijk maar niet 'deftig'. Hij had immers geen ambtelijke loopbaan of adellijke voorouders die hem een mooi kapitaal hadden nagelaten. Hij had zijn rijkdom verkregen door de handel in specerijen en dat

*Gezicht over de Broeksloot. Rechts is Vrijburg met zijn markante toren te zien. Links de berg van Hofwijck met de uitzichttoren.
Tekening J. van der Haagen, 1660.
Collectie Erfgoed Delft, archief Beeld en Geluid*

was per definitie niet voornaam. Weliswaar was zijn vrouw Constantia Bartolotti van goede komaf, maar dat was toch niet echt voldoende compensatie. Ook de aankoop door Jacob van die fraaie hofstede bij Voorburg hielp weinig om de waardering te doen toenemen. Die andere vriendin van Constantijn, Isabella Dedel, zou een veel betere keuze zijn. Belletje zoals zij werd genoemd, was bovendien de dochter van een goede vriend van vader Constantijn. Vader Constantijn trok zich echter van al die bezwaren en familieroddels niets aan. Hij ging vaak eten bij de Rijckaerts als hij op Hofwijck was. Zij woonden immers dichtbij, aan de westkant van zijn 'wildernis', zoals hij, ietwat verontschuldigend, zijn fraaie bomenparadijsje in Voorburg aanduidde. Die gastvrijheid waardeerde hij zeer. Op 29 oktober 1656 schreef hij daarover op Hofwijck een gedicht met waarderende woorden voor de vrouw des huizes. Wellicht denkend aan de discussie binnen zijn familie, zag hij in de naam Rijckaert vooral de letters 'aerdich'. Daarin school de ware rijkdom! In de eerste dichtregels vermeldde hij dat hij zich nog eens had verdiept in zijn grote gedicht over Hofwijck⁴⁹ en daarna had besloten zichzelf maar eens te trakteren op een avondje vrij. Daarbij bezat Hofwijck voor 'een heer alleen' een groot voordeel namelijk goede burens aan de zuidkant plus 'goedaardige' lieden aan de westkant van zijn 'wildernis' Hofwijck. Met die burens aan de zuidkant bedoelde hij de familie De Honaert, die aan de zuidkant van de Vliet, schuin tegenover Hofwijck, woonde op de gelijknamige buitenplaats. De goedaardige burens aan de westkant waren uiteraard de Rijckaerts. Hij

hoefde maar een droevig gezicht te zetten en hij kreeg zo een mooie maaltijd voorgeschoteld, gratis en voor niets!

Aan mevrouw Rijckaert.

[...]

*De rest en schijnt schier niet bijzonder
bij een gerief dat Hofwijck heeft:
dat die er stil en enig [alleen] leeft,
èn bij goe burens in het zuiden,
èn bij Rijck-aerdig slag van luiden
ten westen van zijn wildernis
een dragelijk gezelschap is,
noch voor betalen noch voor borgen [op rekening]
noch voor de keuken heeft te zorgen.
Want, zo hij maar eens deerlijk ziet [zielig kijkt]:
hij raakt er aan de kost om niet.
Hofwijck, 29 oktober 1656.⁵⁰*

De naam Vrijburg

Was het tijdens een van de gezellige etentjes bij de familie Rijckaert dat Constantijn Huygens vertelde over zijn goede vriend Johan Maurits van Nassau-Siegen? Johan Maurits was de Haagse buurman van Huygens die omstreeks 1637 op het Plein het nog steeds bestaande Mauritshuis had laten bouwen, op het stuk grond naast de Hofvijver, dat hij in 1633 had gekocht van stadhouder Frederik Hendrik. Op hetzelfde moment verrees aan de andere kant van het Plein het Huygenshuis, op het grondperceel dat Huygens cadeau

Gezicht op Paleis Vrijburg, gebouwd te Mauritsstad (Recife, Brazilië) in opdracht van Johan Maurits van Nassau-Siegen. Detail kopergravure F. Post, circa 1647. Particuliere collectie

had gekregen van genoemde stadhouders, zijn werkgever. Bij de bouw van hun huizen aan het Plein hadden de twee heren tot beider voordeel slim samengewerkt, onder andere door gezamenlijke inkoop en vervoer van bouwmaterialen.⁵¹ Van 1637 tot 1644 was Johan Maurits gouverneur van de Nederlandse kolonie in Brazilië, waar de West-Indische Compagnie grote handelsbelangen had.⁵² In de hoofdstad Mauritsstad (Recife) had hij een fraai paleis laten bouwen, naar een ontwerp van Pieter Post. Post was ook betrokken geweest bij de bouw van het Mauritshuis. Geen wonder dat het Braziliaanse paleis grote gelijkenis vertoonde met dit Haagse stadspaleisje. Als eerbetoon aan zijn vrijheidsideaal en de vrijheid die de Republiek der Nederlanden had gebracht, had Johan Maurits zijn Braziliaanse paleis de naam Vrijburg gegeven. Ongetwijfeld maakten dergelijke verhalen van Constantijn Huygens over het verre exotische land met grote handelsrijdommen grote indruk op Jacob Rijckaert, de ambitieuze koopman. Met de aankoop van de fraaie hofstede aan de Broeksloot toonde hij eenieder reeds zijn hogere status. Het is niet ondenkbaar dat hij deze nieuwe status verder wilde benadrukken door zijn hofstede eveneens Vrijburg te noemen, een subtiele verwijzing naar het indrukwekkende paleisje in het koloniale gebied met de vele handelsbeloften. Maar zeker is dit allemaal niet. Uit het vervolg zal blijken dat het nog tot 1730 zou duren voordat de hofstede aan de Broeksloot voor het eerst zwart op wit Vrijburg werd genoemd en tot 1785 voordat de naam in een officiële akte verscheen.

Het heeft overigens maar weinig gescheeld of de zo gewaardeerde etentjes bij de familie Rijckaert waren nooit doorgegaan. Dat Constantijn junior trouwde met Suzanne Rijckaert was namelijk een dubbeltje op zijn kant. De bruidegom kon maar niet kiezen, want vriendin Belletje had ook zo haar charmes. Waarschijnlijk heeft vader Constantijn uiteindelijk de knoop doorgehakt voor zijn weifelende zoon. Dat gebeurde nadat zoon Constantijn Belletje zwanger had gemaakt. Toen was de maat vol. Trouwen met een zwangere bruid was uit den boze, dus werd het definitief Santje. En zo werden, dankzij die zeventiende-eeuwse logica, de Rijckaerts toch aangetrouwde familie. Het jonge echtpaar trok in bij vader Constantijn in het grote huis aan het Plein te Den Haag. Hier bleek Santje zich op uitstekende wijze te kwijten van haar huishoudelijke besturingstaken.⁵³

Evenals zijn vader was Constantijn junior secretaris van de Oranjestadhouder. In 1688 zou hij Willem III vergezellen naar Engeland. Deze zou daar in de ‘Glorious Revolution’ Jacobus II verjagen en zo de Engelse kroon veroveren. Het staat mooi beschreven in een van de vele ‘Journalen’ ofwel dagboeknotities van Constantijn junior.⁵⁴ In deze Journalen komt de schoonfamilie Rijckaert regelmatig ter sprake, waarbij niet wordt geschroomd om ook de familieschandaaltjes openhartig te bespreken. Uit het vervolg zal blijken dat met name Reinier Pauw, de enige zoon van Margaretha Rijckaert en Adriaen Pauw, het nogal bont maakte en uiteindelijk ongehuwd stierf. Veel positiever werd er geoordeeld over de eveneens ongehuwde Jacob Andries Rijckaert, de zwager van Constantijn junior, de enige broer van Suzanne Rijckaert.

Jacob Andries Rijckaert, de ongehuwde erfgenaam

Vader Jacob Rijckaert overleed op 5 september 1671 in Den Haag, zijn echtgenote stierf in april 1679. De buitenplaats aan de Broeksloot kwam door vererving in bezit van hun enige zoon, de hiervoor genoemde Jacob Andries. Hij vergrootte zijn bezit aan de Broeksloot door het erf te kopen met de boerderij, grenzend aan de westzijde van het buiten. Deze boerderij had vermoedelijk vroeger al deel uitgemaakt van de origineel veel grotere hofstede, waar op 15 november 1646 de 6 morgen en 8 roeden van waren afgesplitst en toegevoegd aan de naburige hofstede aan de westzijde, het latere Vliëburg. Inmiddels was dit boerenerf in bezit gekomen van de Voorburgse gemeentesecretaris Jacob van Leeuwen. De boerderij verkeerde duidelijk in vervallen staat en was al grotendeels afgebroken. De resten lagen nog op het erf om verder gesloopt en afgevoerd te worden. Waarschijnlijk was het Rijckaert vooral te doen om de met bomen beplante laan op dit erf, die vanaf de Broeksloot en de buitenplaats van Rijckaert een mooie verbinding vormde met de Lytweg. Aldus verscheen op 4 oktober 1690 Jacob van Leeuwen voor schout en schepenen van Voorburg om over te dragen aan Jacob Andries Rijckaert ‘een erf waarop een bouwhuis heeft gestaan met een beplante laan, welke opstal hij, verkoper, aan zich heeft gehouden om afgebroken en van de grond weggeruimd te worden.’ Uiteraard werden

de belendingen genoemd: 'liggende het verkochte ten westen annex de hofstede van de koper, in het Westeinde van dit ambacht, strekkende met de genoemde laan van de Lytweg noordwaarts op tot de Broeksloot toe, verder belend aan de oostkant de koper en aan de westkant Kolonel Lintsdou, die is gehuwd met vrouwe Barbara Sophia de Mortagne.'⁵⁵ Laatstgenoemde was uiteraard de erfgename van de hofstede Vliënborg. Uitdrukkelijk werd aangegeven dat de koper moest gedogen een 'uitweg en overpad over de gekochte laan voor de landerijen die aan de noordkant van het verkochte waren gelegen. Jacob Andries werd eigenaar van het erf en de laan voor 750 gulden in contante penningen.

In de eerder genoemde Journaals van Constantijn Huygens junior wordt ook Jacob Andries vermeld. Diverse keren noteerde Huygens dat zijn zwager, meestal aangeduid als 'broer Rijckaert', op bezoek kwam. Toen Constantijn junior op 2 februari 1691 feestelijk in Den Haag terugkeerde met de tot Engelse koning gekroonde Willem III, was broer Rijckaert hem de volgende dag al komen begroeten. Uiteraard nam hij met secretaris Huygens ook deel aan de vele festiviteiten in die week, die door een grote menigte werden bijgewoond. Helaas was door de opkomende mist het Haagse vuurwerk minder goed te zien geweest. Enkele dagen later gaf Constantijn Huygens junior een etentje waarbij zowel broer Rijckaert als broer Christiaan aanzaten.⁵⁶ Jacob Andries Rijckaert bleef zijn hele leven ongetrouwd en kinderloos. Dat leverde natuurlijk het gebruikelijke gekibbel op en praatjes over wie er later zoal zouden delen in de erfenis. Dergelijk gekibbel had jaren eerder Constantijn Huygens senior al eens naar de dichterspen doen grijpen om een tweede gedicht te schrijven over een familielid Rijckaert. Op 17 oktober 1680 was namelijk David Rijckaert overleden, een eveneens ongetrouwe broer van Jacob Rijckaert en dus een oom van Huygens' schoondochter Santje. Dit overlijden had veel verdriet voor de nabestaanden meegebracht, niet zozeer vanwege het heengaan van een gewaardeerd familielid, maar vooral omdat die mooie erfenis met anderen moest worden gedeeld. Droefheid bovenal omdat het zo lang had geduurd voordat oom doodging. Iedereen bedwong

nu maar zijn tranen, want anderen mochten eens denken dat dit tranen van blijdschap waren, omdat het nu eindelijk zo ver was.

*Op het graf van David Rijckaert
ofwel: Op het graf van een rijke peetoom*

Hier ligt een vrijer [vrijgezel] die een rijckaert was en hiet [heette].

De verwanten klagen, die daar zitten in 't verdriet van delen. Hij was wel een aardig man voor zijne erven, behalve dat hij wat te lang getreuzeld heeft met sterven.

Nu durft er niemand nog te huilen onder haar [hen],

Men zou eens denken dat dit van blijdschap waar [was].

19 oktober 1680.⁵⁷

Margaretha Rijckaert, douairière Pauw van Nieuwerkerck

Wanneer Jacob Andries Rijckaert stierf, is niet bekend. Vermoedelijk was op het tijdstip van zijn overlijden alleen zijn zuster Margaretha nog in leven. In ieder geval erfde zij de hofstede aan de Broeksloot.

Zoals eerder vermeld stierf Jacob Andries, evenals zijn jongste zus Constantia, kinderloos. De andere zuster, Suzanne, was in september 1712 overleden. Haar echtgenoot Constantijn Huygens junior stierf reeds eerder, in november 1697. Van hun enige zoon Constantijn, meestal Tien genoemd, hadden ze niet veel plezier beleefd. Uit de Journalen van vader blijkt dat hij tamelijk ruw in de mond was en al snel aan de drank. Dat hij vaak achter de meisjes aanzat was nog wel te begrijpen, maar het leverde geen huwelijk op en zijn luiheid en losbandigheid waren zorgelijk. Geen wonder dat hij door koning-stadhouder Willem III werd gepasseerd bij het vergeven van lucratieve functies, tot verdriet van vader Constantijn junior. Tien overleed, ongehuwd en kinderloos, onder tamelijk mysterieuze omstandigheden rond 1703, zonder verder een spoor na te laten.⁵⁸ Ook via hem waren er geen gegadigden-erfgenamen. Toen zijn moeder Suzanne zo'n 10 jaar later stierf, was haar oudste zuster Margaretha Rijckaert nog de enige nazaat van haar vader Jacob die in leven was. Dat zij daardoor Vrijburg in bezit kreeg, zal een schrale troost zijn geweest. Ook haar leven was niet over rozen gegaan. Zoals eerder aangegeven was zij in 1661 gehuwd met Adriaen Pauw, heer

van Nieuwerkerck. Deze begon, na zijn studie te Leiden, een militaire loopbaan als luitenant. Twee jaar na de huwelijksvoltrekking vertrok de kersverse echtgenoot naar Oost-Indië, waar hij een jaar later overleed.⁵⁹

In 1662 was hun enige zoon geboren, Reinier. Als erfgenaam van een rijke vader was hij een veelbegeerde huwelijkskandidaat, maar tot treurnis van zijn moeder en de familie groeide hij op tot een onverbeterlijke deugniet. Zijn daden bleven dan ook niet onvermeld in de Journalen van zijn oom. Zo beschreef Constantijn Huygens junior hoe op 24 maart 1692 zijn schoonzuster Margaretha, die hij steevast betitelde als ‘zuster van Nieuwerkerck’ hem en zijn vrouw had bezocht. Zij had hen verteld over ‘de debauches en extravagantien’ ofwel het losbandige en buitensporige gedrag van haar zoon Reinier. Dat hij wilde trouwen met een pachtersdochter uit Rotterdam werd beschouwd als ‘de grootste canaille [laag-bij-de-grondse daad] van de wereld’.⁶⁰ Het resultaat was dat hij werd opgesloten, naar men vreesde voor de rest van zijn leven, omdat beterschap er niet inzat. Op 25 maart 1695 noteerde Constantijn in Engeland dat hij een brief had ontvangen van zijn vrouw die schreef dat Reinier zo ziek was dat men vreesde dat hij het dit keer niet ‘weder eschapperen soude’.⁶¹ Inderdaad stierf neef Reinier op 1 maart daarop volgend, ongehuwd en kinderloos, zodat ook deze familietak uitstierf.

Nadat zij zo’n 58 jaar haar reeds in juni 1664 overleden echtgenoot Adriaen Pauw van Nieuwerkerck had overleefd, stierf ook douairière Margaretha op 22 december 1722 te Den Haag. De verdeling van de erfenis werd een complexe zaak.

Een complexe erfenis

Toen Margaretha Rijckaert overleed waren er, zoals hiervoor aangegeven, geen directe nakomelingen die konden erven. De tak van haar vader Jacob Rijckaert met moeder Constance Bartolotti was volledig uitgestorven. Nu was vader Jacob zelf geboren in een gezin met twaalf kinderen en acht stiefkinderen. De meesten waren al jong overleden maar een oudere broer van Jacob, genaamd Johannes en

een jongere zus Maria hadden wel nakomelingen verwekt die in 1722 nog in leven waren en via huwelijken vooral de namen Bailly, Bernard, De Geer en Trigland droegen. Verder waren er ook nog twee nazaten van Eleonora, een zuster van Margaretha’s moeder Constance Bartolotti. Door het huwelijk van Eleonora droegen zij de naam Pergens.⁶² Al deze nazaten van genoemde broers van vader Jacob en moeder Constance werden nu de erfgenamen, in totaal achttien personen. Zij kregen onder andere de hofstede aan de Broeksloot toebedeeld. Daarbij werd de erfenis zo verdeeld dat de zestien nazaten van de broer en zuster van vader Jacob de helft van de erfenis moesten delen, terwijl de twee nazaten van de zus van moeder Constance de andere helft kregen toebedeeld. Wellicht dat deze ogenschijnlijk scheve verdeling wel wat scheve gezichten zal hebben opgeleverd, maar zo was het nu eenmaal volgens de geldende regels. De achttien erfgenamen besloten uiteindelijk de Voorburgse hofstede te veilen en de opbrengst te verdelen. En zo verscheen op

De Broeksloot met de brug en de poort naar Huis te Vrijburg. Tekening P.C. la Fargue, achttiende eeuw. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam

Detail kaart Kruikius. Rechts naast de hofstede Vliënborg ligt het niet bij name genoemde Vrijburg. Tussen deze twee hofsteden loopt een lange laan van de Achterweg, de huidige Prinses Mariannelaan, over de Broeksloot, door de Binckhorstpolder naar de Binnenwatering. Op het perceel rechts naast Vrijburg liggen de boerderijgebouwen, die circa 1728 bij Vrijburg werden gevoegd. Rechts daarnaast ligt, in de hoek met de Laan van Werve, de huidige Laan van Nieuw Oosteinde, de latere boerderij Hendriks. Met de hand ingekleurde gravure, 1712. Collectie Hoogheemraadschap Delfland

26 januari 1724 voor de Voorburgse schout en schepenen een delegatie van de erfgenamen, met machtigingen van de overigen om de overdracht van de verkochte hofstede te regelen.⁶³ Voor de tak Bailly en diens vier erfgenamen was afgevaardigd Dionys Johan Bailly uit Amsterdam, voor de tak Bernard met de subtakken De Geer en Trigland en hun twaalf erfgenamen verschenen Jan Andriesz Bernart uit Utrecht, Zacharias Bernart uit Amsterdam en mr. Jacob Trigland uit Leiden. Voor de tak Pergens was aanwezig Jan Pergens uit Leiden. Hij zal het meest vergenoegd hebben gekeken, want hij vertegenwoordigde, zoals eerder vermeld, slechts twee erfgenamen, terwijl deze twee de helft van de erfenis toebedeeld hadden gekregen. Zoals gebruikelijk

werd het verkochte nauwgezet omschreven met vermelding van de ligging en de belendingen. Hierbij wordt de laan, die in 1690 bij de hofstede was gevoegd, apart vermeld. Het geheel bestond uit 'een hofstede in Voorburg, met een welbeplante tuin of boomgaard, groot 8 hont land met een laan daarnaast gelegen, met het huis, koetshuis, stalling, tuinmanshuis en verder getimmerte, strekkende in het geheel uit vanaf de noordkant van de helft van de Broeksloot zuidwaarts op tot de helft van de Lytweg toe, met al hetgeen daaraan aard en nagelvast is, uitgezonderd de behangsels. De hofstede draagt in de akte nog steeds geen officiële naam, de naburige huizen evenmin. Wel blijken er aan beide kanten andere burenen te zijn gekomen. Volgens de

opgegeven belendingen was het perceel aan de oostkant nu van Cornelis van der Laan, terwijl de hofstede aan de westkant nu in bezit was van juffrouw Anna Maria Gool, een dame die in het vervolg nog ter sprake zal komen als getuige in een moordproces.⁶⁴ Overigens blijkt uit de kaart die de gebroeders Kruikius in 1712 van dit gebied maakten, dat deze hofstede van juffrouw Gool aan de westkant inmiddels Vliënborg werd genoemd. Op deze kaart staat ook de ernaast gelegen hofstede van Rijckaert getekend, maar zonder enige verdere aanduiding of naamsvermelding. De koper van deze in 1724 verkochte hofstede blijkt te zijn Pieter Quarles. Voor 5.000 gulden contant plus een stuiver per gulden dus 5% zogenaamd rantsoengeld ofwel opgeld werd hij de nieuwe eigenaar. Quarles was blijkbaar een goede handelaar, want gelet op de eerdere verkoopprijzen kocht hij de hofstede 'voor een prikkie'.

Pieter Quarles, een Engelse Hollander

Pieter Quarles was op 15 september 1677 geboren te Den Haag, alwaar hij twee dagen later werd gedoopt in de Kloosterkerk.⁶⁵ Pieter was een telg uit een Engels koopmansgeslacht met als vijftiende-eeuwse stamvader William Quarles, afkomstig uit het plaatsje Ufford, gelegen in het graafschap Suffolk.

Genoemde Pieter behoorde tot een generatie die een meer ambtelijke carrière ambieerde. Hij volgde een juridische studie en werd in 1705 advocaat fiscaal over 's lands vloot, daarna pensionaris van Gorinchem en in 1719 griffier van de Hollandse domeinen. Hij hield de familietraditie in ere door evenals zijn vader en grootvader een bruid uit Rotterdam te halen. Aldus huwde hij op 29 juni 1716 in de Maasstad de alhier geboren, even oude Cornelia Splinter van Loenersloot. Uit hun huwelijk werden twee zonen geboren, de oudste, Willem, op 20 juli 1717, gevolgd door Lodewijk op 10 februari 1719.

Tijdens de jaren waarin Pieter Quarles de hofstede in bezit had, dook voor het eerst zwart op wit de naam Vrijburg op bij de hofstede aan de Broeksloot. Omstreeks 1730 reisde de toen 23-jarige tekenaar Abraham de Haen junior, samen met zijn leermeester Cornelis Pronk, door Holland om landschappen, dorpen, kastelen en andere

Pieters overgrootvader Edward was omstreeks 1560 geboren in Londen. Hij vergaarde zijn inkomen als koopman en postmeester van de befaamde Merchant Adventurers. Een van zijn twaalf kinderen was John, die in 1596 ter wereld kwam. John werd evenals zijn vader koopman, waarbij hij afwisselend voor zijn werk in Londen, Delft en Rotterdam vertoefde. In Rotterdam vond hij ook zijn bruid, Petronella van Berckel, met wie hij op 31 oktober 1628 in het huwelijk trad. Dit werd het begin van een Hollandse tak Quarles. Hun in 1630 geboren zoon Willem ontwikkelde steeds meer Hollandse wortels. Zo werd hij niet alleen koopman bij de Hollandse Oost-Indische Compagnie maar eveneens schepen van Schieland en 'commies ten kantore-generaal van Holland'. Willem huwde op 13 februari 1675, evenals zijn vader, met een Rotterdamse dame, de 20 jaar jongere Emerentia de Vos. Toen Willem in april 1688 in Den Haag overleed had hij zeven kinderen verwekt, onder wie de eerder genoemde Pieter, de nieuwe eigenaar van de hofstede aan de Broeksloot.

Vrijburg bij Voorburg, gezien vanaf de Broeksloot. Penseeltekening A. de Haen de Jongere, 1730. Collectie Haags Gemeentearchief

bijzondere gebouwen vast te leggen. Zij kwamen ook langs de Broeksloot, waar de hofstede van Quarles met het kasteelachtige uiterlijk en fraaie ligging de aandacht trok. De Haen maakte enkele fraaie schetsen van het bijzondere huis. Onderaan noteerde hij naast zijn signering en de datering keurig 'Vrijburg bij Voorburg'. Dit is tot nu toe de oudst bekende naamsvermelding van de hofstede. De tekening toont Vrijburg gezien vanaf de Broeksloot, veilig gelegen in een vijver, alsof het gebouw volledig door een slotgracht is omgeven. Het mede door zijn hoektorens imponerende kasteeluiterslijk heeft door de hoge trapgevel en het nog hogere belfort tegelijk iets sierlijks. Links zijn een galerij ofwel een bijgebouw te zien en vermoedelijk een boerderij met hooiberg. Rechts achter het huis ligt voor het hoog geboomte een tuin met een lange haag en vormbomen. Reeds eerder werd gewezen op de mogelijkheid dat de naam Vrijburg al door een eerdere eigenaar werd gebruikt voor de Voorburgse hofstede. Daarbij kwam ter sprake dat de naam bijna een eeuw eerder werd bedacht door Johan Maurits van Nassau-Siegen voor zijn Braziliaanse paleis. Verder stond er in Souburgh op Walcheren een buitenhuis dat rond 1700

De tol bij de Laan van Werve, gezien richting Voorburg. Rechts ligt het Tollhuis. Detail foto, 1895. Collectie Meindert Marijs

eveneens Vrijburg werd genoemd.⁶⁶ Tot nu toe is echter geen eigenaars- of familieverband ontdekt tussen deze gelijknamige huizen.

Het Huis Vrijburg aan de Broeksloot was overigens niet het enige bezit van Pieter Quarles in Voorburg. Omstreeks 1728 kocht hij van Cornelis van der Laan de boerderij aan de oostkant van Vrijburg, die in de eerder genoemde akte van 1724 als belending van Vrijburg werd genoemd. Van der Laan had deze boerderij gekocht van Jacob van Leeuwen, die het op zijn beurt had verworven van de familie Van der Speck.⁶⁷ In juni 1732 breidde hij zijn Voorburgse bezittingen verder uit met de aankoop van de boerenhofstede Bethlehem en zo'n 23 morgen hierbij behorende wei-, hooi- en teellanden.⁶⁸ Deze hofstede was gelegen aan de westkant van Vliënborg, dus dichtbij Vrijburg. Toen omstreeks 1732 een nieuw 'Quohier van de verpondingen' werd opgesteld stond Bethlehem nog op naam van de vorige eigenaar, de Rotterdamse burgemeester 'Jan de Meij'. Bethlehem kreeg het nummer 288 met de beschrijving: 'Een bouwhuis waarbij gebruikt wordt 21 morgen land. Huurwaarde per jaar 30 gulden. In of aan hetzelfde bouwhuis nog een apart woonhuis'. Dit aparte woonhuis kreeg eenzelfde jaarlijkse huurwaarde toegekend als de boerderij. Nummer 290 was het niet bij name genoemde Vliënborg, in eigendom bij Anna Maria Gool. Het werd omschreven als: 'Een buitenhuis, orangiehuis [oranjerie], stalling en koetshuis', met een huurwaarde van 140 gulden. Dan volgen de bezittingen van Quarles: 'Nummer 290. De Griffier mr. Pieter Quarles. Een Buitenhuis van Plaisir'. Getaxeerde huurwaarde per jaar 130 gulden. 'Nummer 291. Dezelfde. Een bouwhuis waarbij gebruikt wordt 32 morgen land. Huurwaarde 25 gulden'.⁶⁹ De in het quohier onder nummer 288 genoemde buurvrouw van Vrijburg, Anna Maria Gool, zou in 1741 de schrik van haar leven krijgen. Bij deze spraakmakende gebeurtenis waren ook de tuinman van de buitenplaats Vrijburg en twee bedienden van de bij Vrijburg behorende boerderij betrokken.

Doodskreten in de nacht

In de namiddag van 1 november 1741 bevond Anna Maria Gool zich in de keuken van haar buitenplaats Vliënborg.⁷⁰ Het liep tegen zessen zodat de schemering al inviel. Juist toen Anna Maria aanstalten maakte om voor wat meer licht

kaarsen te halen uit de provisiekamer, werd de avondstille aan de Broeksloot ruw verstoord door aanhoudende angstkreten van een mens in nood. Toen ze van de eerste schrik was bekomen en al haar moed bijeen had geraapt, snelde ze naar buiten om beter te kunnen horen. Het akelige geschreeuw bleek te komen uit de richting van Huis de Werve aan de Laan van Werve, zoals toen de huidige Laan van Nieuw Oosteinde nog steeds werd genoemd. Diep geschrokken liep Anna Maria snel weer naar binnen, naar haar vriendin Josina Clara van Citters, die bij haar op Vliënborg woonde.⁷¹ Samen vroegen zij zich af wie er zo dom was om nog zo laat over die Laan te gaan. Er waren daar de laatste tijd regelmatig onzure sujetten gezien die de omgeving van Den Haag onveilig maakten. Dus langs die laan gaan, was vragen om moeilijkheden, zeker bij deze invallende duisternis. Zij vreesden dat deze onvoorzichtigheid wel eens een dodelijke afloop zou kunnen hebben. Terwijl de dames de sloten extra stevig op hun buitendeur schoven, bedachten ze dat de bouwheer van het naastgelegen Vrijburg een profetische blik had gehad, toen hij besloot zijn buiten zo'n veilig kasteelachtig uiterlijk te geven. De volgende dag bleek dat de vrees van de dames bewaarheid was geworden. Vroeg in de morgen kwam een jongen uit Leiden de Voorburgse schout melden dat hij een lijk had zien liggen in de berm van de sloot bij de bocht van de Laan van Werve, halverwege Huis de Werve en het tolhuis, dichtbij de grens met Den Haag.⁷² De schout liet het dode lichaam, dat met de voeten nog in het water lag, op een kar laden en overbrengen naar het lui- of klokkenhuis naast de Oude Kerk van Voorburg. Hier vond een uitvoerige 'visitatie' plaats. Daarbij vond men in de zakken van het slachtoffer slechts wat sleutels, enkele papieren, een zakdoek, een paar handschoenen, een kurkentrekker en een gebroken bril. Al snel ontdekte men dat het slachtoffer Michiel van Hoecke was, een sollicitateur militair⁷³ die op het Plein in Den Haag woonde. Deze had op die bewuste dag zijn oom Jacob de la Faille bezocht op diens Voorburgse buitenplaats Hoeckvliet naast de Kerkbrug. Toen hij aan het eind van de middag omstreeks half zes weer terug wilde naar Den Haag had hij het advies in de wind geslagen om met de trekschuit te gaan. Hij was immers die ochtend vanuit Den Haag over de Laan van Werve naar Voorburg gewandeld en dit was hem zo goed bevallen dat hij zo ook weer terug wilde. Als sollicitateur militair was hij betrokken

bij de uitbetaling van soldij. Wellicht dat zijn overvallers dit wisten of sowieso dachten dat er bij deze alleen wandelende heer wel het nodige te halen viel. Uit de lijkschouwing bleek dat Van Hoecke diverse messteken had opgelopen maar dat deze niet diep waren doorgedrongen. Hij was overleden doordat hij in het water was gestikt. Het doel van deze misdaad was dus kennelijk beroving geweest, maar de buit moet zijn tegengevallen want volgens de familie had hij zijn kostbare spullen thuis gelaten en dus weinig van waarde bij zich gehad. Direct werd begonnen met de opsporing van de daders, waarbij ook mr. Willem Vlaardingerwoud, een Delftse notaris, tevens familie van het slachtoffer, werd betrokken.

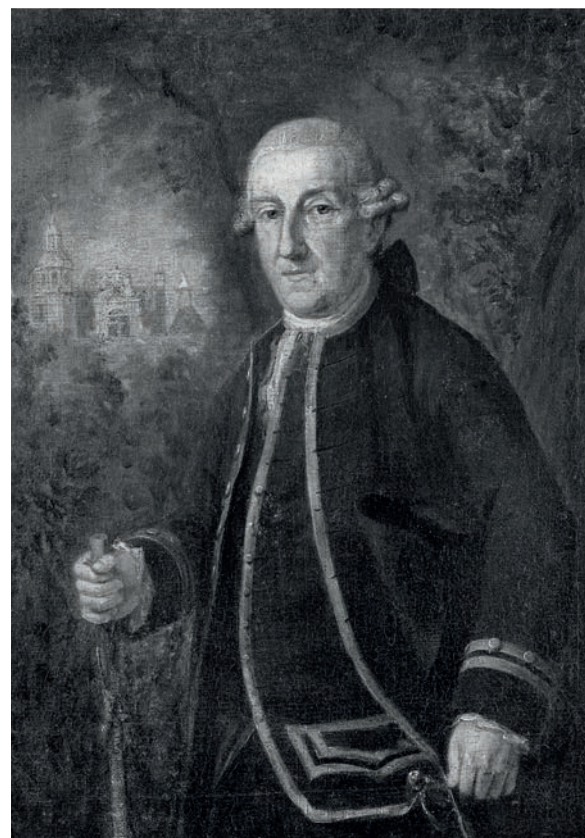
Tijdens het onderzoek werden allereerst enkele bewoners langs de Broeksloot ondervraagd en hun verklaringen werden nauwgezet genoteerd. Zo verscheen Jan Leendertsz Lems, de tuinman van de buitenplaats Vrijburg. Als getuigen had hij meegebracht zijn knecht Hendrik van Bommen en Marie Akan, 'dienstmaagd op de boerderij van de heer Quarles', de eigenaar van Vrijburg. Lems vertelde dat hij het slachtoffer toevallig bij de invallende duisternis op de Laan van Werve had zien voorbij gaan. Hij had niet kunnen nalaten op te merken: 'Wel, die heer is niet bang, dat hij zo alleen door de avond over deze eenzame weg durft gaan!' Dezelfde avond had hij tegen acht uur met zijn knecht nog een boodschap moeten doen in het dorp. Zij hadden Vrijburg verlaten door het achterhek om zo langs de Broeksloot te lopen richting Laan van Werve. Bij de schutting van de buitenplaats van de Vrouwe van Zeelhem,⁷⁴ ofwel Hofwijck, was hij blijven staan terwijl zijn knecht doorliep voor de boodschap in het dorp. Na enige tijd zag Lems vanaf de Achterweg twee personen met een hond aankomen. Het was te donker geweest om een duidelijk signalement te kunnen geven, maar toen deze heren dichterbij kwamen, begon de hond vervaarlijk te blaffen. Onmiddellijk maakten de heren rechtsomkeer om al snel weer te verdwijnen in de duisternis. Zowel Lems als de inmiddels teruggekeerde knecht hadden daarna de hond nog enkele keren in de verte horen blaffen. Ook de hond op Hofwijck had diverse keren heftig aangeslagen, iets wat hij doorgaans alleen maar deed als er vreemden langs liepen. Zonder daarna nog iets verdachts te zien of te horen, waren de tuinman en zijn knecht kort daarna veilig weer op Vrijburg teruggekeerd.

De volgende dag hadden zij van de tuinman van De Werve vernomen dat er die vorige nacht 'een fatsoendelijk heer' was vermoord op de Laan. Dat het op de Laan van Werve al langer niet pluus was, bleek uit de verklaring van Marie Akan, de dienstbode op de boerderij van Vrijburg. Zij vertelde dat zij drie of vier dagen voor de moord 's avonds zat te melken, toen zij opeens op de Laan een vrouw geweldig hoorde gillen. Het geluid kwam vanaf de plek waar het lijk van Van Hoecke was gevonden. Van de tuinman van De Werve had zij later begrepen dat het geschreeuw afkomstig was geweest van een Westfaalse dagloonster die bij hem werkte. Zij was naar Den Haag geweest om een pot boter te halen. Op de terugweg werd zij aangerand door enkele kerels met een zwarte hond bij zich. Door een geweldige keel op te zetten joeg zij haar belagers op de vlucht en kon zij ontkomen. Helaas was zij inmiddels weer terug naar Westfalen, dus

leverde dit geen signalement op van de belagers. Uiteraard werd ook de tuinman van De Werve ondervraagd. Hij bevestigde de hiervoor genoemde verklaringen en vulde deze aan met nog meer voorbeelden van aanrandingen op de Laan van Werve. En zo werden nog diverse andere getuigenissen genoteerd, maar echt veel leverde dit niet op. De verdenking was al snel gegaan richting tolgaarder van de Laan van Werve. Deze had zich de dag na de moord nogal verdacht gedragen in een herberg in het dorp. Hier had hij een glas bier gedronken, maar werd opvallend nerveus toen de moord van de vorige dag ter sprake kwam. Bovendien had 'een geloofwaardig persoon', toen hij tol wilde betalen, twee verdachte kerels uit het huis van deze tolgaarder zien komen. Genoemde sujetten liepen snel door het hek en probeerden hem vervolgens verderop aan te randen. Door met zijn rijtuig in volle vaart door te rijden, wist deze

*Louise Henriëtte de Wijhe,
echtgenote van Willem Quarles
de Quarles. Pastel Izaak Schmidt,
ongedateerd. Foto collectie RKD/IB,
Den Haag*

*Willem Quarles de Quarles.
Schilderij onbekende kunstenaar,
ongedateerd. Foto collectie RKD/IB,
Den Haag*

Vrijburg, ofwel 'Het Huis van Jonkheer Quarles bij Voorburg'. Links ligt het zandpad, de Broekslootkade, met passanten die richting Laan van Werve lopen. De dame met hoed staat naast de brug naar Vrijburg. In de beschutting van de muur voor het huis staat een bijenschans: bijenkorven in lange rijen boven en naast elkaar. Daarnaast de tuinman met hark en vermoedelijk een dienstbode met kind. Tekening P.C. la Fargue, 1757. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam

geloofwaardige persoon echter te ontkomen. Uiteindelijk bleef de moord onopgelost, ondanks de vele naspeuringen, verdachtmakingen en verklaringen.

Quarles de Quarles en baron Von Trebra

Twee jaar en drie maanden na de geruchtmakende moord aan de Laan van Werve overleed Pieter Quarles in Den Haag, op 22 januari 1744. Hij werd begraven in de Haagse Kloosterkerk, gevolgd door zijn echtgenote die op 14 maart 1750 werd bijgezet in het familiegraf. Ook nu werd de verdeling van de erfenis weer spannend. Het echtpaar had twee zonen, Willem, geboren in 1717 en Lodewijk, die twee jaar later het levenslicht aanschouwde. De jongste zoon Lodewijk trad als eerste in het huwelijk. Hij

trouwde in november 1744 met Henriette van der Haer. Het echtpaar bracht acht kinderen voort. Uit de nalatenschap van zijn vader kreeg Lodewijk de hofstede Bethlehem aan de Broeksloot met de bijbehorende grond toebedeeld. Zijn oudere broer Willem huwde in juli 1757, dus eerst op 40-jarige leeftijd, de 30-jarige Louise Henriette de Wijhe. Zij kregen drie kinderen. Willem erfde de hofstede Vrijburg met alle toebehoren. Was het ter gelegenheid van het huwelijk van Willem Quarles dat Paulus Constantijn la Fargue in 1757 een mooie tekening vervaardigde van 'Het huis van jonkheer Quarles bij Voorburg', zoals de afbeelding werd genoemd? Wegens de verdiensten van vader Pieter Quarles, bewezen aan de Rooms-Duitse keizer Karel VI (1685-1740), werden Willem Quarles en zijn wettige nazaten in 1751 door keizer

Jan Frederik baron van Isendoorn à Blois, eigenaar van de boerenhofstede aan de Laan van Werve en de oostkant van Vrijburg. Schilderij onbekende kunstenaar, ongedateerd. Foto collectie RKD/IB, Den Haag

Frans I verheven tot baron van het Heilige Roomse Rijk. Sindsdien noemden Willem en zijn nakomelingen zich Quarles de Quarles. De tak van broer Lodewijk werd toen Quarles van Ufford.

Enkele jaren nadat hij Vrijburg met de ernaast gelegen boerderij had geërfd, kocht Willem Quarles de Quarles op 23 mei 1753 van Jan Frederik baron van Isendoorn à Blois, heer van Cannenburg, voor 5.000 gulden een tweede boerenhuis met schuur en hooiberg aan de Broeksloot, aan de oostzijde gelegen tussen de boerderij van Vrijburg en de Laan van Werve.⁷⁵ De erbij behorende wei-, teel- en hooilanden groot 18 morgen, lagen voornamelijk in de, toen nog Voorburgse Binnenpolder, aan de noordwestkant van de Broeksloot. Toen Willem Quarles de Quarles op 8 oktober 1781 stierf waren zowel zijn drie kinderen als zijn echtgenote nog in leven. De oudste en enige zoon, geboren te Voorburg in april 1758, heette Pierre Guillaume Louis.⁷⁶ Na deze zoon werden nog twee dochters geboren. Allereerst, in 1760, Henriëtte Philippine Wilhelmina Frederique, vijf jaar later gevolgd door Petronella Cornelia. Laatstgenoemde jongste dochter overleed in 1782, dus kort na het overlijden van haar vader Willem. Zij stierf tegelijk met haar moeder Louise Henriëtte de Wijhe. Beiden werden op 2 december 1782 in de Kloosterkerk begraven. Twee jaar later was er reden tot vreugde: in 1784

sloot de oudste dochter Henriëtte een voornaam huwelijk met de 24 jaar oudere Fredric Wilhelm baron von Trebra, kolonel der cavalerie en majoor van het regiment Hollandse Gardes te paard.⁷⁷ Vermoedelijk hebben bruid en bruidegom elkaar leren kennen via Pierre Guillaume Louis, de broer van de bruid. Deze diende namelijk in de compagnie van de bruidegom als kornet met de rang van luitenant.

Kort na de huwelijksvoltrekking werd besloten de Voorburgse bezittingen uit de nalatenschap van vader Willem te verkopen. Dus verscheen op 1 april 1785 voor schout en schepenen van Voorburg de Voorburgse notaris Melchior Bos, als gemachtigde van Fredric Wilhelm baron von Trebra en zijn echtgenote Henriëtte, die uiteraard uitvoerig met haar vier voornamen werd vermeld.⁷⁸ De notaris had de opdracht om namens hen te transporteren wegens verkoop aan mr. Thomas Johnson diverse Voorburgse bezittingen, waaronder 'het Huis te Vrijburg' dat hier voor het eerst in een officiële transportakte bij name werd genoemd. De akte geeft een mooie omschrijving van het nog steeds fraaie bezit. Overgedragen werd 'de buitenplaats genaamd het Huis te Vrijburg, bestaande uit een herenhuis, tuinmanshuis, koetshuis, stal(ing) en verder getimmerte, met de laan en tuin, groot 1½ morgen en 67 roeden, maar slechts te verongelden⁷⁹ voor een 1 morgen en 200 roeden'. Verder werd overgedragen de daarnaast, aan de oostkant⁸⁰ gelegen 'bouwmanswoning met koe- en paardenstal, bostelput,⁸¹ karn- en wagenschuren, twee hooibergen, tuin, boomgaard en laan met twee akkers teelland, tezamen groot circa 3 morgen maar voor slechts 2 morgen en 500 roeden te verongelden.' Tevens nog 'een huis, erf, schuur, tuin, boomgaard, laan en teelland,⁸² gelegen aan de oostkant van het vorige, groot en te verongelden voor 1 morgen.' Het laatstgenoemde huis met bijbehoren was verhuurd aan het echtpaar Cornelis van Veen en Apolonia van Lis. Al het opgesomde was gelegen naast elkaar in het Westeinde van Voorburg, strekkende vanaf de Broeksloot, zuidwaarts tot aan de Lijt- of Achterweg toe. Aan de oostkant lag de Laan van Werve en aan de westkant de bezittingen van mevrouw de weduwe Meerman.⁸³ Tenslotte werden nog overgedragen een deel van de Broekslootkade en diverse grondpercelen, totaal zo'n 7 morgen en 800 roeden, voornamelijk wei- en hooiland, inclusief lanen, hoog opgaand hout en een koebocht ofwel melkplaats, gelegen in het verlengde van Vrijburg en het andere verkochte huis,

Fredric Wilhelm baron von Trebra en zijn echtgenote Henriëtte Philippine Wilhelmina Frederique Quarles de Quarles. Miniaturen in ivoor onbekende kunstenaar, ongedateerd. Foto's collectie RKD/IB, Den Haag

in de Binnenpolder, aan de noordkant van de Broeksloot. Uiteraard werden in de akte de diverse rechten van overpad over lanen, paden en bruggen en de erbij behorende onderhoudsverplichtingen nauwkeurig opgesomd. Koper Johnson betaalde voor het geheel 16.500 gulden. Op dezelfde dag van 1 april werden door baron von Trebra en echtgenote uit de nalatenschap van vader nog diverse andere Voorburgse percelen overgedragen, met een totale oppervlakte van zo'n 23 morgen voornamelijk wei- en hooiland, gelegen in de Binnen- en Veenpolder, ten noorden van de Broeksloot. Kopers waren, elk voor een bepaald stuk, vrouwe Henriëtte van der Haer, douairière van mr. Lodewijk Quarles, Johannes van 's Gravenmade, Jan Christiaan van den Bosch, Jan van Pomeran, Gerrit Witte en Pieter van Santen.⁸⁴

Thomas Johnson en Johannes van Rosevelt, kortstondige eigenaren

De nieuwe eigenaar van Vrijburg, Thomas Johnson, was, evenals de vermoorde Michiel Hoecke, een sollicitateur militair te Den Haag. Lang heeft Johnson niet van zijn Vrijburg kunnen genieten. Wellicht was hij door de aankoop van Vrijburg toch wat krap bij kas geraakt. Op 5 mei 1786 sloot hij een lening van 9.000 gulden af bij Adriaen Leonard van Heteren, bewindhebber van de West-Indische Compagnie, met Vrijburg als hypotheccair onderpand.⁸⁵ Zo'n vijf jaar na aankoop vertrok Johnson weer naar zijn thuisland Engeland en verkocht hij zijn Voorburgse bezit. De transportakte van 6 oktober 1790 vermeldt dat hij inmiddels zijn domicilie in Londen had. Uit de transportakte blijkt eveneens dat Johnson het nodige had laten veranderen. Zo had hij de boerderij vervangen door een nieuw gebouw, van de wagenshuur een tweede koetshuis laten maken en een hooiberg afgebroken. Waren herenhuis en boerderij in eerdere akten als twee aparte partijen vermeld, thans waren ze samengevoegd tot één. Overgedragen werd namelijk: 'allereerst de buitenplaats genaamd het Huis te Vrijburg bestaande uit een herenhuis met een apart onlangs nieuw [gemaakt] gebouw, idem tuinmanshuis, twee koetshuizen, twee stallen en een aparte schuur en hooiberg met tuinen en moeserijen [groententeelt], alsmede een akker teelland tezamen groot 3 morgen en 167 roeden, te verongelden voor 3 morgen en 100 roeden.'⁸⁶ Van het teelland was een stukje met een appelboomgaard verhuurd aan Pieter Wassenaar. Verder

werd als tweede overgedragen het ernaast gelegen huis, erf, schuur en tuin met een laan en een akker teelland groot 2 morgen en 200 roeden, te verongelden voor 2 morgen. Deze akker was eveneens verhuurd aan eerdergenoemde Pieter Wassenaar en het huis met erf, schuur en tuin aan de weduwe van Cornelis van Veen. De belendingen waren nog gelijk aan die van vijf jaar eerder. Tenslotte werden ten derde overgedragen de percelen met bos, hooi-, weiland en koebocht aan de noordzijde van de Broeksloot, in het verlengde van de eerdergenoemde bezittingen. De koper was Johannes van Rosevelt, oud-raadsheer van het hof van Vlaanderen, wonend in Middelburg. Hij betaalde voor zijn nieuw verworven bezit aan de Broeksloot 12.200 gulden plus 610 gulden rantsoengeld. En passant nam hij naast Vrijburg ook het sollicitateurschap militair van Johnson over. En evenals Johnson deed ook Van Rosevelt zijn Voorburgse bezit na vijf jaar weer van de hand. Voor 12.000 gulden verkocht hij zowel de buitenplaats Vrijburg als het ernaast gelegen boerenhuis 'met een alderbest croft teelland' en de grondpercelen in de polder. De secretaris die de transportakte van 6 november 1795 opstelde had het gemakkelijk.⁸⁷ De omschrijving inclusief de belendingen van het verkochte was vrijwel gelijk aan die van vijf jaar geleden. Alleen was de hooiberg bij 'het onlangs nieuw gemaakt gebouw' verdwenen en verschoven naar het eveneens verkochte ernaast gelegen huis waar nu twee hooibergen aanwezig waren. Als huurder werd Jan van der Drift genoemd. De nieuwe eigenaar van Vrijburg met boerderij, naastgelegen huis plus polderpercelen met laan en bomen, werd mr. Samuel Anthony Gertner, een Haags bankier, sollicitateur militair en secretaris van Voorburg.⁸⁸ Hij mocht het afgesproken bedrag in twee termijnen betalen, 3.000 gulden in januari 1796 en de rest uiterlijk in mei daarop volgend. Voor de prompte betaling op de afgesproken tijdstippen door Gertner van de verschuldigde bedragen stelden zich borg 'de burgers Egbertus Bernardus ten Dall, procureur voor het Hof van Holland, wonend in Den Haag en Krijn van Rijn, bouwman te Voorburg.'⁸⁹ Egbertus Bernardus ten Dall zal verderop wederom ten tonele verschijnen. Verder werd uiteraard als zekerheid voor de stipte betaling ook Vrijburg zelf als hypotheccair onderpand gegeven. Opmerkelijk is daarbij dat in de hypotheekakte uitdrukkelijk werd bepaald dat Gertner het recht had om de in onderpand gegeven bomen om te hakken en de gebouwen af te breken,

zonder dat geldschieder Van Rosevelt hier iets tegen mocht ondernemen, laat staan het kon verhinderen. Blijkbaar werd de grond zelf als voldoende waarborg beschouwd.

Samuel Anthony Gertner, de frauduleuze gemeentesecretaris

Samuel Anthony Gertner werd niet de meest geroemde eigenaar van Vrijburg, integendeel. In 1794, dus een jaar voor de aankoop van Vrijburg liep er een proces tegen hem waarin hij van fraude werd beschuldigd.⁹⁰ Sinds 1793 had Gertner zich namelijk opgeworpen als de belangenbehartiger van de Oranjegezinde baron Assueer Jan Torck. Deze had hem gevraagd om voor hem Engelse effecten te kopen en hem het daarvoor benodigde bedrag ter hand gesteld. Gertner had echter de baron met mooie praatjes aan het lijntje gehouden en het geld in eigen zak gestoken. Toen de baron kort daarop overleed en Gertner onwillig bleek het geld terug te geven, daagden de erfgenamen hem voor de rechter. Hierbij zou het echter niet blijven. Het was ook in Voorburg de tijd van patriotten met vrijheid, gelijkheid en broederschap. Op 28 januari 1795 werd hier 'met fraaie muziek en generale toejuichingen' de vrijheidsboom geplant. Het oude dorpsbestuur werd ontbonden en een nieuwe 'municipaliteit' aangewezen, dat geacht werd meer de burgerij te vertegenwoordigen. Sommigen meenden echter dat er toch nog teveel oranjegezinden in dit nieuwe gemeentebestuur zaten. Vandaar dat op 18 maart 1795 dit zojuist geformeerde gemeentebestuur weer werd afgezet en vervangen door een ander college van schout en schepenen. De nieuwe schout werd mr. Johan Anthony Schiefbaan, die verderop in dit verhaal nog een rol zal spelen. Samuel Anthony Gertner, enkele maanden later de trotse eigenaar van Vrijburg, werd de nieuwe gemeentesecretaris. Al spoedig bleek dat dit een ongelukkige keuze was. Sowieso bleef het onrustig rond de nieuwe bestuurders. In juli 1796 werd Schiefbaan weer ontslagen. Gertner besloot vervolgens zelf ontslag te nemen als secretaris. Nu was Gertner als gemeentesecretaris belast geweest met de inning van de belastinggelden. Dit had hij keurig gedaan en zo een bedrag van circa 10.000 gulden ontvangen, maar vervolgens had hij de vergaarde gelden niet afgedragen aan ambachtsheer Delft. Toen deze een herinnering en daarna een sommatie stuurde aan de Voorburgse municipaliteit, werd Gertner

voor opheldering ontboden. Maar deze gaf niet thuis en volgens zijn vrouw verbleef hij elders en had sowieso niet kunnen komen aangezien hij een ernstige koliek onder de leden had. Uiteindelijk werd met Gertner een regeling getroffen, maar de wijze waarop hij de begrippen vrijheid en broederschap had ingevuld, deed het enthousiasme voor deze patriottische idealen wel afnemen. Wellicht was de toenemende druk om de verduisterde gelden terug te betalen de reden dat Gertner op 5 februari 1796 Vrijburg weer verkocht voor 5.600 gulden. De koper was Christiaan Danielsz van Wijkhuijsen, die het Huis te Vrijburg echter op dezelfde dag en voor dezelfde prijs overdroeg aan het tweetal Johan van Duijfhuijs en Jan Christiaan van den Bosch.⁹¹ Uit de transportakte blijkt dat Gertner op dat moment alleen de buitenplaats van de hand deed.⁹² De akte vermeldt namelijk dat hij 'uit de hand [onderhands]' had verkocht en nu overdroeg 'De buitenplaats genaamd het Huis te Vrijburg bestaande uit een herenhuis met een apart onlangs nieuw [gemaakt] gebouw, idem tuinmanshuis, twee koetshuizen, twee stallen en een aparte schuur met tuinen en moeserijen, alsmede een akker teelland tezamen groot 3 morgen en 167 roeden, slechts te verongelden voor 3 morgen en 100 roeden [...] strekkende van de Broeksloot zuidwaarts op tot aan de Lij- of Achterweg, belend ten oosten de verkoper zelf en ten westen mevrouw de weduwe Meerman.' Het aan de oostkant gelegen boerenhuis en de percelen aan de noordkant van de Broeksloot behield Gertner dus voorlopig nog even zelf, evenals de eiken- en beukenbomen

Opmerkelijk is overigens dat gerenommeerde schrijvers over Voorburgse buitenplaatsen de frauduleuze Gertner ervan betichten het fraaie herenhuis Vrijburg te hebben laten afbreken.⁹³ Wellicht dat een rol speelde de overweging dat iemand die zo'n bijzonder buitenhuis liet afbreken wel een slecht karakter moest hebben. Blijkbaar was toestemming voor afbraak in de hypotheekakte niet voor niets opgenomen. Toch is deze beschuldiging ten onrechte gedaan, want uit de hiervoor geciteerde transportakten blijkt dat Gertner de buitenplaats overdroeg in precies dezelfde samenstelling als waarin hij deze had gekocht.

langs de laan aan de westkant van het buiten. Verder was afgesproken dat Gertner gedurende de resterende dagen van februari gebruik mocht blijven maken van het verkochte huis Vrijburg met de schuur en de stal vanwege de daarin opgeslagen meubelen en rijtuigen van hemzelf en die van de vorige eigenaar Van Rosevelt. Tenslotte werd nog melding gemaakt van een servituut dat bepaalde dat de bomen langs de Broeksloot behoorlijk opgesnoeid moesten worden en dat op het direct tegenover Vrijburg liggende stukje grond aan de noordkant van de Broeksloot geen bomen, gebouwen of andere zaken mochten worden aangebracht die het vrije uitzicht zouden kunnen belemmeren.

Enkele maanden later deed Gertner ook de overige bezittingen aan de Broeksloot van de hand. Zo verkocht hij op 6 mei 1796 aan de Voorburgse schout Johan Anthonij Schiefbaan het grondperceel in de Binnenpolder, recht tegenover Vrijburg, waar geen bomen en dergelijke mochten worden aangebracht om vanuit Vrijburg een vrij uitzicht over de weilanden richting Den Haag te garanderen.⁹⁴ Tenslotte verkocht Gertner op 24 juni 1796 de boerderij aan de oostkant van Vrijburg, tussen Vrijburg en de Laan van Werve, met de overige percelen en lanen aan de noordkant van de Broeksloot.⁹⁵ De koper was Egbertus Bernardus ten Dall, procureur voor het Hof van Justitie in Den Haag, de ‘burger’ die eerder borg had gestaan voor Gertner.

Grondspeculanten en afbraak

Tijdens de korte periode dat Van Duijfhuijs en Van den Bosch Vrijburg in eigendom hadden, werd het fraaie Huis te Vrijburg gesloopt. De grondspeculanten gaven duidelijk de voorkeur aan afbraak van het vermoedelijk slecht onderhouden grote gebouw boven de hoge kosten van restauratie en onderhoud. Enkele kleinere gebouwen bleven wel staan, waaronder vermoedelijk het eerder genoemde nieuwe gebouw en het tuinhuis.

Toen op 3 mei 1800 Johan van Duijfhuijs voor 1.500 gulden zijn deel in het voormalige buiten verkocht aan de eerder genoemde Johan Anthonij Schiefbaan werd het verkochte omschreven als ‘de helft in 3 morgen 167 roeden land, zijnde de grond van de geamoveerde [afgebroken] buitenplaats genaamd het huis te Vrijburg [...] met alle gebouwen en beplantingen welke daar op thans gevonden worden, strekkende van de Broeksloot zuidwaarts uit tot aan de

Lij- of Achterweg, belend ten oosten Egbertus Bernardus ten Dall, ten westen Daniel Pompejus du Tour,⁹⁶ ten zuiden de Achterweg en ten noorden de Broeksloot.⁹⁷ Een jaar later, op 16 mei 1801, kocht Schiefbaan ook het oostelijk naast Vrijburg gelegen perceel met boerderij van Egbert Bernardus ten Dall, waarna zijn bezittingen aan de Broeksloot doorliepen tot aan de Laan van Werve.⁹⁸

Met de afbraak van het imposante Huis te Vrijburg is ook dit verhaal aan zijn eind gekomen. Voor de grond en de resterende gebouwen begon een nieuwe periode met een nieuw verhaal dat elders zal worden beschreven.⁹⁹ Wel bleef de naam Vrijburg nog geruime tijd verbonden aan de plek van de oude hofstede en de daarop gelegen boerderij. In het kadaster van 1832 kregen de percelen waar ooit het Huis te Vrijburg stond de nummers C-378 tot en met C-382 met als eigenaar Abraham Ampt, directeur van politie, wonend in Den Haag plus C-382bis tot en met C-384 in eigendom bij Leendert Oosterlaan, bouwman te Voorburg.¹⁰⁰ Oosterlaan bezat eveneens de naastgelegen nummers C-385 tot en met C-389bis, percelen die ooit bij Vliënborg hadden gehoord. De spoorlijn die omstreeks 1870

Deel van de kadastrale kaart van Voorburg, 1832. Op de 'kadastrale grenslijn' onder C-350 ligt de Laan van Werve. Het rood omrande gebied omvat de Vrijburgpercelen links van de Broeksloot. Rechts van de Broeksloot ligt de Binckhorst- ofwel Binnenpolder waar de eigenaar van Vrijburg ook diverse percelen bezat. Het kleine perceel C-326 is nog een restant van de voormalige lange Laan tussen Vliënborg en Vrijburg, die liep van de Achterweg naar de Binnenwatering, met recht van overpad voor de burens. De percelen C-329 en 328 vormden de oude Laan die vanaf de brug van Vrijburg over de Broeksloot naar deze watering voerde.

door Voorburg werd aangelegd en een groot deel van het tuinlichaam van Hofwijck amputeerde, liep rakelings langs de oostkant van de percelen van Vrijburg. Slechts een klein oostelijk puntje van de Vrijburgpercelen C-379 en 380 werd opgeofferd voor het spoortraject dat bij de Broeksloot via een lage brug verder richting Den Haag liep. Steeds meer vervaagde de naam Vrijburg. Een enkele oude kaart, zoals die van J. Kuiper uit 1867, vermeldde nog wel de naam bij de plek naast het spoor, maar de boerderij werd steeds vaker genoemd naar de eigenaar of pachter, zodat de naam uiteindelijk in onbruik raakte. Ook de kennis over de oude hofstede en zijn bewoners was al snel verdwenen. Toen in de vorige eeuw enkele historici de oude geschiedenissen weer poogden te reconstrueren uit archiefstukken bleek dit geen eenvoudige zaak. De naam Vrijburg werd pas laat in archiefstukken gebruikt en doordat naburige hofsteden en boerderijen werden gekocht en samengevoegd, vervaagden de originele grenzen. Geen wonder dat in publicaties over

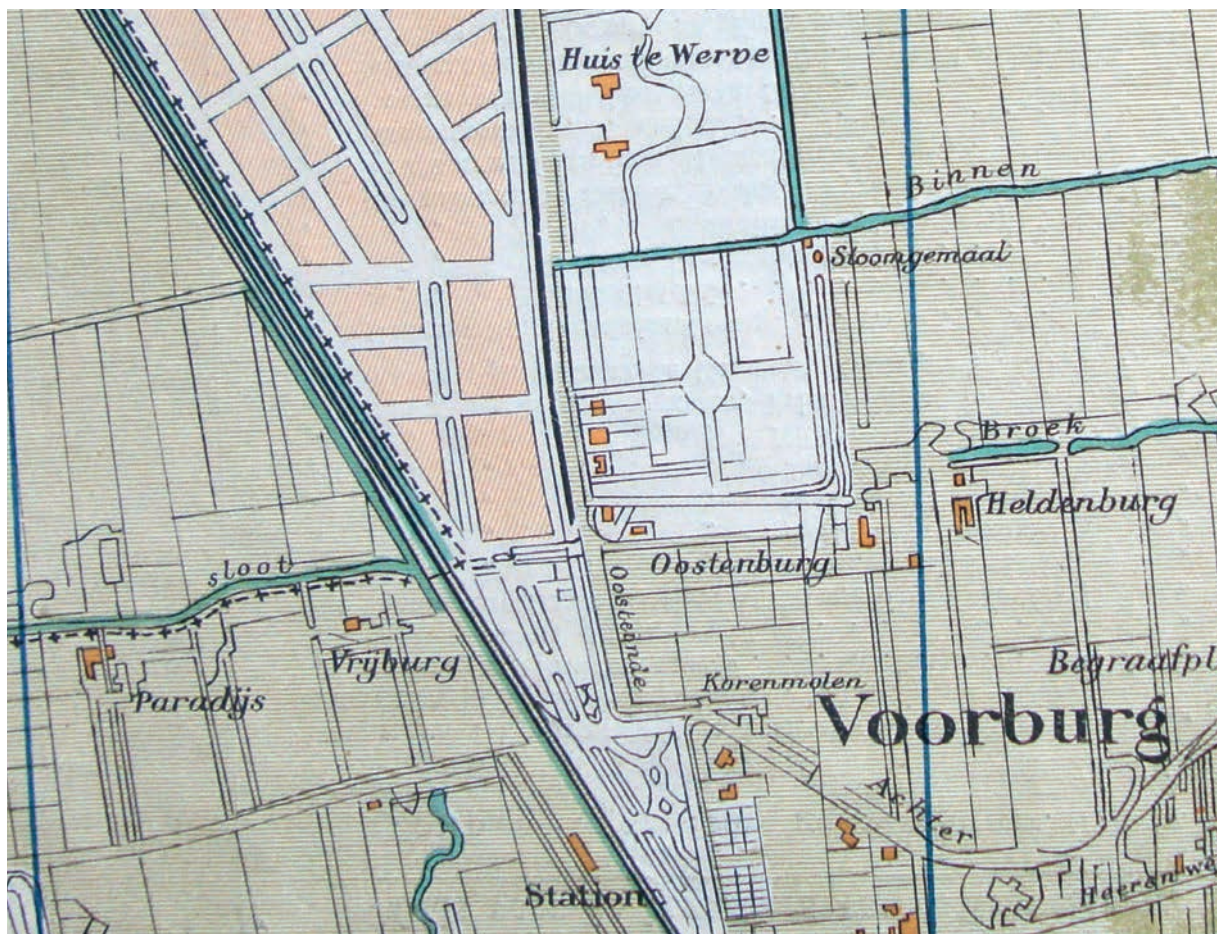
Voorburgse hofsteden Vrijburg veelal verkeerde eigenaren kreeg toebedeeld en werd verwisseld met een andere buitenplaats of boerderij.

Vrijburg op papier verwisseld

Zo publiceerde A.W. de Vink in 1903 zijn uitvoerige verhaal over Voorburgse buitenplaatsen in *Jaarboek Die Haghe*. Hierin besteedde hij uitvoerig aandacht aan De Loo in Voorburg. Op oude kaarten is te zien dat De Loo als een echt kasteel volledig door water is omgeven. Bij zijn onderzoek trof De Vink de akten aan waarin Agneta van Couckelbergh een naamloze hofstede aan de Broeksloot verkocht aan François de Cupijff, die vervolgens bedoelde hofstede met 'een huis liggende rondom in het water' doorverkocht aan Cornelis Haga, waarna dit 'kasteeltje' bij Jacob Rijckaert terecht kwam. Iets te snel concludeerde De Vink dat deze hofstede, gezien zijn omgrachte ligging, De Loo in Voorburg moest zijn. Bovendien was ooit ene Henry Haga eigenaar

Boerderijgebouwen van De Loo te Voorburg op het Loo-eiland. Foto D.W. van der Engh, 1955. Collectie auteur

Een van de laatste vermeldingen van Vrijburg op een kaart met Voorburg rond 1900. Aan de zuidoostkant van de Broeksloot en westelijk naast de als een dubbele lijn aangegeven 'Rijnspoorweg' staat de naam Vrijburg. Nieuwe kaart van 's-Gravenhage en omliggende gemeenten door J.H. Schmill. Collectie auteur

van De Loo geweest en zo schein de link duidelijk gelegd. Dus nam hij, ten onrechte, in zijn opsomming van de eigenaren van De Loo de vier voornoemde personen op. Eerst later volgde De Vink weer het juiste spoor van De Loo-eigenaren met de vermelding dat via een erfenis, die door hem niet nader werd toegelicht, De Loo in handen kwam van de familie Van Nes.¹⁰¹ Omdat hij de oudste eigenaren van Vrijburg al had 'toebedeeld' aan De Loo, liet De Vink vervolgens de geschiedenis van het Huis te Vrijburg pas beginnen in april 1785, toen Fredric Wilhelm baron von Trebra deze bezitting verkocht aan Thomas Johnson.¹⁰² Ook mr. A. Haga vermeldde in 1956 in zijn artikel over het uitgestorven regeringsgeslacht Haga ten onrechte dat Cornelis Haga in 1650 'het oude of Grote Loo te Voorburg'

kocht, 'die hem vermoedelijk tot zomerverblijf diende; op 14 januari 1656 werd zij door de executeurs van het testament weer getransporteerd aan Jacob Rijckaert', aldus deze schrijver. Uit zijn bronvermelding blijkt dat hij zich heeft gebaseerd op het eerder genoemde artikel van De Vink.¹⁰³

Een recente verwisseling van buitenplaatsen en hun eigenaren vond plaats in de, overigens zeer informatieve, publicatie *Het verhaal achter de straatnaam* dat in 1989 verscheen als een bundeling van eerdere krantenbijdragen over Voorburgse straatnamen, geschreven door C.H. Voorhoeve. In het hoofdstuk 'Vrijburgstraat' wordt uitvoerig ingegaan op de geschiedenis van het Huis te Vrijburg.¹⁰⁴ De auteur ziet een verband met de eigenaren

van het dichtbij gelegen kasteel De Werve. Zo kocht in 1622 jonkheer Anthonie van Wassenaer van Duvenvoorde, een nazaat van een bewoner van dit kasteel, een huis met teelland bij de Broeksloot ten noorden van de Achterweg. Dit huis was, volgens Voorhoeve, het latere Vrijburg. Als daaropvolgende eigenaren noemt hij diverse nazaten van genoemde Anthonie onder wie Johan van Wassenaer, diens dochter Hendrina en haar neef Henri. Uiteindelijk erfde een aangetrouwde baron, Frederik Johan, baron van Isendoorn à Blois het bezit aan de Broeksloot. Deze baron woonde op het fraaie kasteel Cannenburg. Op 23 mei 1753 verkocht hij zijn huis Vrijburg aan de Broeksloot aan Willem baron de Quarles, waarna het via Johnson en Van Rosevelt bij Gertner terecht kwam, die het huis liet slopen en de grond doorverkocht aan Ten Dall, die het uiteindelijk overdroeg aan Schiefbaan, aldus nog steeds Voorhoeve. Uit het hiervoor

staande verhaal is echter gebleken dat deze verkopen niet het Huis te Vrijburg betroffen, maar de boerenwoning die was gelegen tussen Vrijburg en de Laan van Werve. In feite geeft Voorhoeve in zijn verhaal over de Vrijburgstraat dus een mooi overzicht van de eigenaren, echter tot aan Quarles niet die van Vrijburg, maar van de boerderij die er aan de oostkant naast lag. Het was een vergissing die gemakkelijk kon ontstaan omdat Quarles en diverse na hem komende eigenaren beide naburige huizen in bezit hadden en door Voorhoeve, bij zijn speurtocht terug naar eerdere eigenaren, het 'verkeerde' huis werd genomen.

Vrijburg vernoemd

Uiteindelijk zou Vrijburg toch niet geheel in de anonimiteit verdwijnen. Om Vrijburg en andere verdwenen hofsteden, die ooit in Voorburg-West stonden, een mooie plek in de

Het lossen van pulp bij de boerderij van Van Geest. Links zijn de gebouwen zichtbaar van de buurtschap met boerderij Vrijburg. Ansichtkaart, verzonden 1908. Collectie auteur

herinnering te geven, besloot de Voorburgse gemeenteraad in 1904 enkele van de nieuw aangelegde straten tussen het Westeinde en de Prinses Mariannelaan, in het zogenaamde stratenplan Van der Ham, te sieren met hun namen.¹⁰⁵ Zo ontstonden de Vrijburgstraat, de Redenburgstraat en de Bleijenburgstraat. De deftige, schuin weglopende Laan werd vernoemd naar het nog bestaande Middenburg. De bouw van de huizen aan de Vrijburgstraat startte eerst rond 1910 en zou diverse jaren in beslag nemen.¹⁰⁶ Rond de resterende oude bebouwing van Vrijburg bij de Broeksloot naast de spoorlijn was inmiddels een buurtschap ontstaan met kleine woningen en verschillende bedrijfjes. Ook deze buurtschap ontkwam niet aan de gevolgen van de sterk groeiende bevolking, de verdergaande plannen voor huizenbouw en de daarmee gepaard gaande slopershamer. Rond 1930 werd op de oude grens tussen het voormalige Vrijburg en Vliëenburg

een nieuwe weg aangelegd, de Westenburgstraat met huizen aan weerszijden.¹⁰⁷ Dat deze straat niet werd genoemd naar het hier ooit gelegen Vrijburg, kwam simpelweg omdat deze naam al eerder was toegekend aan de huidige Vrijburgstraat.¹⁰⁸ Zo'n tien jaar later verscheen op de oude Vrijburggrond de Tuinluststraat met het ertussen liggende stukje Overburgkade¹⁰⁹ en bijbehorende huizen. De rest van de grond naast de spoorbaan werd grasveld, een klein speelveldje annex sportterrein, dat al snel 'Opa's veldje' werd genoemd.¹¹⁰ Op deze plek herinnert nu niets meer aan de roemruchte hofstede die hier eens stond en befaamde, veelgeprezen, maar ook verguisde lieden huisvestte. De thans 100-jarige Vrijburgstraat komt de eer toe met deze publicatie de oude hofstede Vrijburg en alle verhalen er omheen weer tot nieuw leven te wekken.

Buurtschap Vrijburg aan de Broeksloot naast de spoorlijn. Links de wasserijen van Van den Akker en Van Kleef. Foto, begin twintigste eeuw. Collectie auteur

Van weiland tot bouwlocatie 'Ontstaan van de Vrijburgstraat'

Joep Aalders

*Luchtfoto van Voorburg-west.
Gemeentearchief Leidschendam-
Voorburg*

Probeert u zich eens voor te stellen hoe een landelijk buitengebied van een klein dorpje als Voorburg met zijn weilanden en tuinderijen verandert in een wijk met woningen. Wie denkt dan niet direct aan stedenbouwkundige uitbreidingsplannen en Vinexwijken als Leidschenveen en Ypenburg die de afgelopen jaren hier in de buurt letterlijk uit de grond zijn gestampt?

Maar dat was in de negentiende eeuw wel anders. Toen moesten termen als stedenbouwkunde en ruimtelijke ordening in de wetenschap nog uitgevonden worden. Dit hoofdstuk beschrijft hoe het landelijke buitengebied ten zuidwesten van het dorp Voorburg aan de Vliet er in de eerste helft van de negentiende eeuw uitzag, toen het Huis te Vrijburg rond 1800 was afgebroken. En hoe dit agrarische gebied in de tweede helft van de eeuw langzaam veranderde. Eerst waren dat nog kleine plukjes woningen tussen het huidige Westeinde en de Vliet. Maar dat verandert in 1899 als Arie en Willem van der Ham jr. een heus stratenplan bij de gemeente Voorburg indienen. Dit werd Voorburgs eerste grote projectontwikkelingsplan over meerdere straten. Eén van die straten is de straat die in 1904 de naam kreeg van Vrijburgstraat. Beschreven wordt hoe dit plan zich in ruim twintig jaren ontwikkelde, met speciale aandacht voor de Vrijburgstraat, en hoe de straat daarna bouwkundig veranderde in de eerste eeuw van zijn bestaan. De bouwstijlen van de woningen in de Vrijburgstraat komen in het volgende hoofdstuk aan de orde.

'Westelijk' Voorburg in de negentiende eeuw

In de negentiende eeuw werd de gemeente Voorburg in het oosten begrensd door de Vliet met aan de overkant de gemeente Stompwijk, aan de zuidzijde door de Trekvlies met daarachter de gemeente Rijswijk en in het westen door het verlengde van de Schenkade met daarachter de gemeente Den Haag. De gemeente Voorburg liep toen dus nog door achter de spoorlijn van Den Haag Hollands Spoor naar Leiden, die is aangelegd in de loop van de negentiende eeuw. Dit gebied ten zuidwesten van het dorp Voorburg bestond uit de Bovenveerpolder, de Binnenpolder, ook wel Binckhorstpolder genoemd en het boezemgebied tussen de Vliet en de Broeksloot. Deze boezem lag op de derde strandwal van de kust en ontleent haar naam boezem aan haar hogere ligging dan de ernaast gelegen polders. Dit boezemgebied werd in tweeën gedeeld door de Voorweg, die nu Westeinde heet. Tussen de Voorweg en de Vliet lag de Zuidboezem en van de Voorweg naar de Broeksloot tot aan de Trekvlies heette het de Noordboezem.

De Voorweg liep vanuit het centrum van Voorburg over het tracé van het huidige Westeinde naar de tolovergang

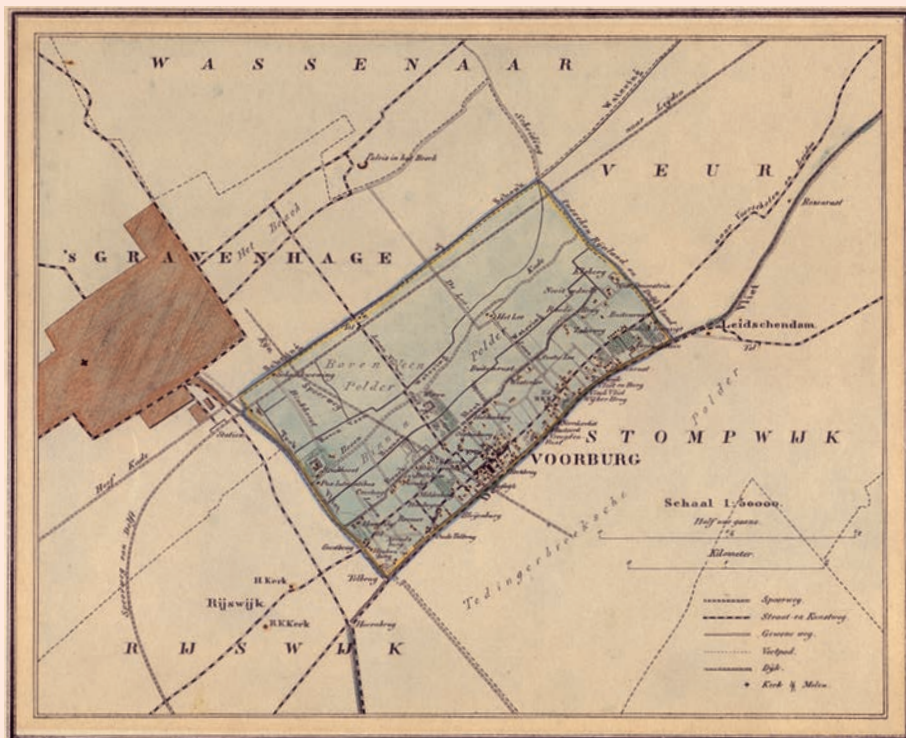
Het gebruik van windrichtingen

Tot 1800 kwam het regelmatig voor dat er situaties in kaart gebracht werden, waarbij men het soms niet zo nauw nam met de aanduiding van windrichtingen. Men schetste de situatie zó op een beschikbaar vel papier dat er zoveel mogelijk informatie op kon. Vaak vergat men daarop dan een windroos of een noordpijl te plaatsen om de windrichtingen aan te duiden. Als er namen of andere teksten op de kaart stonden, dan legde men de kaart zo dat men deze tekst erop kon lezen. De bovenkant van de kaart leek dan al gauw het noorden en de onderkant het zuiden. Het oosten lag dan dus rechts en het westen links.

Het grondgebied van de negentiende-eeuwse gemeente Voorburg ligt met zijn waterwegen en wegen eigenlijk diagonaal op de kaart, wanneer we de bovenkant van de kaart als het noorden aanhouden. Maar het werd vaak zo op kaarten getekend dat de Vliet aan de onderkant van de kaart lag, het oude dorp in het midden en de Broeksloot aan de bovenkant van de kaart. Dit is te zien op een kadastrale kaart uit 1819 van het oude dorpscentrum van Voorburg. De Voorweg en de Achterweg liepen van links naar rechts op de kaart, dus lijkten zo van het westen naar het oosten te lopen. Toen de Voorweg in drie delen met eigen namen werd opgesplitst, leken de benamingen West- en Oosteinde aan beide zijden buiten het dorp wel logisch. In het dorp zelf kreeg de Voorweg de naam van de Herenstraat. Feitelijk liep het Westeinde vanuit het oude dorpscentrum naar het zuidwesten en het Oosteinde vanuit het dorp naar het noordoosten. Van het Oosteinde is nog aannemelijk te maken dat het meer oostwaarts liep dan noordwaarts, maar bij het veel kortere Westeinde dat naar de Vliet oostwaarts afbuigt is het nog de vraag of het meer westwaarts liep dan zuidwaarts.

Kaart van het dorp Voorburg in 1819. Kaart uit 'Kadastrale Atlas Zuid-Holland 1832-Voorburg' (2000)

Kaart van de gemeente Voorburg, getekend door J. Kuijper. Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden, 1870. Collectie Kees van der Leer

Op de kaart uit 1819 ontbreekt een windroos of noordpijl, maar er zijn wel lijnen getekend waaruit de windrichtingen zijn af te leiden.

De aanduiding Voorburg-West voor de wijk die nu tussen Rijswijk en het oude centrum van Voorburg in ligt, is vanuit dit historisch perspectief nog wel te begrijpen. De gemeente Voorburg bevatte tot in de twintigste eeuw ook nog het huidige Binckhorstgebied in Den Haag. Dat gebied eindigde in de uiterste westpunt van de gemeente Voorburg, zoals op een kaart uit 1870 te zien is. Maar als men nu naar de wijk Voorburg-West kijkt, ligt het door zijn langgerekte vorm feitelijk meer zuidwaarts dan westwaarts van het oude dorp Voorburg. Ook al kan men blijven redeneren dat het middelpunt van deze wijk westelijk ligt van dit oude dorpscentrum.

Om het niet nodeloos ingewikkeld te maken houden wij hier aan dat de Broeksloot en de Prinses Mariannelaan ten opzichte van de Vrijburgstraat westwaarts liggen. Het Westeinde ligt dan ten oosten van de Vrijburgstraat en de Koninginnelaan en de Heeswijkstraat ten zuiden. De noordkant van de Vrijburgstraat is dan aan de kant van de woningen met de oneven nummers. Het slotje achter deze huizen ligt dan ook aan de noordkant van de straat. De woningen met de even nummers liggen dan aan de zuidzijde van de Vrijburgstraat, ook al loopt de Vrijburgstraat feitelijk vanuit het zuidoosten bij het Westeinde naar het noordwesten bij de Prinses Mariannelaan.

De Achterweg rond 1890. Deze foto is genomen bij het kruispunt van de huidige Prinses Mariannelaan en de Binckhorstlaan. In 1897 werd de naam Achterweg veranderd in Prinses Mariannelaan voor het deel van deze weg dat van de Geestbrug tot aan de Koninginnelaan liep. Het deel van de weg vanaf de Koninginnelaan tot aan de spoorlijn bleef echter nog Achterweg heten, totdat het in 1921 ook tot Prinses Mariannelaan werd omgedoopt. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

over de Vliet. Die overgang lag ongeveer tussen de huidige Fonteinkerk en het ziekenhuis. Bij die tolbrug lag ook de boerderij Heeswijk waar de Voorweg eindigde. Midden door het boezemgebied heen liep de Achterweg van de Geestbrug via het tracé van de huidige Prinses Mariannelaan en Parkweg naar het oude centrum van het dorp Voorburg en nog verder door. Deze Achterweg werd op de kadastrale kaart uit 1832 aangeduid als 'Achterweg'. Langs de Broeksloot lag in het boezemgebied geen doorgaande weg, mogelijk wel een voetpad. De bebouwing aan deze kant van de Broeksloot werd vooral met bruggetjes ontsloten vanuit het jaagpad dat langs de huidige Maanweg in Den Haag lag. In een enkel geval was er een toegangspad door de weilanden en tuinderijen heen vanuit de Achterweg. Verder liepen er nog twee dwarswegen door het boezemgebied.

Dat waren de Molenweg, tegenwoordig de Koninginnelaan, die de Voorweg met de Achterweg verbond en de toegangsweg vanuit de Achterweg naar het 'Maison de Binckhorst' richting Den Haag op de plek waar nu de Binckhorstlaan ligt. Er lag ook een ontsluiting vanuit de Achterweg naar de 'Maisons de Arentsburg en de Hoekenburg', maar vermoedelijk was deze toegangsweg particulier. Halverwege deze ontsluiting liep een pad via het terugliggend Maison Heeswijk naar de Oude Tol over de Vliet. De openbare routes noemen we hier wel wegen, maar het waren meer onverharde paden, meestal met sloten erlangs en bomen in de berm. Twee karren konden elkaar erop net aan passeren, auto's waren er nog niet.

De bebouwing van het boezemgebied concentreerde zich voornamelijk langs de randen. Op de kadastrale kaart uit 1832 is te zien hoe er langs de Vliet enkele buitenhuizen liggen zoals Hofwijk, Middenburg, Arentsburg en Hoekenburg, afgewisseld met boerderijen, alle aangeduid met het Franse woord 'Maison'. Deze chique benaming is te danken aan de bestuurlijke organisatie uit de Franse tijd in de beginjaren van die eeuw. Zo liggen langs de Vliet ook het Maison de Zoomerlust, Maison de Bleyenburg en Maison de Heeswijk. Deze 'Maisons' werden ontsloten vanuit de Voorweg, het huidige Westeinde. Daarnaast stond er bebouwing bij de Geestbrug, waar men vanuit Rijswijk via de Achterweg, de huidige Prinses Mariannelaan en Parkweg, het dorp Voorburg kon bereiken. Bij deze Geestbrug liggen het 'Maison de Starrenburg' ten oosten van de tolbrug en het 'Maison de Haagsigt' op de hoek van de Broeksloot en de Trekvliet. Verder liggen er nog wat boerderijen en tuinderijen langs de Broeksloot. Langs de Achterweg zelf was geen bebouwing te vinden. Deze 'Achterweg' was dus met recht een achterweg. De voorname huizen stonden langs de 'Voorweg' tussen de Vliet en het latere Westeinde. De enige bouwwerken op deze kadastrale kaart uit 1832 tussen de Voor- en Achterweg zijn twee gebouwen aan de Voorweg tegenover de beide hoeken van het landgoed van het 'Maison de Middenburg'.

Waar in de Zuidboezem aan de Vliet vooral buitenhuizen stonden met parken en tuinen, bestond de veel grotere Noordboezem uit tuinderijen en boerderijen met weilanden. Veel gebied was eigendom van rijke, soms adellijke grootgrondbezitters die hun land verpachtten. In de

Kadastrale kaart van Voorburg-West uit 1832, Kaart uit 'Kadastrale Atlas Zuid-Holland 1832-Voorburg' (2000)

Gaarderboeken van het Hoogheemraadschap Delfland is te zien hoe ene jonkheer mr. Jacob Jan de la Bassecour Caan een aanzienlijke hoeveelheid grond in dit westelijk gebied van de Gemeente Voorburg bezat.¹ Deze jonkheer had ook de grond in eigendom, waarop later de Vrijburgstraat zou ontstaan. Hij kwam uit een adellijk geslacht en werd op 10 december 1826 in Den Haag geboren als het vierde kind van zeven kinderen. Hij was de oudste zoon in het gezin. Na zijn rechtenstudie in Leiden werd hij eerst plaatsvervangend kantonrechter in Den Haag sinds 1858 en daarna vanaf 1861 plaatsvervangend rechter aan de Arrondissementrechtbank in Den Haag. In 1871 werd hij daar rechter. Ook was hij 'ingeland' van de Veerpolder, dus lid van het bestuur van die polder. Hij stierf ongehuwd en kinderloos op 7 juni 1899.²

Veranderingen aan het einde van de negentiende eeuw

Aan het einde van de negentiende eeuw veranderde het

beschreven boezemgebied. De eerste wijziging rond 1870 was de aanleg van de spoorlijn van Gouda naar Den Haag Staatsspoor, waar nu het station Den Haag Centraal is gebouwd. Doordat de spoorlijn het traject van de Achterweg doorsneed gaf deze weg geen directe verbinding meer tussen de dorpen Rijswijk en Voorburg. Over de Achterweg kon men via een pad langs het spoor en de spoorwegovergang bij het Westeinde in het dorp Voorburg komen. Daarom verkozen de meeste weggebruikers toen de route over de Molenweg, de huidige Koninginnelaan. Die route nam dus in belang toe.

In die jaren groeide ook de bevolking van Nederland en ontstonden er grote uitbreidingen in de Nederlandse steden als Den Haag en Amsterdam. Maar ook de dorpen werden groter. Voorburg breidde het eerste uit met bebouwing aan de Vlietkant van het Westeinde. Zo ontstonden de boerderij van Cornelis Dirkse van der Lans, waar nu ongeveer het huis aan het Westeinde 50 staat, met daarachter in 1898 de Watertoren (in 1966 gesloopt) en enkele kleinere woningen (nu op Westeinde 72-76). En langs de kleinere woningen iets verderop (nu op Westeinde 112-120) liep een pad naar de Vliet, waar ook woningen werden gebouwd. Op 31 mei 1895 kreeg H.J. Doorman een bouwvergunning 'voor het herbouwen eener villa in het Westeinde', op de plaats van het huidige nummer 60 en 60^a.³ Deze villa werd rond 1930 afgebroken en vervangen door een dubbelhuis dat er nu nog staat.

In de digilegger van het Kadaster⁴ vonden we dat ene Willem van der Ham jr., een architect uit Voorburg, vanaf 1891 gronden in zijn bezit kreeg aan het Westeinde en de latere Heeswijkstraat en dat hij vanaf 1896 daar huizen met erf verkocht. De Heeswijkstraat was toen nog een pad, want langs het bestaande pad waren aan de zuidzijde langspercelen aanwezig die bij het Kadaster aangeduid werden als 'geprojecteerde straat'. Aan de vrijwel onbebouwde westzijde van het Westeinde liet deze Van der Ham jr. woningen bouwen tussen de Heeswijkstraat en de Koninginnelaan. Zo ontstond ook het pand dat de architect G.J.P. Klumper ontwierp op de hoek van het Westeinde en de Koninginnelaan, waar later het autobedrijf van Zoet in gevestigd was. Tussen 1880 en 1890 werd ook het pand aan het Westeinde 41 gebouwd. Niet vast te stellen was of de

Westeinde met boerderij van Cornelis D. van der Lans en de watertoren uit 1898.

Foto rond 1900.

Collectie Kees van der Leer

Westeinde 91 op de hoek met de Koninginnelaan. Foto rond 1900.

Collectie Kees van der Leer

gebouwen nog bestonden, die op de kadastrale kaart van 1832 aan deze kant van het Westeinde stonden getekend tegenover de buitenplaats Middenburg.

In de laatste jaren van de negentiende eeuw werd ook de zuidzijde van de Molenweg bebouwd. De Voorburgse gemeenteraad besloot op 7 februari 1896 de naam Molenweg te veranderen in Koninginnelaan.⁵ Gerardus Cornelis Koene kocht in 1895 aan die weg een stukje weiland samen met zijn consort Hendricus Hubertus Boek, beiden timmerlieden uit Voorburg.⁶ Zij waren zwagers van elkaar: G.C. Koene was getrouwd met Anna Maria de Graaf en H.H. Boek met haar oudere zuster Elisabeth de Graaf.⁷ Deze timmerlieden bouwden daar eerst vier woningen (Koninginnelaan 6 - 12) en daarna drie woningen (Koninginnelaan 14 -18). Vervolgens kochten zij daar meerdere stukken grond van Willem van der Ham jr. die deze gronden eerder had verworven. Uit de vele splitsingen van percelen in bouwterreinen en de latere verkoop van woningpercelen met woningen erop, lijkt het waarschijnlijk dat Koene en Boek het merendeel van de huizen aan de zuidkant van deze laan bouwden. Bouwvergunningen waren er niet van te achterhalen. En wie de architect van deze woningen was ook niet. Want in het gemeentelijk bouwarchief was maar één bouwvergunning aanwezig voor de zuidkant van de Koninginnelaan. Dit betrof de vergunning uit 1896 voor de bouw van twee huizen (Koninginnelaan 70) aan architect G.J.P. Klumper.⁸

Het is opmerkelijk dat Willem van der Ham jr. in de kadastragegevens én in de Gaarderboekhouding bijna altijd te boek stond als 'architect', terwijl niet te vinden was of hij dit vak ook daadwerkelijk uitoefende. Gezien de vele gronden die hij in dit gebied verhandelde, leek hij meer een makelaar in onroerend goed dan architect. Wel ging hij een aantal malen consortia aan met timmerlui en andere bouwvakkers en/of investeerders. Zakelijk moest hij de beide timmerlieden Koene en Boek gekend hebben, want hij verkocht ze niet alleen zijn eerder verworven gronden, maar ging in 1900 zelfs een consortium met hen aan bij de aankoop van een stuk grond aan het Westeinde. Koene en Boek werden in dezelfde boeken steeds als 'timmerman' vermeld en niet als architect of aannemer, terwijl die termen wel bij andere personen werden gebruikt.

Misschien kochten de dan nog geen dertig jaar oude Koene en Boek de grond van Willem van der Ham jr. samen met zijn woningontwerpen. Als timmerlieden bouwden zij deze woningen om ze daarna weer te verkopen. Maar zeker is dit niet. Wel is zeker dat Koene en Boek hun eerste woningen aan de Koninginnelaan vanaf het jaar 1900 verkochten.⁹

Op een foto van de Koninginnelaan uit 1897 zijn deze nieuw gebouwde woningen aan de zuidzijde van deze laan te zien. Zij waren toen nog vanaf de weg te bereiken via individuele bruggetjes over de sloot. Aan de overzijde van de straat was er toen nog steeds weiland, omgeven door een sloot met bomen erlangs.

Het stratenplan van 1899: Voorburgs eerste grote projectontwikkelingsplan!

Wanneer en hoe het idee is ontstaan om het gebied tussen de Koninginnelaan, het Westeinde en de Achterweg tot aan het slootje achter de Vrijburgstraat te bebouwen met woningen was niet precies vast te stellen. Voor het eerst was er sprake van een heus 'stratenplan', toen de broers Arie en Willem van der Ham jr. in 1899 de tekening ervoor bij de gemeente Voorburg indienden. Dit stratenplan is getekend op een calquevel van circa 60 bij 84 cm, waarop zeer eenvoudig met potlood de contouren zijn getekend van de straten, die later Vrijburgstraat, Redenburgstraat, Laan van Middenburg, Bleyenburgstraat en Willemstraat als naam kregen.

In hun aanbiedingsbrief van 9 juni 1899 bij het stratenplan¹⁰

Foto van de Koninginnelaan uit 1897, waarop aan de linkerkant de huizen zijn gerealiseerd en aan de rechterkant het weidegebied nog ligt dat in 1899 de bouwlocatie van de gebroeders Van der Ham werd. Ook zijn aan beide zijden van de Koninginnelaan nog de sloten te zien.

Collectie J. Sniijders, Voorburg

De Koninginnelaan waarvan beide zijden van de straat zijn bebouwd. Foto rond 1905. Collectie Kees van der Leer

schreef Arie van der Ham mede namens zijn broer Willem dat zij 'met Juli a.s. eigenaren zullen worden van dit gebied'. Of dat daadwerkelijk ook het geval is geweest weten wij niet. Want twee dagen voor de datum op de aanbiedingsbrief overleed de eigenaar van de grond, jonkheer mr. J. J. de la Bassecour Caan. Of er sprake is geweest van een mondelinge afspraak, een voorlopig koopcontract, of van een definitief koopcontract waarin de datum van toekomstige overgang was vastgelegd, konden wij niet vinden. In ieder geval leefde de eigenaar niet meer in juli van dat jaar. Zijn overige grondbezittingen werden pas in 1906 overgeschreven op naam van een oomzegger, de zoon van zijn oudste zus: jonkheer Jacques Beelaerts van Blokland uit Den Haag.¹¹ Dat het zo lang duurde eer de overige bezittingen naar hem werden overgeschreven kan te maken hebben met de erfafhandeling van de jongere broer van jonkheer J. J. de la Bassecour Caan, die in 1905 overleed, wanneer de zussen van deze twee broers al zijn overleden. Hoe het ook zij, de overdracht van de gronden voor het stratenplan liet niet lang op zich wachten. In de kadastrale gegevens werd de grond per 1900 vermeld als eigendom van de gebroeders Arie en Willem van der Ham jr. Arie van der Ham was voor 19/20 deel eigenaar en zijn jongere broer Willem jr. slechts voor 1/20 deel.¹²

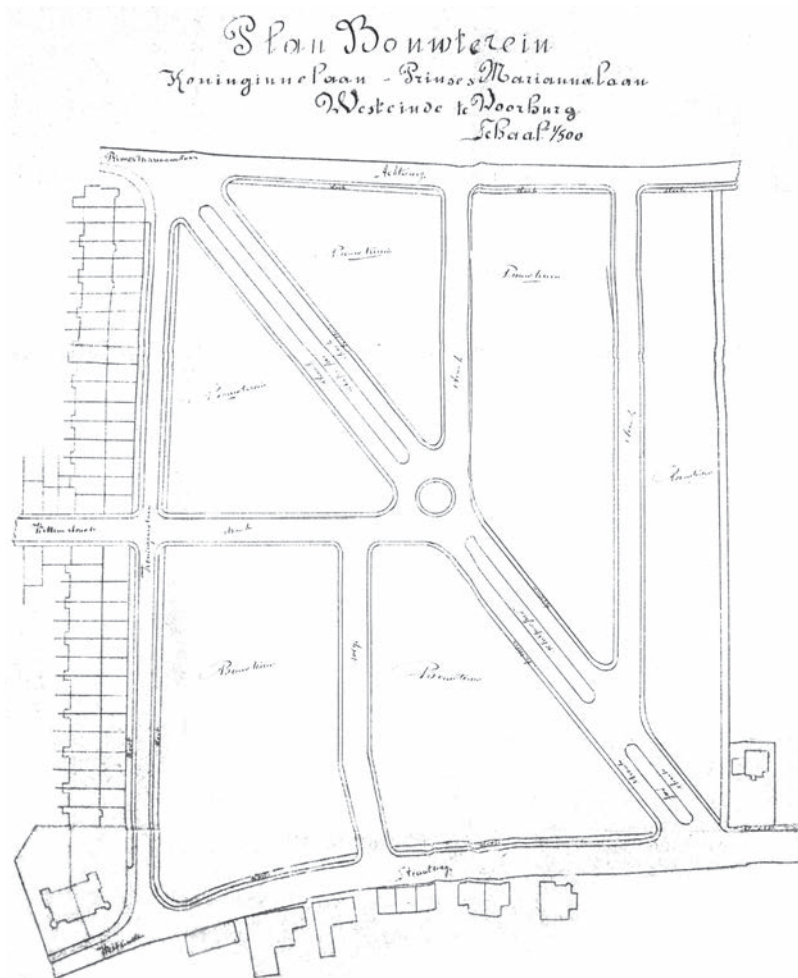
Op het ingediende stratenplan stonden de huizen aan de zuidkant van de Koninginnelaan al ingetekend. De noordkant van die laan maakte onderdeel uit van het nog te bebouwen gebied. Aan de Vlietzijde van het Westeinde stonden ook

veel panden ingetekend. Het is dus aannemelijk dat al die panden in 1899 al bestonden. Net zoals het pand dat was ingetekend op Westeinde 41. Verder werd het gebied van het stratenplan aan vier zijden omgeven door een sloot. Een deel van die sloot was rechts op de foto van de Koninginnelaan uit 1897 te zien. Van deze vier sloten bestaat nu alleen nog het slootje achter de noordzijde van de Vrijburgstraat. De sloten aan het Westeinde, de Prinses Mariannelaan en de Koninginnelaan zijn gedempt. Op de kadastrale kaarten rond 1900 waren de aparte slootpercelen nog enige tijd terug te vinden bij enkele percelen op de Koninginnelaan die aan de wegzijde langer waren dan de naastgelegen percelen én op de Prinses Mariannelaan waar deze vroegere slootpercelen aanvankelijk nog een eigen kadastraal nummer hadden.¹³

In de tijd dat het bouwplan ontstond waren de bestaande wegen soms zelf in eigendom van de gemeente, maar de berm met voetpaden en sloten erlangs niet. In de Voorburgse gemeenteraad vonden er in die tijd regelmatig discussies plaats over het al dan niet overnemen van voetpaden en sloten langs de wegen en straten die eigendom van de gemeente waren. Deze overname van voetpaden, berm en sloten langs de wegen is te verklaren vanuit de gedachte dat er steeds meer vraag kwam naar betere voetpaden en verlichting langs de wegen. Dat waren ook zaken waarvoor toen regelmatig aandacht werd gevraagd in de gemeenteraad. Vanuit een nationaal streven naar meer hygiëne, volksgezondheid en veiligheid moesten de open riolen langs de wegen verdwijnen. Ook het bouwen moest veiliger en meer op hygiëne en volksgezondheid gericht worden. Na lange politieke discussies resulteerde dit uiteindelijk in de Woningwet van 1901 en de Gezondheidswet. Daarmee kwamen deze zaken onder strenger toezicht van de gemeenten en de rijksoverheid. De aanleg van riolen vroeg ook om ruimte onder en langs de wegen. En de elektrische verlichting kwam op in plaats van de gasverlichting, waarvoor er kabels in de grond moesten. Daar was de rand van de weg ook goed voor te gebruiken. Op 14 november 1899 besloot de gemeenteraad om van de heer W. van der Ham jr. bomen langs de Koninginnelaan en het Westeinde te kopen voor een bedrag van vijf gulden per stuk. De gemeente zou om de andere boom afnemen tot een totaal van veertig bomen voor een bedrag van tachtig gulden totaal.¹⁴ Het ingediende stratenplan toonde nog enkele opvallende

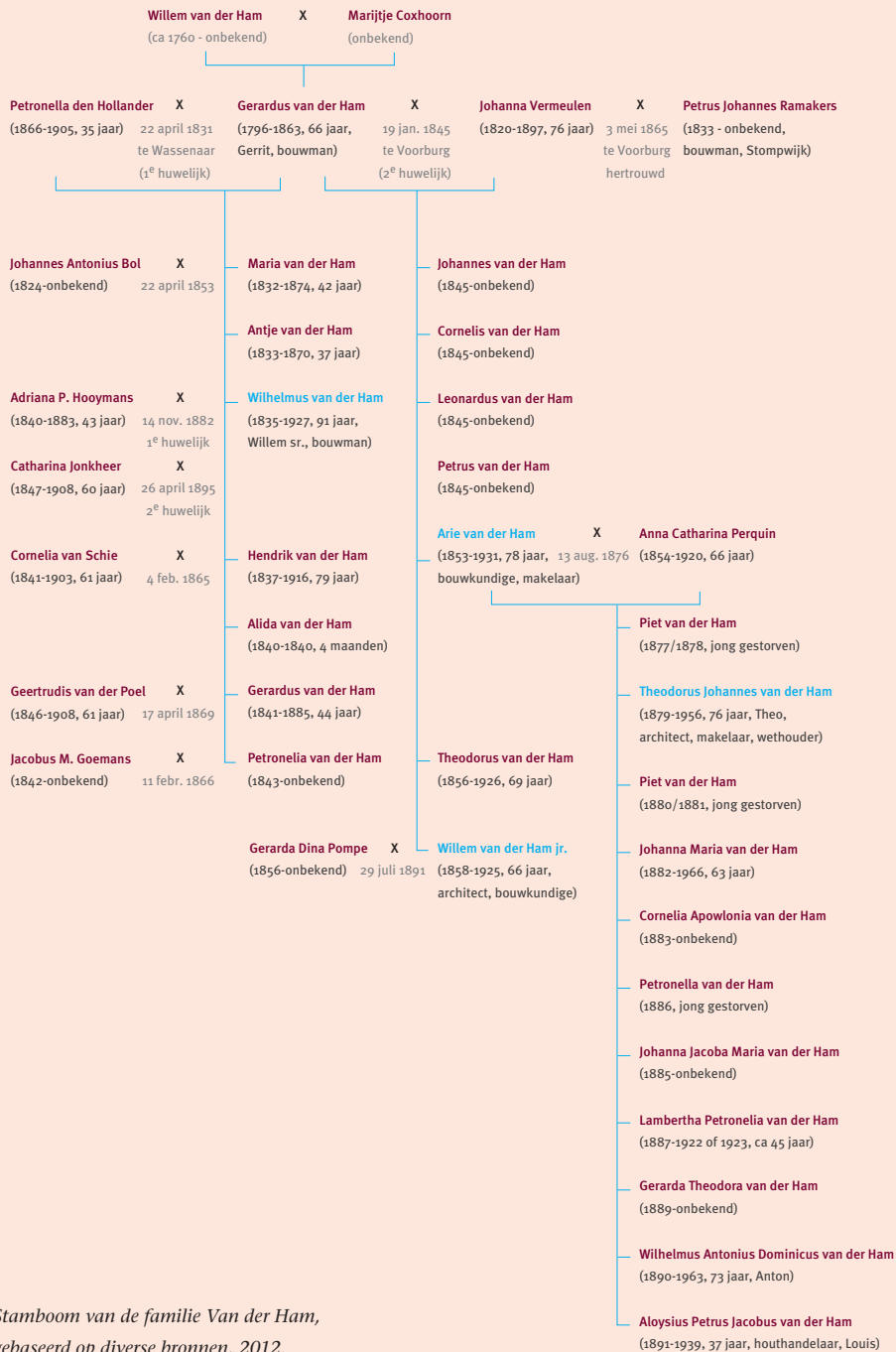
zaken. Zo droeg de Prinses Mariannelaan slechts vanaf de Koninginnelaan richting Rijswijk deze naam. Het stuk van de Koninginnelaan naar Voorburg-centrum heette nog Achterweg tot in 1921. Dit was conform het besluit van de Voorburgse gemeenteraad van 25 februari 1897,¹⁵ waarin ook de nieuwe straten aan het Westeinde tot Heeswijkstraat en Willemstraat waren gedoopt. Verder werden alle wegen in het plan met 'straat' aangeduid behalve de straat die later de naam Bleyenburgstraat kreeg. Die straat werd in het plan 'weg' genoemd. De reden daarvoor was niet te achterhalen. Tot slot liep er een breed opgezette weg diagonaal door de verder vrijwel loodrecht op elkaar gesitueerde straten. Deze brede weg met twee rijstroken en een schelpenpad in het midden zou later de naam Laan van Middenburg krijgen. Waar de andere straten in het plan de richting volgden van de oorspronkelijke verkaveling in de drie gekochte weilanden, was de diagonale ligging van deze brede laan wel opvallend. Naar de motieven voor deze schuine situering blijft het nu gissen. Misschien veroorzaakte de eerdere bouw aan de zuidkant van de Koninginnelaan en de parallel lopende Heeswijkstraat samen met de afsluiting van de vroeger rechtstreekse Achterweg door de spoorlijn wel meer verkeer in dit gebied. Dat kon dan door deze schuin in het plan gelegde, brede laan een meer directe retourweg naar het Westeinde krijgen. En voor het verkeer vanuit Rijswijk was het ook een betere oplossing dan de weg te vervolgen langs de onbebouwde Achterweg, die meer pad dan weg was en bij het spoor uitliep op een dwarsweg langs het spoor. Maar het is ook mogelijk, dat deze diagonaal in het plan gelegde laan een extra zichtlijn gaf vanuit de woning van Willem van der Ham jr., de architect, die het plan mee indiende. Want Willem van der Ham jr. woonde toen zelf aan het Westeinde 58.¹⁶ Zeker is deze verklaring niet, want het is de vraag of zijn woning op dezelfde plek lag als de huidige woning op nummer 58 uit 1917.¹⁷

De gemeenteraad van Voorburg keurde op 5 september 1899 het stratenplan van de heren A. en W. van der Ham jr. goed.¹⁸ Uit ons onderzoek kwam vast te staan dat dit stratenplan het eerste, grote projectontwikkelingsplan van de gemeente Voorburg was, dat meerdere straten besloeg én door de gemeenteraad werd vastgesteld. De ontwikkeling van de Prins Albertlaan vond pas plaats rond 1906, toen een bouwvergunning werd verstrekt voor de eerste woning

aan die laan.¹⁹ Rond die tijd werden ook de plannen voor de aanleg van en bebouwing aan de Laan van Oostenburg én de Laan van Heldenburg ontwikkeld. De verdichting van de bebouwing aan het Westeinde en de nieuwbouw aan de zuidzijde van de Koninginnelaan en Heeswijkstraat aan het einde van de negentiende eeuw waren nog kleine uitbreidingen in blokjes van enkele woningen, zonder een goedgekeurd gemeentelijk stratenplan. Maar bij het stratenplan van de gebroeders Van der Ham ging het uiteindelijk om de bouw van ruim 200 woningen in vrijwel 25 jaar: echte projectontwikkeling in Voorburg van het allereerste uur!

Stratenplan van de gebroeders A. en W. van der Ham jr. Tekening uit 1899, op calquepapier van circa 63 bij 84 cm. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Stamboom van de familie Van der Ham,
gebaseerd op diverse bronnen, 2012.
Collectie J.A.M. Aalders, Voorburg

Familie Van der Ham: van landbouwers tot bouwers

Voor het ontstaan van de Vrijburgstraat speelt de familie van der Ham een grote rol. Daarom gaan we hier wat uitgebreider in op deze familie. *Arie van der Ham* werd geboren op 28 oktober 1853²⁰ als vijfde van de zeven zonen uit het tweede huwelijk van zijn vader Gerardus van der Ham met Johanna Vermeulen. In de genealogische beschrijving van de familie Den Hollander²¹ was te zien dat deze Gerardus eerder getrouwd was met Petra den Hollander, die in 1844 op 35-jarige leeftijd overleed. Uit dit eerste huwelijk stammen ook zeven kinderen. Vader Gerardus van der Ham wordt 'bouwman' genoemd: hij wordt in 1846 als pachter van de gronden en huurder van de bouwmanwoning vermeld in een eigendomsoverdracht van de boerderij Heldenburg.²² Dat betekende dat hij in de landbouw actief was en niet in de bouw. Nadat Gerardus van der Ham op 3 maart 1863 overleed, hertrouwde zijn tweede vrouw met Petrus Johannes Ramakers, een bouwman uit Stompwijk. Die werd toen de stiefvader van de toen nog zeven jongere kinderen uit het tweede huwelijk.²³

Op 13 augustus 1876 trouwde Arie van der Ham op 22-jarige leeftijd met Anna Catharina Perquin, die op 10 juli 1854 in Voorburg geboren was. Zij verhuisden op 23 juli 1877 naar Den Haag.²⁴ Toen Arie van der Ham in 1882 de geboorte van zijn dochter in Den Haag aangaf, werd in de geboorteakte opgetekend dat hij zonder beroep was.²⁵ Uiteindelijk kreeg Arie van der Ham tien kinderen waarvan er drie jong gestorven zijn. Eén van zijn zonen zou voor de Vrijburgstraat ook van belang zijn; over hem later meer. Hoe Arie van der Ham in de bouw terecht is gekomen, is onduidelijk. Want in de kadastrale gegevens en de gaarderboekhouding stond hij als 'bouwkundige' vermeld, toen hij in 1899 met zijn jongere broer Willem van der Ham jr. de gronden in Voorburg-West verwierf. Ook bij zijn latere grondtransacties vanaf 1913 in Den Haag werd hij als bouwkundige vermeld. Hij handelde daar in panden en percelen in de Van Speijkstraat, Laan van Meerdervoort en Van Diemenstraat, waar hij zelf ook woonde. Arie van der Ham overleed op 22 december 1931 op 78-jarige leeftijd.

Aries jongste broer *Willem van der Ham jr.* werd als zevende kind en jongste zoon uit het tweede huwelijk van Gerardus van der Ham met Johanna Vermeulen geboren op 8 oktober 1858. Hij handelde al vanaf 1891 in onroerend

goed te Voorburg. In de kadastrale gegevens en de gaarderboekhouding werd hij vrijwel altijd als architect vermeld en een enkele keer als bouwkundige.²⁶

De steeds terugkerende aanduiding junior bij zijn naam kon voortkomen uit het feit dat zijn opa, de vader van Gerardus van der Ham, ook Willem heette. Maar aannemelijker was dat hij met de toevoeging junior werd onderscheiden van zijn oudere halfbroer Willem uit het eerste huwelijk van hun vader Gerardus met Petra den Hollander. Die halfbroer Willem was 23 jaar eerder in Voorburg geboren op 18 augustus 1835. Deze *Willem van der Ham sr.* was het derde van de zeven kinderen en de oudste van de drie zonen uit het eerste huwelijk van Gerardus van der Ham. Deze drie zonen stonden als landbouwer te boek. Willem sr. nam de pacht van de boerderij Heldenburg van zijn vader over na diens overlijden in 1863 en trouwde eind 1862 met zijn buurmeisje van de boerderij Oostenburg, Adriana Hooijmans. Nadat zij op 43-jarige leeftijd was overleden, hertrouwde Willem van der Ham sr. in 1895 met Catharina Jonkheer. Hij overleed op 5 januari 1927 in Voorburg, 91 jaar oud.

Zijn jongste halfbroer Willem van der Ham jr. trouwde op 29 juli 1891 met Gerarda Dina Pompe die op 3 juli 1856 geboren was. Uit dit huwelijk kwamen zeker negen kinderen voort, zo bleek uit de geboorteakten in het bevolkingsregister van Voorburg.²⁷ Willem van der Ham jr. heeft rond 1900 gewoond op het Westeinde nummer 58.²⁸ Die woning bestaat nu niet meer, want het huidige Westeinde 58 is onderdeel van een blok van drie woningen die rond 1917 gebouwd zijn.²⁹ Willem van der Ham jr. sterft op 12 mei 1925 in Delft, 66 jaar oud.

Naast Arie en Willem van der Ham jr. was ook één zoon van Arie van der Ham sterk betrokken bij de ontwikkeling van het gebied rond de Vrijburgstraat. Dat is *Theodorus Johannes van der Ham*. Hij was de architect en bouwer van een aanzienlijk deel van de woningen aan de Vrijburgstraat. Deze Theodorus Johannes van der Ham werd op 28 juni 1879 geboren in Den Haag als tweede kind uit het huwelijk van Arie van der Ham en Anna Maria Perquin. Omdat het eerste, vierde en zesde kind vroeg gestorven zijn, fungeerde Theodorus van der Ham al vroeg als de oudste zoon van Arie van der Ham. Hij trouwde op 25 oktober 1904 met Johanna Maria van der Drift die op 3 april 1878 in Leeuwarden geboren was. Zij vestigden zich volgens het

bevolkingsregister van Voorburg op 16 november 1904 in Voorburg. Daarbij werd Theodorus vermeld als bouwkundige. Op welk adres ze toen gingen wonen was niet terug te vinden. Volgens dit bevolkingsregister verhuisden zij op 16 augustus 1917 naar het Oosteinde 213 vanuit de Laan van Middenburg 24.³⁰ Maar de woning aan de Laan van Middenburg moest in 1904 nog gebouwd worden. In het bouwarchief lag een bouwvergunning uit 1906 aan Th.J. van der Ham om op de hoek van de Laan van Middenburg, Willemstraat en Bleijenburgstraat een viertal huizen te mogen bouwen. Daar maakte nummer 24 deel van uit. Maar in 1907 kwam de volgende bouwvergunning nu voor vijf woningen op die plek, waarvoor Th. J. van der Ham zelf het ontwerp maakte.³¹ Hij kon dus pas na 1907 daar zijn gaan wonen. Zij kregen drie kinderen, twee zonen en een dochter.

Theodorus Johannes van der Ham was een veelzijdig man. In het fotoalbum van de familie was een krantenknipsel te zien met een prent van de bouwkundige school, de Academie aan de Prinsessegracht. Bij die prent vermeldde zijn zoon over zijn vader, Theodorus van der Ham: 'Mijn vader volgde in deze school de opleiding voor architect.' Maar uit dit familiealbum bleek bovendien dat hij een tenor was die af en toe ook solo zong, zoals op een foto was te zien van een uitvoering van 'Die Schöpfung' in Orpheus te Apeldoorn in februari 1915 of in het repetitielokaal van het dubbel mannenkwartet 'die Haegesangers'. Verder werd hij gefotografeerd als 'korporaal kapelmeester van de Compagnie' temidden van een aantal militairen in tenue - sommigen met fiets - in Almerk op 24 november 1914, vlak na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Het familiearchief bevatte ook een meerstemmige mis die door hem gecomponeerd was.³²

Linksboven: Het gezin Van der Ham-Perquin. Foto van 1901 uit het fotoalbum van de familie Van der Ham. Collectie J.R.M. van der Ham, Maastricht

Rechtsboven: Arie van der Ham. Foto rond 1900 uit het fotoalbum van de familie Van der Ham. Collectie J.R.M. van der Ham, Maastricht

Theodorus Johannes van der Ham rond 1910. Foto uit het album van de familie Van der Ham. Collectie J.R.M. van der Ham, Maastricht

Op 4 september 1917 werd hij eerst als lid van de Voorburgse gemeenteraad beëdigd om in dezelfde vergadering na twee stemmingen als wethouder gekozen te worden op de plaats van de overleden wethouder A. van der Griendt, de locoburgemeester. Van der Ham was echter niet lang wethouder. Want in de gemeenteraadsvergadering van 24 mei 1919 deed de burgemeester mee dat Van der Ham herstelde van een zeer ernstige operatie. En bij de raadsvergadering van 2 september 1919, toen een nieuwe raad werd geïnstalleerd, kwam zijn naam ook niet meer terug als raadslid of wethouder.³³

Theodorus van der Ham heeft veel woningen ontworpen en gebouwd. Van de woningen in de Vrijburgstraat nam hij het merendeel voor zijn rekening, maar ook in de rest van het stratenplan van zijn vader en oom heeft hij een aantal woningen ontworpen en gebouwd. Verder heeft hij in Voorburg ook nog woningen aan de Weverslaan en de Groen van Prinstererlaan gebouwd. Op 12 september 1922 verhuisde hij volgens het bevolkingsregister naar Hilversum, waar hij ook enkele huizen bouwde. Zijn vrouw Johanna van der Drift overleed op 27 oktober 1945. Daarna trouwde hij met Maria Rommers en stierf hij op 7 april 1956 in Bilthoven op 76-jarige leeftijd.³⁴

Opening van de Centrale Keuken in Voorburg. Geheel rechts kijkt wethouder Van der Ham toe hoe de burgemeester van Voorburg, jonkheer C.W. Stern, het eten uit de gaarpot proeft.

Foto uit 1917, uit het album van de familie Van der Ham. Collectie J.R.M. van der Ham, Maastricht

Moeizame start in de realisatie van het stratenplan

Nadat Arie en Willem van der Ham jr. eigenaar waren geworden van het gebied, wijzigden zij het oorspronkelijke plan uit 1899. In een brief van 28 maart 1901 aan de gemeente Voorburg vroeg W. van der Ham jr. mede namens zijn broer goedkeuring voor deze wijziging.³⁵ Hij vroeg daarin om de hoeken van de schuine straat – de latere Laan van Middenburg – toch loodrecht te mogen aansluiten op de andere straten in het plan in verband met een betere verkavelingsmogelijkheid voor de te bouwen woningen. Hij vermeldde dat de voorgestelde wijziging ‘in rood aangegeven’ was op de bijgevoegde plantekening. Maar deze plantekening was niet in het gemeentearchief aanwezig bij het begeleidend schrijven. De gemeenteraad keurde deze wijziging goed in haar vergadering van 30 maart 1901.³⁶

De namen voor de straten in het stratenplan werden op 20 oktober 1904 in de gemeenteraad vastgesteld.³⁷ Gekozen werd voor de namen van de ‘maisons’ die ook op de kadastrale kaart van 1832 terug te vinden waren: Maison de Bleyenburg, de Reedenburg en de Middenburg. Vreemd genoeg werd aan deze rij ook ‘Vrijburg’ toegevoegd, dat tot rond 1800 nog aan de Broeksloot lag. Logischer zou zijn geweest als de naam van de Vrijburgstraat was omgewisseld met die van de Soomerluststraat, omdat Maison de Zoomerlust vroeger ook aan de Vlietzijde van het Westeinde lag tussen de buitenplaatsen Hofwijck en Middenburg.

De ontwikkeling van het gehele stratenplan begon met het bouwen van woningen langs het Westeinde en de Koninginnelaan. Het pand aan het Westeinde 43 naast het al bestaande pand aan het Westeinde 41, kreeg zijn bouwvergunning in 1901.³⁸ Het is door architect G.J.P. Klumper ontworpen voor notaris C. den Koningh. Ook andere panden aan de westkant van het Westeinde kregen in die eerste jaren hun bouwvergunningen. Voor de bouw van vier huizen aan het Westeinde 49-55 werd in 1904 een bouwvergunning³⁹ verleend aan de heren G.C. Koene en H.H. Boek die we al eerder tegenkwamen bij de bouw van de Koninginnelaan tussen 1895 en 1900. In die periode zijn ook de twee panden aan de Vrijburgstraat 1 en 3 gebouwd. Uit de kadastrale gegevens bleek dat de grond ervoor in

1903 van de gebroeders Van der Ham werd gekocht door G.J.P. Klumper samen met Arie Hermanus Waasdorp, een stalmeester uit Rotterdam. Het perceel werd toen nog bouwterrein genoemd. En toen in 1904 het perceel in tweeën werd gesplitst, werden deze percelen beschreven als huis met erf.⁴⁰ Daaruit is af te leiden dat beide woningen tussen 1903 en 1904 werden gebouwd en dat zij vrijwel zeker door G.J.P. Klumper gebouwd zijn. Hij bleef tot 1919 ook eigenaar van de panden en tot 1912 samen met de heer Waasdorp.

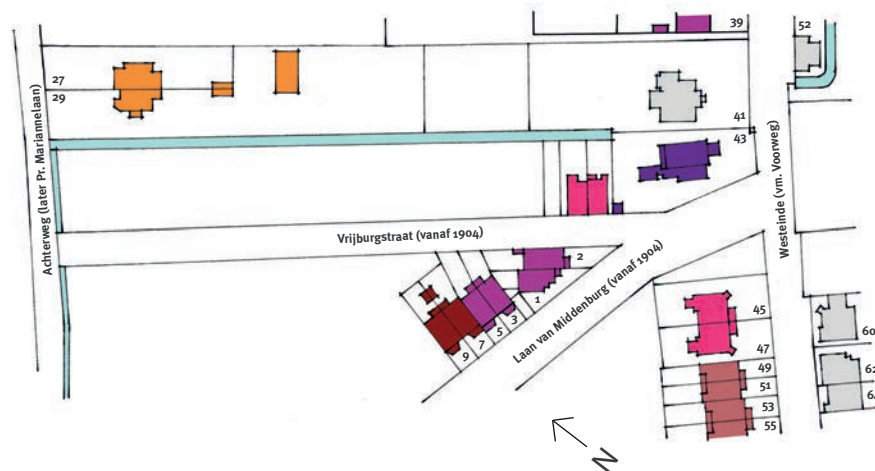
Vertraging in de bouw door nieuwe Woningwet

Dat het bijna tien jaren duurde voordat de verdere bouw van de Vrijburgstraat aan de beurt was, lag niet alleen aan de bouwvolgorde. Belangrijke vertraging werd opgelopen door de eisen die de gemeente Voorburg stelde aan het rioleringsstelsel. Dat bleek uit de briefwisseling van de gebroeders Van der Ham met de gemeente.^{41 42 43}

De dan net van kracht geworden Woningwet van 1901 en de Gezondheidswet stelden allerlei eisen aan nieuw aan te leggen rioleringen met het oog op hygiëne, volksgezondheid en leefomstandigheden. Geen open riolen meer langs straten en wegen, geen afvoeren meer op bestaande sloten, scheiden van hemelwater- en fecaliënafoer. Dit had allemaal tot doel om de stank en overlast in de woonomgeving te verminderen. Door de beide wetten konden de gemeenten hun eisen opvoeren.

Bij verschillende bouwvergunningen rond de eeuwwisseling kwamen die eisen steeds terug op de vergunningen. De gemeente Voorburg hield al eerder rekening met eisen uit het wetsontwerp van de Woningwet. Want voor de Woningwet in 1901 van kracht werd, waren zulke eisen al opgenomen in bijvoorbeeld de bouwvergunning van 10 oktober 1896 aan de heer Klumper voor de bouw van twee huizen aan de Koninginnelaan.⁴⁴ Daarin 'gelasten de Burgemeester en Wethouders van Voorburg:

1. het bouwterrein minstens 40 cm diep te ontgraven en aan te vullen met zuiver zand
2. de beerputten noch de afvoerriolen in eenigerlei verbinding te stellen, noch te doen overstorten in omliggende riolen of slooten
3. tijdige kennisgeving van -, met verzoek tot het maken van putten, riolen en schoorstenen
4. de begane vloer aan te leggen op niet minder dan 1.30 m + D.P.

 tot en met 1900	 water
 1901	 1906
 1902	 1907
 1903 - 1904	 1908

Voortgang in de bouw van de Vrijburgstraat en omgeving tot 1910. Tekening uit 2012, J.A.M. Aalders, Voorburg

5. de romp- en scheidingmuren minstens 18, de draagmuren minstens 11, de riolen minstens 20 cm diameter.'

Vergelijkbare eisen kwamen ook terug bij de bouwvergunningen uit de eerste jaren van de twintigste eeuw, als de Woningwet van kracht is geworden. Het afgraven van het bouwterrein had te maken met de vochtthuishouding onder de houten vloeren die vrij van de ondergrond gelegd moesten worden om niet weg te rotten. Het aanvullen met zuiver zand, meestal zo'n 10 cm dik, zorgde ervoor dat de kruipruimte minder vochtig bleef. En een goed geventileerde kruipruimte onder de vloer hield schimmelvorming en verrotting van de houten vloeren van de woning zelf tegen. Ook door de eis dat de begane grondvloer een vastgestelde hoogte moest hebben, hoger dan het maaiveld, kreeg het grond- en regenwater zo min mogelijk invloed op de houten constructie van de vloer. En in de eisen werd het afvoeren van riool- en hemelwater op omliggende riolen of sloten helemaal uitgesloten. Dat gebeurde allemaal om de leefomstandigheden en volksgezondheid te verbeteren.

Riooleering van Voorburg.

Platte grond.

Schaal 1:5000.

Voorstel van de gemeente Voorburg
voor aan te leggen riolering.
Blauwdruk 1905. Collectie
Hoogheemraadschap Delfland,
Delft

In 1904 stelden de gebroeders Van der Ham zelf aan de gemeente voor om een extra riolering naar de Vliet aan te leggen op het terrein van Cornelis Dirkse van der Lans aan het Westeinde 52. Een concept-overeenkomst met hem werd als bijlage bij het voorstel meegezonden.⁴⁵ Maar de gemeente wilde het anders oplossen. Bij het Hoogheemraadschap lag een rioleringskaart waarop de gemeente Voorburg aangaf hoe zij de riolering in haar gemeente wilde laten lopen, inclusief een rioolzuiveringsinstallatie. De gemeente verzocht het Hoogheemraadschap om gebruik te mogen maken van een inlaat vanuit de Vliet om het rioleringsstelsel te kunnen doorspoelen. Maar ook de provincie moest dit goedkeuren, want zij ging over de Vliet als vaarwater. De uiteindelijke goedkeuring werd door beide bestuursorganen pas verstrekt in 1906.^{46 47} Daarop volgde een contract tussen de gemeente Voorburg en Arie van der Ham voor het aan te leggen rioleringsstelsel volgens de notulen van de gemeenteraad op 29 maart 1906.⁴⁸ Het ging hier over de riolering van de Redenburgstraat, Vrijburgstraat en Achterweg.

Realisatie van het stratenplan van 1905 tot 1915

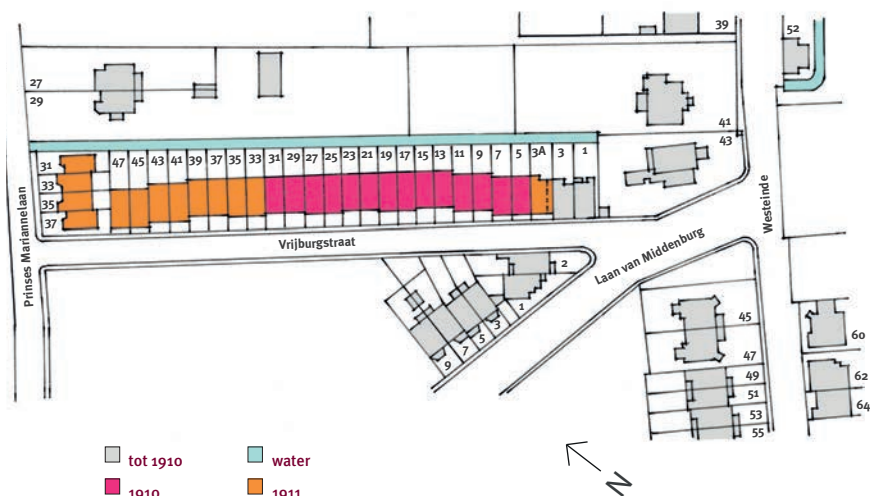
Intussen gaat de bouw aan het Westeinde en de Koninginnelaan door en wordt tussen 1905 en 1910 ook een begin gemaakt met de bouw van woningen aan de (verlengde) Willemstraat, de Bleijenburgstraat en op hun hoek met de Laan van Middenburg. Voor vier woningen op de hoek van de Vrijburgstraat en de Laan van Middenburg werd de bouwvergunning in 1906 verstrekt aan G.C. Koene.⁴⁹ Dit waren de huizen aan de Vrijburgstraat 2 en de Laan van Middenburg 1-5.

Arie van der Ham vroeg in die tijd ook aan de gemeente om de straatbreedten van een aantal wegen in het bouwplan te mogen aanpassen. De gemeenteraad reageerde op 16 juli 1906 gunstig op dit verzoek, zij het met een gering aantal beperkende voorwaarden.⁵⁰ Op 30 juli 1907 werd in de gemeenteraad tot de overname van de straten in het bouwplan van Van der Ham besloten 'na enige discussie'.⁵¹ Maar ook de Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland moesten

deze overname goedkeuren. In de raadsvergadering van 3 september 1907 werd meegedeeld dat de Gedeputeerde Staten goedkeuring hadden gegeven aan de overname van voetpaden en straten van het bouwplan van A. van der Ham.⁵² In de raad kwam tot slot ook de verlichting in het plan van Van der Ham nog een keer aan de orde. In de notulen van 24 oktober 1907 werd genoteerd: 'Op verzoek van de Financiële Commissie wordt bepaald dat de lantaarns in de vier wintermaanden tot 12 uur 's nachts zullen blijven branden. Aangedrongen wordt op spoedige verlichting van de Laan van Middenburg en andere overgenomen straten in het plan van Van der Ham.'⁵³

Het grote bouwen in de Vrijburgstraat startte pas echt in 1910. Theodorus J. van der Ham, Aries zoon, kreeg op 21 mei 1910 zijn eerste bouwvergunning voor de bouw van zes huizen aan de Vrijburgstraat (nummer 5-15).⁵⁴ Op 20 oktober 1910 volgde de bouwvergunning voor de volgende acht 'heerenhuizen' in de Vrijburgstraat (nummer 17-31).⁵⁵ En voor de laatste serie van acht 'heerenhuizen' aan de Vrijburgstraat (nummer 33-47) en vier 'heerenhuizen' aan de Achterweg (nu Prinses Mariannelaan 31-37) ontving hij op 11 oktober 1911 de bouwvergunning.⁵⁶ Deze 26 woningen ontwierp en bouwde Theodorus J. van der Ham in eigen beheer. Opvallend detail aan deze laatste bouwvergunning was dat deze laatste vier woningen aan de Prinses Mariannelaan stonden. Die naam werd op de vergunning doorgestreept en gewijzigd in Achterweg. Er was dus toen blijkbaar al sprake van een mogelijke verandering van de naam van dat deel van de Achterweg in Prinses Mariannelaan. In de verstrekte bouwvergunningen stonden overigens wel meer verschrijvingen, zoals de 'Frijenburgerlaan' en de 'Middenburgerlaan' in plaats van de Vrijburgstraat en de Laan van Middenburg.

Met de bouw van een woning tussen de panden 3 en 5 op nummer 3^a werd de noordzijde van de Vrijburgstraat compleet gemaakt. Architect G.J.P. Klumper kreeg voor deze woning zijn bouwvergunning op 10 mei 1911.⁵⁷ Op de bijbehorende tekeningen liet de architect zien dat hij gebruik had gemaakt van de bouwmuren van de beide belendende percelen. Dus zowel het aangrenzende huis op nummer 5 als de woning op nummer 3 (samen gebouwd met nummer 1) bestonden toen al. Dit bevestigde wat wij eerder

aannamen, namelijk dat de woningen van de Vrijburgstraat 1 en 3 al voordien gebouwd waren. Uit de kadastrale gegevens bleek dat de grond voor de woning aan de Vrijburgstraat 3a door Klumper en zijn compagnon Waasdorp al in 1905 werd gekocht van de gebroeders Van der Ham. Het werd toen samengevoegd met het perceel van de woning op nummer 3. Dit gezamenlijke erf werd toen beschreven als een huis, kantoor en erf. Na de bouw van de tussenwoning op nummer 3^a werd dit perceel in 1912 weer gesplitst in twee aparte percelen, waarbij de grootte van het perceel op nummer 3 kleiner werd dan voorheen en het eerder bijgekochte perceel voor nummer 3a evenredig groter werd. Het zijpad dat voorheen langs de woning van de Vrijburgstraat 3 liep, werd toegevoegd aan het perceel van de woning op nummer 3^a en overbouwd met de bovenverdieping van deze woning.⁵⁸

De bouw van de zuidkant van de Vrijburgstraat vanaf 1920

De bebouwing aan de zuidkant van de straat liet ondertussen nog een tiental jaren op zich wachten. Wellicht werden de bouwmaterialen schaarser door de Eerste Wereldoorlog, waardoor de bouw vrijwel stil kwam te liggen. Voor 1920 stond daar alleen het pand op nummer 2, waarvoor G.C. Koene in 1906 de vergunning kreeg samen met de bouw van de woningen 1-5 op de Laan van Middenburg.

Voortgang in de bouw van de Vrijburgstraat en omgeving tussen 1910 en 1915. Tekening uit 2012, J.A.M. Aalders, Voorburg

Foto van de noordkant van de Vrijburgstraat rond 1915.
Collectie Kees van der Leer

Voortgang in de bouw van de Vrijburgstraat en omgeving vanaf 1915. Tekening uit 2012, J.A.M. Aalders, Voorburg

 voor 1915	 1920
 1916	 1921
 1917	 1922

Pas vanaf 1920 werd de rest van de Vrijburgstraat gebouwd. Eerst volgden de twee woningen op nummer 4 en 6 waarvoor G.C. Koene de bouwvergunning kreeg op 16 februari 1920.⁵⁹ In een van deze woningen, op nummer 4, kwam zijn zoon Henk Koene met zijn gezin te wonen, die daar later ook kantoor hield voor zijn tegelhandel.⁶⁰ Deze groeide later uit tot het huidige Koene Huis aan de Maanweg in Den Haag.

Dan volgden zes huizen die G.C. Koene bouwde in opdracht van de Coöperatieve Vereeniging van Onroerende Goederen 'Eendracht maakt sterk' die gevestigd was op de Achterweg 115. Voor deze zes woningen (nummer 8-18) werd op 13 december 1920 de bouwvergunning verstrekt.⁶¹ En voor de laatste vier woningen (nummer 20-26) kreeg de Coöperatieve Vereeniging op 10 maart 1921 de bouwvergunning.⁶² Ook deze woningen waren door G.C. Koene ontworpen.

Latere ontwikkelingen in de Vrijburgstraat

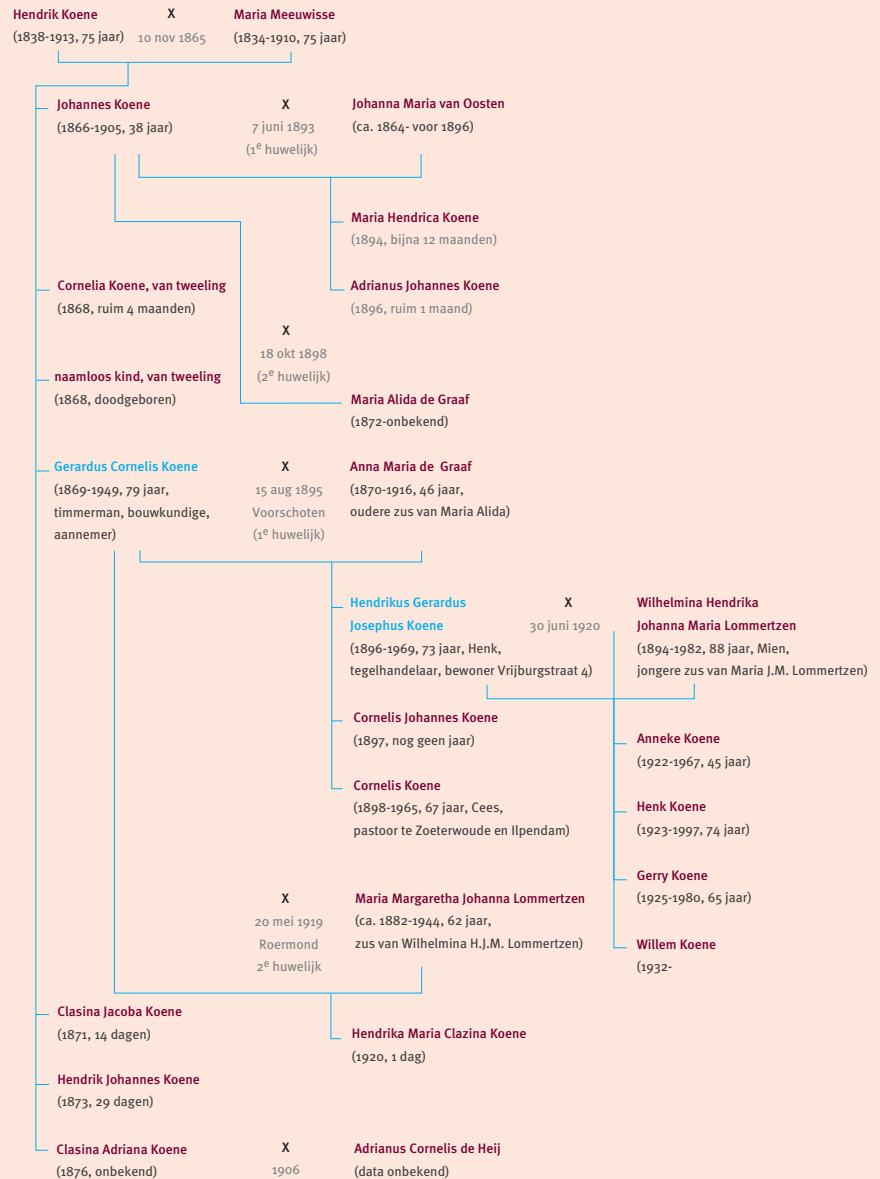
Veel woningen van Theodorus van der Ham aan de Vrijburgstraat bleven een aantal jaren verhuurd. Rond 1920 werden deze verkocht samen met een aantal andere woningen die hij in het verdere plangebied in bezit had.⁶³

De familie Koene: bouwer en bewoners in de Vrijburgstraat

Omdat vader Gerard Cornelis Koene als timmerman, aannemer en bouwer veel huizen in Voorburg bouwde - waaronder de woningen aan de zuidzijde van de Vrijburgstraat - en zijn zoon met zijn gezin in de Vrijburgstraat op nummer 4 woonde is van deze familie ook een beschrijving opgenomen.

Gerardus Cornelis Koene werd op 25 december 1869 geboren als tweede zoon uit het huwelijk van Hendrikus Koene en Maria Meeuwisse op 18 april 1865. Uit de familieoverlevering bleek dat die Hendrikus Koene een zaak in porseleinwaren had in een zijstraat van de Herenstraat te Voorburg. Deze Hendrikus Koene kwam uit een Zuid-Hollands molenaarsgeslacht: zijn vader was ook molenaar.⁶⁴ Zijn zoon Gerard Koene opereerde al vroeg als timmerman en bouwer. Want hij kocht in 1895 gronden aan voor de bouw van huizen aan de Koninginnelaan, samen met zijn zwager Hendrikus Hubertus Boek. Gerard is dan 26 jaar. Hij is in datzelfde jaar getrouwd met Anna Maria de Graaf en kreeg uit dat huwelijk drie zonen, waarvan de oudste Henk Koene de tegelhandel begon, de middelste binnen een jaar overleed en de jongste, Cees Koene, priester werd. Toen zijn vrouw Anna Maria de Graaf in 1916 overleed is Gerard Koene in 1919 voor een tweede maal getrouwd, nu met Maria Johanna Margaretha Lommertzen. Uit dat huwelijk werd één dochter geboren, maar ook die is zeer jong gestorven. Zijn tweede vrouw was lange tijd één van de weinige vrouwelijke leden van de gemeenteraad van Voorburg. Zij werd op 20 april 1926 tot raadslid benoemd in de vacature van de heer Nederpelt en werd in 1927 en in 1931 herkozen als lid van de raad. Zij trad na haar tweede volledige termijn op 28 augustus 1935 af. Als langst zittend raadslid sprak zij toen het dankwoord in de raad.⁶⁵ Zij overleed in 1944, waarna Gerard Cornelis Koene het huis aan de Parkweg 45 inruilde voor een bovenwoning aan de Herenstraat, boven slager De Graaf, een familielid van zijn eerste vrouw. Hij leefde daar met een ongehuwde zus van zijn eerste vrouw nog vijf jaren, totdat hij bij een bezoekje aan zijn priesterzoon in Ilpendam op 27 juli 1949 op 79-jarige leeftijd overleed.⁶⁶

Gerardus Cornelis Koene heeft nogal wat woningen in Voorburg gebouwd waarvan een groot aantal in het

Stamboom van de familie Koene, gebaseerd op diverse bronnen. 2012. Collectie J.A.M. Aalders, Voorburg

bouwplan van de gebroeders A. en W. van der Ham. In de Vrijburgstraat bouwde hij de hele even kant met dertien woningen.

Hendrikus Gerardus Josephus Koene werd als oudste zoon van Gerard Cornelis Koene en Anna Maria de Graaf op 27 juli 1896 in Voorburg geboren. Deze Henk Koene sr. trouwt op 30 juni 1920 met Wilhelmina Hendrika Johanna Maria Lommertzen, die Mien genoemd werd. Zij was de jongere zus van Maria J.M. Lommertzen, met wie vader Gerard Cornelis Koene, getrouwd was na het overlijden van zijn eerste vrouw. Henk en Mien Koene gingen in 1920 in de woning aan de Vrijburgstraat 4 wonen: het huis dat zijn vader daar dan net gebouwd had. In het bevolkingsregister stond opgetekend dat Henk Koene sr. bouwopzichter was. Maar enkele jaren later begint Henk Koene sr. een tegelhandel, waarvoor hij kantoor aan huis hield. In dat huis aan de Vrijburgstraat werden ook hun vier kinderen geboren: Anneke in 1922 (overleden in 1967), Henk Koene jr. in 1923 (overleden in 1997), Gerry Koene in 1925 (overleden in 1980) en Wim Koene in 1932. Op 24 november 1937 werd Henk Koene sr. benoemd tot raadslid van de gemeente Voorburg. In 1938 werd hij in de raad van Voorburg herkozen. Met ingang van 1 september 1941 werden de gemeenteraden door het Duitse gezag opgeheven en hun bevoegdheden werden

Linksboven: v.l.n.r. Hendrikus Gerardus Josephus Koene sr., zijn vrouw Mien en zijn vader G.C. Koene. Foto rond 1925. Collectie W. Koene, Uden

Rechtsboven: Gerardus Cornelis Koene met zijn tweede vrouw Maria Lommertzen. Foto 1919. Collectie W. Koene, Uden

overgeheveld naar de burgemeester. Het gezin Koene verhuisde rond 1942 van de Vrijburgstraat nummer 4 naar het pand van zijn vader op de Parkweg 45, waar zijn vader en diens tweede vrouw ook nog tot 1944 inwoonden, totdat zijn vaders tweede vrouw overleed en zijn vader naar de Herenstraat verhuisde. Na de oorlog zette Henk Koene sr. desgevraagd zijn werk als raadslid voort vanaf 20 november 1945, totdat de tijdelijke gemeenteraad op 21 augustus 1946 werd vervangen door een nieuw geïnstalleerde raad.⁶⁷ Zijn tegelhandel breidde hij in de tijd erna uit, totdat Henk Koene sr. in 1969 te Voorburg overleed op 73-jarige leeftijd. Zijn vrouw stierf in 1982, toen zij 88 jaar oud was. Hun oudste zoon Henk Koene jr. heeft de tegelhandel overgenomen, die nu onder de naam 'Het Koene Huis' aan de Maanweg te Den Haag in handen is van zijn nazaten.

Ook de woningen van Klumper werden in die periode van de hand gedaan. En van de woningen die Koene bouwde werden er enkele direct gekocht (Vrijburgstraat 2, 4 en 6). De redenen waarom aan het begin van de jaren twintig een aantal woningen in de verkoop gingen konden wij niet vaststellen. Alleen dat het pas toen op grotere schaal gebeurde.

In het dagblad 'Het Vaderland' stond in jaargangen van 1922-1938 enige informatie over de verkoop van woningen in de Vrijburgstraat met hun verkoopprijzen, kopers en soms de plaats waar de koop werd gesloten⁶⁸ (zie tabel onder).

Soms werden huizen opgekocht en daarna doorverkocht, zoals bij de woningen van nummer 12 en nummer 22. En uiteraard stegen dan de prijzen bij zo'n doorverkoop.

De huizenprijzen fluctueerden met de economie zoals we ook in de huidige tijd ervaren. Rond 1930 stonden de prijzen onder druk vanwege de beurscrash van 1929.

Opvallend is de in verhouding hoge prijs van de woning van Vrijburgstraat 2 in 1923. Het ging hier om een groot woonpand van drie verdiepingen. Maar op dat moment ging de economie weer in opwaartse richting, zo'n vijf jaren na de Eerste Wereldoorlog. En vergeleken met de verkoopprijzen van het pand Westeinde 43 was deze verkoopprijs in de toenmalige context te zien. Want het archief van de Nederlands Hervormde Gemeente te Voorburg bevatte enkele eigendomsakten van dat pand uit de jaren 1908 tot 1922.⁷⁰ Daarin stonden de gegevens over de verkopers, kopers, verkoopprijzen en wat bijzonderheden die de context van toen illustreren (zie volgende pagina).

aankoop-jaar	huis-nummer	prijs (in guldens)	koper	plaats van aankoop
1922	17	8.100,-	H.F.A. Hakbijl	
1931	17	5.800,-	onbekend*	
1931	1	7.300,-	H.A. Büller	
1935	13	4.900,-	W.C.M. Schoonboom	
1936	1	5.300,-	Dhr. Kleijn	
1923	2	13.100,-	A.C. van der Heijden	
1925	12	6.500,-	E.H. Spoor (Prov. kooper)	Stationskoffiehuis
1925	12	6.600,-	G. Koene (1 week later)	
1927	6	5.700,-	J.G. Niehuis	Stationskoffiehuis
1930	22	6.000,-	J.J. Leene (koper bij veiling)	Stationskoffiehuis
1930	22	6.400,-	ir. C.M. Verbeek (1 week later)	Stationskoffiehuis
1936	26	5.000,-	J. van de Bosch	café-restaurant De Burcht

* Op de verkoopakte van 19 en 26 mei 1931⁶⁹ van notaris P. Varkenvisser staat als koper vermeld Jacobus Johannes Leene, zonder beroep te Voorburg.

* Ook architect G.J.P. Klumper doet een bod van fl. 11.700,- tijdens de biedingsverkoop die enkele weken duurt.

datum verkoop	verkoper	koper	koopsom (in guldens)	bijzonderheden
3 augustus 1908	Adriaan Janszoon Kleinjan	Josephus Broekmeijer (industrieel, Voorburg)	14.100,-	'Villa Maria' bij opbod verkocht*
9 februari 1911	Josephus Broekmeijer (zonder beroep, uit Deventer)	Hugo Birchenhauer	14.100,-	Birchenhauer koopt mede namens vier van zijn familieleden
30 augustus 1912	Hugo Birchenhauer	Otto Lambertus Nieuwenhuizen (directeur glasfabriek te Leerdam)	17.004,75	kadastrale nummers wijzigen van F 1896 naar F 2509, F 2510 en F 1783
29 augustus 1918	Otto Lambertus Nieuwenhuizen	Jacob Cornelis Armand van den Heuvel (ritmeester der huzaren)	29.000,-	
29 augustus 1921	Jacob Cornelis Armand van de Heuvel	Willem Lambertus Dijkhuis (zonder beroep te Amsterdam)	35.000,-	

In 1923 werd een bouwvergunning aangevraagd voor de splitsing van de woning aan Vrijburgstraat 2 in een bovenwoning en een winkel voor een bakkerij. Deze bouwvergunning werd verleend aan architect G.J.P. Klumper ten behoeve van banketbakker A. Wijngaard. De heer Wijngaard verwerft het gehele pand pas in 1924. De Vrijburgstraat die tot dan toe alleen uit woningen bestond kreeg een bedrijfspand op nummer 2. Op de begane grond werd het voorste deel van de woonkamer een bakkerijwinkel met aparte lunchroom en in de tuin achter werd ook een aparte werkplaats aangebouwd met een gasgestookte oven.⁷¹ De bakkerij ging later over in Maison Keijzer. Deze

bakker Keijzer kocht in 1931 het woonpand aan de Laan van Middenburg 1, dat naast de bakkerij lag. Er werd nog een dichtgemetselde doorgang aangetroffen in de bouwmuur tussen deze twee panden, toen de huidige eigenaar van het pand aan de Vrijburgstraat 2 dit in 1988 betrok. Wellicht is deze rond 1931 aangebracht door deze banketbakker Keijzer⁷² om binnendoor vanuit zijn woning in de bakkerswinkel te kunnen komen.

In 1930 bouwde koopman Chr.C. van der Helm tussen de bakkerijwerkplaats van de Vrijburgstraat 2 en het huis aan de Vrijburgstraat 4 twee garages op nummer 2^b en 2^c.

Hij woonde zelf op de Prinses Mariannelaan 191. De bouwvergunning daarvoor werd op 6 augustus 1930 aan hem verleend.⁷³

In de tijd erna was de meest opvallende wijziging in de Vrijburgstraat het ombouwen van de bakkerij op nummer 2 tot een servicestation voor auto's. Hiervoor werd een bouwvergunning verstrekt in 1964 aan de firma van der Heijden.⁷⁴ In 1969 verscheen een pompeiland van Caltex met twee pompen vóór dit pand op de hoek van de Vrijburgstraat en de Laan van Middenburg.⁷⁵

Kijken we nu naar de Vrijburgstraat, dan is de hoofdopzet van de straat vrijwel onaangetaast gebleven. Weliswaar is het pompeiland verdwenen, maar de overige bebouwing staat er nog steeds. Enkele woningen zijn uitgebreid met volledige dakopbouwen op de huizen aan de Vrijburgstraat 8-26. Dat bracht nogal wat commotie in de straat. In 1998 dienden de bewoners van de Vrijburgstraat 22 en 24 namelijk een bouwaanvraag in voor een extra daketage. De ontwerp-tekening liet een rechthoekige glazen opbouw zien, die door de welstandscommissie werd afgewezen. Het argument was dat als de bewoners groter wilden wonen, zij maar moesten verhuizen. Want deze huizen waren zo ontworpen dat daar geen zolder op hoorde. Op dat moment woonde er op nummer 24 een gezin met vijf kinderen met een zesde op komst. Samen met hun burens van 22 dienden zij een nieuw ontwerp in dat was gemaakt door de vader van de bewoners van nummer 24, architect P. Sigmond. In overleg met de gemeente kwam hij tot het plan met een opbouw van zink. Dit ontwerp werd wel goedgekeurd. Toen met de bouw zou worden begonnen, verhuisden de bewoners van 24 met hun grote gezin naar Limburg. Dat resulteerde in slechts één zinken dakopbouw bij nummer 22. Toen later ook de bewoners van de woningen op nummer 14, 20, 24 en 26 zo'n dakopbouw wilden, ging de tekening van deur tot deur. De overburen zagen hun zon in de voortuinen al afnemen en het nieuwe zink de zon weerkaatsen als die erop scheen. Maar hun argumenten mochten niet baten. De zinken dakopbouwen werden gerealiseerd. Ook aan de achterkant van de huizen bij de nummers 5-47 zijn soms de oorspronkelijke daketages uitgebouwd. En bij een aantal woningen zijn ruimten aan de achterkant aangebouwd of bergingen in de achtertuin geplaatst.

Een andere belangrijke wijziging vond plaats bij een aantal huizen van Van der Ham. De openslaande deuren vanuit de woonkamer aan de straatkant werden vervangen door een raampartij met borstwering. Daarmee werd ook het leven in de straat wat gewijzigd. Vroeger liep men op dagen met mooi weer direct vanuit de woonkamer de voortuin in. Lekker in de zon zitten op een bankje in de voortuin. Het familieleven vond van binnen naar buiten veel directer plaats dan daar waar de dubbele deuren in de voorgevel werden vervangen door ramen met borstwering. Daar was geen directe loopverbinding meer tussen de woonkamer en de voortuin en moest men altijd indirect via de meer 'formele' entree deur en voorhal zijn toegang vinden. Een verschraving van het sociale leven dus! Maar ja, toen was de straat ook nog geen pakhuis van geparkeerde auto's. Ook aan de gevels of gevelindelingen werden wijzigingen aangebracht, evenals in de ruimtelijke indeling of het interieur van de woningen. Dat bleek uit de vele verleende bouwvergunningen die in het bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg aanwezig waren. Toch is de hoofdopzet van de oorspronkelijke bebouwing nog steeds goed te herkennen in de Vrijburgstraat.

Pompeiland voor de deur van Vrijburgstraat 2, op de hoek met de Laan van Middenburg. Foto rond 1960, reproductie Dick van der Engh. Collectie P.A.A. van Dorp

Een palet aan bouwstijlen in de Vrijburgstraat

*De Vrijburgstraat: nog een plek
om te spelen, zo zonder auto's.*

Foto rond 1925.

*Collectie Gemeentearchief
Leidschendam-Voorburg*

Joep Aalders

Om de toegepaste bouwstijlen van de woningen in de Vrijburgstraat te kunnen begrijpen en herkennen, maken we eerst de in Nederland gebruikelijke bouwstijlen rond 1900 inzichtelijk. De Nederlandse bouwkunst bevindt zich rond die tijd namelijk in een overgangperiode. De neostijlen uit de negentiende eeuw zijn over hun hoogtepunt heen.

Het 'Nieuwe Bouwen' dient zich pas na de Eerste Wereldoorlog aan. Rond 1900 zijn de architecten en bouwers naarstig op zoek naar nieuwe vormen voor hun bouwwerken. Zij vermengen de dan bekende bouwstijlen met allerlei details, die het herkennen van de oorspronkelijke stijl bemoeilijken. Wij hanteren voor onze beschrijving de indeling volgens 'Bouwstijlen in Nederland 1040-1940'.¹

In de woningbouw werden het *neoclassicisme* uit de eerste helft van de negentiende eeuw en de *neogotiek* uit de tweede helft nauwelijks toegepast. Soms vindt men deze stijlen nog wel in landhuizen of alleenstaande villa's. Maar in de tweede helft van de negentiende eeuw komt de *neorenaissance* op, die van 1875-1915 juist wel veel in de woningbouw werd toegepast. Daarom gaan we daar verder op in.

Bij het zoeken naar nieuwe vormgeving greep men ook terug naar de Hollandse bouwstijl uit de renaissance-tijd, het *maniërisme*, zoals dit te zien is bij de grachtenpanden uit de Gouden Eeuw. Maar in de negentiende-eeuwse neorenaissance wordt niet elke woning meer afzonderlijk gebouwd, zoals bij het maniërisme gebruikelijk was. Het ontwerp voor een individuele woning werd gespiegeld of aaneengeschaakt tot één blok woningen. Dit verschijnsel heet 'structurele vermenigvuldiging'. Het leidde tot schaalvergroting in de bouw: men creëerde hele blokken woningen in plaats van elke woning apart. Deze schaalvergroting was nodig om de groeiende bevolking in de negentiende eeuw voldoende huisvesting te bieden. Er ontstaan dan ook forse stadsuitbreidingen en algauw volgen ook de dorpen.

Kenmerken van de neorenaissance zijn de grote kroonlijsten om het mansardedak erachter te verbergen, de horizontale, vaak witgepleisterde cordonbanden over de hele gevel ter geleiding van het metselwerk, balkons met grote consoles in natuursteen, gietijzeren rozetten, topgevels met hoektorentjes. Vaak worden de ramen omlijst, aan de bovenkant dikwijls voorzien van hanenkammen (uitstekende hoek- en sluitstenen), soms met ornamenten op de sluitstenen, zoals mensenhoofden of dierenkoppen. Opvallend is ook de strakke indeling met ramen van gelijke breedte, die horizontaal en verticaal gelijkmatig verdeeld

zijn over de gevel. Dichtbij de Vrijburgstraat zijn duidelijke voorbeelden van deze neorenaissance te vinden bij de woningen aan de zuidkant van de Koninginnelaan die uit het laatste decennium van de negentiende eeuw stammen.

In het zoeken naar nieuwe vormen ziet men tussen 1840 en 1900 ook allerlei mengvormen van neostijlen. We noemen die mengstijl *eclecticisme*. In de woningbouw vinden we deze stijl vanaf 1880 in het '*schilderachtig eclecticisme*'. Kenmerkend zijn de asymmetrische gevels met vaak gecompliceerde dakpartijen en hoektorentjes, serres of balkons en het gebruik van geprefabriceerde elementen van gietijzer, ornamenten en historische motieven. Tot deze stijl rekent men ook de 'chaletstijl' met zijn overstekende dakvlakken en voor de gevel uitstekende, vaak fraaie sierspanten. In het eclecticisme zien we ook de raamvormen veranderen. De strakke verdeling van ramen met gelijke breedte over de gevel wordt gewijzigd in raampartijen van grotere breedten en met vensters van ongelijke breedten. Dit werd constructief mogelijk door industrieel vervaardigde ijzeren liggers en door industrieel vervaardigd cement voor het metselwerk, waardoor dit meer stijfheid kreeg. We zien deze stijl aan de noordzijde van de Koninginnelaan toegepast. De woningen daar dateren uit het eerste decennium van de twintigste eeuw.

Voorgevels in neorenaissancestijl aan de Koninginnelaan (even zijde). Foto uit 2012. Collectie J.A.M. Aalders, Voorburg

Voorgevels in eclectische stijl aan de Koninginnelaan (oneven zijde). Foto uit 2012. Collectie J.A.M. Aalders, Voorburg

Aan het einde van de negentiende eeuw ontstaat in Duitsland de *Jugendstil*, genoemd naar het Duitse tijdschrift 'Der Jugend'. Ook in Nederland vinden we deze stijl, die zich kenmerkt zich door het gebruik van plant- en bloemmotieven in glas-in-loodramen, ornamenten en lateien.

Pas over de eeuwwisseling heen ontstaat onder aanvoering van Berlage het *rationalisme* (1905-1920), als reactie op de in hoge mate decoratieve stijlen. Dit rationalisme benadrukt de logica: een functioneel indelen van ruimten en het zuiver toepassen van constructieve delen bepalen de vormgeving. Natuurlijk komen daar weer reacties op, zoals we zien in de *nieuw historiserende stijl* (1905-1925). Daarbij is er aandacht voor heroriëntatie op de historie, waarbij de vormgeving van de bouw statusverhogend moet zijn. Decoratieve zaken zijn dan weer toegestaan, zoals we zien in de koloniale gebouwen van die tijd. Een andere reactie op het rationalisme is het *expressionisme* (1910-1930). In deze stijl moet het gebouw een gevoel van artistiekheid uitdrukken: de architect is dan ook creatief kunstenaar. Die stijl zien we onder andere bij de Amsterdamse school. Pas na 1915 ontstaat het *functionalisme* als basis voor de architectuur in de twintigste eeuw. Hierbij bepaalt de gebruiksfunctie de uiterlijke vorm. Gewapend beton doet zijn intrede als het

'marmer' van de twintigste eeuw, zoals het gietijzer dat in de negentiende eeuw was.

De snelheid, waarmee de bouwstijlen elkaar vanaf de negentiende eeuw opvolgen, toont de zoektocht in de Nederlandse bouwkunst duidelijk aan. In dat zoeken naar een eigen stijl voegt iedere 'bouwmeester' eigen details toe. En zo is de oorspronkelijke stijl soms ver te zoeken.

Bouwstijlen van de woningen in de Vrijburgstraat

Van bijna alle huizen in de Vrijburgstraat zijn de bouwvergunningen en tekeningen te vinden in het gemeentelijk bouwarchief. Wij gaan ervan uit dat de verleende bouwvergunningen ook daadwerkelijk tot de bouw van de huizen leidde én dat de bouw vrijwel direct volgde op het verlenen van de vergunning. Maar dat is niet zonder meer zeker. Toch houden we hier de datum van afgifte van de bouwvergunning aan als de start van de bouw.

Bij sommige bouwvergunningen was ook een bouwstaat te vinden. Daarop staat de vergunning vermeld met afgifte datum en het bouwadres (straat en huisnummers, die niet op de bouwvergunning staan), de kadastrale perceelnummers (staan ook op de vergunning) en de specifieke eisen die op de vergunning staan vermeld. Ook vermeldt de bouwstaat de naam van de aanvrager, maar vaak ook die van de architect en/of de bouwer.

De meeste woningen in de Vrijburgstraat zijn in serie gebouwd. Daardoor valt het aantal bouwstijlen wel mee. Hoewel het huis aan het Westeinde 43 formeel niet bij de Vrijburgstraat hoort, is het wel beeldbepalend voor deze straat vanaf het Westeinde. We nemen het pand daarom mee in onze chronologische beschrijving van de bouwstijlen, die bestaat uit:

- * Westeinde 43 (als eerste gebouwd rond 1901)
- * Vrijburgstraat 1 en 3 (geen bouwvergunning of tekening; vrijwel zeker uit 1903-1904)
- * Vrijburgstraat 2 en 2a samen met de woningen 1-5 in de Laan van Middenburg (uit 1906)
- * Vrijburgstraat 3a (tussenwoning uit 1911)
- * Vrijburgstraat 5 - 47 (uit 1910 en 1911) met vier huizen aan de Prinses Mariannelaan 31-37
- * Vrijburgstraat 4 en 6 (uit 1920)
- * Vrijburgstraat 8 tot en met 18 (uit 1920)
- * Vrijburgstraat 20 tot en met 26 (uit 1921)

Westeinde 43

Dit pand krijgt een bouwvergunning in 1901, verleend aan de Voorburgse architect Gerardus Johannes Pieter Klumper (1868-1951).² Deze architect bouwde het pand voor notaris C. de Koningh die in 1902 de grond kocht van Arie en Willem van der Ham jr.³ In het boekje dat over de dorpsarchitect Klumper verscheen in het kader van de Open Monumentendag 2007, is dit pand beschreven als 'een riant hoekpand met neoclassicistische en Jugendstilelementen'.⁴ Maar dit pand straalt meer een neorenaissance- en eclecticistische stijl uit dan een neoclassicistische.

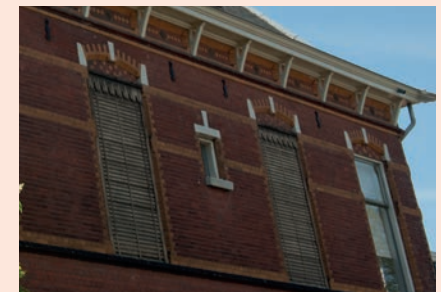
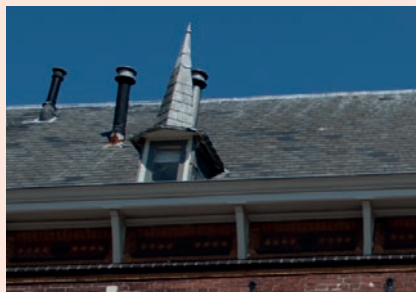
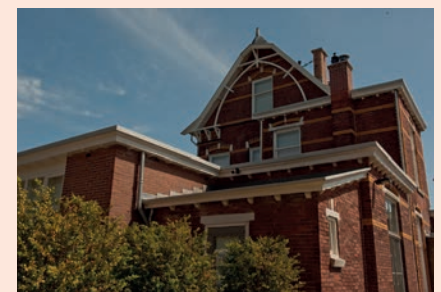
Dat is af te leiden uit enkele zaken. Allereerst het naar voren uitstekende dak met zijn fraai vormgegeven sierspant, dat met name aan de achtergevel goed uitkomt. Dit doet wel heel erg denken aan de 'chaletstijl' die tot het 'schilderachtig eclecticisme' gerekend wordt. In het hoofdgebouw zien we verder de doorgaande horizontale sierbanden over het hele metselwerk in een andere kleur baksteen dan het overige metselwerk én de gemetselde omlijsting van de kozijnen in een afwijkende baksteenkleur. Die elementen zijn juist typerend voor de neorenaissance.

Terwijl het neoclassicisme vooral in de eerste helft van de negentiende eeuw te vinden is, werd dit pand op de eeuwwisseling naar de twintigste eeuw gebouwd, toen de neorenaissance nog volop werd gebruikt. Opvallend zijn ook de blinde vensters in de zijgevel van de eerste verdieping, compleet met ingebouwde jaloezieën. Ook zij bewijzen het neorenaissancekarakter van het pand, omdat daarin de ramen bijna dwingend gelijkmatig over de gevel werden verdeeld, zelfs wanneer de ruimten achter die blinde vensters niet om een raam vroegen. En de dakkapellen op het zijdak doen met hun spitse torentjes neogotisch aan, zoals bij de Franse bouwwerken uit de middeleeuwen. Net alsof er een kapelletje op het dak staat met een ranke torenspits. Sommigen noemen dit heksenhoeden. Door de combinatie van elementen uit de neorenaissance en neogotiek is dit pand zeker tot het eclecticisme te rekenen.

Boven: Ansichtkaart van Laan van Middenburg met op de voorgrond het pand aan het Westeinde 43. Foto rond 1920. Collectie P.A.A. van Dorp, Voorburg

Onder met de klok mee: uitstekend dak aan voorzijde en houten sierspant in chaletstijl, aan de achterkant blinde ramen in de zijgevel en dakkapel op het dak. Foto's 2012. Collectie R. Meekel, Voorburg

Detail van de onderkant van de latei boven de entree deur van Vrijburgstraat 3 (boven) en van Westeinde 43 (onder).

*Boogjes in voorgevel Vrijburgstraat 1 en 3 (boven) en in voorgevel Koninginnelaan 1 en 3 (onder).
Alle vier foto's uit 2012.
Collectie J.A.M. Aalders, Voorburg*

Voorgevel Vrijburgstraat 1-3. Foto uit 2012. Collectie J.A.M. Aalders, Voorburg

Vrijburgstraat 1 en 3

Van deze twee panden waren noch een bouwvergunning noch de tekeningen in het gemeentelijk bouwarchief te vinden. De beide panden stralen duidelijk een neorenaissancestijl uit. Dat is te zien aan de strakke indeling van de ramen met gelijke breedte, de doorlopende horizontale banden over de gehele gevel, de gemetselde topgevels (op nummer 1 een trapgevel), het gebruik van een mansardedak, de brede kroonlijst op de scheiding van de eerste etage en de zolder, de rozet in de zijgevel van nummer 1 en de balkons met hun enorme consoles. Ook de bovenlijsten van de kozijnen zijn kenmerkend voor de neorenaissance, omdat zij voorzien zijn van 'hanenkammen' die ook nog opgenomen zijn in de horizontale banden van het metselwerk. De uitvoering is soberder dan aan de zuidkant van de Koninginnelaan, maar die huizen zijn vijf tot acht jaar eerder gebouwd.

Er zijn twee details die het vermoeden rechtvaardigen dat deze panden door architect G.J.P. Klumper ontworpen zijn. Ten eerste is de horizontale latei boven beide entree deuren aan de onderkant rond afgewerkt en dat komt ook in het belendende pand aan het Westeinde 43 voor. Dat is opvallend. Daarnaast heeft de topgevel in het dak drie uitstekende romaanse boogjes in het metselwerk. Vergelijkbare boogjes bevinden zich ook in de kroonlijst van

de panden aan de Koninginnelaan 1 en 3, die volgens de bouwvergunning en bouwtekeningen uit het gemeentelijke bouwarchief in opdracht van stalhouder P. Hooijmans door G.J.P. Klumper zijn ontworpen, samen met het hoekpand aan het Westeinde 89.⁵

Omdat de oorspronkelijke bouwvergunning en bouwtekeningen van deze woningen aan de Vrijburgstraat niet in het bouwarchief aanwezig waren en we toch de architect wilden proberen te achterhalen, zochten we in de digilegger van het Kadaster of we de eigenaren van de percelen konden vinden. Daarin staat vermeld dat G.J.P. Klumper, architect te Voorburg, het perceel voor beide woningen in 1903 als bouwterrein kocht samen met Arie Hermanus Waasdorp, een stalmeester uit Rotterdam.⁶ Zij waren beiden voor de helft eigenaar van dit perceel dat zij kochten van Arie en Willem van der Ham jr. De aanduiding 'bouwterrein' veranderde in 'huis en erf', zodra het gezamenlijke perceel in 1904 werd gesplitst in twee percelen: voor iedere woning één perceel. Daaruit maken wij op dat deze huizen dus gebouwd moeten zijn tussen 1903 en 1904. En hoewel het anders kan zijn, maakt het feit dat architect Klumper medebezitter was van het bouwterrein het zeer aannemelijk dat hij ook de architect van deze woningen is. Dat wordt nog versterkt door het gegeven dat in de lijst van bouwwerken van deze architect, die met medewerking van zijn nazaten is opgesteld, nummer 3 en 3a staan vermeld en nummer 1 niet. Maar nummer 1 en 3 moeten tegelijk zijn gebouwd. Al deze feiten maken het voor ons vrijwel zeker dat Klumper deze beide woningen heeft gebouwd.

Hoewel fraai vormgegeven, behoren de dakkapellen aan de zijkant van het huis van nummer 1 van origine niet tot de eerste bouw van het huis. Ook de gietijzeren balustrade van het balkon is niet oorspronkelijk, ook al gebruikt de neorenaissance vaak gietijzeren elementen, zoals de ronde rozetten. Van de voordeuren weten we niet of deze origineel zijn. Opvallend zijn ook de kostbaar uitgevoerde boogvensters door het aan de bovenkant gebogen kozijnhout. Dit wordt gewoonlijk in de latere neorenaissance toegepast. Want aanvankelijk werden de rechte kozijnen aan de bovenkant afgewerkt met een driehoekig timpaan of een gemetselde gebogen rollaag en werd de restructuur met het horizontale bovenkozijn opgevuld met siermetselwerk,

tegels of pleisterwerk, zoals dat in de voorgevel van het pand aan het Westeinde 43 is te zien. Mogelijk is deze gebogen kozijnvorm onder invloed van de Jugendstil tot stand gekomen, waarin die gebogen kozijnindelen veel meer werden toegepast.

Vrijburgstraat 2 en 2^a (samen met Laan van Middenburg 1-5)

Het pand aan de Vrijburgstraat 2 is niet met zijn voorgevel, maar met zijn zijgevel op de Vrijburgstraat gericht.

Het pand is gebouwd door G.C. Koene die in 1906 een bouwvergunning kreeg voor de bouw van 4 huizen.⁷ Deze vier huizen zijn het pand aan de Vrijburgstraat 2 (en 2^a) samen met dat van de Laan van Middenburg 1 (en 1^a) en de twee woningen aan de Laan van Middenburg 3 en 5, die net om de hoek op de Laan van Middenburg zelf staan. Op

Oorspronkelijk ontwerp uit 1906

de tekening van Koene bij de bouwvergunning zijn alle vier panden ontworpen als woonhuizen. Hoewel deze tekening door de afdrukwijze nauwelijks meer reproduceerbaar is, waren de plattegronden en gevels er wel van af te lezen. Deze zijn nu nagetekend om de oorspronkelijk bedoelde gevel te kunnen tonen. Op het eerste gezicht laat de geveltekening nog duidelijk elementen van de neorenaissance zien, zoals de doorgaande horizontale cordonbanden in het metselwerk over de hele gevel en het hoektorentje op het dak bij nummer 1 van de Laan van Middenburg. Maar er zijn ook al Jugendstilelementen in te onderscheiden, zoals uit het hekwerk van de balkons en de grote ronde togen op de eerste etage blijkt. Ook de

Laan van Middenburg met op de voorgrond de woningen van nummer 1 van deze laan en van Vrijburgstraat 2. Rechts de Vrijburgstraat. Ansichtkaart rond 1923. Collectie M. Drabbe, Voorburg

Gerealiseerd in 1906

Ontwerp uit 1923

Ontwerp uit 1964

raampartijen zijn niet meer gelijk van breedte en in de zijgevels van beide panden zijn zij al wat losser over de gevel verdeeld.

De uiteindelijk gebouwde voorgevel wijkt af van de oorspronkelijke tekening uit 1906. Het hoektorentje op het huis aan de Laan van Middenburg 1 heeft geen torenspits maar eindigt in een plat dak met uitstekende pinakels. En in tegenstelling tot de oorspronkelijke tekening krijgt ook het pand aan de Vrijburgstraat 2 op de hoek zo'n torenafwerking met pinakels. De doorgaande cordonbanden op de tekening zijn ook niet uitgevoerd. En de omljstingen van de ramen van natuursteen kregen in de uiteindelijke

*Ansichtkaart van de Laan van Middenburg met op de voorgrond de panden van nummer 1 op deze laan en de Vrijburgstraat 2, die dan al de bakkerij huisvest. Foto rond 1926
Collectie P.A.A. van Dorp, Voorburg*

bouw een Jugendstilmotief in reliëf. Misschien waren deze Jugendstilmotieven oorspronkelijk ook de bedoeling geweest, maar dat was op de tekening van Koene niet waar te nemen. Door al deze wijzigingen lijken deze woningen nu dan ook meer tot de Jugendstil dan tot de neorenaissance of het eclecticisme te behoren.

De uiteindelijk in 1906 gebouwde situatie was in het gemeentelijk bouwarchief terug te vinden bij de tekeningen van de verbouwing van Vrijburgstraat 2 uit 1923.⁸ In opdracht van de heer A. Wijngaard krijgt architect G.J.P. Klumper op 16 augustus 1923 een bouwvergunning voor de splitsing van de woning in een winkel met werkplaats en een bovenwoning (thans Vrijburgstraat 2^a).⁹ In de nieuwe te bouwen werkplaats achter de woning komt een gasoven ten behoeve van de bakkerij. Het is op zich vreemd dat Klumper hiervoor de opdracht krijgt, want in de architectenwereld is het gebruikelijk dat de oorspronkelijke bouwer benaderd wordt om het pand van zijn hand te verbouwen. Er zijn meerdere verklaringen mogelijk waarom Klumper in plaats van Koene deze opdracht kreeg. Het kan zijn dat Koene er geen tijd voor heeft gehad en al dan niet zelf heeft verwezen naar Klumper. Of misschien vond de opdrachtgever Koene meer timmerman en aannemer dan architect en dacht hij dat hij voor de uitstraling van zijn winkel beter bij een

architect te rade kon gaan. Ook kan het zijn dat de bouwheer de opdracht aan Klumper gunde, omdat deze meer tot zijn geloofsrichting behoorde dan Koene, die rooms-katholiek was. Dat speelde in die dagen zeker mee. De echte redenen waren niet vast te stellen, maar het is op zijn minst wel opmerkelijk.

De tekeningen van architect Klumper voor de bouwvergunning uit 1923 laten de dan bestaande situatie én de nieuwe situatie na de verbouwing zien. De bestaande voorgevel is hier uit Klumpers tekeningen gereproduceerd. Daarop is te zien dat het pand dan nog één hele woning betreft. Het ontwerp van Klumper voor de nieuwe voorgevel met winkel is hier ook weergegeven.

Waar we op de tekeningen van Koene uit 1906 geen plattegrond zagen van de eerste etage en zolder, vonden we die voor de bovenwoning van de Vrijburgstraat 2^a wel op de tekeningen van Klumper uit 1923. Daaruit blijkt dat de raampartij op de eerste etage nog steeds ongeveer een meter achter de toog in de gevel lag. Ook op de geveltekening van de nieuwe situatie in 1923 is dat waar te nemen. We gaan ervan uit dat dit ook opging voor het pand op de Laan van Middenburg 1. De thans zichtbare raampartijen onder deze togen zijn er absoluut later ingebracht en doen afbreuk aan de oorspronkelijk bedoelde gevel. Dat deze raampartijen naar achteren lagen is ook goed te zien bij de woningen van de Laan van Middenburg 3 en 5, die in dezelfde tijd zijn gebouwd en tot dezelfde bouwvergunning uit 1906 behoorden.

We voegen om het beeld compleet te maken ook nog de voorgeveltekening toe van de verbouwing die in de jaren zestig plaatsvond. Toen werd de winkel veranderd in een autoservicestation in opdracht van firma H. van der Heijden uit Den Haag. De vergunning daarvoor werd verstrekt in 1964.¹⁰ De bouwtekeningen bij deze vergunning zijn door Chevron gemaakt. Ook hierop ligt de raampartij op de eerste etage in de voorgevel nog steeds achter de toog in het metselwerk. Wanneer deze raampartij onder de toog geplaatst is, was niet terug te vinden. In 1969 wordt nog een 'pompeiland' van Caltex voor het pand Vrijburgstraat 2 geplaatst.¹¹ Dit pompeiland is later weer gesloopt.

Vrijburgstraat 3^a

Voor dit 'heerenhuis' is op 10 mei 1911 een bouwvergunning afgegeven aan architect G.J.P. Klumper.¹² Opvallend detail in deze bouwvergunning is dat de naam 'Frijerburgerstraat' wordt gebezigd, terwijl de gemeenteraad van Voorburg al op 20 oktober 1904 de straatnaam had vastgesteld als Vrijburgstraat. In dit pand zijn nog veel neorenaissance-elementen terug te vinden zoals bij de ernaast gelegen panden aan de Vrijburgstraat 1 en 3. Maar de vormgeving is al veel soberder, alsof het rationalisme met zijn strakke vormgeving in het metselwerk al invloed op de architect had. Het pand dateert vrijwel uit dezelfde tijd als de twee huizen van deze architect op de Prinses Mariannelaan nummer 27 en 29 (toen nog Achterweg). Ook die huizen ademen al meer soberheid uit in het metselwerk. De kenmerkende horizontale sierbanden uit de neorenaissance ontbreken in de uiteindelijke vormgeving. Maar op de geveltekening van het goedgekeurde plan staat nog wel een horizontale cordonband getekend op de scheiding van de begane grond en eerste verdieping.¹³

Ook de natuurstenen of gepleisterde bovenranden van vensters ontbreken. De hanenkammen zelf zijn nog wel terug te vinden in de verticale rollagen, maar niet meer benadrukt door het gebruik van ander bouw materiaal. De erker op de eerste etage is fraai vormgegeven en ademt nog wel een neorenaissancefeer uit, hoewel deze ook goed zou passen in de Jugendstil. En de topgevel in de daketage is al veel minder uitbundig van vorm dan bij de belendende panden op de nummers 1 en 3. Maar de topgevel blijft als element duidelijk een overblijfsel van de neorenaissance. Het metselwerk eindigt daar in een trapvorm, maar wordt door de natuurstenen afwerking weer een Vlaamse gevel (schuin in metselwerk gestoken). Ook in dit pand is de bovenkant van de vensters met gebogen bovenkozijnen vormgegeven.

Aan de kant van nummer 3 is op de begane grond een overbouwde doorgang naar de achtertuin. Deze doorgang is mogelijk nog een overblijfsel van het zijpad dat oorspronkelijk nog tot het belendende pand op nummer 3 behoorde. Op de begane grond is deze doorgang voorzien

Links: Voorgevel van het pand Vrijburgstraat 3^a op bouwtekening van G.J.P. Klumper uit 1911. Bouwarchief van gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 3^a

Foto huidige voorgevel van het pand Vrijburgstraat 3^a. Foto uit 2012.

Collectie R. Meekel, Voorburg

van een deur met oorspronkelijk een rozet boven de deur. Door de overbouw van dit pad krijgt het pand zelf een bredere en meer statige uitstraling.

Vrijburgstraat 5-47 (en de Prinses Mariannelaan 31-37)

Op 21 mei 1910 werd de bouwvergunning 'voor het oprichten van 6 woningen' verstrekt aan Th.J. van der Ham, bouwkundige.¹⁴ Dit betrof de woningen van de Vrijburgstraat 5-15. Voor de overige woningen worden nog twee bouwvergunningen afgegeven. Op 20 oktober 1910 krijgt Th.J. van der Ham een bouwvergunning voor de 'bouw van 8 heerenhuizen' aan de Vrijburgstraat (17-31).¹⁵ En op 11 oktober 1911 komt de bouwvergunning voor twaalf woningen: acht aan de Vrijburgstraat (33-47) en vier aan de huidige Prinses Mariannelaan (31-37).¹⁶ Op de bouwtekeningen bij de eerste vergunningen was de naam van de architect nog niet vermeld.¹⁷ Maar gezien de vergelijkbare tekenstijl in de overige tekeningen van de woningen aan deze zijde van de straat, is het zeker dat deze woningen zijn ontworpen door Th.J. van der Ham, de zoon van Arie van der Ham, want op de bouwtekeningen voor de derde en laatste serie van twaalf woningen is de naam van Th.J. van der Ham wel opgenomen.¹⁸

Na de bouw van de eerste woningen begint nu in de Vrijburgstraat in feite een seriebouw van vergelijkbare, aaneengeschakelde huizen. Dat zou kunnen duiden op de neorenaissancestijl, waarin het aaneenschakelen van woningen zo kenmerkend is. Maar in de stijl van deze woningen is verder weinig terug te vinden dat aan de neorenaissance doet denken. De raampartijen zijn al van

verschillende breedte. Tot de Jugendstil is de gebruikte stijl ook niet te rekenen en van rationalisme is door de vele detailleringen zeker geen sprake. Deze woningen zijn eerder tot het eclecticisme te rekenen. De gevel heeft een eigen karakter en kent details waaraan veel zorg is besteed. Het lijkt erop dat de vormgever zocht naar nieuwe elementen om zijn bouwwerk een geheel eigen stijl te geven. En dat is gelukt, want zijn bouwstijl hier laat zich moeilijk categoriseren.

Hoewel de verlening van de drie bouwvergunningen voor zes, acht en twaalf woningen doet vermoeden dat we met drie verschillende series huizen te maken hebben, laat de uiteindelijk gemaakte straatgevel aan deze zijde een symmetrisch opgebouwd totaalbeeld van alle woningen van nummer 5 tot en met 47 zien, los van de drie verleende bouwvergunningen. Dat kan erop wijzen dat de architect het plan voor al deze woningen als één geheel ontwierp, maar de vergunningen ervoor in onlogisch lijkende deelprojecten verleend kreeg.

De symmetrie van deze serie woningen is allereerst te zien in de plaatsing van de voorgevels van de zes huizen aan beide uiteinden van de straat. Deze zijn per twee tegelijk steeds verder van de straat afgelegd. Dat geldt voor zowel de huizen 5-15 uit de eerste bouwvergunning als de huizen 37-47 uit de derde vergunning. Door het steeds verder terugleggen van de voorgevels van deze woningen ontstaat er in het midden van de straat meer leefruimte die aan beide uiteinden wordt vernauwd. Dat wordt nog versterkt doordat de woningen 1, 3 en 3^a aan het ene uiteinde nog meer aan de straat liggen

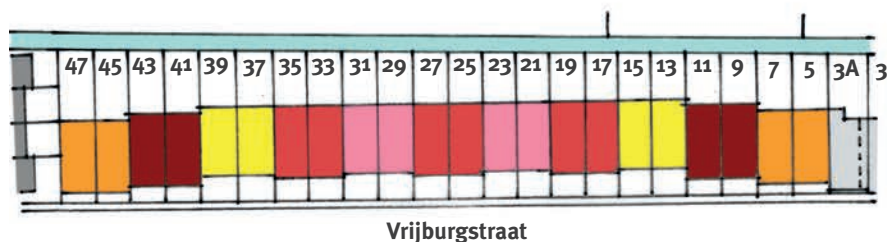
Ontwerp van voorgevel voor woningen van Vrijburgstraat 17 t/m 31 van Th.J. van der Ham. Bouwtekening uit 1910 (blauwdruk). Bouwarchief van gemeente Leidschendam-Voorburg

en door de woning op de hoek van de Vrijburgstraat en de Prinses Mariannelaan die daar zijn tuin grenzend aan de straat heeft. Hoewel deze ruimtelijke werking van de hele straatgevel op zich genomen een sterk architectonisch middel is voor de ruimtelijke beleving van de straat, mist het hier zijn kracht, omdat een vergelijkbare beweging aan de overzijde van de straat vrijwel ontbreekt.

De voorgevels van deze zes woningen aan beide uiteinden van de straat kennen een opbouw van ramen, die duidelijk verschilt van de overige tien woningen ertussenin. Bij de tien huizen in het midden zijn penanten gemetseld tussen de hoofdramen en zijramen in de woonbeuk. Bij de zes huizen aan ieder uiteinde van de straat zijn de boven- of zijlichten in die woonbeuk zonder metselwerkpenanten ertussen aan het kozijn van het hoofdraam of de hoofddeur verbonden. Feitelijk lijkt hier op de eerste etage sprake van een zogenaamde melkmeisjeconstructie en op de begane grond van een omgekeerd 'melkmeisje'. In de huidige bouw wordt zo'n 'melkmeisje' zelden toegepast, omdat het leidt tot allerlei druk van het erboven liggende metselwerk op het onderliggende kozijn. Het mag een wonder heten dat in deze woningen tot nu toe nergens scheuren zijn te zien. De bouwer wist de druk wellicht ergens op te vangen, zonder dat zichtbaar is waarmee hij dat deed.

Alle 22 woningen zijn per paar gespiegeld aan elkaar, waarbij de entreebeuk van iedere woning in het midden aan de andere woning is gekoppeld. Bij de tien woningen in het midden (Vrijburgstraat 17-35) komen de buitenste twee woningen aan beide kanten en de middelste twee met elkaar overeen, terwijl de tussenliggende woningen van hen afwijken, doordat hun gevel een halve steen dikte verder terugligt en op de bovenverdieping is gestuct. Dat zijn de woningen aan de Vrijburgstraat 21 en 23 én 29 en 31.

Bij beide zes woningen aan de uiteinden van de straat verschillen de gootklossen van die bij de tien huizen in het midden. Ook het pleisterwerk tot borstweringshoogte op de eerste etage boven de entreepartij is alleen te zien bij de middelste twee woningen van beide series van zes woningen en niet bij de overige huizen. Dat zijn de woningen aan de Vrijburgstraat 9 en 11 én 41 en 43.

Natuurlijk heeft de tand des tijds toegeslagen en zijn er details gewijzigd in de ramen, deuren, dakkapellen en het voeg- en schilderwerk. Maar kijkt men daar doorheen, dan zijn de overeenkomsten in de voorgevels te zien bij:

- nummers 5 en 47, 7 en 45, 13 en 39 én 15 en 37
- nummers 9 en 43 met die van 11 en 41
- nummers 17 en 35, 19 en 33 én 25 en 27
- nummers 21 en 31 én 23 en 29

Tussen de zes woningen aan ieder uiteinde van het totale blok zijn er ook enkele verschillen. Blijkbaar heeft de latere bouw van de laatste zes woningen tot aanpassing van enkele geveldetails geleid. Zo zijn bij de laatste woningen

Symmetrie in de woningen in de Vrijburgstraat (5-47) door bouwer Van der Ham; de symmetrieas ligt tussen de huisnummers 25 en 27. Tekening uit 2012.

Collectie J.A.M. Aalders, Voorburg

Vrijburgstraat direct na oplevering van woningen door Van der Ham.

Foto rond 1913, door A.W. van der Ham, broer van de architect.

Collectie J.R.M. van der Ham, Maastricht

Versieringen in het houten kozijn met schuifraam bij de woningen van architect Th.J. van der Ham

op de nummers 37-47 gebogen rollagen toegepast boven de openslaande deuren van de woonkamer en boven de entree deur. Die gebogen rollagen zijn er niet bij de eerste woningen van nummer 5-15. Ook verschilt de dakrand bij deze huizen. Bij de zes woningen uit de eerste vergunning werden deze dakranden nog afgewerkt met een gootlijst. Maar bij de laatste zes woningen zijn deze daklijsten alleen in het hoger gelegen dakgedeelte terug te vinden. In het lagere gedeelte is de zinken ronde goot in het zicht gebleven, zoals bij de andere woningen midden in het hele blok.

Versieringsdetail in metselwerk ter plekke van de schoorsteen bij de woning van architect Van der Ham in de zijgevel van Vrijburgstraat 47. Alle vier foto's uit 2012. Collectie J.A.M. Aalders, Voorburg

De voorgevel van alle woningen is klassiek symmetrisch opgebouwd langs twee verticale assen in de hoofdbeuk met woonkamer én de zijbeuk met entree deur op een stramenmaat van 5,80 m breed. De raampartijen van de beide etages stroken verticaal met elkaar én met de oorspronkelijke dakkapellen op de zolderverdieping. Het doorstekende dak met de lager gelegen dakgoot benadrukt de hoofdbeuk. De teruggelegen entree versterkt deze nadruk op de hoofdgevel en geeft het gevoel dat de woonkamer een erker heeft met schuine zijramen.

Het ontwerp van de gevel is ondanks alle versieringen behoorlijk klassiek. Het metselwerk in kruisverband met afwisselend gele of rode baksteen, de geknipte voeg van lichtgrijze mortel, de versieringen met enkele bakstenen in een andere kleur, de aangebrachte 'gevelsteen' om een eigen benaming in op te nemen, de afwerking van gootklossen en de dakranden getuigen alle van de zorg die besteed is aan het uiterlijk van deze woningen. Zelfs is op nummer 5 en 19 nog te zien dat de oorspronkelijke kozijnen op de eerste etage boven de entree deur ter hoogte van de bovenkant van het schuifraam een versiering in het kozijnhout bevatten die doet denken aan een sober Jugendstilmotief. Datzelfde zien we ook in het kozijnhout bij de zijgevel van de woning aan de Prinses Mariannelaan 37. Deze versiering wordt nog versterkt door cannelures die aan de onderkant van het schuifraam in het hout zijn ingebracht, nog te zien bij nummer 5. Zij verraden de liefde van de architect voor het detail.

In de zijwand van het pand aan de Vrijburgstraat 47 en de zijgevel van de woning aan de Prinses Mariannelaan 37 is de plaats te zien, waar de schoorsteen loopt. Hier zijn in het metselwerk ook enkele anders gekleurde bakstenen verwerkt om die plaats aan te duiden. De architect benadrukte de plaats van de schoorsteen ook bij zijn woning aan de Laan van Middenburg 24-26. Verder gebruikt de architect enkele kenmerkende details uit de neorenaissance zoals het witte en lichtgele pleisterwerk en de lichtgele verblendsteen. Ook benadrukt hij de rollagen boven de ramen en deuren door de strekken of koppen in twee kleuren af te wisselen.

Op de foto die direct na de bouw door een broer van de architect is genomen, zijn de originele dakkapellen te zien. Daaruit valt af te leiden dat de dakkapel op nummer 15 met zijn driedeling in de ramen origineel van vorm is. Op de oorspronkelijke tekeningen van deze woningen is de driedeling van ramen niet aangegeven.

Vrijburgstraat 4 en 6

Op 16 februari 1920 krijgt G.C. Koene de bouwvergunning voor de bouw van twee huizen: Vrijburgstraat 4 en 6.¹⁹ Van deze twee woningen 'onder één kap' zijn de bijbehorende blauwdrukken in het bouwarchief van de gemeente aanwezig.²⁰ Daarbij zit ook een aparte blauwdruk met een

gewijzigd ontwerp voor de voorgevel en een aangepaste doorsnede.²¹ De oorspronkelijke geveltekening toont een hoog opgetrokken pand, waarin raampartijen van vier of twee ruiten symmetrisch over de voorgevel zijn verdeeld. De dakgoot steekt ongebruikelijk hoog boven de ramen van de eerste etage uit. Naast de entree deuren zijn aan beide zijden smalle lichtstroken aangegeven, verdeeld in kleine ruitjes, die ook in het bovenlicht boven de voordeuren zijn terug te vinden. Deze smalle lichtstroken corresponderen aan de onderkant met de hoogte van de onderkant van het woonkamerraam. Deze getekende voorgevel is duidelijk te rekenen tot de rationalistische bouwstijl.

Maar de voorgevel is uiteindelijk anders uitgevoerd. Wat de reden hiervoor is geweest, was niet vast te stellen. Misschien kwam deze gevelwijziging voort uit de extra eis in de bouwvergunning dat 'de privaten rechtstreekse gemeenschap met de buitenlucht' moesten hebben. Maar dan blijft het vreemd dat ook het dak is verlaagd en de dakkapellen werden verkleind bij het nieuw ingediende gevelontwerp. Wellicht vond er een discussie plaats tussen de bouwer en de gemeente over het ontwerp van de gevel. Zeker is dat de uiteindelijke gevel er anders uitziet dan op het oorspronkelijke plan. De gewijzigde geveltekening laat horizontale cordonbanden zien in het metselwerk onder en boven de ramen op de begane grond en op de eerste etage boven de ramen. Weliswaar zijn deze cordonbanden niet gepleisterd maar als rollagen in het metselwerk uitgevoerd. Dit lijkt op een stap terug naar de neorenaissance, die toen, in 1920, eigenlijk al voorbij was.

Daarnaast is nog vaag op de blauwdruk te zien dat het metselwerk onder de bovenste rollaag op de begane grond is ingetekend. Dat zien we niet terug op de verdieping. Dit kan erop wijzen dat het witte pleisterwerk zoals dat nu nog zichtbaar is bij beide woningen, reeds bij de eerste bouw van de woningen is aangebracht. Bij de woning van Vrijburgstraat 4 zijn de bakstenen rollagen mee geschilderd met het pleisterwerk, maar volgens de gewijzigde geveltekening lijkt dit niet de bedoeling. Bij de gewijzigde geveltekening valt verder nog op dat alle ramen in kleine ruitjes verdeeld zijn en de dakkapellen veel kleiner zijn dan op de aanvankelijke geveltekening. De wijzigingen maken de gevel vriendelijker door zijn meer horizontaal

gelaagde opbouw. Maar het wordt daardoor nu wel moeilijker om dit bouwwerk aan één stijl toe te schrijven. Het is meer een mengvorm geworden, die niet meer aan de oorspronkelijke rationalistische opzet herinnert, maar elementen van neorenaissance en eclecticisme laat zien,

Ontwerp van G.C. Koene voor de gevel van de Vrijburgstraat 4 - 6. Bouwtekening (blauwdruk) uit 1920. Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 4 - 6

Gewijzigd gevelontwerp van de Vrijburgstraat 4 - 6. Bouwtekening (blauwdruk) uit 1920. Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 4 - 6

Vrijburgstraat 4 - 6. Foto uit 2012. Collectie R. Meekel, Voorburg

zonder enige overtuiging. Overigens zijn op nummer 6 nog de oorspronkelijk uitgevoerde stenen vensterbanken zichtbaar, terwijl deze op nummer 4 later vervangen zijn door gebakken venstertegels.

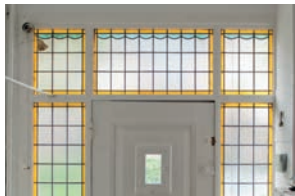
Vrijburgstraat 8-18

De Coöperatieve Vereeniging van Onroerende goederen 'Eendracht sterk', gevestigd aan de Achterweg 115 in

*Huidige voorgevel woningen
Vrijburgstraat 16 en 18.
Foto uit 2012. Collectie
J.A.M. Aalders, Voorburg*

*Glas-in-lood van Vrijburgstraat 16
in woonkamer (linksboven en rechts)
en entree (linksonder).
Foto uit 2012. Collectie R. Meekel,
Voorburg*

Voorburg, gaf G.C. Koene opdracht voor de bouw van 6 woningen aan de Vrijburgstraat 8-18. De vergunning kreeg hij op 13 december 1920 voor deze vereniging.²² De bouwvergunning vermeldt de naam van deze vereniging niet geheel correct, want zij heeft hier de naam 'Eendracht sterk', terwijl op de latere bouwvergunning voor de tweede tranche woningen aan de Vrijburgstraat 20-26 de juiste naam 'Eendracht maakt sterk' te lezen is.²³

De bouwstijl van deze woningen straalt al duidelijk het nieuwe bouwen uit, zoals dat na de Eerste Wereldoorlog gemeengoed begint te worden. Weinig herinnert meer aan de neostijlen. Geen pleisterwerk meer in de gevel: alles bestaat uit metselwerk. De gevel van het ontwerp²⁴ waarop de bouwvergunning is verleend laat in de ramen op de eerste etage nog het meeste verband zien met de horizontale rechthoekige raamindelingen uit de Amsterdamse school. Daarom rekenen we deze huizen tot het expressionisme, waartoe ook de Amsterdamse school behoort. Maar deze woningen zijn wel bescheiden expressionistisch vormgegeven, alsof de ontwerper niet goed raad wist met het expressionisme. De erkers van de woonkamer steken heel voorzichtig uit de voorgevel. Wel lopen ze door tot onder het slaapkamerraam van de etage erboven. Daar wordt het metselwerk beëindigd met houten planken, waartussen een plantenbak is aangebracht. De gemetselde 'schoorsteenpenanten' op het dak zijn ook sober van expressie. De vormgeving van het glas-in-lood naast de voordeuren en in het bovenlicht van de woonkamer is eveneens weinig uitbundig. Bij de voordeuren van de nummers 8, 4 en 16 bevat dat glas-in-lood hetzelfde motief als bij het bovenlicht van de woonkamererker bij nummer 16. Of dit glas-in-lood origineel is, is niet via de bouwtekening bij de bouwvergunning vast te stellen. Daar staat het glas-in-lood niet op getekend. Al bij al doet de vormgeving van deze woningen in al haar eenvoud architectonisch wel krachtig aan.

*Gevelontwerp van G.C. Koene
voor de woningen aan de
Vrijburgstraat 8-18.
Deel uit blauwdruk, 1920;
Bouwarchief van de gemeente
Leidschendam-Voorburg,
onder Vrijburgstraat 8-18*

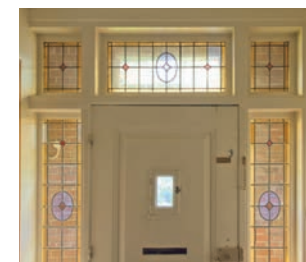
Vrijburgstraat 20-26

Voor de tweede serie van vier woningen van de Coöperatieve Vereniging van Onroerende goederen 'Eendracht maakt sterk' krijgt G.C. Koene op 10 maart 1921 de bouwvergunning.²⁵ Dit zijn de huizen in de Vrijburgstraat 20-26. Het gevelontwerp van deze woningen is duidelijk wat uitbundiger dan die van de eerste serie woningen voor deze vereniging.²⁶ De entreepartij is sterk benadrukt door de gevel naar voren te plaatsen en de entreedeur zelf naar achteren te leggen. Dat schept ruimte voor een 'droog binnenkomen' en geeft de entree ook meer status. Die status is nog verhoogd door het doorgezette metselwerk boven de oorspronkelijk platte daken uit. We zien dat nu nog bij de woningen 24 en 26. Of dat ook aanwezig is geweest bij de woningen van 20 en 22 konden we niet vaststellen. Wellicht is dit doorgezette metselwerk verwijderd, toen de met zink afgewerkte daketages op de woningen zijn gezet. Het doorgezette metselwerk bij de laatste twee woningen is ook veel meer gedetailleerd. Het expressionistische karakter komt in deze serie woningen dan ook beter tot zijn recht.

Ook het toegepaste glas-in-lood in de bovenramen van de erkers en bij de voordeuren geeft meer expressie aan deze woningen. We zien dezelfde motieven in het glas-in-lood bij alle voordeuren en bij de bovenlichten van nummer 24. Wij vermoeden dat dit de originele motieven zijn. De motieven van de bovenlichten van de woonkamers op nummer 20 en 22 zijn weliswaar hetzelfde, maar wijken af van de gebruikte motieven in het glas-in-lood van de entreepartij, terwijl de bovenlichten van de woonkamer op nummer 26 daarvan nog verder afwijken. Ook bij deze woningen zijn de erkers doorgetrokken tot aan de onderzijde van het slaapkamerraam en afgewerkt met een houten rand waarbinnen een plantenbak is verwerkt. Bij het overstekende platte dak zijn gootklossen gebruikt in dezelfde vorm als die bij de woningen van 8-18. Al met al delen wij deze woningen in bij het expressionisme.

Vrijburgstraat 24-26.
Foto uit 2012. Collectie
J.A.M. Aalders, Voorburg

Glas-in-lood bij de entreepartij
(boven) en in de woonkamer (links)
van Vrijburgstraat 24.
Foto uit 2012, R. Meekel, Voorburg

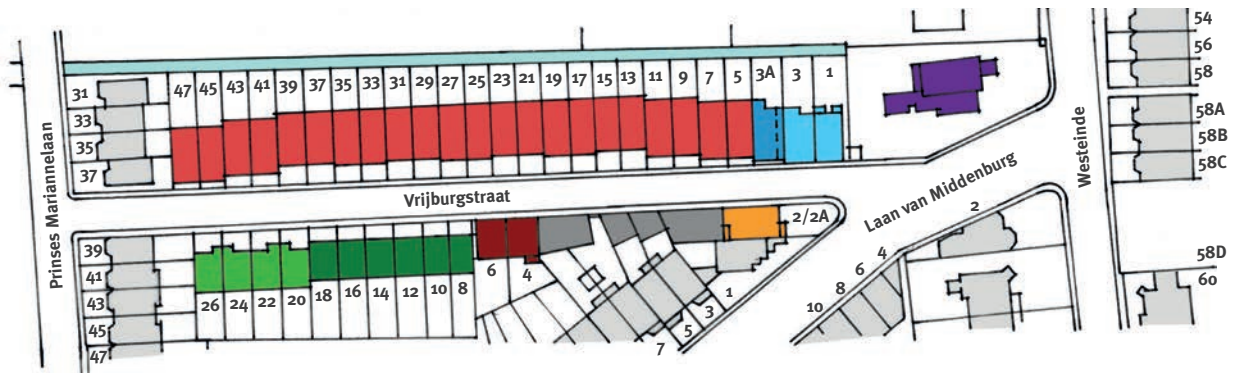
Gevelontwerp van G.C. Koene voor
de woningen aan de Vrijburgstraat
20-26. Deel uit blauwdruk, 1920.
Bouwarchief van de gemeente
Leidschendam-Voorburg,
onder Vrijburgstraat 20-26

Slotconclusie

De drie bouwers en architecten die de woningen aan de Vrijburgstraat vorm gaven, zijn er in geslaagd om een behoorlijk gevarieerd aanbod aan bouwstijlen in deze straat aan te brengen. Juist omdat de bouw van de straat ruim twintig jaar heeft geduurd in een periode dat de bouwstijlen elkaar snel opvolgden, kan de Vrijburgstraat zich rijk rekenen aan een variëteit aan bouwstijlen. Het vrijwel zekere feit dat er slechts drie architecten verantwoordelijk waren voor de oorspronkelijke bouw in deze straat, maar hierin zo'n verscheidenheid in stijlen lieten zien, toont aan dat de architecten zelf steeds op zoek waren naar nieuwe stijlen in hun ontwerpen.

- Neorenaissance
- Eclecticisme
- Jugendstil
- Expressionisme
- Expressionisme (sober)
- Neorenaissance (sober)
- Schilderachtig eclecticisme (chaletstijl)
- Rationalisme met neorenaissance elementen

Overzicht van bouwstijlen in de Vrijburgstraat. Tekening uit 2012. Collectie J.A.M. Aalders, Voorburg

Pr. Mariannelaan 37 47 45 43 41 39 37 35 33 31 29 27 25 23 21 19 17 15 13 11 9 7 5 3a 3 1 Westeinde 43

De architecten/bouwers van de Vrijburgstraat

Theodorus Johannes van der Ham, architect (1879-1956). Detail uit foto rond 1915. Collectie J.R.M. van der Ham, Maastricht

Gerardus Cornelis Koene, timmerman en aannemer (1869-1949). Detail uit foto 1919. Collectie W. Koene, Uden

Gerardus Johannes Pieter Klumper, architect (1868-1951). Foto rond 1900. Collectie P.H. Boegborn, Leersum

Overzicht woningen naar architect/bouwer. Tekening 2012. Collectie J.A.M. Aalders

2

4

6

8

10

12

14

16

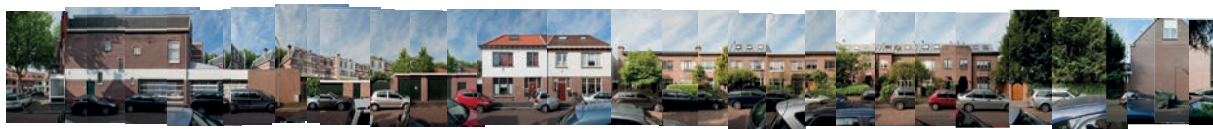
18

20

22

24

26

Vrijburgstraat
Linkerpagina - oneven nummers,
Rechterpagina - even nummers
Fotoserie uit 2011. Collectie R. Meekel, Voorburg

Werk aan de winkel

De hoek 'Vrijburgstraat en de Laan van Middenburgh'. Het pand van Vrijburgstraat 2 is hier nog een woonhuis. Ansichtkaart van rond 1923. Collectie M. Drabbe, Voorburg

Henk Schneider

Bedrijvigheid vind je overal, ook in de Vrijburgstraat en die was er vooral in de woonhuizen. Zo bevond zich in de jaren van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) het atelier P. & R. Zwart-Ketjen op Vrijburgstraat 43, het naaiatelier van Piet Zwart en Rie Ketjen.¹

De later bekende vormgever Piet Zwart zoekt met zijn vrouw werkzaamheden om het gezin in de oorlogsjaren te onderhouden. Hij ziet brood in het ontwerpen van patronen voor theemutsen, kussens en vooral kinderkleding, waarvan Rie de uitvoering voor haar rekening neemt. De borduursels waarvan de ontwerpen zijn voorzien, zijn arbeidsintensief. Daarom worden er naaisters ingehuurd om voor het atelier te werken.

Banket, tegels en radio's

In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw was Frans de meest aansprekende vreemde taal. Mevrouw ging dan ook met een vleugje eau de cologne op voor bonbons naar de patisserie of voor petit fours naar Maison Wijngaard op Vrijburgstraat 2. Wijngaard was daar de banketbakker aan het begin van de jaren twintig en het predicaat maison moest duidelijk maken dat hij geen koekenbakker was. Hij liet het pand, dat oorspronkelijk gebouwd was als woonhuis, splitsen in winkel en bedrijfsruimte.

Opvolger Maison Keizer had het niet makkelijk in de

crisistijd en vond extra verdiensten door zijn tweede activiteit, een kokerij. Aan de overkant op nummer 3 zorgde de heer Van der Stam al in 1927 voor diners die je bij hem kon afhalen. Nu we het toch over eten hebben, mevrouw Rie Zwart-Ketjen, bekend van het naaiatelier, was tevens gediplomeerd lerares kookkunst en voedingsleer. In 1928 verscheen van haar hand een boekje getiteld 'Soepen en Wintergerechten' met meer dan honderd beproefde recepten en in die zelfde periode ook 'Puddingen en Nagerechten'. Vijftig cent kostten die boekjes.²

De volgende banketbakker was Marijs. Hendricus Marijs nam de zaak over in 1938. Waarschijnlijk is de zaak in 1943 gesloten toen er door de oorlogsomstandigheden geen droog brood meer viel te verdienen. Marijs bleef wel elders werkzaam als banketbakker. Hij ging in de jaren vijftig werken bij zijn zuster Regina, die met Wiggert Jonker getrouwd was. Deze was eigenaar van Maison Kelder in de Weissenbruchstraat, toen al beroemd om zijn speciale hazelnootgebak.

Titelblad van het receptenboekje 'Puddingen en Nagerechten' door Rie Zwart-Ketjen, uitgave 1928. Particuliere collectie

Linksboven: de banketbakkerij Wijngaard aan de Vrijburgstraat 2. Deze ansichtkaart is door Kaatje Wissel uit Effatha verstuurd in 1930.

Foto van rond 1927. Collectie P.A.A. van Dorp, Voorburg

Rechtsboven: de etalage van banketbakkerij Marijs. Foto uit 1939. Collectie familie Marijs, Voorburg

Linksonder: Maison A. Wijngaard met twee winkelmeisjes voor de ingang.

Foto van rond 1927. Collectie familie De Jong, Zwijndrecht

Rechtsonder: originele taartversiering als reclame van banketbakkerij Marijs uit 1938. Foto uit 2011. Collectie R. Meekel, Voorburg

Advertenties van enkele bedrijven uit de Vrijburgstraat, zoals Maison J. Keyzer, Banketbakkerij Marijs, Van der Stam kokerij, Radio 'Geve' en Tegelhhandel Koene.
 Uit: Adresboeken van R.-K. Middenstandvereniging Voorburg, in de periode 1927-1939. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Meerdere malen bekroond
 en lid der Jury Wereld-Tentoonstelling A'dam 1921

MAISON J. KEYZER
 Banketbakkerij — Kokerij

VOORBURG
 Vrijburgstraat 2 Heerenstraat 20 v. Arembergstr. 19
 Tel. 778043 . Tel. 778306 . Tel. 773905

F. E. van der Stam - Vrijburgstraat 3
 Voorburg (Z.H.)

Specialiteit in: *Hors d'Oeuve's, Haring- en Huzarensalade*
 Puddingen als: *Ananas, Slagroom, Riz Condé, Nesselrode*
 Uitzending van *Diners vanaf f 1.25*
 Gerenommeerde keukens

TEGELHANDEL
 Fa. H. KOENE

KANTOOR:
VRIJBURGSTRAAT 4
VOORBURG
TELEFOON 78228

Een geheel ander bedrijf was de tegelhandel van de heer Koene die op nummer 4 woonde. Zijn bedrijf Koene Tegels was lange tijd bekend in Voorburg en zijn bedrijfsruimte en de opslag waren gevestigd tussen de spoorlijn Den Haag-Utrecht en de trambaan, waar onlangs nog in de spits lijn 10 reed. Zijn kleinzoon heeft het bedrijf voortgezet en dat is nu onder de naam 'Het Koene Huis' gevestigd aan de Maanweg

BANKETBAKKERIJ MARIJS

VRIJBURGSTRAAT 2
 Telef. 779935 - Voorburg

ADVERTEERT IN „DE RESIDENTIEBODE”
 Bijkantoor te Voorburg: PARKWEG 47 — Telefoon 77-82-32

Radio „Geve”

Vrijburgstraat 47
 Telefoon 778733

Telefunken
 Service
 Station

Philips Radio

UITSLUITEND

Radio-Service

in Den Haag. Daar kun je nog altijd tegels kopen, maar ook keukens, badkamers en sanitair.
 Op nummer 47 was in 1933 Radio Geve gevestigd. Net als Koene stond dat bedrijf bij de Kamer van Koophandel ingeschreven. Je kon er uitsluitend terecht voor de radio. Hij was gespecialiseerd in toen al bekende merken Telefunken en Philips.

Naast het motorbedrijf van Henk Steman is het eethuis 'De Hollandse Keuken' op Laan van Middenburg 1 te zien. Foto van rond 1950. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Motoren en auto's

Na de Tweede Wereldoorlog werd het enige winkelpand Vrijburgstraat 2 een motorzaak. Henk Steman werkte eerst uit een kleine garage in de Willemstraat op nummer 2a en verhuisde in 1949 naar onze straat. Hij had daar toen al een benzinepomp waar je zeven dagen in de week terecht kon. Al snel kreeg Steman belangstelling voor speedway, een vorm van motorracen die uit Engeland kwam overgewaaid. In de buurt probeerde hij zijn racemachine uit.

Een oorverdovend knetterend geluid gaf aan dat hij in aantocht was. Je kon het ook ruiken door de speciale brandstof. Voorbij de Hoornbrug trok de baan voor deze sport veel bekijks. Henk Steman werd de eerste Nederlandse kampioen in 1948 en hij herhaalde dat nog drie keer in de jaren vijftig. Henk Steman junior deed dat ook driemaal en Rob Steman tweemaal. De garage werd vervolgens gerund door Van der Heijden en René van der Holst is er heer en meester sinds 1983.

Voor- en achterzijde van reclamekaart van Henk Steman's Motorbedrijf met linksboven in de fotomontage het exterieur van het bedrijf aan de Vrijburgstraat 2, rechtsboven de speedwayer Henk Steman, rechtsonder de werkplaats en linksonder een geëtaleerde motorfiets. Op de achterkant van deze kaart is te lezen dat Steman agent en importeur van diverse motormerken was. Als zijn adres wordt hier de Laan van Middenburg vermeld, maar volgens ons moet dit de Vrijburgstraat zijn. Reclamekaart uit de jaren vijftig. Collectie A.J.A. van Pelt, Voorburg

Cafeteria

Op de Laan van Middenburg 1, waar het Chinese restaurant 'Yi Soon' inmiddels plaats heeft gemaakt voor 'Sjiek en Simpel', was na de oorlog het eethuis 'De Hollandse Keuken' van mevrouw Hamers gevestigd. Hier aten vooral alleenstaande mannen die in de buurt op kamers woonden. 'Wat kon die griet koken,' verzucht A. de Wolf die er graag kwam. Kinderen noemden haar ook wel oma. Zij was de eerste in de buurt die softijs verkocht. Aan het begin van het seizoen deelde ze aan kinderen gratis ijsjes uit. Die kwamen daarna regelmatig terug als ze bij hun ouders centjes hadden gebedeld. Ze konden er ook televisie kijken tegen een minimale vergoeding. Zwaaien naar tante Hanny Lips met een snoepje van oma Hamers.

Allerhande handel

Vanuit de garagebox een paar meter verder op 2b hebben de gebroeders Smeenk meer dan dertig jaar zaken gedaan. Hun bedrijf werd in 1963 ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. Aanvankelijk handelden ze in witgoed en vervolgens plaatsten zij televisieantennes, die ze jaren later met net zoveel plezier weer van het dak afhaalden. Daarna ging het om rolluiken en markiezen. Dit bedrijf werd in 2005 overgenomen door Peter 't Hoen, die al tien jaar in dienst was bij Smeenk. Dit bedrijf heeft elders onderdak gevonden. Aan de overzijde werd en wordt thuis gewerkt.

Op nummer 21 heeft Bettien van Vliet er haar schoonheidssalon 'About Beauty and Health'. Destijds was Frans de taal, nu is het cool om je zaak in het Engels aan te bevelen met een Amerikaans imago. Op 27 woont nu

Peter 't Hoen in zijn bedrijfsbus van 'Smeenk, rolluiken en markiezen' voor de garagebox in de Vrijburgstraat. Foto uit 2012. Collectie R. Meekel, Voorburg

fotograaf Freek Zieck en in de jaren negentig woonde de fotograaf Paul van Beets op nummer 39. Die man reisde met alle plezier naar woestijnen als Death Valley om foto's te maken. In ons land maakte hij onder andere foto's voor het blad van de ANWB. Sjoerdje van der Maas van nummer 47 had thuis haar studio voor Saswitha yoga. Dat was een ruimte op de eerste etage. Er wonen nog dames in onze straat die goede herinneringen hebben aan de lessen die ze daar in de jaren tachtig volgden.

Pensioen en fokkerij

Aône de Jong woonde op nummer 31 waar zijn moeder kort na de oorlog al een pensioen had. Dat begon toen een familielid uit Friesland, die vrachtwagenchauffeur was, haar vroeg of ze een adresje wist voor een overnachting. Zij kwam zelf uit Friesland en bood thuis een slaapplek aan. Ze kreeg geleidelijk aan meer verzoeken en noemde haar pensioen de Njïdstaal (de Noodstal). Er reden zo kort na de oorlog veel vrachtwagens uit de provincie naar de randstad, waar veel viel op te bouwen. Er kwamen meer chauffeurs en later ook wel studenten. Deze kostgangers zorgden voor veel interne verhuizingen, want het gezin bestond al uit vijf personen. De gasten bleven soms zo lang dat ze ondertussen bij de familie gingen horen en zelfs vanuit dit kosthuis trouwden. Zelf begon Aône hier samen met zijn vrouw bouviërs te fokken. Witte bouviërs was de bedoeling. Je moet daarbij niet denken aan de kleur van ijsberen, maar wel aan minder zwart. Een van die rashonden noemde hij 'Assart Farell van den Vrijburcht'. In de achtertuin was onderdak voor de honden geregeld en als er jongen waren werden die in de achterkamer en zonodig in een kamer op de eerste etage vertroeteld in bakken met zijschotten en met dekens als ondergrond. Jellie de Jong, de dochter, vertelde: 'Mijn kinderen zijn tussen de bouviërpuppies opgegroeid.' Bewoners van de huizen tot aan de Prinses Mariannelaan zagen hoe meneer De Jong een paar keer per dag door twee honden naar het park werd getrokken. Hij straalde minder gezag uit dan gewent. Hij was dan ook meer fokker dan hondenfluisteraar. Zijn fokkerij heette 'Van den Vrijburcht'. Er kwamen ook regelmatig mensen langs om hun bouviër te laten trimmen. Na het overlijden van Aône ging mevrouw alleen verder. Zij beperkte zich daarna tot het trimmen. Zo had ze nog wat aanloop.

Hobby

Wijn hoort erbij en wat is er leuker dan een vat te kopen en zelf te bottelen? Wijn drinken misschien. Joep van Sloten (nummer 11) was de initiatiefnemer in onze straat. Aanvankelijk ging het om witte wijn, maar toen het aantal liefhebbers toenam werd het rood, wit, rosé en twee soorten dessertwijn. Frans van der Leeuw (nummer 27) deed al gauw mee en na verloop van tijd verdwenen er meer vaten achter voordeuren in de straat. Bij Daan Jansen en Frank van Deventer bijvoorbeeld. Lege wijnflessen werden bewaard en bij burens opgehaald, totdat het bottelfeest kon beginnen. Een bedrijf werd het niet; het was wel een leuke hobby.

Engelse wals of foxtrot

De heer en mevrouw Groeneveld hadden elkaar bij bevrijdingsfeesten ontmoet. Overal zag je in 1945 van die straatfeesten, op het pleintje voor de fabriek van Van der Heem aan de Maanweg bijvoorbeeld regelmatig. Waar De Groeneveldjes verliefd werden, weten we niet, maar van dansen hadden ze de smaak te pakken. De burens vertelden ons dat ze elke avond uit Vrijburgstraat 3 muziek hoorden en de aanmoediging 'Slow, quick, quick, slow'. Dan werd daar

dansles gegeven. Stijldansen met pasjes. Nu hopst iedereen maar ongeregeld mee met het gestamp uit donderende luidsprekers. Alleen die naam al, 'speakers' (sprekers). En al die bewegende mensen zeggen dat ze dansen. Nee, bij Groeneveld leerde je de pittige foxtrot of de wat zwoelere Engelse wals. Dat was iets waar je voor op dansles ging. Goede oude tijd?

Een verdwaalde Hagenaar

Aan het eind van onze straat woonde op nummer 26 jarenlang de heer Van Aken met zijn vrouw. Deze kleine zelfstandige was taxichauffeur en had de auto na werktijd altijd voor de deur staan. Hij kwam uit Den Haag, werkte er, dronk er koffie in zijn vaste koffietent en deed geen moeite zijn Haags accent te verbergen. Een honderd procent Hagenees. Op ditzelfde huisnummer woonde voor de oorlog de heer Opten. Uit een adresboek weten we dat hij van beroep bleker was. Dat was iemand die bij een wasserijbedrijf werkte. Een bejaarde oud-bewoner vertelde dat je er linnengoed bij hem kon laten bleken. Wellicht was dat ook thuiswerk.

Reclamekaart van bouvierkennel 'Van den Vrijburcht' van A. de Jong en zijn vrouw.

Kaart van rond 1975.

Collectie J. van de Velden, Heemstede

De heer De Jong, links op de foto met wedstrijdnummer 653, presenteert zijn hond tijdens een wedstrijd. Foto uit 1977.

Collectie J. van de Velden, Heemstede

Het plaatsen van de benzinetank voor het pompstation van Henk Steman's Motorbedrijf, die later door het garagebedrijf van R. van der Holst weer is verwijderd. Foto van rond 1950, gemaakt door H. Frankenmolen. Collectie M. Drabbe, Voorburg

René van der Holst voor zijn garagebedrijf 'R. van der Holst' op Vrijburgstraat 2, samen met zijn vrouw Gerda. Foto uit 2012, gemaakt door zijn dochter. Collectie E. van der Holst, Voorburg

Garagehouder René van der Holst

Wie zwaait je tegemoet als je de straat in komt? Juist, dat is René van der Holst, die al bijna dertig jaar aan het begin van de straat zijn garagebedrijf runt. Hij is de zoon van slager Van der Holst die vanaf 1965 zijn winkel en woonhuis op de Laan van Middenburg had. René kocht het pand aan de Vrijburgstraat nummer 2 en nam het garagebedrijf over van Van der Heijden, die er tot 1983 zijn garagebedrijf en tevens een benzinepomp had. René en zijn vrouw Gerda wilden echter geen benzineverkoop. De pomp, die tientallen jaren op het pleintje stond, verdween en de tank werd uit de grond gehaald. Nu staan er de containers voor papier en glas. De eerste vijf jaar bleven René en Gerda noodgedwongen aan de Laan van Middenburg wonen. In 1988 kwam de bovenwoning in de Vrijburgstraat vrij. Het gezin met de twee dochters ging nu boven de garage wonen. In de Vrijburgstraat werd nog een zoon geboren.

Het bedrijf van René is een eenmansbedrijf. Maar wijzend naar vrouw Gerda zegt hij: 'Zij is mededirecteur van het bedrijf!' Gerda doet de administratie en is zo te zeggen 'de stille kracht achter René'. Gerda's hobby is saxofoon spelen. Zij doet dat bij Forum Hadriani waar ze tenorsaxofoon speelt. Gerda vindt het leuk aan de Vrijburgstraat de saamhorigheid als er straatfeesten zijn. Iedereen helpt dan mee!

In zijn jonge jaren deed de in Den Haag geboren René aan motorcross. Uit deze tijd kent hij Henk Steman sr. en jr. en Frits Koppe. Hij heeft nu als liefhebberij een oude Mercedes uit 1975 opgeknapt. Op dit moment staat deze prachtige oldtimer in de showroom van de winkel! René werkte hier een hele winter iedere zaterdag aan. Hij houdt ook van vissen.

In de loop van de jaren kocht René de twee garageboxen naast zijn woning erbij. Eerst die van groentehandelaar Smeitink. In deze ruimte stond vroeger nog het paard van de oude Smeitink, waar hij zijn groente mee van de veiling haalde en waar hij bestellingen mee rondreed. De andere box werd gekocht van de gebroeders Smeenk, die daar jaren hun bedrijf voor rolluiken en markiezen hadden.

Van 'Kruispunt' tot ontwerpbureau

Het pand op het kruispunt van het Westeinde en de Vrijburgstraat heeft vele activiteiten gehuisvest in de eeuw dat het oud is. Het pand werd in 1901 in opdracht van notaris C. de Koningh gebouwd als een kantoor en huis ineen. Het staat weliswaar niet in de Vrijburgstraat, maar het neemt wel een beeldbepalende plaats in op de hoek van de Vrijburgstraat.

Vanaf 1921 tot 1955 is het pand in bezit geweest van de heer W.L. Dijkhuis. Daarna heeft het een sociale functie gehad. De Hervormde kerk heeft het pand toen gekocht en verbouwd tot een kantoor en ruimten voor o.a. wijk- en kerkelijke activiteiten, zoals de zondagsschool ('t Kruispunt').

Tot 2001 hebben diverse wijkorganisaties delen van het pand gehuurd zoals de Stichting Sociaal-Cultureel en Creatief Centrum voor Doven. Veel wijkbewoners hebben hier o.a. Engelse les, judoles of een cursus macrobiotisch koken gevolgd.

Sinds 2001 zijn Francis Saris en Ronald Meekel eigenaar van het gebouw en hebben op de begane grond hun ontwerpbureau gevestigd. Dit ontwerpbureau same-d (afkorting van Saris-Meekel Design) is actief op het gebied

van ruimtelijke, grafische, interactieve en audiovisuele vormgeving. Het pand heeft de status van een gemeentemonument en wordt ook daarom met veel zorg door de eigenaren gerenoveerd. Elk jaar wordt er wel een belangrijk doel bereikt.

Westeinde 43 waar ontwerpbureau same-d vanaf 2001 is gevestigd. De eigenaars wonen en werken er. Foto uit 2012. Collectie R. Meekel, Voorburg

Zondagsschool in Het Kruispunt, met in het midden van de groep het zendingsbakje. Foto uit 1958. Collectie W. Andeweg, Voorburg

Groep kinderen van de zondagsschool, met links op de foto juf Hanneke van Wijlen en voor haar Wilfred Andeweg. Foto uit 1958. Collectie W. Andeweg, Voorburg

De Vrijburgstraat in de oorlogsjaren

Anke van Pelt

Leerlingen en personeel van school B vieren Vrijheid en Vree. Foto uit 1945. Collectie H. Deelman, Voorburg

Dit hoofdstuk kwam tot stand door interviews met oud-bewoners van de Vrijburgstraat en inwoners van de wijk. Deze mensen hebben een hoge leeftijd bereikt die varieert van 74 tot 94 jaar.

De gesprekken over deze angstige tijd hadden voor sommigen een sterke emotionele lading. Twee interviews zijn geheel opgenomen; de andere verkregen informatie is meer algemeen samengevat.

Begin van de oorlog

Tijdens de meidagen van 1940 landden er Duitse parachutisten in de Vrijburgstraat. Ze schoten zomaar op de mensen.¹

Diverse oud-bewoners maakten melding van Duitse parachutisten die op de kruising van de Laan van Middenburg in de bovenleiding van de tram terecht waren gekomen.² De overlevenden werden overgebracht naar het ziekenhuis Sint-Antoniushove aan het Oosteinde.

...Angstigen dagen meemaakt.

ik had geen uur later moeten wachten of ik had er niet meer door gekomen en ben met een pastoor uit Katwijk gevluht in een taxi. alles er in gesmeten om 5 uur hoorden we dat het oorlog was en om half 8 was ik thuis 's morgens. Nog overal door kunnen komen. Toen ik thuis kwam vloog Vader en de kinderen me om de hals want het had 's morgens in Voorburg zoo gespannen. Om 4 uur tot 6 uur vreeslijk. Ze dachten niet anders of de parachutisten vielen in de tuin maar gelukkig niet.

In de straat van juff. v d Kroft en in de Vrijburgstraat vlogen ze eruit en schoten maar zoo op de menschen: dooden vielen, brandende vliegtuigen. Ze zagen ze gaan op het land bij de spoorlijn daarachter. vreeselijk en vielen op de Schenkade neer. Een bommenwerper was zoo laag in de tuin dat hij

bijna de boomen in de tuin raakte en steeg weer op. Met zijn allen in de Gang bij de trap gevluht, stijf tegen elkaar aan en maar bidden. Je weet wel bij van Winden de brug, daar over heen staat een groot huis heet Dorrepaal. oude en dagen daar hebben ze zoo gevochten, de menschen in de kelder gejaagd en de boel overal plat geschoten, en zijn hier veel soldaten gesneuveld in dat oogenblik. enkel een jongen van Frisluk uit de Willemstraat is gesneuveld die we kennen. Anderen waren niet van hier. Bij van Winden vloog een kogel het huis in de kamer tegen de muur en kwam terecht op de theetafel waar thé stond op het schoteltje. Rie wilde die oprapen en was nog gloeiend. We hebben de kogel gezien bij Koene door het dak en geweren van een parachutist enz. enz. We waren vreeselijk bang. Maar dat alles speelde af in 2 uur tijd.

Kelly Mooijman tijdens de oorlogsjaren voor haar ouderlijk huis, Vrijburgstraat 1. Foto van rond 1943. Collectie K. Koene-Mooijman, Rotterdam

Deel van een brief van een buurtbewoonster aan haar zoon over de eerste dag van de oorlog. Collectie Kees van der Leer

De Duitsers vorderden al snel het 'Kruispunt', het vroegere gebouw van de kruisvereniging op de hoek van het Westeinde en de Vrijburgstraat. Daar kwamen zij echter ruimte tekort en daarom eisten zij ook kamers bij bewoners van de Vrijburgstraat op. Dit gebeurde ook bij de familie Mooijman op nummer 1, die een zolderkamer beschikbaar moest stellen voor meerdere Duitse soldaten. De bakkerij aan de Laan van Middenburg 4 bakte voor de Duitsers. Toen het voedsel later schaarser werd, zagen de bewoners karren vol lekkers aan hun hongerige monden voorbijtrekken. Het jongste kind van de familie Mooijman³ krom regelmatig op de muur tussen haar huis op de Vrijburgstraat 1 en het Kruispunt. Soms kreeg ze een aai over haar blonde krullen en een andere keer een homp brood. Een schoolkind uit de straat herinnert zich nog dat ze door een ander kind achterna werd gezeten. Dat riep: 'Vuile, vieze NSB'er!' De achternaam van het achterna gezeten kind leek namelijk op die van een foute familie uit de straat.

Atlantikwall en V2's

Aan het begin van de oorlog ontruimden de Duitsers huizen om daar de zogenoemde Atlantikwall te gaan maken. Deze versterkte linie van bunkers en antitankgrachten moest een eventuele geallieerde inval vanuit zee stoppen en was onderdeel van de verdedigingswerken van de Duitsers. De linie is niet alleen in Nederland, maar van Noorwegen tot aan de Pyreneeën gemaakt, over een lengte van 2685 km. Hagenaars die in dit gebied woonachtig waren, moesten elders woonruimte zoeken. De familie Schepman moest toen vanuit de Weissenbruchstraat in Den Haag verhuizen naar de Vrijburgstraat 25 in Voorburg. Een ander gebied vanwaaruit mensen moesten evacueren, was een gedeelte van Scheveningen. De familie Kolenbrander kwam in 1943 uit dit gebied, in de volksmond wel de 'Vesting Scheveningen'⁴ genoemd, en bewoonde het huis op nummer 18. De familie ging na de oorlog niet terug, maar bleef nog lang in de straat wonen. In totaal moesten 135.000⁵ Hagenaars -één op de vier- hun huis verlaten en elders gaan wonen. Van alle Nederlandse gemeenten droeg Den Haag de zwaarste last van de bouw van de Atlantikwall. Op de plaats van het Haagse gedeelte van de linie werd na de oorlog onder andere de Segbroeklaan⁶ aangelegd.

V2-raket. Tekening uit 1945 van Frans Brouwer, uit: *Bezetting in beeld*, Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 2010

De Duitsers vuurden ook veelvuldig V2's (Vergeltungswaffen) af richting Londen. Deze V2-raketten waren vliegende bommen en leken net brandende sigaren. In het Rijswijkse bos bij 'de Naald' aan de Van Vredenburgweg stond een lanceerinrichting. De Vrijburgers hielden hun hart vast als ze het geluid hoorden van een afgeschoten V2. Het gebeurde namelijk frequent dat ze snel na het lanceren neerstortten. Het gevolg was minstens veel ravage. Dit gebeurde ook bij de grootouders van de familie Mooijman in Rijswijk. Daar viel een V2 neer voor het huis. De grootouders vertrokken toen tijdelijk naar het huis op Vrijburgstraat nummer 1. Op een dag kwam er een legerauto door de straat aanrijden om fietsen te vorderen. De soldaten braken gewoon de poort bij de familie Mooijman open en namen de fietsen mee. Toen mevrouw Mooijman daar wat van zei, kon ze nog net een klap ontwijken van een Duitse soldaat.

Bombardement van het Bezuidenhout en Voorburgse gastvrijheid.

De bewoners van de Vrijburgstraat hoorden vaak vliegtuigen overkomen en bleven in angstige spanning tot ze waren overgevlogen. Op de Delflandsche school stond een sirene voor het luchtalarm. Als er kans was op een bombardement ging het luchtalarm af. Er was dan grote paniek. De bewoners renden hun huizen in en gingen in de schuilplekken in hun kelder of onder de trap. In de vroege ochtend van 3 maart 1945 vloog een zestigtal vliegtuigen van de RAF vanuit Vitry, Artois en Melsbroek richting Den Haag. Deze geallieerde actie had tot doel de V2-installaties van de Duitsers te bombarderen. Dagelijks fotografeerden de geallieerden vanuit de lucht waar de installaties stonden opgesteld. Die dag dachten zij dat er verrijdbare installaties ergens in het gekapte Haagse bos en op het Malieveld stonden.⁷ Om acht minuten over negen begon het bombardement. Het trof echter niet het beoogde doel, maar een Haagse woonwijk. Er viel 67.000 kilo brisantbommen op het Bezuidenhoutkwartier. Naast de fabriek van Van der Heem,⁸ toen nog de enige fabriek in de Binckhorstpolder,⁹ stonden vele Voorburgers te kijken en te huiveren hoe de bommen uit de vliegtuigen vielen. Het gedreun en de daaropvolgende rookwolken waren akelig om te zien en te horen!

De mensen die het overleefden, ontvluchtten hun kapot gegooid en brandende huizen in het Bezuidenhout. Het duurde dan ook niet lang of via de Koningin Wilhelminalaan en de onbewaakte overweg liepen zij richting Voorburg, weg van Den Haag, want daar stond alles in brand.¹⁰ Zij kwamen in lange rijen, bekapt met hun persoonlijke bezittingen en met kinderwagens afgeladen met spullen. De familie Deelman stond daar ook en de dochter herkende een meisje uit haar HBS-klas aan de Derde Van den Boschstraat in het Bezuidenhout. De gezinnen maakten kennis en natuurlijk nodigde de familie het getroffen gezin uit om mee naar huis te gaan om wat bij te komen. De Deelmans besloten dat het hele gezin voorlopig maar moest blijven tot zij andere woonruimte konden vinden. Dus in één dag werd een huis bewoond door twee gezinnen in plaats van één. Gezien de problemen met het verkrijgen van voedsel werd in huize Deelman besloten dat ieder gezin zelf zijn eten moest zien te krijgen en klaar te maken.

Op deze manier zijn zeker drie gezinnen opgevangen in de Vrijburgstraat. De oud-bewoners weten niet meer hoe lang de dubbele bewoning van de huizen heeft geduurd. Buiten bij de ingang van het oude Voorburgse raadhuis aan de Herenstraat werd in 1947 een gedenkplaat aangebracht ter herinnering aan dit stuk Voorburgse geschiedenis. Het is een dankbetuiging van gevluchte Hagenaars die in Voorburg gastvrij opgenomen werden.¹¹ Deze gedenkplaat is gemaakt door de beeldhouwer Albert Termote en herinnert aan de opvang van de vluchtelingen van het bombardement op het Bezuidenhoutkwartier in Den Haag.

Bevrijding

Uiteraard werd in mei 1945 ook in de Vrijburgstraat voor de bevrijding gevlagd, als men tenminste nog een vlag had. Een Nederlandse vlag was gedurende de oorlog een verboden bezit.

Om de bevrijding te vieren kwamen de leerlingen en de ouders van de Openbare lagere school B¹² op woensdag 23 mei 1945 voor een feestelijke samenkomst bijeen in de Effathakapel.¹³ Ruim 500 kinderen en ouders zagen op het toneel de leuze 'Viert met school B, vrijheid en vree!' Burgemeester Nederbragt was ook aanwezig. Er werden

Gedenkplaat in kleizandsteen, ontworpen door Albert Termote en in 1947 geplaatst bij de ingang van het oude raadhuis van Voorburg, Herenstraat 42. Met de geopende deuren van de Voorburgse burch wordt de gastvrijheid verbeeld waarmee de vluchtelingen van het bombardement op het Bezuidenhout op 3 maart 1945 door Voorburgers werden ontvangen. Foto uit 2012. Collectie A.J.A. van Pelt, Voorburg

liederen gezongen en een leerling droeg een gedicht voor dat een bewoner van de Vrijburgstraat, de heer P.A. Peters, gemaakt had. Peters was lid van de oudercommissie van de school en had zijn gedicht 'Nederland en Oranje' genoemd. Alle aanwezigen gingen vervolgens in een feestelijke stoet naar de Prinses Mariannelaan. Daar werd op het schoolplein een bevrijdingsboom geplant. Alle kinderen kregen een foto van de hele schoolbevolking bij de bevrijdingsboom. Henk Deelman, bewoner van de Vrijburgstraat 16, zat toen op de Delflandsche School (school B) en bewaarde deze foto tot de dag van vandaag! De echte bevrijdingsfeesten vonden plaats in en rond de Herenstraat.

P.A. Peters, lid van de oudercommissie van school B en de dichter van het bevrijdingsgedicht 'Nederland en Oranje', met zijn echtgenote voor zijn huis, Vrijburgstraat 43. Foto uit 1946. Collectie D. Peters, Voorburg

Linker paginainzet:

Cor van der Hooft in uniform voor zijn woning met zijn eerste sigaret na de bevrijding. Foto uit 1945. Collectie C. van der Hooft, Voorburg

Rechter paginainzet:

Cor van der Hooft met kinderen Cees en Ineke op de Burendag in de Vrijburgstraat. Foto uit 2011. Collectie R. Meekel, Voorburg

'Voorbijgaande schepen in donkere nachten';¹⁴ interview met Cor van der Hooft, politieagent

Cor van der Hooft woonde sinds zijn huwelijk met Ans Kruiver in februari 1944 bij zijn schoonouders in op nummer 45. Als jonge agent kwam hij in 1939 in dienst bij het Haagse politiekorps. Hij was werkzaam op de tekenkamer van de verkeerspolitie. Hij kreeg vanwege zijn huwelijk van de hoofdcommissaris dispensatie om buiten de Haagse gemeentegrenzen te gaan wonen. Daarvoor kreeg hij een vrijgeleide op de tram om verder te mogen reizen dan de Jan van der Heydenstraat in Den Haag. Zijn schoonouders, de familie Kruiver, woonden al sinds 1931 in het huurhuis aan de Vrijburgstraat 45 te Voorburg. Zijn schoonvader werkte bij Starlift. Het jonggetrouwde stel kreeg aanvankelijk een vergunning om op de eerste verdieping te gaan wonen, maar omdat een NSB'er de woningtoewijzing deed, werd de woonruimte bij de schoonouders boven gevorderd en werd iemand anders voorgedragen voor de beoogde etage. Na een actie van een Haagse tandarts met connecties bij de gemeente, kon het jonge stel in februari 1944 toch de bovenverdieping betrekken.

Kerstavond 1944: razzia in de Vrijburgstraat

De Duitsers schaften de gemeentepolitie af en agent Van der Hooft werd wachtmeester van de Staatspolitie. Alle mannen van 18 tot 35 jaar moesten vanaf mei 1943 mee voor de Arbeidseinsatz, de tewerkstelling in Duitsland.¹⁵ Zij moesten daar werken in de oorlogsindustrie. Mannen die in overheidsdienst werkzaam waren, moesten zich vanaf november 1944 ook melden voor tewerkstelling. Cor besloot dit niet te doen en onder te duiken, eerst een periode op het bureau in Den Haag en later bij een collega thuis. Tenslotte werd hij, vermoed als zieke, door de geneeskundige dienst in een ambulance richting Voorburg getransporteerd en op de grens van de gemeente Den Haag en Voorburg bij Van der Heem afgezet.¹⁶ Vanaf dat moment dook hij thuis onder. Daar brak een tijd van niet meer werken aan, maar ook van niet meer voor de ramen verschijnen en 's nachts bij de burens Van der Bosch op nummer 41 op de bank slapen, want ... hij werd gezocht door de Duitsers, net als buurman Dirk Gentenaar die ook was ondergedoken. Tot aan de bevrijding werkte Cor niet meer en ook zijn schoonvader niet.

Het was midden in de Hongerwinter, het was erg koud en op nummer 45 was de jonge mevrouw Van der Hooft inmiddels zes maanden zwanger. Er was geen hout om het huis te verwarmen en geen licht om bij te lezen; dus dan maar naar bed. Gewoontegetrouw zette het jonge echtpaar alvast twee borden en twee kopjes neer. Opeens klonk in de donkere avond gebonk en geschreeuw: 'Aufmachen!' Bij Gentenaar op nummer 47 werd met de kolf van een geweer op het glas-in-loodraam naast de voordeur geslagen. Slechts gekleed in zijn pyjama schoot Cor pijlsnel in zijn sloffen, griste één bord en één kopje van de tafel weg en rende naar de zolder. Daar was een klein zolderraam de enige uitweg. Buiten vroom het hard en de vluchtroute ging richting Westeinde. Cor klom bij een ander huis door een dakraampje dat open stond voor de poes die zoek was. Daar legde hij aan de hevig geschrokken buurvrouw uit, wat er aan de hand was. Hij lag er enige uren

op de bank. Het was spertijd vanaf acht uur. De katholieke mensen hadden echter toestemming om die nacht om vier uur naar de nachtmis te gaan. Zodra Cor geen stemmen en voetstappen van de kerkgangers meer hoorde, ging hij naar buiten en stak snel de straat over, want de maan verlichtte de oneven kant van de straat. Via de tuintjes aan de even kant bereikte Cor na een oversteek weer zijn eigen huis. Hier wachtte zijn dodelijk ongeruste vrouw op hem. Cor zegt hierover nu: 'Ik heb nog nooit zo dicht tegen mijn vrouw aangeleggen en het zo koud gehad!' De Duitsers hadden op de zolder tabak aangetroffen. Het was schoonvader Kruiver gelukt die in een tuintje bij Starlift te verbouwen. Het product van eigen teelt hing te drogen op zolder. Na het doorzoeken van het huis bleek het verdwenen te zijn! Ook dat nog!

Werkloosheid en een geboorte

De dagen werden gevuld met thuiszitten. Schoonvader Kruiver, die vanwege zijn leeftijd niet onder hoefde te duiken, ging bomen kappen en van alles stelen uit de Starliftfabriek. De fietsen waren gestolen door de Duitsers, dus alles moest lopend gebeuren. In april 1945 werd in het gezin Van der Hooff de kleine Kees geboren. Na de oorlog kreeg Cor, die wel vaker fotografeerde voor de politie, opdracht foto's te maken bij de opgravingen op de Waalsdorpervlakte. De gefusilleerde verzetstrijders werden opgegraven, geïdentificeerd en daarna herbegraven in een regulier graf. Na de oorlog zat Cor jarenlang in het schoolbestuur van de Delflandsche school en speelde daar vele jaren voor Sinterklaas. Cor besluit het interview met de uitspraak: 'Ach, het zijn voorbijgaande schepen in donkere nachten!'

'Een samenleving met veel kenmerken van geborgenheid'; interview met Niek Schepman, evacué

In december 1943 kwam de familie Schepman op nummer 25 wonen:¹⁷een moeder met zes zonen, een dochter en een invalide oom. De vader was in 1941 overleden. Het gezin moest verhuizen vanuit de Weissenbruchstraat in Den Haag, omdat dit gebied op last van de bezetter ontruimd moest worden voor de zone van de Atlantikwall. De evacuatie vond plaats met bakfietsen. Het huis telde negen bewoners. De oudste zoon Jan ontpopte zich als de rechterhand van zijn moeder, zoals ook dochter Anna. 'Veel mensen in één huis en we wisten alles van elkaar!'

Verliefd worden en onderduiken!

Op een van de eerste dagen in de Vrijburgstraat ontmoette de toen 17-jarige Niek Schepman op de hoek van de Laan van Middenburg een leuk meisje: Ine Büller. Zij woonde op de Koninginnelaan en haar opa Büller had tot 1938 op nummer 1 in de Vrijburgstraat gewoond. Hij was wagenmaker in de Herenstraat geweest en toen hij zijn schaapjes op het droge had, was hij in de Vrijburgstraat op nummer 1 gaan wonen. Niek en Ine trouwden in 1953 en gingen na lang zoeken naar een eigen woonruimte inwonen bij moeder Schepman op nummer 25. Was er voor de oorlog nog woonruimte te over, nu was er woningschaarste. Hierdoor werden veel huizen dubbel bewoond.

Er was veel contact met de familie Ammerlaan op de Prinses Mariannelaan 29. Als er een razzia was in de straat, werd er vliegensvlug een plank over de sloot achter het huis gelegd. De jongens die in aanmerking kwamen voor tewerkstelling

Niek Schepman (links) en zijn jongere broer in militaire kleding. Foto uit 1944.

Collectie N. Schepman, Den Haag

Ine Büller en Niek Schepman op de hoek van de Laan van Middenburg, waar ze elkaar in 1943 hebben ontmoet. Foto uit 2012.

Collectie R. Meekel, Voorburg

in Duitsland, vluchtten over de plank. De plank werd meegenomen naar de familie Ammerlaan en daar verstopten ze de plank en zichzelf tot het gevaar geweken was.

De oudste zoon van Schepman maakte via de kruipruimte een eigen onderduikplek onder het huis van Vrijburgstraat 25. Hij groef onder de woonkamer een grote, wat verdiepte ruimte voor de vier zonen Schepman die in november 1944 voor de Duitsers moesten gaan werken. Vanaf dat moment moesten alle jongens en mannen tussen de 17 en 40 jaar zich melden. Mannen die bijvoorbeeld bij een nutsbedrijf werkten, zoals de heer P. Peters van nummer 4, hoefden dat niet. Er kwamen ook matrassen in de schuilplek. Later hakte hij voor nog meer veiligheid een gat in de tussenmuur met nummer 23 van de familie Pereboom, want niet alleen de onderduikers, maar ook de Duitsers werden steeds

Ausweis van Niek Schepman, 1944.
Collectie N. Schepman, Den Haag

gewiekster. De oudste zoon Schepman stond destijds te boek als 'staatsgevaarlijk'!

Op een ochtend kwamen er zeven soldaten langs voor huiszoeking. De vier jongens gingen vliegensvlug in de kruipruimte onder de grond. De jongste zoon van zestien jaar zat met zijn moeder in de huiskamer. Onder de grond zaten de vier zonen Schepman met ingehouden adem te luisteren naar wat zich boven hen afspeelde. De Duitse soldaten richtten hun geweren op de vloer en ... moeder Schepman reageerde alert en zei: 'Wacht even, dat is zonde van het kleed, als daar gaten in komen!' en legde het kleed opzij. De soldaten zagen toen af van hun idee om in de vloer te schieten en dreigden, tot grote ontsteltenis van moeder, de jongste zoon van zestien mee te nemen. Moeder Schepman werd zo emotioneel dat een van de Duitse soldaten zei: 'Mutti, es kommt gut. Er bleibt hier!' De jongste zoon werd toen gelukkig toch niet meegenomen. Toen het huis in 1984 werd doorverkocht, vonden de nieuwe bewoners tot hun verbazing matrassen onder de vloer in de kruipruimte!

Hongerwinter en bevrijding

Niek deed in mei 1944 nog eindexamen aan het Haagse Aloysiuscollege. Het schoolgebouw was toen allang gevorderd door de Duitsers, maar hij en zijn schoolgenoten kregen elders les. Eerst wilde hij geen eindexamen doen, want als er 'studerend' op je Ausweis stond, hoefde je je niet te melden voor de tewerkstelling en hij was net in februari 1944 achttien jaar geworden. Dat betekende dat hij zich na zijn eindexamen zou moeten melden. Hij waagde het toch, slaagde en dook onder. Ondergedoken jongens en mannen konden niet naar buiten. Zij probeerden de tijd te doden door bijvoorbeeld van takken en boomstammen hele kleine stukjes hout te maken. Deze flintertjes hout dienden als brandstof voor de Majokachel. Er was in de Hongerwinter niet alleen onvoldoende voedsel, maar ook te weinig brandstof. De Majokachel was een klein buiskachelkje dat bovenop een kachel of fornuis kon worden gezet om van de schoorsteen gebruik te maken. Het werd ook wel een Russisch kachelkje of wonderkachel genoemd. Er werden er veel van gemaakt bij Van der Heem in Den Haag.¹⁹ Ze waren echter ook te koop in de zwarte handel en heel handige

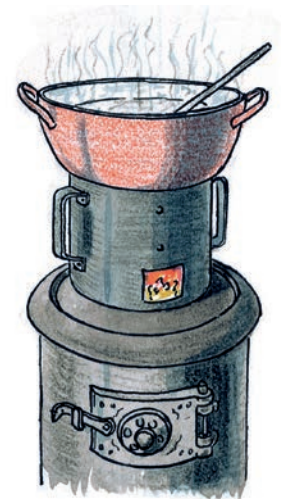
Laan van Middenburg zonder de bomen die in de Hongerwinter zijn gekapt en opgestookt. Foto in de jaren vijftig gemaakt door A. Karsten. Collectie P.A.A. van Dorp

mensen maakten er zelf een van bijvoorbeeld een groot Maggiblik. De afmetingen waren: 30 cm doorsnee en 40 cm hoog. Zo kon met heel weinig brandstof een pannetje water aan de kook worden gebracht. Het kacheltje was echter niet geschikt om maaltijden op te koken. Je kwam in aanmerking voor zo'n kacheltje met een doktersverklaring. Met deze verklaring kon er een gekocht worden. Bij Schepman kreeg de invalide oom hongeroedeem. Niek vertelt: 'Ik heb onze lieve heertje van het kruis gebeden.' Helaas overleed zijn oom die winter.

In november 1944 verdwenen in één nacht alle bomen van de Laan van Middenburg. Ze werden omgehaald om als brandstof gebruikt te worden. De zonen Schepman voerden er twee af. Dit gebeurde in samenwerking met de familie Smeitink, die een groentehandel runde aan de Laan van Middenburg 7. De stukken boomstam en takken werden via het huis en de tuin van die groentehandel door

een doorgang langs de garagebox aan de Vrijburgstraat afgevoerd. Daarna was het daarvandaan in gestrekte draf naar nummer 25 aan de overkant van de straat om de stukken hout naar binnen te brengen. Bij groenteman Dick Smeitink²⁰ aan de keukentafel was er soms ook nog wel eens wat te eten. De groenteman kende natuurlijk wegen om toch nog aan groente en fruit te komen, temeer daar zijn schoonvader in Breda een tuinderij had.²¹ Ook werd er aan die keukentafel veel geruild voor eten. Maar wat nog veel belangrijker was dan het eten: je kon daar je verhaal aan elkaar kwijt. Door die gesprekken kon je de narigheid weer even beter hanteren. Die tafelgesprekken zijn heel heilzaam geweest en brachten weer wat saamhorigheid!

Om aan eten te komen gingen Niek en een van zijn oudere broers in februari 1945 op weg naar het noorden. Via binnenweggetjes en overnachtingen bij boeren liep de tocht. Op een dag belandden ze in een Sperrgebied en werden zij

Voorbeeld van een Majokachel uit de Hongerwinter. Tekening uit 1945 van Frans Brouwer, uit: Bezetting in beeld, Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 2010

Voedseldropping boven de Vrijburgstraat. De woningen op de foto staan aan de even zijde van de straat. Foto in mei 1945 gemaakt door C. van der Hoof, Voorburg

Achtergrondfoto: Vliegtuigen met voedsel boven de Sint Martinuskerk in Voorburg. Foto, april 1945. Collectie J.H.A. Schaafsma

staande gehouden door een Duitse soldaat. Ze moesten hun Ausweis laten zien. De jongens voldeden aan dat verzoek. De soldaat vroeg wat er voor een stempel op Nieks document stond. Niek had eerder roodvonk gehad en stamelde in zijn beste Duits: 'Ich habe Rundfunk gehabt!' Er volgde veel gelach en deze opmerking zorgde ervoor dat beide jongens hun weg mochten vervolgen, als ze snel het spergebied zouden verlaten. Ze verbleven de rest van de Hongerwinter onder andere in Groningen. Als ze na de bevrijding op 5 mei 1945 terug willen naar het Westen kan dat niet zomaar. De oudste broer mag wel terug, want hij is een kostwinner, maar Niek is nog niet welkom, omdat er in het westen totaal geen voedsel is en er ook veel zieken zijn. Op 28 mei 1945 schrijft hij nog vanuit Beerta een briefkaart naar de Vrijburgstraat waarin te lezen staat dat hij bevrijd is van een enorme angst. De broers Schepman besluiten toch naar huis terug te keren.

De thuiskomst was heerlijk. 'De mensen waren gek!' vertelt Niek. 'Overall was het feest! Het was echter feest zonder borreltje en eten! Er waren wel voedseldroppings. De Engelsen vlogen met de Lancaster en de Amerikanen met Free Fortresses.' Niek besluit zijn verhaal met de uitspraak: 'Het was een raar gevoel alles weer te kunnen doen en alles weer te kunnen zeggen! Wat was het een warme thuiskomst!'

*Voedseldropping in omgeving van Voorburg.
Collectie J.H.A. Schaafsma*

*Voedseldropping in omgeving van Voorburg.
Collectie J.H.A. Schaafsma*

*Bevrijders in Voorburg.
Collectie Kees van der Leer*

Een speelse straat met een sterk sociaal leven

Anke van Pelt

Spelende kinderen uitgedaagd door een zandhoop. Foto uit 1994. Collectie A.J.A. van Pelt, Voorburg

De deelname aan activiteiten als de Nationale Burendag, de Nationale Straatspeeldag, spontane barbecues en glühweinfeestjes maakt de Vrijburgstraat tot een bijzondere straat met een sterke sociale binding. In dit hoofdstuk wordt het sociale leven van een gemeenschap van een kleine veertig huizen beschreven. Geen eenvoudige opdracht!

De inspiratie ervoor is mede geput uit de talloze verhalen van mijn helaas in 2008 overleden buurvrouw Janszen, naast wie ik 21 jaar heb gewoond. Zij kon prachtig vertellen over oud-bewoners, jong en oud, over het sociale leven van toen. De laatste 27 jaar van de geschiedenis van de straat heb ik zelf meegemaakt en mede vorm gegeven. Dit hoofdstuk is dus persoonlijk gekleurd en gebaseerd op eigen herinneringen en op de foto's en verhalen van vroegere en huidige bewoners. Meerdere bewoners hebben dit hoofdstuk nagelezen, het becommentarieerd en foto's beschikbaar gesteld. Eerst wordt de ontwikkeling van de sociale contacten beschreven; vervolgens krijgen maatschappelijke veranderingen die ook van invloed waren op de Vrijburgstraat een plekje.

'Jullie denken toch zeker niet dat wij op stráát gaan eten?'

In de jaren tachtig kwamen er veel nieuwe gezinnen in de straat wonen die spontaan het initiatief namen om een straatfeest te organiseren. Het eerste straatfeest werd georganiseerd door vier straatbewoners en vond plaats op een zaterdagmiddag in juni 1987. In de middag waren er spelletjes voor de kinderen en werd er gebarbecued. Nadat de kinderen naar bed waren gebracht en de babyfoons ingeschakeld, bleven de volwassenen nog lekker buiten zitten. Ja, gezellig was het wel, maar lekker? Het regende wel. De mannen hadden een gigantische tent midden in de straat gebouwd met ladders en imperiaalzeilen en een oude pas vervangen regenpijp van een garage. Alles was goed vastgesnoerd aan de tuinhokjes en zo kon het feest toch doorgaan. De muziek kwam uit de woonkamer van de familie Houdijk. Iedereen leverde zijn aandeel. We hadden in die tijd zelfs een eigen diskjockey. De moeders hielpen bij de spelletjes, zoals spekjes happen, zaklopen en sjoelen. De vele nieuwe gezinnen met vaak jonge kinderen waren blij dat ze in zo'n gezellige en speelse straat waren komen wonen. Niet alle bewoners waren even blij met dit feest. Er waren wat oudere bewoners die van tevoren vol afgrijzen zeiden: 'Jullie denken toch niet dat wij op stráát gaan eten en zeker geen aangebrand vlees!' Alle foto's van deze straatfeesten zien oranje, deels door hun eigen leeftijd en deels vanwege het oranje imperiaalzeil. In tegenstelling tot de latere straatspeeldagen in het kader van een landelijk initiatief waren onze eerste straatfeesten alleen voor onze eigen

straat en zorgden zij ervoor dat de vele nieuwe bewoners van de straat elkaar snel leerden kennen. Driemaal vonden deze straatfeesten op zaterdagmiddag plaats in de periode 1987-1991.

Spekjes happen op het eerste straatfeest van 1987.

Collectie A.J.A. van Pelt, Voorburg

Nationale Straatspeeldag: vlaggen uit en spelen maar!

De straatspeeldag is een landelijk initiatief dat in 1994 gestart is. In het hele land worden straten afgesloten voor verkeer, zodat kinderen de hele vrije woensdagmiddag, zonder gevaar en niet gehinderd door verkeer, naar hartenlust buiten kunnen spelen. Toen in 1996 ook de Vrijburgstraat er aan deel ging nemen, leidde dat tot een geslaagd feestje. Hoewel de zaterdag de voorkeur had, sloot de straat zich aan bij de landelijk geplande woensdagmiddag en verving de straatspeeldag vanaf dat jaar het straatfeest. Anno 2012 heeft de Vrijburgstraat al zeventien keer meegedaan aan de Nationale Straatspeeldag. De eerste keer dat de Vrijburgstraat meedeed aan dit spektakel, moest er natuurlijk eerst een vergunning aangevraagd worden. Drie moeders³ organiseerden in korte tijd een geslaagde middag voor de kinderen uit de straat en hun vriendjes. Het concept was eenvoudig: al ons eigen speelgoed naar buiten, de straat afsluiten, auto's uit de straat, een tuintafel als

kaartverkoop punt en kantine. Vervolgens gingen de vlaggen uit, kwam het tuinmeubilair naar buiten en ... spelen maar! De moeders hadden cake gebakken en er werden tosti's en apfelstrudel⁴ gedoneerd. Die eerste middag waren er 75 kinderen die veilig buiten speelden: de kinderen die toen in de straat woonden en hun vriendjes. Door het afsluiten van de straat ontstond het extraatje dat er deze middag ook gespeeld kon worden met de kinderen van de overkant van de straat, want in 1996 scheurden de auto's die van het Westeinde kwamen zo de straat in, nog niet gehinderd door een versmalde inrit of verkeersdrempels. Er was ook nog geen 30-kmzone in de straat. Oversteken was dus erg gevaarlijk! Er ontstonden tijdens de straatspeeldagen leuke contacten voor de kinderen en ook voor de ouders die elkaar aan het eind van de dag buiten ontmoetten. Een springkussen was er al vanaf het prille begin op deze buitenspeeldag. Die stond altijd voor de garage van René en Gerda van der Holst. Stoepkrijt, (super-)bellenblaas, pedalo's: ieder jaar kwamen er andere activiteiten bij. Er

waren pony's, goochelaars, een heuse draaimolen; het werd steeds professioneler! Forum Hadriani⁵ trad er zelfs eens op, in 1998! Wat steeds bleef was het veilige buitenspeelen voor de kinderen, niet alleen uit de straat, maar uit de hele buurt. De tuintafel werd vervangen door een zelfgefabriceerde bar waar allerlei snacks en drankjes gekocht konden worden. De laatste tien jaar stond de bar voor de garage van René in verband met eventuele stortbuien. Het kwam bij regenbuien voor dat alle bewoners konden eten in de door René de dag ervoor schoongemaakte garage. De prijzen van de loterij⁶ waren daar ook binnen uitgesteld. Alle grote en kleine bezoekers van buiten de straat konden gebruik maken van het toilet van de garage. Wat ook bleef was het nimmer aflatend enthousiasme van telkens weer een nieuwe ploeg jonge ouders, die de organisatie van dit feest voor de kinderen op zich wilden nemen.

Een feest voor het gehele gezin

Wat veranderde was dat door de grotere organisatie en het

Nationale Straatspeeldag 1997 in de Vrijburgstraat.
Collectie A.J.A. van Pelt, Voorburg

daardoor vermeerderde sjuwwerk er ook meer vaders bij betrokken raakten. Als eerste man meldde zich iemand aan, nog voordat hij en zijn vrouw⁷ kinderen hadden. Zijn verdienste was dat hij de hele organisatie digitaliseerde. Dat scheelde de volgende jaren veel werk. Samen met zijn vrouw en een ander ouderpaar⁸ waren zij jaren de spil van het feest. Die woensdag namen de vaders vrij van hun werk. De bar en partytenten werden opgezet. Er hielpen natuurlijk ook vele andere ouders die thuis waren, mee met het opzetten en ook met het weer opruimen. In de loop van de jaren werd er steeds iets toegevoegd. Een mooi voorbeeld hiervan was het schoonvegen⁹ door de gemeente van de autoloze straat 's morgens vroeg om zeven uur. Dit schoonvegen van de straat ontwikkelde zich tot een jaarlijks terugkerend festijn voor de kinderen. Voordat ze naar school gingen, mochten ze, soms nog in hun pyjamaatje, beurtelings meerijden op de veegauto's die heen en weer door de straat reden. Ondertussen liepen andere mannen van de gemeente met bladblazers door de straat. De heren van de gemeente kregen na gedane arbeid bij de garage van René koffie met iets lekkers erbij. Na het vege gingen de kinderen naar school, wetend dat als ze thuiskwamen, de straat omgetoverd zou zijn tot een waar speelparadijs! Na deze hectische en lawaaiige schoonveegactie heerste er serene rust in de straat: de kinderen naar school, geen auto te bekennen, al het straatvuil en de bladeren weg. Er fietsten wat peuters rond op driewielers, wat nieuwsgierige poezen verkenden de nieuwe situatie. Zo moest de straat er in de eerste jaren na de bouw ook uit hebben gezien, een idyllisch plaatje!

Na spelen en verven is het goed eten en drinken

De spullen die jaarlijks gebruikt worden voor de festiviteiten, zoals slingers, kwasten, extra tuinstoelen en tafels komen tevoorschijn uit de garagebox van René. Hij heeft een extra plank in de garage gemaakt zodat de feestartikelen daar het hele jaar opgeslagen kunnen blijven. Wat ook vrij snel een ritueel wordt, is het schminken van de kinderen.¹⁰ Traditioneel wordt er ook na afloop van het spelen zo rond half zes geborreld en aansluitend gegeten door alle straatbewoners. De horeca- en baractiviteiten worden ook steeds professioneler en uitgebreider.¹¹ Wie wil, kan vooraf een eetbonnetje kopen en tijdens het gezellig kletsen met

Een schoongeveegde Vrijburgstraat zonder auto's, op de ochtend van de jaarlijkse straatspeeldag. Foto uit 2011. Collectie R. Meekel, Voorburg

Peuter op driewieler in de autoloze Vrijburgstraat. Foto uit 1996. Collectie A.J.A. van Pelt

de burens genieten van een barbecue, rijsttafel, paella- of pannenkoekmaaltijd.

Vele jaren doneerde Yi Soon, het Chinese restaurant op de hoek van de Laan van Middenburg, de borrelhapjes. Later werd dat een hele maaltijd waar wij tegen een zacht prijsje met alle straatbewoners van konden genieten. Nadat het Chinese restaurant Yi Soon vertrokken was, werden er cateraars ingehuurd die ter plekke een maaltijd voor ons kwamen bereiden, zoals de paellamaaltijd,¹² en in 2011 stond er een heuse pannenkoekenkraam. De kinderen speelden na een snelle hap weer verder in de autoloze straat met het resterende speelgoed en de ouders dronken en kletsten nog wat na. De sloopauto die de laatste jaren door René van der Holst beschikbaar was gesteld om te beschilderen, werd ook een jaarlijks terugkerend ritueel. Maar er verdween ook een ritueel. De eerste vijf jaar werd het feest geopend door een wethouder of een agent, twee keer zelfs door een gemotoriseerde agent.

Linksboven: opening door gemotoriseerde agent.

Rechtsboven: jaarlijkse bezoeker wijkagent Bestebreurtje, links.

Rechtsonder: Danny Bakker in de Indianenbar. Foto's uit 1997.

Collectie A.J.A. van Pelt

Linksonder: Kinderen verkleed in Ot-en-Sien-stijl (thema straatspeeldag 2011: 100-jaar buitenspeelen). Collectie F. Zieck

Dat leverde een knallende opening op, want de kinderen mochten beurtelings voor op de motor met gillende sirene de straat op en neer meerijden. De wijkagent⁴³ kwam ook altijd even langs om te kijken of alles volgens de regels verliep en genoot van de gezelligheid. De laatste jaren lieten de organiserende ouders eigen shirts bedrukken of ze deden kleding aan die hoorde bij het thema van dat jaar. In 2011 was het thema van de straatspeeldag '100 jaar buitenspeelen'. Dit thema was gekozen vanwege de honderdste verjaardag van onze straat. De twee commissies⁴⁴ hadden daar in overleg voor gekozen. De kinderen mochten verkleed als Ot en Sien of als boertjes en boerinnetjes komen. Deze straatspeeldag was de eerste activiteit van het feestjaar. De burendag, met de reünie voor oud-bewoners, was de tweede. De presentatie van het boek '100 jaar Vrijburgstraat' in september 2012 zal de afsluiting zijn van het feestjaar. De commissie 100 jaar Vrijburgstraat liet een mooi spandoek maken voor de jarige straat. Het hing

aanvankelijk aan het begin van de straat, maar werd er in korte tijd twee maal afgederen. Het werd daarna bevestigd aan het balkon van nummer 2 om er een jaar te blijven hangen.

Victor Veilig en handtekeningen voor een kindvriendelijke straat

Het meedoen aan de Nationale Straatspeeldag had ook tot doel op een speelse manier aandacht te vragen voor een kindvriendelijke inrichting en de veiligheid in de straat. In het contact tussen de straat en de gemeente dat op deze manier ontstond, richtte men zich erop ergens in de straat wat kleine speeltoestellen te plaatsen. Er werd toen gedacht aan een 'wikipip'. Ook werd er hard geijverd voor een 30-kmzone in de straat. Ieder jaar bleef er wat geld over van de straatspeeldag, maar de wikipip kwam er niet, helaas! Er was in of in de buurt van de straat geen veilige plek voor

te vinden. Het 30-kmzonebord van de gemeente kwam ook niet. Een van de ouders maakte toen zelf maar zo'n bord dat er bijna een jaar gehangen heeft. De gemeente wilde toen nog niet aan ons verzoek voldoen en wachtte tot Voorburg-West in haar eigen planning aan de beurt was; op dat moment werd de hele wijk 30-kmzone. De jongste bewoner die zich op eigen initiatief bezighield met de veiligheid van de kinderen in de straat, was de toen negenjarige Marieke Post. Zij startte in 1984 een handtekeningenactie en kwam met haar initiatief in de krant te staan. Zij was bezorgd over de veiligheid voor onder anderen haar jongere broertje Joris en verzamelde handtekeningen voor een verkeersdrempel. Sindsdien kregen we een verhoogde in- en uitrit en twee verkeersdrempels. De ouders kochten twee 80 cm hoge kunststof poppen, genaamd 'Victor Veilig', die de weggebruikers attent maken op spelende kinderen. Ze hebben een fluorescerende kleur en een waarschuwingvlag en een bord met 'Slow'. Ze worden tussen de geparkeerde auto's geplaatst als de kinderen buitenspelen en in de avond weer binnengehaald. Door al deze maatregelen werd de straat de laatste jaren een stuk veiliger en kindvriendelijker.

Buitenspelen en 'aan het water'

Naast de georganiseerde straatspeeldagen werd er natuurlijk door de afgelopen eeuw heen altijd al buiten gespeeld. Springtouwten, waterpret van zinken teil tot plastic opblaasbad, van waterpistooltjes tot en met de supersoakers in de laatste jaren, van zelfgemaakte katapulten tot blaaspijpjes en spiegeltjes, waar je van allerlei leuks en ook stouts mee kon doen. Van step naar skateboard en van een enkel krijtje van school naar bakken vol stoepkrijt. Krijten was al generaties lang een geliefde bezigheid buiten en hinkelbaantjes, tekeningen enzovoort verschijnen ook nu nog met regelmaat op trottoir en rijweg. In de jaren zestig van de vorige eeuw speelden de jongens met hun dinky toys op straat. De stoeprand was in hun spel de weg en de putdeksels waren parkeerplaatsen.¹⁵ Er verschenen steeds meer tuinbanken in de voortuinen, zodat de ouders ontspannen toezicht konden houden op de buitenspelende kinderen. Dit alles vond plaats aan de voorzijde van de huizen. Maar de Vrijburgstraat heeft nog een andere plaats waar veel gespeeld werd en wordt. Zoals eens te lezen was in een makelaarsadvertentie ligt

de oneven zijde van de Vrijburgstraat 'aan het water'. Verborgen voor voorbijgangers is aan de achterzijde een sloot te vinden die eens verbonden was met de Broeksloot.¹⁶ Deze sloot vormt nu de grens tussen de aanleunwoningen van verzorgingshuis 'De Sonneruyter' en de achtertuinen van de oneven zijde van de straat. Vooral als het gevroren had, zorgde de sloot voor vertier. Menig kind leerde hier schaatsen. In de oorlog speelden ze er ijshockey, herinnert een bewoonster zich.¹⁷ Ook de klimboom die achter nummer 11 aan de overzijde van de sloot staat, was voor alle generaties kinderen een oude bekende. Recent zaten er nog twee buurmeisjes onder te picknicken. Niet alleen aan de overzijde van de sloot waren veel dieren. Bij de familie Andeweg op nummer 33 hadden ze kippen en bij meneer Gentenaar van nummer 47 kon je konijnen kopen.¹⁸ Hij ging er ook regelmatig mee naar de konijnenvelling achter de Herenstraat die daar wekelijks gehouden werd.

De negenjarige Marieke Post, initiatiefneemster van de handtekeningenactie voor meer veiligheid in de Vrijburgstraat. Foto uit de Haagsche Courant van 30 augustus 1984. Collectie M. Post

Het slootje achter de Vrijburgstraat.
Van links naar rechts: Els Peters,
Ellen Sormani, Aad en Ankie van
der Reijken en Lidy Peters. Foto van
rond 1960.

Collectie A. van der Reijken,
Sassenheim

Zomer 1939. Van links naar rechts:
Sonja Bril, Gertie en Piet Peters.
Foto uit 1939.

Collectie D. Peters, Voorburg

Schaatsen op het slootje achter
de Vrijburgstraat. Op de foto de
familie Ammerlaan met van links
naar rechts: Trees, Ad, Jeanne, Riet,
Jo, vader en moeder Ammerlaan.
Foto uit 1929.

Collectie A.A.M. Ammerlaan,
Voorburg

Kerstbomen verzamelen

Een andere vorm van buitenspelen was het verzamelen van kerstbomen. Direct na tweede kerstdag lagen de eerste bomen al buiten. Jarenlang verzamelden de kinderen die bomen en werden ze met oud en nieuw op straat verbrand door de jongelui. Toen het maken van eigen vuurtjes verboden werd, werden er onder leiding van politieagenten op een aantal plaatsen in Voorburg kerstboomverbrandingen gehouden. Eén zo'n plaats was het trapveldje achter het wijkcentrum Agora aan de Fonteijnenburghlaan. Er werd een loterij aan verbonden; voor iedere ingeleverde boom kreeg je een lootje. Groepjes kinderen gingen driftig bomen verzamelen. Eerst werden ze in de voortuinen gelegd, maar daar werden ze al snel door rivaliserende kerstboomverzamelaars uit gestolen. Ooit lagen er in de achtertuin van nummer 6, een huis met een zijdoorgang, negentig kerstbomen, veroverd door drie jongens!¹⁹ De kerstvakantie eindigde voor hen met een prachtige grote fik, lekkere chocolademelk in het wijkcentrum en mooie prijzen uit de loterij. De desbetreffende moeder bleef zitten met de naalden!

Spontane barbecue, Glühwein im Schnee en samen oud en nieuw vieren

Er werd al een aantal malen op een zomerse zaterdag een spontane barbecue gehouden. Dit idee werd op een willekeurige ochtend geboren, vaak in het hoofd van Jeroen van Vliet. Het concept was simpel: wie thuis was, deed mee. De dorpsomroepers waren de kinderen van de organiserende ouders en zo ging het bericht pijlsnel de straat door. Door de prachtige winters van de laatste jaren werd ook de vuurkorfbijeenkomst geboren, met een organisatie op dezelfde wijze als de spontane barbecue. Iedereen nam glühwein mee om in een pan op de vuurkorf te verwarmen. De meeste mensen die thuis waren, kwamen er even bij staan, want dit waren geen 'lekker-blijven-hangen-bijeenkomsten'! De sneeuw lokte de kinderen naar buiten en er ontstonden sneeuwbalgevechten. Er werd zelfs één keer gezamenlijk oud en nieuw gevierd, bij de jaarwisseling van 1995-1996 in de garage van René en Gerda van der Holst. De hele avond kon je in de schoongemaakte en versierde garage terecht. Ieder bracht iets mee. Salades, zelfgebakken oliebolletjes en veel champagne! Het was

een heel geslaagd feest waar René veel werk voor moest verzetten. De straat boft maar met deze goedwillende straatgenoot die zijn werkplek zo vaak ter beschikking stelt voor de gemeenschappelijke feestjes. Hierdoor hebben we bij slecht weer - tijdens de straatspeeldag en bij dit oud-en-nieuwfeest - een warme en droge plek om met veel burens bij elkaar te zijn.

Halloween en Sinterklaas

Momenteel gaan op 31 oktober verklede kinderen uit de straat langs de deuren. Dit Halloweenfeest aan de vooravond van Allerheiligen houdt in dat de verklede kinderen bij de bewoners aanbellen en vragen: 'trick or treat?' een plagerijtje of een snoepje? De meeste bewoners kiezen voor het geven van snoep. Het is de bedoeling dat door middel van een uitgeholde pompoen met een lichtje erin voor de deur wordt aangegeven bij welke huizen aangebeld kan worden. Een generatie eerder naaiden de moeders uit de straat verkleedkleden van Sint en Piet voor de kinderen. De als Sint en Piet uitgedoste kinderen gingen zo rond vijf uur, als het donker was, bij wat jongere kinderen langs om snoep uit te delen. Het patroon van de verkleedkleden ging van moeder naar moeder.

Nationale Burendag en 100 jaar Vrijburgstraat

Door de eeuw heen kregen de ouders onderling contact door de speelafspraken van hun kinderen. Tot ver in de jaren zestig was dat gebonden aan het kerkgenootschap waar de ouders bij hoorden. Er werden boodschappen gedaan bij de katholieke melkboer of bakker. Als kinderen een boodschap voor hun moeder gingen doen, moesten zij naar de juiste winkel. Daar was een grote sociale controle op. Ook het beurtelings naar school brengen van de kinderen zorgde voor onderlinge contacten en koffieafspraken. Het zitting nemen in de organisatie van een evenement, zoals de straatspeeldag, creëerde vriendschapsbanden bij volwassenen. Er werd over en weer op elkaars kinderen gepast, zelfs met een vaste babyfoonverbinding²⁰ over de straat. Altijd al woonden er veel bejaarden, meestal vrouwen, in de straat, voor wie de jongere bewoners een oogje in het zeil hielden, zo af en toe een boodschap meenamen, een kopje koffie maakten en hulp bij ziekte

boden. Veel hoogbejaarde vrouwen bereikten hier zo een leeftijd van boven de negentig jaar.²¹

In 2009 deed de straat voor het eerst mee aan de Nationale Burendag, die eind september plaatsvindt. Ook dit evenement was in de straat begonnen als initiatief van enkele straatbewoners.²² Het eerste jaar kregen we van de sponsors²³ subsidie die werd gebruikt om twee prachtige hardhouten tuinbanken aan te schaffen voor algemeen gebruik. Op de banken staat op een koperen bordje 'Vrijburgstraat 2009'. In 2010 werd een subsidieverzoek afgewezen en vond de burendag niet plaats. In 2011 werd de burendag op 24 september gebruikt om een samenzijn van straatgenoten en oud-bewoners te organiseren. Dit zonovergoten, geanimeerde feest vond plaats in de tuin van Het Kruispunt aan het Westeinde 43.²⁴ Het stond in het teken van het 100-jarig bestaan van de straat. Vele oud-bewoners hadden deze gelegenheid aangegrepen en waren gekomen om weer eens gezellig met oude burens verhalen op te halen. Zij namen op ons verzoek ook hun oude foto's mee om deze te kunnen gebruiken in het boek over de straat. Er was voor de oud-bewoners ook gelegenheid in hun oude huis te kijken. De oudste aanwezige oud-bewoner was de 94-jarige Cor van der Hoofst en de jongste bewoner was de zes weken oude baby van nummer 26, Sophia Leeuwis. Deze burendag in de Vrijburgstraat was aanleiding voor een van de oud-bewoners om zijn herinnering aan de straat op te schrijven.

Kerstbomen verzamelen. Jasper de Jager (links) en Ilya van Poppel bij hun buit. Foto uit 1991. Collectie A.J.A. van Pelt, Voorburg

De jonge hulpsinterklaas Bas Hoogeweegen met zijn hulppieten Menno en Eva de Jager. Foto uit 1996. Collectie A.J.A. van Pelt, Voorburg

Nationale Burendag 2011 in het kader van 100-jarig bestaan van de Vrijburgstraat. Collectie R. Meekel

Nationale Burendag 2009 in de Vrijburgstraat met de twee nieuwe straatbanken. Foto van website 100 jaar Vrijburgstraat

Nationale Straatspeeldag 2011 in
de Vrijburgstraat.
Collectie R. Meekel en F. Zieck,
Voorburg

Dick (links) en broer Piet Peters in de Vrijburgstraat. Foto Kerstmis 1946. Collectie D. Peters, Voorburg

De heer D. Peters herinnert zich ...

Begin 1937 kochten mijn ouders het huis in de Vrijburgstraat op nummer 43. Toen was er kennelijk een ruim woningaanbod, zodat de koper eisen kon stellen met betrekking tot de prijs en de oplevering. Mijn vader verlangde dat er in de woning zou worden geschilderd en dat er nieuwe suitedeuren werden geplaatst met prachtig glas-in-lood.

Vóór de verhuizing was ik al achter op de fiets bij mijn vader in het huis gaan kijken hoe het schilderwerk vorderde. Ik wist dus waar ik het nieuwe huis kon vinden. Dat was heel gemakkelijk, omdat er aan het begin van de straat, op de hoek met de Laan van Middenburg een EHBO-kiosk stond. Op een goede dag gingen mijn vijfjarige broer en ik, zes jaar oud, ieder op zijn eigen step, van ons huis in de Oostvlietstraat, een zijstraat van het Oosteinde voorbij de Rembrandtlaan, naar de Vrijburgstraat. We stepten via het Oosteinde, de Herenstraat en het Westeinde almaar door en bij de kiosk rechtsaf.

De verhuizing in mei 1937 kan ik me nog goed herinneren. Een nichtje van mijn moeder, toen een jaar of twintig, bemoeide zich met mijn zusje, mijn broer en mij. We zaten op de grond in de lege kamer op de eerste etage, de toekomstige slaapkamer van mijn broer en mij, voor de schoorsteenmantel. Zij las ons voor uit een stripboek over Boffie, die iets te maken had met koffie.

De eerste tijd na de verhuizing verkenden wij de omgeving van de straat. En die was fantastisch voor jonge

jongens. Er waren diverse 'landjes' met bomen bij het Soomerlustplein en op de plaats waar later de huizen aan de Westenburgstraat en de Tuinluststraat werden gebouwd. Hutten maken, vuurtje stoken, bomen klimmen, het kon niet op. En toen werd ook nog het grote complex van Van der Heem aan de Maanweg gebouwd, waar je in het weekend in de bouwput kon spelen met vriendjes uit de eigen straat en uit de omgeving. Tegenover ons huis op nummer 24 woonde een in mijn ogen deftige oude heer Colthoff met een huishoudster. Hij had een klokkenhobby. Het hele huis stond vol met klokken, die natuurlijk allemaal tegelijk moesten slaan. Dit was vooral om twaalf uur een plechtig moment en wij werden soms uitgenodigd dit bij te wonen. Hij had ook een groot aantal horloges en mijn broer en ik kregen ieder zo'n knol van hem, een groot draaghorloge dat eigenlijk in een vestzakje hoorde. De sloot achter ons huis vonden wij ook bijzonder. We leerden er schaatsen, ik denk in 1938 of 1939. Spannend om achter de huizen te rijden en te kijken hoe de bewoners hun tuinen hadden ingericht. Dit zijn enkele herinneringen van ruim zeventig jaar geleden, vanaf 1937. Ik kon niet bedenken dat ik er tot mijn huwelijk in 1954 zou wonen en er na het overlijden van mijn moeder in 1966 met mijn gezin terug zou komen tot 1996. Ik heb dus totaal 47 jaar in de Vrijburgstraat gewoond. En met veel plezier.

De Delflandsche school aan de Prinses Mariannelaan. Ansichtkaart verstuurd in 1926. Collectie P.A.A. van Dorp, Voorburg

Naar school in 1920

Als je als Vrijburger in de jaren twintig een school zocht voor je kinderen, had je de keus uit openbaar of bijzonder onderwijs. De gelijkstelling van de twee soorten was juist in 1920 wettelijk geregeld. Elke richting kende z'n eigen school en subsidie. Meteen zag je kerkbesturen en schoolverenigingen druk in de weer voor een school van eigen kleur of geur. Wie voor openbaar koos, kon naar de Delflandsche school aan de Prinses Mariannelaan, toen nog Achterweg. Openbare scholen in Voorburg kregen een aanduiding met een letter. De Delflandsche school heette toen 'de School met de letter B'. In 1948 werd dit gebruik van letters weer afgeschaft en kreeg de school zijn oude naam weer terug, die al vanaf 1914 in de

gevel gebeiteld stond. Deze school was in 1903 begonnen als een meisjesschool in de villa 'Laanzicht' op de hoek van het Westeinde en de Koninginnelaan. Al gauw werden er ook jongens toegelaten. Rooms-katholieken gingen naar een eigen school tegenover de kerk aan het Oosteinde. Voor de meisjes was dat de Mariaschool en voor de jongens de Josephschool. In 1927 en 1931 kwamen er scholen dichterbij aan de Lusthofstraat. De meisjes konden daar naar de Theresiaschool en de jongens naar de Antoniuschool. Jongens en meisjes in hetzelfde gebouw was uit een oogpunt van zedelijkheid hoogst ongewenst. De protestanten hadden een ander probleem. Ze waren het oneens over wat er hier of daar in de bijbel werd bedoeld, wat kon leiden tot een geschil over de 'zuiverheid van de leer'. Van de Vrijburgstraat gingen de kinderen daarom óf naar de school aan de Rozenboomlaan of naar die aan de Parkweg. In 1931 werd de Groen van Prinstererschool geopend aan de Paradijsstraat. In een straat met zo'n naam gingen protestanten met verschillende opvattingen voortaan vrolijk en vredig samen verder. Deze school is er nu nog steeds. In 1927 opende op initiatief van een groep ouders de Montessorischool zijn deuren aan de Parkweg 188 in Voorburg. In 1931 werd deze 'Montessorischool voor kleuter- en lager onderwijs in Voorburg' officieel erkend. De school ontleende zijn naam aan het voormalige buiten 'Vreugd en Rust' waar hij ook enige tijd een onderkomen had. In 1955 is de Pius X-school in onze buurt opgericht. De Delflandsche school werd in de jaren negentig opgeheven. Basisscholen hadden in het verleden ook vervolklassen. De Delflandsche school had in 1920 bijvoorbeeld zes klassen voor lager onderwijs en vier klassen mulo (Meer Uitgebreid Lager Onderwijs). Voor hoger vervolgonderwijs moest je aanvankelijk het dorp uit. In 1908 had Voorburg 6.000 inwoners, in 1938 bijna 26.000. Na de Tweede Wereldoorlog kon je ook in Voorburg terecht voor voortgezet onderwijs, van lager beroepsonderwijs tot en met gymnasium, op scholengemeenschappen.

Een paradijs als achtertuin

De grond waar nu de aanleunwoningen van het verzorgingshuis 'De Sonneruyter' op staan, was ooit de achtertuin van de familie Ammerlaan aan de Prinses Mariannelaan 29a. Drie panden breed en een groot gedeelte van de Vrijburgstraat²⁵ lang: een tuin met kippen, konijnen, fruitbomen, vruchtenstruiken, een druivenkas en zelfs

een geit. Een klein paradijsje op aarde. Er is ooit sprake van geweest dat er een weg achter de huizen zou komen. Om die reden had de toenmalige eigenaar van nummer 11 dat huis met een flinke lap grond aan de overkant van de sloot gekocht, in de hoop het te zijner tijd met flinke winst te kunnen verkopen. Deze lap grond grensde aan de tuin van de familie Ammerlaan. De strook grond werd inclusief de sloot begin jaren zestig echter onteigend. Weg was de grote tuin van de familie Ammerlaan en van de familie Van der Reijken, de toenmalige bewoners van nummer 11. Bij de laatstgenoemde familie bleef alleen de klimboom als stille getuige aan de overzijde van de sloot over. En hij staat er nog steeds.

De grote lap grond lag daarna een aantal jaren braak. Dat leverde voor veel kinderen uit de straat en de wijk mooie speelmogelijkheden op. Er werden vanuit diverse tuinen planken over de sloot gelegd zodat het paradijsje snel toegankelijk was voor kinderen die er voordien nooit hadden kunnen spelen.²⁶ Natuurlijk werd er veel kattenkwaad uitgehaald, zoals fikkie stoken of crossbaantjes maken voor de motoren van Henkie Steeman. De koeien van boer Koot, die zijn boerderij langs de Broeksloot had, graasden

De tuin van opa en oma Honsbeek met in het midden het bruggetje over de sloot en links de grote klimboom die er nog steeds staat. Foto van rond 1960. Collectie A. van der Reijken, Sassenheim.

Kelly Mooijman als showgirl voor haar Fiatje. Foto uit 1957. Collectie K. Koene-Mooijman, Rotterdam

Corrie en Joop van de Hel poseren bij een van de eerste auto's in de Vrijburgstraat. Foto van rond 1955. Collectie H. van de Hel, Nijmegen

er ook van tijd tot tijd.²⁷ In 1966 was de bouw van het bejaardenhuis 'Sonnenburch' en de aanleunwoningen voltooid. Per 1 augustus werden in het door de architect R.H. Fledderus ontworpen bejaardencentrum de eerste bewoners gehuisvest. De ernaast gelegen aanleunwoningen zijn in 2008 onttrokken aan bewoning door bejaarden. In afwachting van toestemming voor andere bebouwing werden deze appartementen bewoond door jongeren en allerlei tijdelijke huurders. De bewoners aan de oneven zijde van de straat hadden daar in het begin wisselend overlast van. Momenteel, anno 2012, staan de meeste appartementen leeg. Wat na de bouw in 1966 overbleef, waren alleen de sloot en de grote klimboom.

Het Kruispunt

Het Kruispunt, het markante gebouw op Westeinde 43, is van 1955 tot 2001 eigendom geweest van de Nederlands-Hervormde kerk. Toen het kerkelijk bureau met zijn administratie op de begane grond erin gevestigd was, kon er in het weekend en na kantoortijd gespeeld en geparkeerd worden op het grind rondom het gebouw. De kinderen speelden daar toen veelvuldig, want het was een ideale speelplek. De beheerder van Het Kruispunt, die op het Westeinde woonde, was hier niet zo blij mee. Enkele jongens hebben er eens kerstbomen in de fik gestoken. Dat leverde hen een fikse draai om de oren op van de beheerder. Het aanwezige grind werd ook als speelmateriaal gebruikt, zodat eens het zijruitje van een daar geparkeerde Mercedes sneuvelde! Daar was de verzekering van de ouders van de desbetreffende jongen goed voor. Momenteel spelen er veel, voornamelijk, jongens op de stoep voor Het Kruispunt en op de verhoogde inrit en bij de papier- en glascontainers.

Jongens die bij Het Kruispunt spelen. Van links naar rechts: Daniël en Benjamin Henriquez (met gebroken vinger), Luc van Vliet en geheel rechts Ruben Frietman. Foto uit 2012. Collectie A.J.A. van Pelt, Voorburg

Maatschappelijke veranderingen en de Vrijburgstraat

De straat staat in 2012 aan weerszijden vol met auto's. In 1910 was er niet één auto in de straat. In de loop van de eeuw kwamen er steeds meer. De eerste 'heilige koe' zou die van de familie Deelman geweest zijn en deze auto heeft tijdens de oorlog 'ondergedoken' gestaan in de garage van Romijn aan de Heeswijkstraat.²⁸ Auto's stonden ook op menige foto en waren, zoals altijd, een statussymbool. Het parkeren in de straat moest eerst aan de oneven kant gebeuren; aan de even kant was een parkeerverbod. Dat kon eerst nog wel, maar naarmate het aantal auto's toenam, werd er ook geparkeerd aan de even zijde. Dat werd stilzwijgend gedoogd en het bord verdween. Sinds 1998 kregen we een blauwe zone in de straat. Die kwam er, toen de KPN een gebouw aan de Maanweg in gebruik nam op de plek van het voormalige gebouw van Van

der Heem. Het KPN-personeel dat met de auto naar het werk kwam, parkeerde in Voorburg-West. Om dit tegen te gaan werd de hele wijk Voorburg-West een blauwe zone. Om in de eigen straat en wijk te kunnen parkeren, moesten de wijkbewoners toen zelf een parkeeronthefing aanschaffen. Met de komst van het KPN-gebouw kwam er een heel zichtbaar ijkpunt in de straat. Als je de straat nu binnenrijdt vanuit het Westeinde en richting Prinses Mariannelaan kijkt, is het grote KPN-logo op het gebouw prominent zichtbaar, recht boven de straat, in de avond steeds feeëriek verlicht!

Werkers in de straat

Toen de straat gebouwd werd was het heel gebruikelijk dat de melkboer, de slager en de bakker aan huis hun waren kwamen verkopen. Meestal hadden ze in de wijk of in het centrum een winkel. De laatste tien jaar is er nog maar een klein aantal mensen dat in de straat verschijnt om er hun beroep uit te oefenen of een dienst te leveren. Wie er nu in 2012 nog over zijn, zijn de postbode, de glazenwasser, de klusjesman en de aannemer. De postbode kwam in vroeger jaren, toen onze post nog bezorgd werd door de PTT, driemaal daags de bestellingen in de bus doen. Momenteel krijgen wij soms weer driemaal daags iets in de bus, maar nu van bezorgers van verschillende bedrijven. Het oude vak van postbode die jaar in jaar uit in één wijk zijn post bezorgde, is verdwenen. De laatste postbode die in de Vrijburgstraat dagelijks zijn post kwam brengen, was Bertus Boers. Hij betreurt het dat het vak van postbode zo is veranderd, maar heeft dertig jaar met plezier in Voorburg-West besteld. De meeste namen en adressen kende hij uit zijn hoofd.

Aan huizen van 100 jaar is altijd wel iets te onderhouden of te vernieuwen. Zo passeren er heel wat eenmalige aannemers en klusjesmannen. Er zijn ook telkens terugkerende klusbedrijfjes die aan meerdere huizen onderhoud verrichten.²⁹ Jarenlang was Ben Kettenis de vaste glazenwasser in de straat. Zijn zoon Rob heeft het inmiddels van hem overgenomen. Maandelijks worden onze onbereikbare ramen door hem gezeemd.

Auto voor reparatie op zijn kant in de straat. Foto van rond 1960. Collectie E. Sormani, Rijswijk

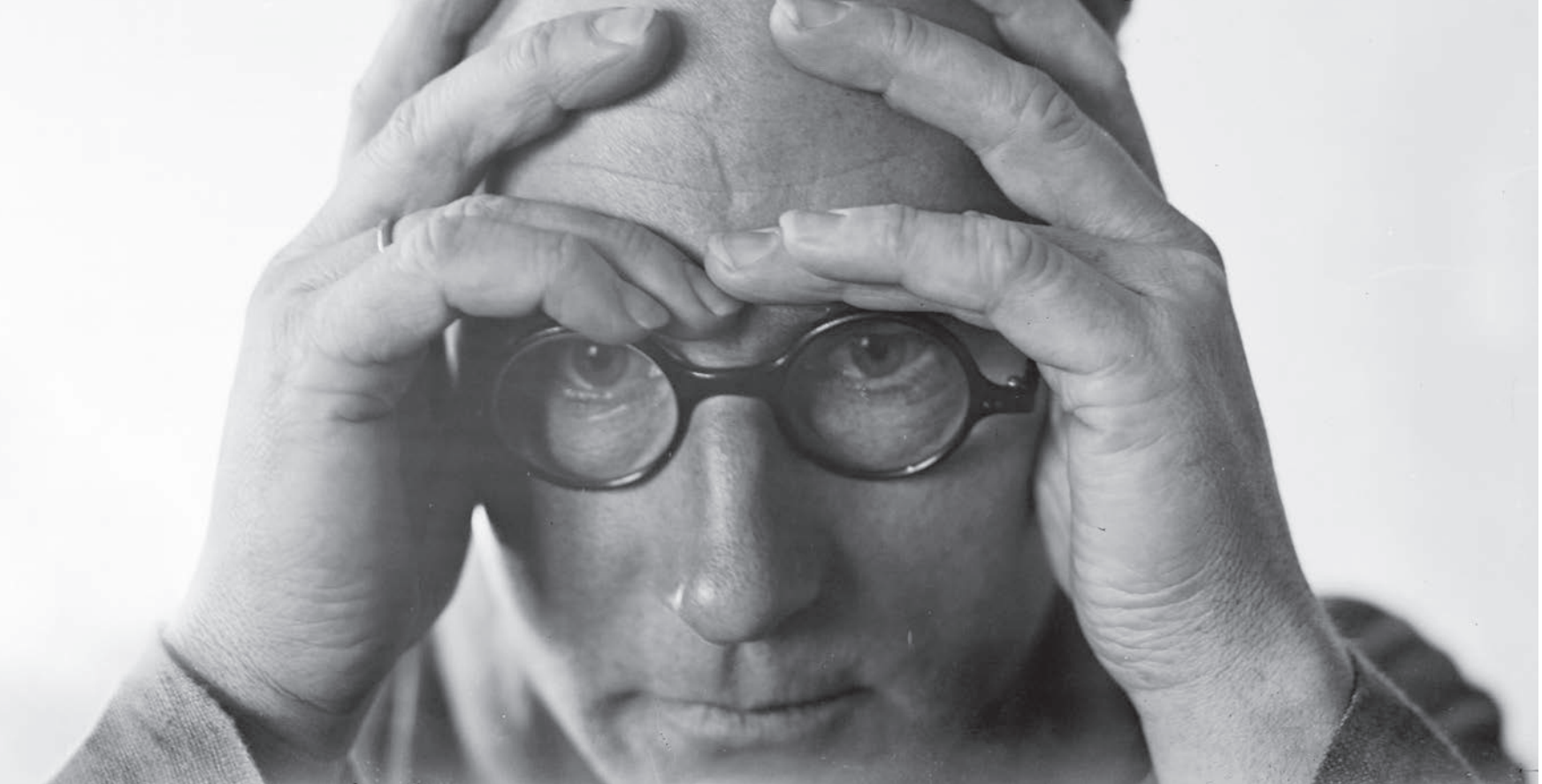
Postbode Bertus Boers die 30 jaar de post bezorgde in Voorburg-West. Foto uit 2012. Collectie R. Meekel, Voorburg

Glazenwasser Ben Kettenis. Foto uit 2012. Collectie R. Meekel, Voorburg

Klusjesman Dick Bontrop op zijn ladder. Foto uit 2012. Collectie R. Meekel, Voorburg

Markante bewoners van de Vrijburgstraat

Noortje Gianotten en Anke van Pelt

© Piet Zwart, zelfportret uit 1933.
c/o Pictoright Amsterdam 2012.
Collectie Fotomuseum Den Haag.

In de Vrijburgstraat hebben bekende en bijzondere mensen gewoond en er wonen er nog altijd. Sommigen verwierven landelijke of zelfs internationale bekendheid, anderen plaatselijke, bijvoorbeeld door hun beroep, verdiensten of bijzondere persoonlijkheid.

Piet Zwart, dé industrieel ontwerper van de twintigste eeuw
Vrijburgstraat 43, van 1913 tot 1922

Piet Zwart (1885-1977) was een van de eerste industrieel vormgevers in Nederland.¹

Landelijk is hij vooral bekend door zijn ontwerp van de Bruynzeelkeuken in 1938. Hij was een veelzijdig man. Naast architect was hij ook industrieel vormgever, modeontwerper, fotograaf, typograaf en docent. Hij noemde zichzelf een typotect, een samenvoeging van typograaf en architect. In de grafische wereld was hij baanbrekend, met name door zijn vooruitstrevende grafische ontwerpen voor bedrijven als de PTT en de Nederlandse Kabelfabriek in Delft in de jaren tussen 1923 en 1933. Hij werd door zijn vakgenoten uitgeroepen tot dé Nederlandse ontwerper van de twintigste eeuw.

Piet Zwart wordt geboren in Zaandam en volgt de Rijkschool voor Kunstnijverheid in Amsterdam. Na zijn opleiding wordt hij in Leeuwarden leraar tekenen op een huishoudschool voor meisjes. Hij ontwerpt er borduurpatronen, die de meisjes toepassen op theemutsen, boekomslagen en wiegenkleden. De schoolleiding ontdekt de ontwerperskwaliteiten van de leraar en geeft hem de opdracht voor het inrichten van nieuwe schoollokalen. Ook buiten de school wordt hij gevraagd voor het ontwerpen van interieurs. Hierdoor krijgt hij de behoefte om zich verder te ontwikkelen op architectonisch gebied. Hij besluit de studie Bouwkunde op te pakken aan de Technische Hogeschool te Delft. Dat is de reden waarom hij verhuist naar Voorburg.

In Leeuwarden heeft hij inmiddels zijn vrouw Marie (Rie) Ketjen (1886-1944) leren kennen. Zij is lerares Koken en Voedingsleer op dezelfde school. Ze trouwen eind 1912 in Londen, zonder ouderlijke toestemming, omdat de familie Ketjen de communistisch gezinde en weinig bemiddelde Zwart niet zo ziet zitten.

Atelier in de Vrijburgstraat

In oktober 1913 komt het stel op nummer 43 in de Vrijburgstraat wonen. Het pasgebouwde huis wordt gehuurd van het 'aardige kapitaaltje' dat Rie bezit. Hun drie dochters Hetri (1915), Astri (1918) en Futri (1920) worden hier geboren. Piet heeft weinig plezier van zijn studie, want na enkele maanden breekt de oorlog uit en wordt hij gemobiliseerd. Na terugkeer moet hij zijn studie staken omdat het kapitaaltje,

Piet Zwart met zijn dochtertje in zijn woonhuis, Vrijburgstraat 43. Foto van rond 1920. Collectie Gemeentemuseum Den Haag

Briefhoofd van Piet Zwart naar eigen ontwerp, te dateren rond 1921. Collectie Gemeentemuseum Den Haag

waar de huur van wordt betaald, helaas in een Duits bedrijf is geïnvesteerd. Het echtpaar moet nieuwe middelen van bestaan gaan zoeken. Zij gaan zich samen toeleggen op decoratieve ontwerpen van geborduurde kussens, theemutsen en kinderkleding. Hier komt zijn kennis van borduurpatronen van pas, die hij in Leeuwarden heeft opgedaan. De naam die ze voeren is 'Het atelier P. & R. Zwart-Ketjen te Voorburg'. Op het hoogtepunt van hun activiteiten moeten er tien naaisters voor het atelier in de Vrijburgstraat hebben gewerkt.² Piet ontwerpt en Rie neemt de uitvoering voor haar rekening. Ze maken borduursels voor rond de hals, aan de onderkant van de mouwen en aan de onderzoom van de kleding. De 'artistieke kinderkleertjes' krijgen landelijke bekendheid. Piet legt zich ook toe op het ontwerpen van dameskleding, maar tot een modeshow is het nooit gekomen. Hij ontwerpt sluitvallende kleding zonder ruches en franjes. Opvallend is dat de sluiting bij de kinderkleding aan de voorzijde zit, zodat het kind zichzelf kan aan- en uitkleden. Zwart volgt hiermee de dan geldende ideeën van de reformbeweging. Naast modeontwerper blijft hij ontwerper en maker van de meest uiteenlopende kunstnijverheidsproducten en meubels in decoratieve stijl. Zo komt het echtpaar met de kinderen de oorlog door.

'De Voorburgse Connectie'

Het verblijf in Voorburg is heel belangrijk geweest voor de verdere carrière van Piet Zwart. Bij de Haagse Kunstkring, waarvan hij in 1918 lid wordt, ontmoet hij Vilmos Huszár. Deze uit Hongarije afkomstige schilder woont in Voorburg aan de Weverslaan 32. Ook Jan Wils, die een eigen architectenbureau heeft aan de Westvlietweg 134, leert hij daar kennen. Van 1919 tot 1922 is Piet Zwart als tekenaar in dienst bij Wils en werkt mee aan een aantal van Wils' belangrijke vroege bouwprojecten. In die functie is hij betrokken bij een nieuw bouwproject aan de Laan van Nieuw Oost-Indië. In het Vaderland van 26 maart 1921 worden beide heren genoemd bij de aankondiging van een nieuwe bouwcoöperatie in Voorburg. De krant kopt: 'Een kloek plan aan de Laan van N.O.- Indië'.

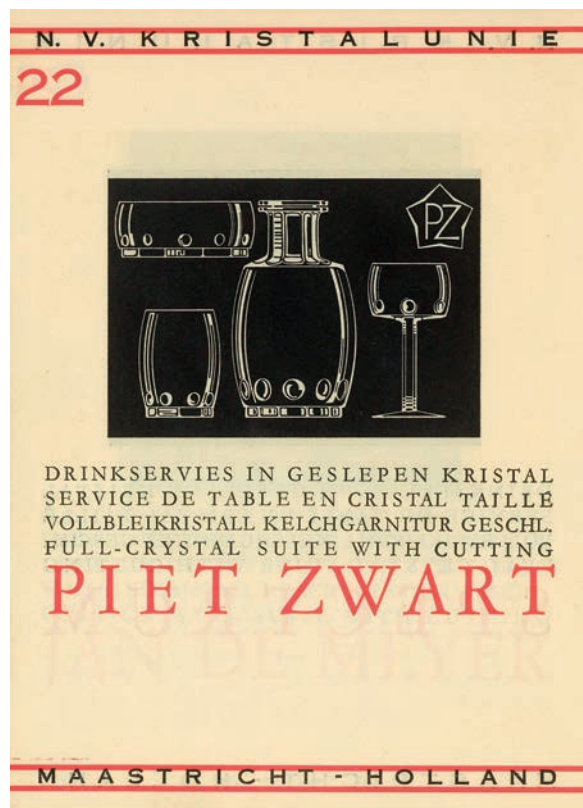
In 1919 wordt Zwart ook docent aan de Rotterdamse Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen. Hij geeft er wekelijks vier avondlessen geschiedenis van stijl- en ornamentenleer. Hij zal hier werkzaam blijven totdat hij in 1933 wordt ontslagen wegens

zijn ideeën over herinrichting van het kunstonderwijs. Later wordt hij in ere hersteld. De internationale kunstafdeling van de Academie draagt tegenwoordig zijn naam (Piet Zwart Institute).

Via Huszár komt Piet Zwart in contact met de vooruitstrevende industrieel Cornelis Bruynzeel, die in 1909 vanuit Rotterdam naar het rustige Voorburg is gekomen. Bruynzeel woont met zijn gezin in villa 'de Arendshoeve' aan het Oosteinde. Huszár krijgt de opdracht er de jongenskamer te schilderen. Dit is het begin van de samenwerking van Bruynzeel en Huszár en via Huszár met Jan Wils en Piet Zwart. Dit samenwerkingsverband wordt later 'de Voorburgse Connectie' genoemd: Voorburg als bakermat voor vroege ideeën van 'De Stijl', waarvan Huszár en Wils in 1917 medeoprichters zijn. Het is een stroming met een gelijknamig tijdschrift, dat fungeert als platform voor veelomvattende vernieuwingen in schilderkunst, grafische vormgeving en architectuur. Piet Zwart heeft zich nooit willen binden aan enige beweging. Hij wordt geen lid van de Stijlgroep, maar hangt wel de ideeën aan.

Werken bij Berlage

In 1921 moet Jan Wils zijn architectenbureau drastisch inkrimpen en komt Piet Zwart op straat te staan. Zwart kent Hendrik Petrus Berlage nog van zijn Amsterdamse studietijd. De beroemde architect is in 1914 met zijn gezin naar Den Haag verhuisd. Zwart stapt naar het Haagse architectenbureau met de mededeling dat hij werk zoekt. Berlage wil de jonge vormgever wel een kans geven. Hij heeft ook direct werk voor hem. Hij heeft een opdracht voor een glazen servies van geperst glas voor mevrouw Kröller-Müller, maar hij komt er zelf niet uit. De bedoeling is het ontwerpen van een machinaal te produceren servies. Het wordt het bekende gele, zeshoekige ontbijtservies van persglas, dat Glasfabrieken Leerdam in 1924 in productie neemt. Zwart werkt tot 1927 voor Berlage. Hij is betrokken bij diverse bouwprojecten, zoals het Haags Gemeentemuseum en het Mercatorplein in Amsterdam. Ook werkt Zwart mee aan het interieur van de Christian Science Church in Den Haag, waarvoor hij het spreekgestoelte, het orgel en de kerkbanken ontwerpt. Hier komt Zwart met het idee van glazen bouwstenen, die extra licht brengen. De glazen stenen worden sindsdien veelvuldig toegepast in de bouw. Naast het werk voor Berlage behoudt hij ook zijn eigen

Rechtsboven: Reclamekaart van de N.V. Kristalunie uit Maastricht voor een kristallen drinkservies. Het servies is genoemd naar de ontwerper Piet Zwart. Kaart van rond 1928.

Foto Tom Haartsen. Collectie Nationaal Glasmuseum Leerdam

Linksboven: Afbeelding is afkomstig uit de catalogus N.V. Kristalunie Maastricht, 1929.

© Piet Zwart, Ontbijtservies in persglas voor mevrouw Kröller-Müller naar ontwerp van Piet Zwart en H.P. Berlage, c/o Pictoright Amsterdam 2012. Collectie Nationaal Glasmuseum Leerdam

Linksonder: Afbeelding van een Bruynzeelkeuken, naar ontwerp van Piet Zwart uit 1938. Foto van rond 1950.

Collectie Bruynzeel Keukens bv, Bergen op Zoom

opdrachten. Zo ontwerpt hij samen met Huszár tapijten en kleden. Zijn vrouw is bij deze hernieuwde textielactiviteiten niet betrokken. Het huwelijk is al enige tijd niet meer goed. Toch zit Rie niet stil. Zij stort zich op het schrijven van een culinaire reeks, die in 1924 wordt uitgebracht. De boekjes zijn aantrekkelijk vormgegeven.³ Of Zwart hier de hand in heeft gehad is niet bekend.

Berlage brengt Piet in contact met zijn schoonzoon, die adjunct-directeur is van de Nederlandse Kabelfabriek in Delft. Tien jaar lang maakt hij baanbrekende ontwerpen voor affiches en folders, waarbij hij ook fotografie toepast.

Vertrek uit de Vrijburgstraat

Het gezin Zwart verhuist in 1922 naar Achterweg (nu Parkweg) 186. De verhuizing kan het huwelijk niet redden, zeker niet als Zwart een nieuwe liefde vindt in de Rotterdamse verpleegster Nel Cleynert. In 1926 vindt de scheiding plaats. In 1927 huwt hij Nel en betrekken ze een bescheiden en in hun ogen zelfs wat burgerlijk huis aan de Rijksstraatweg 290 in Wassenaar. Hier worden de kinderen Peer, Comine, Karst en Aart geboren. Rie verhuist met de kinderen naar Arnhem, waar zij in 1930 opnieuw trouwt. Helaas verongelukt haar nieuwe man al na een jaar. Vanaf 1930 werkt Piet Zwart als grafisch ontwerper voor de firma Bruynzeel. Hij houdt zich ook met de keukeninterieurs bezig en de inrichting van de toonkamers. In 1938 komt zijn succesvolle Bruynzeelkeuken op de markt, de eerste gestandaardiseerde elementkeuken met talrijke interessante technische vondsten. Zwart blijft tot 1950 voor Bruynzeel werken. De keuken van Piet Zwart bestaat nog steeds onder zijn naam in het assortiment van Bruynzeel.

Piet Zwart is bekend in Nederland en beroemd in het buitenland. Hij heeft een enorme bijdrage aan interieurgeschiedenis, vormgeving en design geleverd.

Mevrouw C. Mooijman-Hendriks, de ‘koningin’ van de Vrijburgstraat

Vrijburgstraat 1, van 1938 tot 1989

De uit Rijswijk afkomstige mevrouw Mooijman (1901-1989) kwam in 1938 met haar man en zes kinderen op nummer

1 in de Vrijburgstraat wonen. Het gezin woonde eerst aan het Voorburgse Westeinde bij de Vliet. Daarvoor hadden ze aan de Westvlietweg 96 gewoond, een adres dat destijds nog in Stompwijk lag. Vader Mooijman was veehouder en had een stuk land in Nootdorp. In 1939 verloor het gezin twee kinderen. Op weg naar hun oma raakten zontje Jan, die toen 8 jaar was, en zijn oudere broer betrokken bij een verkeersongeluk in Rijswijk. De oorlog brak uit en binnen datzelfde jaar overleed een dochtertje aan leukemie. Het was een vreselijk verlies voor het gezin.

De jongste dochter Kelly Koene-Mooijman is in 2012 de laatst overgeblevene van het gezin. Ze vertelt dat haar moeder het altijd heel erg naar haar zin heeft gehad in de periode van wel vijftig jaar die ze in de Vrijburgstraat heeft gewoond. Omdat ze altijd erg goed gekleed ging, werd ze vaak ‘de koningin van Voorburg’ genoemd. Mevrouw Mooijman heeft tot haar dood in het huis op nummer 1 gewoond. De laatste jaren verhuurde ze twee kamers boven, want ze voelde zich angstig en niet veilig alleen in huis.

Gerrit Bilkes, ‘Lange Bilkes’, de schrik van de straatjeugd? Vrijburgstraat 19, van 1939 tot 1960

Op nummer 19 heeft vanaf 1939 de familie Bilkes gewoond, een gezin met elf kinderen. Vader Gerrit Bilkes was politieagent. Hij was afkomstig uit Vlaarding en werd op 1 januari 1910 agent van politie in Voorburg. Hij was zijn broer achterna gegaan, Johannes Bilkes, die al een paar jaar eerder de Voorburgse politie was komen versterken.⁴ Het politiekorps in Voorburg stelde in die dagen nog niet veel voor. Voor de rond 4.000 inwoners in het begin van de twintigste eeuw was één dorpsveldwachter voldoende. Maar het inwonertal liep snel op, dus moest er een gemeentepolitie komen. Gerrit werd de derde agent van het korps, dat in die tijd nog twee veldwachters en een nachtwaker telde. Johannes Bilkes schopte het tot hoofdagent, een functie die hij tot zijn pensioen in 1936 bekleedde. Gerrit volgde hem in 1940. Ze werden in de volksmond ‘Lange Bilkes’ en ‘Dikke Bilkes’ genoemd, uiteraard vanwege hun opvallende verschijning. Johannes Bilkes was een forse man, die ongelooflijk sterk bleek. Zo had hij de gewoonte om in iedere hand een halve mud kolen gestrekt voor zich uit door het huis te dragen naar

Het echtpaar Mooijman-Hendriks in hun achtertuin.

Foto uit 1953.

Collectie K. Koene-Mooijman, Rotterdam

het kolenhok om zo zowel zijn kleding als het tapijt van zijn vrouw te sparen. Gerrit Bilkes was lang en mager. Op foto's van het korps torent hij boven ieder uit. De beide Bilkes zijn tot de kleurrijke figuren van de Voorburgse politie gaan behoren. Met name de jeugd had een heilig ontzag voor hen en niet alleen wegens hun opvallende verschijning. Vooral 'Dikke Bilkes' was de schrik van menige kwajongen en hun vaders lieten met graagte hun opvoedkundige taak over aan oom agent. De Bilkes hielden een donderpreek over de hoofden van de jongens, die daarna tevens over de knie gelegd werden.

Dat 'Lange Bilkes' in de Vrijburgstraat kwam te wonen, is misschien niet helemaal zijn eigen wens geweest. In 1921 werd namelijk een nieuwe richtlijn van kracht voor de Voorburgse politieagenten, waarbij agenten hun woning moesten kiezen in de wijk die door de burgemeester was aangewezen. Daarbij gold ook dat ze 'zoo nodig' geacht werden 'steeds in dienst' te zijn. Met andere woorden: ook in de eigen woonomgeving werd de agent geacht een oogje in het zeil te houden. Fijn voor de ouders, zo'n privébeschermer in de straat, maar een last voor de jeugd, voor wie het nu een hele toer was om nog kattenkwaad uit

te halen. Er werd veel gevoetbald in de straat. Als er weer eens glasgerinkel klonk, stoven de jongens hun huizen in en kwam Bilkes naar buiten. Gelukkig was 'Lange Bilkes' vaak van huis. In zes weken had de Voorburgse diender recht op één vrije zondag en twee vrije dagen. In 1940 ging hij met pensioen.

Gerrit Bilkes begon zijn politielooptocht in Voorburg met een jaarsalaris van ongeveer 775 gulden per jaar.

De agenten vonden dit maar mager. Er werd dan ook druk bijgeklust. Zo was Johannes Bilkes tevens opneemer van het slachtgewicht van varkens. Dat de vrouw van de agent een steentje bij kon dragen aan het gezinsinkomen hing af van de burgemeester. Die moest namelijk toestemming geven voor het vak of de nering die zij wenste uit te oefenen.

In 1913 werd er om loonsverhoging gevraagd. Wegens 'de dure tijdsomstandigheden met hun gezin' konden zij van het salaris niet rondkomen. Het verzoek werd aanvankelijk afgewezen, maar een paar jaar later kreeg het politiepersoneel toch een loonsverhoging van 15 gulden per gezin en 1 gulden per kind per jaar. Toch ging het de Voorburgse politieagent vergeleken met zijn vakgenoten in andere gemeenten voor de wind. Zo vertelde een diender uit Noordwijk dat hij in 1930 de overstap maakte naar Voorburg, waar in de regio het beste salaris werd betaald. Hij ging er 15 gulden per week op vooruit en verdiende 180 gulden per maand. Daar moesten de agenten wel wat voor doen; er bestond toen een 54-urige werkweek. In 1933 werden de drieploegendiensten ingevoerd, waardoor de werkweek tot 48 uur kon worden teruggebracht.

Agent Gerrit Bilkes in de Herenstraat te Voorburg, Foto uit 1923. Uit: Kroniek van Voorburg, uitgave van Stichting 2000 jaar Voorburg

Klewang (sabel) in gebruik bij Nederlandse politie van 1920 tot 1950. Foto uit de collectie van het Rijkspolitiemuseum, Apeldoorn

Opening van het politiebureau in 1928. In tweede rij links (dikke) Bilkes en rechts zijn broer (lange) Bilkes. Uit: Voorburg in oude Ansichten deel 1.

Op rechterpagina:

Henk Steman sr., links op de foto met hoed, met Siep Postma op het motorracecircuit in Assen. Foto van rond 1955.

Collectie J. van Brecht, Voorburg

Een hoger salaris bereikten de agenten ook door het vele overwerk. Dat kwam vooral door de vergaderingen van opkomende politieke stromingen, zoals het communisme en het fascisme, waarbij politie aanwezig moest zijn. Daardoor rezen de personeelskosten de pan uit. Van hogerhand werd ingegrepen. Overwerkuren die aansloten aan de normale dienst werden niet meer uitbetaald. Dat was nog niet

voldoende. De minister van Binnenlandse Zaken bepaalde dat de salarissen van de Voorburgse politie te hoog waren en aangepast moesten worden. De agenten moesten 200 gulden op jaarbasis inleveren.

Bilkes heeft tot zijn overlijden in 1960 in de Vrijburgstraat gewoond en zijn weduwe tot midden jaren tachtig.

Ru Sormani, vertegenwoordiger in herenmode en jachtkleding

Vrijburgstraat 12, van 1946 tot 1978

In 1946 kwam op nummer 12 een jong gezin met één kind wonen: Ru Sormani (1917-1993) met zijn vrouw Els en dochtertje Tineke. In de jaren die volgden werden er nog vier kinderen geboren: Joke, Margré, Huib en Ellen. Met

zeven personen was het huis, dat aan de even zijde van de straat ligt en geen zolder heeft, goed vol! Vader Ru was veel onderweg. Hij was vertegenwoordiger in herenmode en jachtkleding en werkte voor zichzelf met zijn vrouw als belangrijkste achterban. Hij gold in de straat als een van de eersten met een auto. Achter die auto werd in de winter wel eens een rij sleetjes gebonden en werd er zachtjes door de straat gegliden.

Actief in het verenigingsleven

Vader Ru was niet alleen overdag lange dagen op pad. In de avonduren was hij actief in het verenigingsleven. Dochter Ellen noemt haar vader 'erg naar buiten gericht'. Hij was onder meer voorzitter van voetbalvereniging Wilhelmus, maar vooral in de parochie van de katholieke kerk was hij actief. Als voorzitter van het actiecomité was hij nauw betrokken bij de bouw van de Verrezen Christuskerk aan de Fonteynenburghlaan. Hiervoor organiseerde hij maandelijkse bridge- en klaverjasavonden en autopuzzelritten, de zogenaamde 'Drie Vlietenritten', die bij Drievliet startten. De parochie van de Verrezen Christuskerk vierde in 2010 haar vijftigjarig bestaan.

Vier trouwerijen

Het gezin Sormani nam met de vijf opgroeiende kinderen een belangrijke plaats in de straat in. Er woonden in de jaren zestig en zeventig veel gezinnen met kinderen in dezelfde leeftijd in de straat. De jongens sleutelden nonchalant aan auto's en reden op hun brommers. Sommige meisjes lakten hun nagels, tekenden soms een hartje op de muur en hoopten vurig dat ze achter op die brommer of motor mochten! De vier dochters Sormani trouwden 'netjes vanuit huis', voordat moeder Els in 1974 overleed. Ru bleef met zoon Huib achter. Ru overleed in 1993 in Sassenheim.

Het echtpaar Sormani voor het tuinhek van hun woning aan de Vrijburgstraat 12 bij het huwelijk van een van hun dochters. Foto uit 1968. Collectie E. Sormani, Rijswijk

Henk Steman sr. en jr., speedway in de Vrijburgstraat Vrijburgstraat 2, van 1949 tot 1958

Er kwam een stoere man in het enige winkelpand in de straat wonen, op nummer 2: de in 1920 in Apeldoorn geboren Henk Steman. 'De neus'⁵ was zijn bijnaam en hij had altijd een hoedje op. In het winkelpand beneden ging hij motoren verkopen en boven ging hij wonen met vrouw Jopie, zoon Henk junior en dochter Tineke. Jopie, die nu onder de categorie 'girl power' zou vallen, reed net als haar man motor. Zij reed op een DKW met zijspan, waarin ze de kinderen had zitten.⁶ Henk Steman kwam uit een pand in de Willemstraat, nummer 2a, waar hij al langer zijn werkplaats had. Het pand in de Vrijburgstraat had in de tijd daarvoor altijd dienstgedaan als winkel van banketbakkers. De voormalige bakkerszaak deed nu dienst als showroom en winkel voor verkoop van motoren en kleding en de bakkerij erachter als werkplaats, een hele omschakeling van keurig 'Maison' naar motorzaak.

Nederlands kampioen speedway

Henk Steman verkocht niet alleen motoren, hij beoefende

zelf de motorsport in veel varianten. In 1948 en 1953 won hij het Nederlands Kampioenschap Speedway. Het afstellen van de 500 cc JAP-speedwaymotoren was een specialistisch werkje. Deze motoren hadden geen rem en geen versnelling. Ze werden alleen door middel van het gaspedaal en de koppeling bediend. In de werkplaats kwamen speedwayrijders uit het hele land om hun motoren op tijd af te laten stellen door Ted van Veen, een technicus die in dienst was bij Steman.⁷ Regelmatig werden de motoren na reparatie even uitgeprobeerd in de Vrijburgstraat en de Laan van Middenburg. De bewoners vonden dat niet prettig en belden de politie, die altijd weer net te laat kwam.⁸ Henk Steman bood de agenten dan een bak koffie aan en alles was weer geregeld. Er werden regelmatig internationale speedwaywedstrijden georganiseerd op de oude wielervedbaan aan de Rotterdamseweg bij de Hoornbrug. Na de oorlog was speedway erg populair en kwam er veel publiek kijken naar de wedstrijden. Het motorcrossen en het speedwayrijden hadden een magische aantrekkingskracht op de jongens uit de straat en uit heel Voorburg en omstreken. Zij vertellen er nu nog steeds vol passie en bewondering over.

Naar de Vaillantlaan

Het huwelijk van Steman hield geen stand. Zijn ex-vrouw ging met de kinderen, zoon Henk junior en dochter Tineke, op nummer 3 in de straat wonen. Henk Steman vertrok uit de straat. De zaak verhuisde na de scheiding, eind jaren vijftig, naar de Vaillantlaan. Henk Steman sr. werd in 1961 en in 1962 samen met bakkenist Map de Haas kampioen motorcross op een 500 cc BSA Gold Star met zijspan. In die tijd was dat nog een zelfgemaakte zijspan die naar de wedstrijd vervoerd werd op een zelfgemaakte aanhanger, die op zijn beurt achter bijvoorbeeld een stokoude Opel Record hing. Koos Meijer, die een speedwaymuseum heeft in Winschoten, vertelt hierover: 'De motoren kwamen vooral uit Engeland. Het pond stond toen vreselijk hoog en de Nederlandse speedwayrijders waren geen professionals. Dit was in Engeland en Zweden toen wel het geval; de rijders daar kregen geld als ze een race wonnen, maar dat was toen in Nederland nog niet zo. De enige manier om aan een motor te komen was er zelf een te bouwen.' Dat deed Henk dan ook. Hij bouwde in een 1000 cc'er met zijspan een JAP-motor. Met deze vinding stond hij al in 1947 in de Haagse Courant.⁹

Henk Steman gelauwerd als Nederlands Kampioen Speedway in het Feijenoordstadion. Foto uit 1948 van Derby Studio Den Haag. Collectie J. van Brecht, Voorburg

Strooifolder van nationaal speedwaykampioen Henk Steman sr. Foto van rond 1950, gemaakt door John Schaepman uit Den Haag. Collectie J. van Brecht, Voorburg

Gouden Helm voor de winnaar van de jaarlijkse Internationale Speedwaywedstrijd, hier door Frits Koppe gewonnen. Foto uit 2012. Collectie R. Meekel, Voorburg

Henk Steman jr. op zijn motor met het shirt van het toenmalige Voorburgteam. De foto is niet gedateerd. Collectie H. Steman jr., Schoonloo.

Jeanna Janszen, kunstschaatsend bij de Voorburgse IJclub, waarvan haar man penningmeester was, Foto van rond 1950. Collectie H. Janszen, Maarssen

Henk Steman junior

Zoon Henk junior, geboren in 1949, zette de hobby van zijn vader voort. Henk jr. begon op 15-jarige leeftijd op een 50 cc Hercules aan de motorcross. Zijn moeder reed in een Dafje rond. Dat was de enige auto waar ze mee kon rijden, sinds ze na een motorongeluk invalide was geworden. Ze bracht Henk enkele jaren naar alle wedstrijden in Zuid-Holland. Ze vervoerden dan de motor op een aanhangwagentje achter het Dafje. Na de 50 cc-periode kreeg Henk van zijn vader een nieuwe CZ 250 cc crossmotor.¹⁰ In 1976 begon Henk jr. ook met speedway. Hij ging samen met de smid Jan Okkerman en Frits Koppe naar Engeland en België om te trainen. Ook Henk jr. probeerde zijn motoren uit in de Vrijburgstraat en ook toen vonden niet alle straatbewoners dat fijn. Het was gevaarlijk en de methanol stonk. Het ging ook een keer mis. Leo Janszen van nummer 6 belandde toen in het halletje van de winkel na een botsing met een tuinmuurtje. Leo was in de jaren zeventig de vaste monteur van Frits Koppe, een andere succesvolle Voorburgse speedwayrijder. Frits Koppe bemachtigde, net als Henk Steman junior, bij internationale wedstrijden in Veenoord één keer de 'Gouden Helm' ter waarde van 3.500 gulden. Zij werden beiden ook meerdere malen Nederlands kampioen. Het team, waarin ook de Voorburgse jongens Jan Okkerman en Gerrit Sark reden, heette het 'Windmolenteam'. Henk Steman sr. reed daar in de jaren vijftig ook al in.

Na het vertrek van Henk Steman sr. in 1958 verdween de motorhandel uit de straat. Van der Heyden nam het winkelpand over en begon er een garage. De motorfietswinkel was dan wel uit de straat verdwenen, het speedwayrijden vanuit de straat heeft nog wel tot rond 1980 geduurd. Henk Steman sr. is tot zijn dood met motoren bezig gebleven. Hij overleed in 1991, op 71-jarige leeftijd. Hij stond met zijn kist opgebaard in zijn Haagse werkplaats tussen de motoren. Zijn Gouden Helm stond op zijn kist!¹¹ Henk jr. woont al ruim 20 jaar in Drenthe, evenals zijn zus Tineke. Moeder Steman is in 2010 overleden in Schoonloo, waar ze de laatste jaren in een tuinhuisje bij haar zoon woonde.

Mevrouw J.C.H. Janszen-Heemskerk, de 'schaatskoningin' Vrijburgstraat 4, van 1950 tot 2006

Begin 2006 verliet Mevrouw J.C.H Janszen-Heemskerk (1912-

2008) in een rolstoel haar woning op nummer 4, waar ze 55 jaar met zoveel genoeg had gewoond. Ze was in december gevallen en verhuisde na revalidatie in Westhoff definitief naar het woonzorgcentrum Steenvoorde in Rijswijk. Haar laatste kamerbewoner mocht nog in haar huis blijven wonen tot het was verkocht. Dat gebeurde in mei van datzelfde jaar. De familie Janszen kwam in de jaren vijftig in de straat wonen, zes man sterk: vader, moeder, twee dochters en twee kleine jongens. Ze kwamen van de Parkweg waar ze boven het kantoor van het waterleidingbedrijf hadden gewoond. Mijnheer Janszen was er technisch hoofdbambenaar. De familie had lang naar een huis gezocht. Mevrouw vertelde dat er na de oorlog veel keus was van leegstaande huizen. In die huizen ontbrak echter vaak al het houtwerk; geen kozijnen, deuren en zelfs geen vloeren! Al het hout was in de hongerwinter gesloopt om als brandstof te dienen. Dat was niet het geval in het huis aan de Vrijburgstraat 4 en dus werd het dit huis. Gelukkig was er door de familie Koene, van de tegelhandel, al een stuk aan de kamer gebouwd. Janszen was

gek op glas-in-lood en liet dat in veel ramen aanbrengen. Het zit er nog steeds in!

Kunstrijden op de Voorburgse Ijsbaan

Mevrouw Janszen kon goed kunstrijden. Bij voldoende vorst was ze vaak te vinden op de ijsbaan op de plek waar later de Maartensschool werd gebouwd. Haar echtgenoot zat als penningmeester in het bestuur van de ijsclub. Vader Janszen had vanwege zijn werk bij de waterleiding een sleutel van de watertoren, die tot 1966 aan het Westeinde stond. Als er vliegshows op vliegveld Ypenburg waren, was het vanaf de watertoren een prachtig gezicht. Veel mensen uit de buurt hebben daar staan genieten samen met de familie Janszen. Nadat de dochters Coby en Hanny verkering hadden gekregen, trouwden ze vanuit de Vrijburgstraat. De beide zoons Leo en Hans hebben hun hele jeugd hier doorgebracht; voetballen en het huis instuiven als er weer eens een ruit gesneuveld was. 'We waren als de dood voor Bilkes, de agent die recht tegenover ons op nummer 19 woonde,' vertelt Hans. Zijn jongere broer Leo zorgde met zijn brommers, motoren en auto's voor nogal wat leven in de straat. Beide jongens waren met hun Puchs en Zundapps echte 'bromnozems'. Leo was ook chauffeur voor popgroep 'After Tea' en was actief betrokken bij het speedwayraceren. Hij was, zoals hiervoor al is beschreven, de vaste monteur van de Voorburgse speedwayrijder Frits

Koppe. Ook was hij chauffeur bij trouwerijen van meisjes uit de straat en ook bij zijn broer.

De heer Janszen overleed in 1960. Zijn vrouw had altijd gewerkt. Toen de kinderen het huis uit waren, ging ze kamers verhuren. Er woonden op nummer 4 heel wat jonge mensen in, lange tijd wel twee tegelijk. De meeste hielden na hun vertrek contact met hun oude hospita en hielden haar op de hoogte van hun huwelijk en van de kinderen die geboren werden. Ze hebben er allemaal met plezier gewoond.

Op weg naar haar zus

Bij een logeerpartij rond de kerst in de Vrijburgstraat brak de hoogbejaarde zus van mevrouw Janszen bij een val haar heup. Zij woonde na haar herstel tot aan haar overlijden in het bejaardenhuis Steenvoorde in Rijswijk. Straatbewoners zagen buurvrouw Janszen dagelijks de straat uitlopen naar bus 23. Door weer en wind ging ze haar zus bezoeken en dat heeft ze jaren volgehouden. Ze kwam dan pas aan het begin van de avond weer thuis. Mevrouw Janszen verliet het huis nooit zonder er tiptop uit te zien. Ze bezocht wekelijks de kapper en ging regelmatig naar de schoonheidsspecialiste en pedicure, altijd goed gekleed, keurig opgemaakt en met gelakte nagels. Ze heeft altijd gefietst, ging tot haar 89ste elke zaterdag op de fiets naar de markt en kwam dan met een fiets afgeladen met bloemen en boodschappen thuis. De laatste jaren van haar verblijf in de Vrijburgstraat deed ze hetzelfde met een scootmobiel. Mevrouw Janszen was een echte doorzetter. Ze overleed op 96-jarige leeftijd.

Cees Grimbergen, gepensioneerd smid

Vrijburgstraat 7, van 1953 tot 1966

De op 26 mei 1880 in Poeldijk geboren Cees Grimbergen (1880-1973) kwam pas op latere leeftijd in de Vrijburgstraat wonen. Sedert 1907 woonde en werkte hij in de Kerkstraat, waar hij als meestersmid was begonnen. Hij was tevens de eerste gekwalificeerde hoefsmid in Voorburg en omgeving. Met zijn vrouw en elf kinderen woonde hij boven de smederij. Zijn vrouw was Alida B. Schulte, geboren op 15 februari 1886 te Voorhout. Zij overleed al op 50-jarige leeftijd. Tot op hoge leeftijd bleef Cees met zijn zoons in de smederij werken, die intussen was uitgegroeid tot een

Mevrouw Janszen verlaat definitief haar woning op Vrijburgstraat 4, waar zij ruim 55 jaar woonde. Foto uit 2006. Collectie H. Janszen, Maars

De drie buurvrouwen: van links naar rechts Johanna Prager-Lukassen (93 jaar), Anke van Pelt (55 jaar) en Jeanna Janszen-Heemkerk (92 jaar) in de tuin van mevrouw Janszen. Foto uit 2005, gemaakt door R. Stam. Voorburgse Courant van 25 augustus 2005, Voorburg.

Interieur van de huiskamer van de familie Janszen op Vrijburgstraat 4. Foto van rond 1950. Collectie H. Janszen, Maarssen

Meestersmid Cees Grimbergen met zijn gezin. Foto uit 1926. Collectie familie Grimbergen

Ansichtkaart van het Doveninstituut Effatha in Voorburg uit vroeger jaren. De foto is niet gedateerd. Collectie Kees van der Leer

constructiebedrijf. In 1953 deed hij de zaak over aan zijn beide zoons Ben en André. Ben kwam toen met zijn gezin boven de smederij in de Kerkstraat te wonen en vader Cees trok in bij zijn dochter op nummer 7 in de Vrijburgstraat. Inwonen en huizen dubbel bewonen was in de naoorlogse jaren heel gebruikelijk. Cees woonde dertien jaar bij dochter Lia, haar man Jan Peters en hun drie kinderen Lidy, Hans en Els. Jan Peters was accountant. Lia en Jan vertrokken in 1968 met de drie kinderen naar Arnhem, waar ze overleden in respectievelijk 1999 en 2009. Cees bleef echter in de Vrijburgstraat wonen tot het bejaardencentrum Sonnenburgh gereed was. Hij nam daar in 1966 als een van de eerste bewoners zijn intrek. Hij zei vaak tegen zijn kleinkinderen dat hij een wedstrijd deed met Koningin, later Prinses, Wilhelmina wie het oudste ging worden. Zij was namelijk in hetzelfde jaar geboren. Het gezin Peters-Grimbergen heeft in 1962 met opa Cees naar de begrafenis van Prinses Wilhelmina op de televisie zitten kijken. Cees had gewonnen! Cees woonde nog tot zijn dood in 1973 in Sonnenburgh. Hij was 93 jaar oud geworden.

Father dr. A.J. Andeweg: oprichter van instellingen voor gehandicapte mensen in het Midden-Oosten
Vrijburgstraat 33, van 1953 tot 1956

In 1953 kwam de familie Andeweg in de Vrijburgstraat wonen op nummer 33. Het gezin kwam van Oud-Beijerland, waar vader Andeweg een autoreparatiebedrijf had, dat hij in de oorlog van de Duitsers moest verlaten. Vader Arie Andeweg ging toen werken bij Enkes, de Eerste Nederlandse

Kogellager- en Schroevenfabriek, aan de Westvlietweg. Via Rijswijk en de Heeswijkstraat in Voorburg kwam het gezin met de drie zonen Ad (1932), Bas (1933) en Joop (1939) in de Vrijburgstraat. Daar werd de vierde zoon geboren, Wilfred (1954). De oudste zoon Arie Jozinus werd Ad genoemd, omdat zijn vader ook Arie heette. De familie Andeweg woonde in de Vrijburgstraat tot 1985.¹²

Moeder Marie Andeweg bood thuis door de week regelmatig onderdak aan dove kinderen die naar school gingen bij Effatha, het Christelijk Instituut voor Doven in Voorburg, maar daar intern niet konden wennen. Daardoor kwam Ad al snel met dove en doofstomme kinderen in contact. Rond 1950 had hij de leiding van een padvindergroepje met dove kinderen. Zijn elfjarige broer Joop deed er ook een tijdje aan mee. Ze maakten dankbaar gebruik van hun tuin in de Vrijburgstraat en later ook van het Kruispunt.¹³

Ad volgde in de beginjaren van 1950 in Nederland een opleiding logopedie en volgde vanaf september 1954 tot 1956 een opleiding tot zendeling aan het Bibelheim te Beatenberg, een stadje in Zwitserland, vlakbij Interlaken.¹⁴ In die jaren kwam Ad ook bij het Leger des Heils in Den Haag. Kerst 1954 reisde hij naar Margate, net boven Dover. Daar gaf hij les op een dovenschool.¹⁵ Nadat hij de opleiding voor dominee had afgerond, liep Ad als doofstommenpredikant en leraar in het najaar van 1956 stage bij het 'Taubstummenanstalt' in Wabern.¹⁶

Naar Libanon

In 1957 ging hij naar Libanon, waar hij gegrepen werd door de problemen van doven en doofstommen op straat en in

de haven van Beirut. Hij deed afstand van zijn aanvankelijke baan bij de Unesco om voor hen een clubhuis in Beirut te gaan runnen.¹⁷ Het werd hem duidelijk dat in de benadering van de doven en doofstommen de nadruk niet moest liggen op het leren van gebarentaal, maar op het zo goed mogelijk leren spreken van gewone talen en leren liplezen. De stroming die dit nastreeft wordt het 'oralisme' genoemd.¹⁸ Zijn inspanningen leidden in 1958 tot de oprichting van een school voor dove kinderen in Louaizé-Jamhour ten oosten van Beirut. De school kreeg de naam 'Father Andeweg Institute for the Deaf' (FAID) en is door de Libanese regering erkend.¹⁹

Uitbreiding van werkzaamheden

Om zijn kennis over trainingmethoden in de revalidatie te vergroten liep hij in 1961 stage op het Institute for Physical Medicine and Rehabilitation aan de University of New York.²⁰ Eenmaal terug in het Midden-Oosten richtte hij in 1963 met deze kennis ook een school op voor kinderen met een geestelijke handicap: St. Luke's. Ook deze school is door de Libanese regering erkend en is overgedragen aan de Anglicaanse kerk in Libanon.²¹ Ad zag ook in dat er mensen opgeleid moesten worden voor onderwijs aan dove kinderen. In 1960 begon hij in Larnaka, waar hij op Cyprus een pied-à-terre had, een trainingscentrum: het 'Andeweg Mediterranean Trainingscentre' (AMT). In 1966 startte hij ook in Louaizé zo'n trainingscentrum, maar dit 'Teacher Training College for Special Education' had een bredere doelgroep: onderwijsgeevenden voor het hele scala van speciaal onderwijs, dus niet alleen doven. Deze opleiding is door de Libanese regering erkend.²²

In Jordanië zette hij in 1965 een school voor dove kinderen op, gesteund door Najib Cub'ain, bisschop van de Anglicaanse kerk in Jordanië, Libanon en Syrië. Dit 'Holy Land Institute for the Deaf' in Salt, ten noordwesten van de hoofdstad Amman, valt nu met een eigen bestuur onder de Anglicaanse kerk en is door de Jordaanse regering erkend.²³ In de jaren zestig studeerde Ad ook theologie op het Cuddesdon College van de Universiteit van Oxford. Bisschop Najib Cub'ain wijdde Ad in Beirut tot Anglicaans priester op 6 november 1966 en stelde Ad aan als 'Chaplain of the Deaf'.²⁴ Hij werd nu Father Andy Andeweg genoemd, want het woord 'Arie' heeft in het Arabisch een minder aardige betekenis. In 1968 combineerde hij een half jaar het pastoraat van twee kleine kerkgemeenschappen in de St. Croix Valley²⁵ in de Amerikaanse staat Minnesota met een stage op de afdeling Physical Medicine and Rehabilitation van de Medical School van de Universiteit van Minnesota. Weer terug in Libanon startte hij in 1970 een broedergemeenschap: 'Brothers of St. Luke'. De broeders werkten op scholen in Libanon, Jordanië en Egypte. Zo kwam er in Caïro, de hoofdstad van Egypte, ook een school voor dove kinderen in 1985. Deze 'Deaf Unit' stond onder de hoede van de Anglicaanse kerk in Egypte.²⁶

Internationale erkenning

Father Andewegs inzet voor doven en later ook geestelijk gehandicapte kinderen in het Midden-Oosten werd alom gewaardeerd. Hij werd daarvoor in Nederland koninklijk onderscheiden met de Ridderorde van Oranje-Nassau en in Libanon aanvankelijk als Knight en later als Officer of the Cedars of Lebanon. Internationaal kreeg hij de Golden Medal of Merit bij de Lions International. Verder kreeg hij aan

*Linksboven:
Familie Andeweg in hun tuin aan de Vrijburgstraat 33 met Ad Andeweg (links zittend met bril), broer Joop (staand), broer Bas (rechts staand) en moeder Marie Andeweg met broer Wilfred op haar schoot. De twee andere kinderen zijn inwonende leerlingen van het dovensinstituut Effatha in Voorburg. Foto van rond 1955. Collectie W. Andeweg, Voorburg*

*Rechtsboven:
Het Father Andeweg Institute for the Deaf in Louaizé/Jamhour in Libanon. Foto uit 1975. Collectie W. Andeweg, Voorburg*

Portret van Father Rev. A.J. Andeweg. De foto is niet gedateerd. Collectie Stichting AMT, Voorburg

de Universiteit van Minnesota in de Verenigde Staten een eredoctoraat in speciaal onderwijs.²⁷ Een tijd lang leed hij aan kanker, maar zijn inzet bleef onverwoestbaar. In 1997 richtte hij nog een school op voor kinderen met speciale handicaps te Aita Chaab in het zuiden van Libanon. Maar in januari 1999 moest hij een serieuze operatie ondergaan, die hem noodlottig werd. Hij stierf op 24 mei 1999 op 67-jarige leeftijd en vond zijn laatste rustplaats op de Oosterbegraafplaats aan de Rodelaan in Voorburg.

Voortzetting van zijn werk, 'Horen met je hart!'

Het Father Andeweg Institute for the Deaf bestaat nog steeds. Het heeft anno 2012 ruim 2.750 dove kinderen tussen de 3 en 18 jaar opgeleid in de ruim 50 jaar dat het instituut bestaat. De school omvat kinderopvang, basis- en middelbaar onderwijs. Het instituut heeft ook nog steeds het trainingscentrum voor mensen die speciaal onderwijs geven.²⁸ Ook het Holy Land Institute for the Deaf in Jordanië bestaat nog steeds, evenals het Aita Chaab Institute for mentally handicapped people in Libanon. Hoewel hij een ongetrouwd priester was, onderhield hij een pleegzoon, Hussein Ismail, die op tweejarige leeftijd door een hersenvliesontsteking doof was geworden. Deze pleegzoon was soms te gast in de Vrijburgstraat en bewaart goede herinneringen aan Voorburg. Hij promoveerde als eerste dove persoon. Dr. Hussein Ismail zette in Baabda, een voorstad ten zuidoosten van Beirut het 'Learning Center for the Deaf' (LCD) op. Hij probeert met de Libanese universiteit daar zelfs een bacheloropleiding te realiseren voor dove mensen.²⁹ Samen met zijn vrouw Nadine en anderen zet hij zich nog steeds in om het levenswerk van zijn pleegvader voort te zetten.

In Nederland bestaat sinds 1995 de Stichting Andeweg Mediterranean Training for the Deaf (AMT) dat nu in Voorburg zijn secretariaat heeft.³⁰ Deze stichting kwam voort uit een eerdere stichting die vrienden van Ad in 1965 oprichtten om hem vanuit Nederland financieel te steunen bij zijn werk. Die stichting zelf heette 'Hulp aan het gebrekkige kind in het Nabije Oosten (Inrichtingen van Ds. Ad J. Andeweg)' en het blad ervan heette 'Allah Kerim' ('God voorziet').³¹ Het levenswerk van Father Andeweg leeft dus zo op verschillende plaatsen voort.

The Daily Star, een Engelstalige krant in Libanon nam in 1999 - vlak voor het overlijden van Father Andeweg - een artikel over hem en zijn instituten op onder de veelzeggende titel: 'Horen met je hart'.³² Daarin haalde Andeweg herinneringen aan zijn eerste tijd in Libanon op, maar hij bracht vooral ook zijn visie op het onderwijs aan gehandicapten onder woorden: 'Ik wil niet dat zij worden beschouwd als gehandicapt, maar als mensen die hun leven kunnen organiseren en gelukkig kunnen zijn net als andere mensen.'

Cees Aarts, voorvechter van het aanpasbaar bouwen *Vrijburgstraat 37, van 1967 tot 1998*

Cees Aarts woonde samen met zijn vrouw Diny vanaf 1967 ruim dertig jaar in de Vrijburgstraat. Daar merkten deze kleine mensen dat het aanpassen van een woning lastig kan zijn en duur. Hoe kun je prettig wonen als het aanrecht te hoog is en de lichtknopjes onbereikbaar zijn? Als binnenhuisarchitect wist Cees daar wel raad mee en Diny sprak altijd een woordje mee over de gewenste verbeteringen. Als je bij hen op bezoek kwam, merkte je die aanpassingen nauwelijks. Natuurlijk waren ze trots op hun verlaagde keuken, maar de woonkamer had Cees zo zorgvuldig ontworpen en ingericht, dat het er voor de bezoekers even prettig was als voor hen. Zo was het plafond in de wanden doorgezet tot aan de bovenkant van de deurposten. Voor hen leek het zo een verlaagd plafond, maar in werkelijkheid was het hoge plafond geheel gehandhaafd. Ook de stoelen waren met zorg uitgekozen, zodat niet alleen zij er gemakkelijk in konden zitten, maar de bezoekers ook. Dat was Cees ten voeten uit. Steeds op zoek naar een oplossing waar iedereen profijt van had. 'Inclusief bouwen' noemde hij dat. Bij zijn werk aan de TU Delft, waar hij docent bouwkunde was, heeft Cees Aarts zich voortdurend ingespannen voor dat 'aanpasbaar bouwen', waarbij men in het eerste ontwerp al rekening houdt met het eventuele gebruik door mensen die mindervalide zijn of ... het later worden. 'Daar heb je een paar vierkante meters meer voor nodig, maar daar heeft iedereen die zo'n woning huurt of koopt, plezier van.'

'De Kleine Grote man'

In 2003 publiceerde Delta, het weekblad van de Technische Universiteit Delft, een interview met Cees Aarts dat begon met: 'Ik ben een diplomaat, geen drammer.' De Pitbull.

Cees Aarts en zijn vrouw Diny treden op bij het huwelijksfeest van hun bureu. Foto uit 1999. Collectie H. Schneider, Voorburg

De Kleine Grote man. Klinkende bijnamen heeft voormalig bouwkundedocent Cees Aarts aan zijn inspanningen voor het aanpasbaar bouwen overgehouden. Nu mag hij zich ook Ridder in de Orde van Oranje Nassau noemen.²³³ In datzelfde interview kwam ook zijn jeugd ter sprake en zijn betrokkenheid bij de Belangenvereniging voor Kleine Mensen. Na enige aarzeling werden Cees en Diny daar in 1984 lid van. 'Nooit spijt van gehad.' Hij werd er zelfs vice-voorzitter.

Na zijn vertrek in 1992 als docent bij de TU Delft bleef hij zich inspannen om een tijdelijke leerstoel voor het aanpasbaar bouwen van de grond te krijgen. Na vier jaar duwen en trekken kwam die er. Hij was een van de pioniers. Het onderwerp werd besproken aan Technische Universiteiten, in de bouwwereld en bij de Gehandicaptenraad. Ook de Rijksgebouwendienst spande er zich voor in. Jammer genoeg worden nog lang niet alle nieuwbouwwoningen voldoende aanpasbaar opgeleverd.

Pim van der Maas en Sjoerdje Wayers, kunstenaarsrechtspaar *Vrijburgstraat 47, van 1973 tot 1990*

In 1973 kwam in het laatste huis van de oneven rij in de Vrijburgstraat de familie Van der Maas te wonen, een echtpaar met twee kleine kinderen. Pim van der Maas was toen al een gevierd beeldhouwer. Vooral in Den Haag had hij erkenning gevonden, maar ook in Voorburg wist men hem al snel te waarderen. De woning in de Vrijburgstraat was de eerste echte woning van het kunstenaarspaar. Voorheen woonden ze bij schoonmoeder in huis of op een zolderetage. De zaken gingen echter goed; met dochter Froukje en met zoon Jasper op komst kon het gezin naar iets groters uitzien, hoewel het huis met de voor- en achtertuin er in de ogen van de vrijgevochten beeldhouwer enigszins burgerlijk uitzag. De stap naar de Vrijburgstraat betekende wel dat de activiteiten op kunstzinnig gebied op een lager pitje kwamen te staan. Gewerkt moest er worden in het nieuwe huis, waar het jute nog op de muren zat. Een beeldhouwer en een edelsmid hebben echter samen vier rechterhanden. Het huis werd geheel onder handen genomen. Alle leidingen, het dak en de badkamer werden vernieuwd, al het houtwerk afgekrabd en gebeitst. De verbouwing slokte energie op, die niet in het atelier besteed kon worden. Maar het resultaat

mocht er zijn. Het huis in de Vrijburgstraat werd voor de komende zeventien jaar hun thuis.

Pim van der Maas was in 1938 in Amsterdam geboren. Hij volgde in de rumoerige jaren zestig een opleiding aan de Vrije Academie in Den Haag. Deze heeft hij nooit verlaten. Pim werd docent van de lasafdeling, een richting die door hem werd gedragen. Op 67-jarige leeftijd moest hij zijn functie neerleggen, maar eigenlijk had hij nog langer door willen gaan. Nog vaak brengt hij een bezoek aan 'zijn' academie. Goede herinneringen heeft hij ook aan zijn werk in Katwijk, waar hij les gaf aan spastische kinderen. Als hij kwam stonden de kinderen hem op te wachten. Hij schonk veel energie weg en kreeg er ook veel voor terug.

Schriftuur

De beelden van Pim zijn bekend om de bijzondere schriftuur die hij toepast, waardoor ze direct te herkennen zijn. Het is alsof er in een vreemde taal een tekst op het beeld is aangebracht. Het bekendste beeld is 'Schrift', dat al 22 jaar bij de ingang van de bibliotheek op het Koningin Julianaplein staat. Voorburg telt vier beelden van zijn hand, waarvan het beeld aan de Oude Haven hem het meest dierbaar is. In de Herenstraat bij nummer 22 staat sinds 2002 het beeld 'Sleutel', een geschenk aan Voorburg van Hoogvliet en van de Winkeliersvereniging. Den Haag heeft ook vier beelden van hem, waaronder één in het water bij de Uilebomen. In Leidschendam en in Voorschoten is ook nog een beeld van hem te vinden, allemaal zijn ze nog in perfecte staat. Ook elders in het land staan zijn beelden. Zo staat een metalen object op het dak van het Canisius College in Nijmegen.

Pim van der Maas bij zijn beeld 'Opbouw' aan de Oude Haven te Voorburg. Foto uit 2012. Collectie R. Meekel, Voorburg

De beelden in de openlucht zijn van roestvrij staal, terwijl hij voor beelden binnen staal ook combineert met hout. Pim van de Maas kreeg al snel na zijn academietijd erkenning. Hij werd lid van de Haagse Kunstkring en werd gevraagd om lid te worden van Pulchri, de bekende vereniging van kunstenaars in Den Haag. In 1971 ontving hij in Voorburg de Albert Termoteprijs, genoemd naar de beroemde beeldhouwer die een groot deel van zijn leven in Voorburg woonde. Pim ontving een door Termote gemaakte penning, die hem erg dierbaar is. De mooiste prijs ontving hij in 1986 in de Nieuwe Haagse Salon. Bij de belangrijkste kunstexpositie in Pulchri kreeg hij de Boetes-prijs uitgereikt door kunstkenner. Daarna afgereisd naar Drenthe werd hij gebeld om direct terug te keren. Hij bleek namelijk ook de Publieksprijs te hebben

gewonnen, een dubbelklapper die zelden voorkomt. In 1989 was Pim deelnemer in een kunstuitwisseling met Ottawa, de Canadese zusterstad van Den Haag. Hij werd vereerd met een kunstopdracht. In zes weken maakte hij het beeld 'Butterfly', dat nog steeds te bewonderen is in de City Hall van de stad. In 1993 ontving hij in Voorburg de Hofwijckprijs.

Pim leefde in de euforie van zijn kunstenaarschap. Hij had een niet-aflatende drive voor het creëren van nieuwe kunstwerken. Zijn drang naar ontwikkeling was niet te stuiten. Op het hoogtepunt van zijn roem werd echter zijn vrouw Sjoerdje ziek. Een moeilijke tijd brak aan. Pim kreeg de zorg voor de twee nog jonge kinderen alleen te dragen. Samen met Sjoerdje zocht hij naar genezing voor

Edelsmid Sjoerdje Wayers

Sjoerdje ontmoette Pim op de dansvloer en zij vonden elkaar in de kunst. Sjoerdje begon haar carrière als stenotypiste, maar toen ze Pim leerde kennen, ontdekte ze ook haar creatieve kant. Ze volgde Pim naar de Vrije Academie in Den Haag en ook zij kwam er niet meer weg. Ze koos voor de richting edelsmeden en na haar opleiding bleef ze nog zestien jaar aan de academie verbonden als docent edelsmeden. Tegelijkertijd was ze creatief therapeute in Voorschoten.

Sjoerdjes sieraden waren bij vele galeries en tentoonstellingen in Voorburg en omstreken te bewonderen. Ze ontwikkelde een eigen stijl in de door haar zo genoemde 'etssieraden', waarbij het zilver wordt gecombineerd met een etstekening. Ook de etsplaat zelf kan onderdeel uitmaken van het sieraad. Trots was ze toen ze in 1977 het meesterteken van edelsmid ontving. Voortaan kregen haar zilveren sieraden een waarborg mee.

Sjoerdje heeft goede herinneringen aan de Vrijburgstraat. 'Er waren meer jonge mensen in de straat komen wonen. Iedereen was bezig zijn huis op te knappen en alles deden we zelf. Dus was er veel overleg met de straatbewoners hoe je de verbeteringen kon aanpakken. Dat gaf veel gezelligheid.' Er kwamen ook heel veel kinderen, die met

elkaar speelden. Dat kon toen nog gemakkelijk op straat. 'In de Sinterklaastijd verkleedden de oudere kinderen zich als Sinterklaas en Zwarte Piet en gingen bij de kleinere kinderen op bezoek.' Na haar scheiding moest ze uit de straat vertrekken, maar ze is altijd in Voorburg blijven wonen.

De 69-jarige Sjoerdje is nog steeds actief als kunstenaar. Ze houdt zich echter niet alleen meer bezig met edelsmeden. Ze maakt collages, tekeningen, schilderijen en klein beeldhouwwerk. Ze heeft een atelier aan huis en doet nog elk jaar mee aan de ledententoonstelling van ArtiBrak. Wellicht ontdekt u haar op de volgende tentoonstelling.

*Edelsmid Sjoerdje Wayers op Nationale Burendag 2011 in de Vrijburgstraat.
Collectie R. Meekel, Voorburg*

de psychische kwalen. Vele jaren duurde deze zoektocht zonder kans. Voor Pim heeft die wel nieuwe levenskracht opgeleverd, die hij zelf nog sterker vindt dan zijn kunst. Het brengt hem tot de dag van vandaag telkens opnieuw energie, die hij ervaart bij mensen die hij op zijn weg tegenkomt. In 1990 ging het paar uit elkaar en vertrokken de twee uit de Vrijburgstraat. Pim en Sjoerdje bleven echter wel in Voorburg wonen.

Gouden tijden beleefde de beeldhouwkunst in de jaren negentig door de 1%-regeling, een subsidie van de overheid voor kunst bij gemeentelijke bouwopdrachten. Pim van der Maas werd een veel gevraagde kunstenaar. Veel beelden zijn ook opgeslagen en worden wisselend tentoongesteld. Pim van der Maas (73) is nog steeds actief als beeldhouwer. Bijna dagelijks gaat hij naar zijn atelier in de Oranje Nassaustraat 12b. In de voormalige melkwinkel van zijn huis aan de Plaats van Middendorp staat zijn vroegere werk, maar er staan ook recente objecten: glanzende, sierlijke, stalen vormen, waarin de schriftuur nu wat minder nadrukkelijk aanwezig is. Contact met de Vrijburgstraat is er nog altijd, al is het maar voor de jaarlijkse bezoeken aan Garage Van der Holst. En zat hij niet onlangs aan een biertje bij de Straatspeeldag?

Helmut en Loes Ruisz, ondernemers van de Vienna Konditorei

Vrijburgstraat 17, van 1976 tot 2002

Helmut en Loes Ruisz van nummer 17 waren jarenlang de ondernemers van de Vienna Konditorei, het koffiehuis op stand aan de Plaats in Den Haag. Notabelen, politici en zelfs leden van de koninklijke familie kwamen er wel eens een kopje koffie drinken. In 2001, na 35 jaar, hebben ze hun zaak overgedaan en konden ze eindelijk zelf eens van het terras genieten. Loes kwam uit het vak. Haar vader, de heer Prager, was in 1934 de Wiener Konditorei in de Korte Poten begonnen. De zaak is nu in handen van zijn kleinzoon. In de bakkerij op de bovenverdieping wordt nog altijd de appelstrudel gemaakt waar heel Den Haag van smulde na de Tweede Wereldoorlog. Prager was ook een van de eersten die in de jaren vijftig de espressomachine naar Nederland brachten. De ondernemende familie bezat ook nog een hotel, dat door moeder Prager werd gerund. In

de beginjaren zestig werd er in Scheveningen een tweede Wiener geopend en kwam Vienna aan de Plaats. Het was vanzelfsprekend dat Loes in het bedrijf meehielp. Toen zij haar verloofde uit Wenen meebracht, kreeg die ook direct een plaatsje achter de koffiemachine. Zo leerde Helmut snel Nederlands. 'Het was de mooiste tijd van mijn leven. Ik moest alles van het vak nog leren, maar ik werd heel hartelijk door de familie binnengehaald'. Na hun trouwen begonnen Helmut en Loes in 1966 de Vienna met naast de taartjes uit de bakkerij van de Wiener ook hartige versnaperingen. Ze kunnen de mooiste verhalen vertellen over bijzondere bezoekers aan hun etablissement. Op mooie dagen kwamen vaak politici even overgestoken om een paar zonnestralen mee te pakken. De koningin kwam op de koffie en ook de drie prinsessen streken er na school wel eens neer. Loes, gniffelend: 'Ze vroegen altijd om een flesje cola zonder glas of rietje. Dan deden ze een wedstrijdje wie het eerst zijn flesje leeg kon drinken en de grootste boer kon laten.' De hofdame van de koningin, mevrouw Roëll, kwam na haar pensionering nog vaak in de Vienna. 'Zo'n vriendelijke dame,' vond Loes.

Helmut en Loes zijn in 1976 met hun twee kinderen, Ariana en Remco, in de Vrijburgstraat komen wonen. Ze hoefden niets te doen aan de woning, want de vorige eigenaar, een architect, had het hele huis onder handen genomen. Heel fijn voor de drukke ondernemers. Een paar jaar later kwam moeder Prager op nummer 8 aan de overkant te wonen. Haar man was overleden en ze voelde zich wat alleen. Een dochter bij de hand is ook handig als je wat mankeert. Maar dat bleek niet nodig. Met de goede zorgen van haar dochter kon ze zelfstandig blijven wonen. Ze bleef achter de schermen bij de zaken van haar kinderen betrokken tot ze in 2008 na een kort ziekbed overleed. Helmut: 'Ze kon je goed adviseren als je haar nodig had. Ze zat ook vol met ideeën. Ze heeft er ook voor gezorgd dat haar kleinzoon de zaak van zijn ouders overnam, omdat ze zag dat hij het ondernemersbloed bezat. Dat had ze goed gezien.'

Ariana en Remco vlogen uit, maar bleven in de buurt wonen. In 2001, toen Helmut 60 werd, besloten ze met de Vienna Konditorei te stoppen. Het waren vele actieve jaren geweest. De Vienna was zeven dagen per week open. Alleen met Kerstmis en op Nieuwjaarsdag was de zaak gesloten. Vakanties waren er zelden bij. Dat was de reden dat ze

Helmut en Loes Ruisz voor hun 'Vienna' op de Plaats in Den Haag. Foto uit 2001, gemaakt door Theo Böhmers. Collectie Haagsche Courant, Den Haag.

Mevrouw J. Prager-Lukassen
in haar woonkamer in de
Vrijburgstraat. Foto van rond 2005.
Collectie familie Ruisz, Voorburg.

besloten om te gaan reizen. In 2002 verhuisden ze uit de Vrijburgstraat naar een appartement aan de Klaverweide, kochten een camper en trokken Europa in. Bijna alle landen hebben ze aangedaan en overal op hun reizen kwamen ze oude klanten tegen. Sinds drie jaar doen ze het 'rustiger aan' met een caravan in het warme Spanje, waar ze vooral de winters doorbrengen. Maar als ze weer even terug zijn in Voorburg, gaan ze altijd even een koffie drinken bij de Vienna. En natuurlijk hun oude burens bezoeken in de Vrijburgstraat.

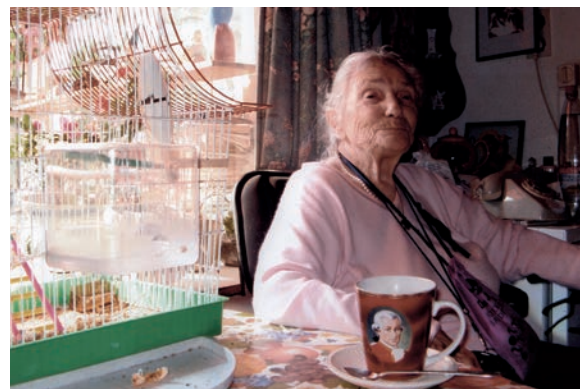
Mevrouw Johanna Prager-Lukassen, arbeidsmigrante en vakbekwame vreemdelinge

Vrijburgstraat 8, van 1984 tot 2008

Mevrouw Hansje Prager-Lukassen (1912-2008) kwam op 72-jarige leeftijd op nummer 8 in de straat wonen. Haar dochter Loes en haar man Helmut Ruisz woonden toen al acht jaar op nummer 17. Op deze manier kon dochter Loes een oogje in het zeil houden bij haar bejaarde moeder.³⁴

De nog geen twintigjarige Duitse Hansje Lukassen vertrok met haar zus uit Rheine om werk te zoeken in Nederland. Ze belandden zo'n 100 km van huis in Nijmegen waar Hansje diverse betrekkingen had, als dienstbode en later als kapster. De meisjes waren hun land ontvlucht wegens de slechte economische situatie waarin Duitsland na de Eerste Wereldoorlog verkeerde. Duitse meisjes waren in Nederland geliefd in de huishoudelijke dienst vanwege hun grondigheid en netheid. De Nederlandse meisjes gaven in die tijd de voorkeur aan een baantje in een fabriek of winkel. Hansje bleef in Nederland, in tegenstelling tot haar zus die naar Duitsland terugkeerde. In Amsterdam werkte ze als dienstbode en later als kamermeisje. Ze ontmoette in Nijmegen, waar ze als kapster werkte, haar man. Hij was weduwnaar en had een klein dochtertje. In 1934 werd er een dochter geboren. Vader, moeder Hansje en de twee dochters vertrokken naar Den Haag.³⁵

Daar begonnen ze een hotel tegenover het toenmalige Staatspoor. Hansje runde het hotel alleen waar ze al snel een hele etage verhuurde aan mensen die waren overgekomen uit Indonesië. In 1943 werd dochter Loes geboren. Helaas overleden haar man en haar stiefdochter tijdens de oorlogsjaren. Hansje maakte met haar hotel eind 1944 nog een bombardement mee. Na de oorlog waren er in het hotel

veel Canadezen als gasten. Het hotel voorzag in de naoorlogse tijd in een grote behoefte. Veel ontheemde mensen, om wie geen mens zich bekommerde en die geen cent hadden, vonden onderdak in Hotel Lukas. Het hotel werd in de jaren vijftig overgenomen door de oudste dochter. Het draaide goed tot de buurt rond het Centraal Station in Den Haag werd gesaneerd. Al voor de oorlog kenden Willy Prager en Hansje elkaar. Hij begon in 1934 de Wiener Konditorei³⁶ in de Korte Poten in Den Haag. Beneden was de lunchroom en boven werd het heerlijke Weense gebak gebakken. Er waren in die tijd nog niet veel horecagelegenheden, het was echt pionierswerk. Na de oorlog bouwde Prager het bedrijf weer op. In een klein oventje bakte hij de apfelstrudel. Iedereen had honger en deze lekkernij was niet op de bon en was dan ook telkens in een mum van tijd uitverkocht. Regelmatig bezocht Prager Hansje, de weduwe van zijn vriend. Zij vonden troost en steun bij elkaar en trouwden. Er werd nog een dochter geboren. In 1979 overleed Prager en werd de zaak overgenomen door de oudste dochter en haar man. Nu zit kleinzoon Roland in de zaak. Buurvrouw Prager, zoals ze in de Vrijburgstraat genoemd werd, kon veel en vaak vertellen over haar veelbewogen leven. Bijvoorbeeld over Duitse soldaten die ze kordaat het hotel uit had weten te werken. Vol trots vertelde ze dat inmiddels al de derde generatie eigenaar was van de Wiener. Als het mooi weer was en de tuindeuren openstonden, konden de directe burens meegenieten van haar muzikale hobby, opera luisteren! Ze ging tot op hoge leeftijd de hele zomer naar haar zomerhuisje in Lage Vuursche. De melkboer bracht haar daar aan het begin van het zomerseizoen heen en haalde haar aan het eind met poes en al weer op. De laatste jaren van haar leven werd zij bijna dagelijks

verzorgd door huisvriend Ton Bijster. Hij werd zodoende voor de bewoners een bekende in de straat. Boodschappen doen, klusjes opknappen, haar voeten behandelen. Ook bracht hij na het overlijden van de witte poes kanaries voor haar mee. De laatste 24 jaar van haar leven heeft ze zelfstandig in de Vrijburgstraat gewoond. Ze bezat de gave om telkens weer contacten aan te gaan met nieuwe mensen. Ze verwoordde het zelf als volgt: 'Als je zo oud wordt als ik, maak je mee dat veel dierbaren uit je omgeving wegvallen. Dan is het de kunst om toch nog contacten met jongere mensen aan te gaan. Ondanks alle veranderingen in de buitenwereld ben ik van binnen altijd een jong meisje gebleven. Misschien is dat mijn geheim?' Ze liep met haar rollator nog naar de Herenstraat. Nadat ze in 2007 gevallen was, ging ze naar Verpleeghuis Westhoff in Rijswijk. Daar werd ze nog een half jaar verpleegd. Ondertussen werd het huis langzaam leeggeruimd door haar kinderen. Toen kwam haar spaarzame aard voor alle straatbewoners aan het licht. Zo bleek ze nog alle lakens uit het hotel in haar bezit te hebben. Als je voor de Eerste Wereldoorlog geboren bent, heb je immers al een crisis meegemaakt. Wie wat bewaart die heeft wat! Ze overleed in 2008 op 96-jarige leeftijd, na een welbesteed leven.

Bert en Greetje van de Weijden, de ijsverkopers

Vrijburgstraat 13, van 1987 tot 1999

Bert en Greetje van de Weijden hadden direct iets met de Vrijburgstraat toen zij er in 1987 op nummer 13 kwamen wonen. Ze werden namelijk enthousiast begroet door de straatbewoners. Die kenden het paar van ijssalon 't Centrum, een paar honderd meter verderop aan de Parkweg op de hoek met de Laan van Oostenburg. Daar serveerden zij samen met Jan, de broer van Bert, en diens vrouw Hennie, hun zelfgemaakte ijs. Een rondje langs de ijssalon was voor menig 'Vrijburgs' gezin een geliefde wandeling na de avondmaaltijd. Of ze kwamen met de kinderen direct vanuit school. Voordat de zaak openging, stonden er vaak al scholieren te wachten voor een ijsje. Op een mooie dag zat het stoepje voor de ijswinkel vol met genietende en likkende mensen. 'Een mooie tijd,' vinden Bert en Greetje, 'we hadden altijd te maken met vrolijke mensen.' In 1970 was Bert bij zijn broer in 't Centrum komen werken, drie jaar later gevolgd door zijn kersverse vrouw. Als de ijssalon in de winter dicht was, keerde Bert terug naar zijn vroegere werk in de polder en kon Greetje

zich bezighouden met haar sociale leven. 'Want het was wel hard werken, zeven dagen in de week. Als we aan het eind van de middag naar huis gingen, zaten veel Vrijburgers aan de borrel in het zonnetje voor hun huis. Ze vroegen altijd belangstellend of we het druk hadden gehad. 'Kom erbij,' zeiden ze dan. Maar wij moesten om zeven uur weer in de winkel staan.'

Gemoedelijk

In 1995 werd aan de Julianabaan de tweede ijssalon geopend. Bert en Greetje bleven liever op de Parkweg. 'Op de Julianabaan kwam toch een ander publiek. Het was er niet zo gemoedelijk als aan de Parkweg, waar wij de meeste klanten kenden. In de tijd zagen we wel wat veranderen. De ijssalon stond natuurlijk in een goede buurt. Het kwam regelmatig voor dat de butler of de huishoudster voor een ijsje kwam voor hun baas of bazin. Het ijsje moest netjes worden ingepakt, want dat zo iemand likkend over straat zou lopen, kon natuurlijk niet. Maar het personeel verdween.'

Regelmatige klant was 'de Poederdot' oftewel 'de koningin van Voorburg', een excentrieke vrouw, ruimschoots opgemaakt, die wel van een slagroomwafel hield. Lachen moesten ze om de man die met een uitgestreken gezicht om twee stroopwafels vroeg, terwijl hij slagroomwafels bedoelde. Ook Hans Vermeulen van Sandy Coast was vaste bezoeker. Vóór of na een optreden kwam de hele band een ijsje halen.

Herengrachtgroen

Niet als de meeste andere nieuwkomers in de straat, moesten ze in die tijd veel aan hun nieuwe huis doen. Maar ook bij hen waren alle originele details in het huis nog aanwezig. Zij waren de eersten die het Herengrachtgroen op hun houtwerk aanbrachten. De hele straat nam het over, waardoor de mooie gevels meer een eenheid vormden. Bert en Greetje hebben tot 1999 in de Vrijburgstraat gewoond. In diezelfde tijd besloten ze ook te stoppen met de ijssalon. Het werd tijd voor wat anders. Ze verhuisden niet ver weg naar de Westvlietweg met meer ruimte om hen heen. 'We hebben in de Vrijburgstraat een hele leuke tijd gehad,' vertelt Greetje, die nog bijna alle bewoners in de straat bij naam kent. 'We misten de straat wel, maar gelukkig komen we de bewoners nog overal tegen en ook vaak nog onze oude klanten van de ijssalon.' Greetje is in de thuiszorg verder gegaan. Bert heeft eerst het huis opgeknapt en werkt tegenwoordig als chauffeur in de uitvaartbranche.

*Bert en Greetje van de Weijden.
Collectie familie Van de Weijden*

Bewoners in de Vrijburgstraat

Anke van Pelt en Henk Schneider

*Groepsfoto van de deelnemers
aan de straatspeeldag 2011 in de
Vrijburgstraat. Collectie F. Zieck,
Voorburg*

Alle bewoners die tijdens de afgelopen 100 jaar in de Vrijburgstraat hun thuis hadden, in kaart te brengen is een vrijwel onbegonnen werk. De gegevens die we beschikbaar hadden, betroffen vaak alleen de hoofdbewoner. Kinderen en eventuele partners ontbraken in die gegevens.

Daarnaast hebben we ook te maken met een privacywetgeving, die het nu niet gemakkelijk maakt iedere bewoner op te nemen met naam en adresgegevens. Om die reden is gekozen voor het vermelden van de bewoners tot en met 1950. Dit jaar is gekozen, omdat in dat jaar het laatste adresboek uitkwam van de middenstandsvereniging in Voorburg. De gegevens voor dit overzicht van bewoners van de Vrijburgstraat komen uit het bevolkingsregister van de gemeente Voorburg, uit de meestal tweejaarlijkse adresboeken van middenstandsverenigingen van Voorburg, te vinden in het gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg en uit de digilegger van het Kadaster. In enkele gevallen hebben we ook nog bewoners kunnen achterhalen door het raadplegen van andere bronnen, zoals telefoonboeken en uit informatie van bewoners die uit hun herinnering putten. Voor zover het beroep van de bewoners uit de beschikbare informatie bleek, hebben wij dat ook aangegeven.

De jaartallen vóór de namen van de opgenomen bewoners geven aan dat de bewoners er in ieder geval op dat moment woonden. Van een aantal bewoners is slechts bekend dat ze er woonden en is niet precies bekend hoe lang zij in de Vrijburgstraat hun thuis hadden. Wanneer iemand in een bepaald jaar vermeld is, wordt die in latere jaren niet herhaald, tenzij zich veranderingen hebben voorgedaan in de bewoning.

We weten veelal niet welke relatie de gevonden bewoners met elkaar hadden. Zeker is dat in veel huizen soms één of meer personen in de huishouding werkten die inwoonden. Ook vond er in die periode vaak dubbele bewoning door meerdere generaties of door meerdere gezinnen plaats, die geen relatie met elkaar hadden. Of we alle mensen hebben opgenomen die tot en met 1950 in de Vrijburgstraat hebben gewoond, durven we niet met zekerheid te zeggen, maar we hebben er wel heel wat kunnen achterhalen.

Van de recente bewoners van de Vrijburgstraat is een groepsfoto gemaakt tijdens de straatspeeldag op 1 juni 2011, die we hierbij opnemen zonder vermelding van hun namen en adresgegevens.

nummer	jaar	naam en beroep
1	1914	Mw. M.C. Schepman
	1915	Mw. L.W. Voogt, mw. E. Voogt en mw. L. Slingenberg
	1920	Mw. J.R. Sinninghe en mw. A.F. Sinninghe
	1929	P.J.H. de Hondt, monteur
	1929	H.J. Wentink, huisschilder
	1933	A.H. Büller
	1936	A.F.M. Büller
	1938	J.T.B.M. Robben, magazijnmeester bij het Gemeentelijk Gas- en Electriciteitsbedrijf
1939	J.P.W.M. Mooijman, veehouder	
3	1912	J. van der Stam
	1918	L.P.F. Kist
	1927	F.E. van der Stam
	1929	W. Takes, ambtenaar bij de N.S.
	1931	Wed. M.C. van der Stam-Romein en F.E. van der Stam
	1950	J. Groeneveld, instrumentmaker en J. Leeuwenberg

3a

1912 W.F.H. van Oldenburgh
1914 H. van der Voort en mej. A.P.M. Danckaerts
1927 W. Dijkstra
1929 Wed. A.P.M. van der Voort-Danckaerts
1936 P.P. Martron
1938 Wed. A. van Mazijk-van Leeuwen en wed. K. Bets-van Mazijk
1945 A. Schotman
1950 Wed. J. Bets-van Mazijk en A. Schotman

5

1911 G. Barends, koopman
1914 J. Hoekstra
1919 Wed. T.A. Bosch en L.C. Brouwer
1929 T. Loohuizen
1938 Wed. J.P. Meefout-Driessen en A.F. Koning, buffetchef
1947 W.R. Grijm, boekhouder en mw. G. Bak

7

1910 W. de Boer, ambtenaar bij het Departement van Binnenlandse Zaken
1916 Mw. H.P. Wuijster, wiskundige
1927 M. Hakbijl
1931 Wed. A.P. Bartels-Pietersen en H. Nooteboom
1936 G.H. Meester, broodbezorger en wed. W. Freken-van der Wilk
1938 G.H. Meester, broodbezorger
1950 B.T.P. Grimbergen en mw. G.M. van der A

9

1911 A.J. Erkendiep
1914 Wed. H.J. Wolters en mej. M.A. van Beesel, onderwijzeres
1927 W. Spruit, boekhandelsbediende
1931 L.J. Schoor
1933 L.J. Schoor en E.A. Penrhyn Lowe
1936 K. Ooms, houtbewerker
1950 H.H. Bruijns, raadgevend ingenieur

11

1911 A.F. Kool, ambtenaar bij de Gasfabriek te Den Haag
1929 P.C. van Gent
1931 H.P.J. Klapwijk
1933 J.B. de Kort
1936 C. Gentenaar, banketbakker en D.C. Gentenaar, banketbakker
1940 A.H. Honsbeek, accountant bij het Rijksbureau IJzer en Staal
1950 S.Th. van der Reijken, correspondent en W.E. Stucker

13

1911 W. Ente van Gils, boekhandelaar
1913 N. van Duivenboden, bouwkundige
1927 T.H. Henket

	1931	T.H. Henket en mej. M.J. Sauer	
	1933	Wed. M.J. Henket-Sauer	
	1936	D.E. Gerritsen	
	1950	J.F. van der Hoek, rijkscontroleur bij Departement Sociale Zaken	
15	1912	J. van Heek, schoolhoofd	
	1915	S.J.H. Brugman en A.J. Kolk	
	1918	F.W. Beglinger, kunstschilder	
	1927	J. Molenaar, hoofdcommies bij het Departement van Koloniën	
	1950	J. Molenaar, idem en J.Ch. Ditmarsch	
17	1911	G. Rütter	
	1918	K.W. Rütter	
	1921	A. Meekhof	
	1927	G. Evers, monteur bij de N.S. en J. van Nisius, electriciën	
	1931	K.W. Heins, waarnemend griffier	
19	1911	J.H. de Bruijn, ambtenaar bij de Algemene Rekenkamer	
	1920	A. Schallenberg	
	1927	H. Haverkate	
	1929	J.P.H. Walter, kantoorbediende en mw. H.E. Fels	
	1931	A. de Wolff	
	1933	L.J. Kluiver	
	1936	J.W. Ubels	
	1938	G. Bilkes, agent van politie	
21	1911	J.H. Doeleman, tekenleraar	
	1913	J. Nieuwenhuis	
	1916	Wed. Kolker	
	1921	P.G. Mogezoomp, ambtenaar bij het Kadaster	
	1929	Wed. P.C. Mogezoomp-de Riemer	
	1938	W.A. van Eijk, rechtskundige	
	1950	W.A. van Eijk en mw. E.M. Viëtor	
23	1911	A.C. Halter, assuradeur	
	1921	H.J.T. de Gorter, opzichter landsgebouwen	
	1950	D.F.J. Pereboom, chef inkoper	
25	1911	J.C. Hauterman	
	1912	J.G. den Engelse, ambtenaar bij het Departement van Marine	
	1920	Wed. J.M. Outman-Stotijn	
	1927	Wed. S.M.A. du Crocq	
	1929	C.G. Richel, boekhouder van het Kadaster	
	1936	J. van der Rest	
	1943	Wed. A.M.B. Schepman-van Egmonde	

27

1911 Mw. A.M. Lugt en mej. B.C.A. Wendte
1920 A.C. Bakker
1921 Mw. G. Meijboom en mw. J. Meijboom
1927 Mw. G. Meijboom
1936 G.M. Bresser
1938 Wed. M. Bresser-Noteboom
1950 A.C. Noteboom, vertegenwoordiger

29

1911 J.J. van Diemen
1914 J.J. van Diemen en F. Parmentier
1916 H. van Boeijen
1927 P. Koster, onderwijzer
1950 J. Verhoeven, juwelier en mw. W.A.M. Raaphorst, telefoniste

31

1911 G.M. Kusters, commies
1927 K.C. Hansen, G.L. Hansen en mej. M.M. Schutten
1929 G.L. Hansen
1936 G.L. Hansen en J. Siebesma, vertegenwoordiger
1942 L. Wierda
1946 J. de Jong, tuinman
1950 J. de Jong, tuinman, mw. D. Eijsbertse-van der Bron,
H.F.D. Hekmeijer en F.W. Hekmeijer

33

1912 A.A. Brummer, kunstschilder
1927 P.H. Briedé
1933 Wed. T. Briedé-le Fèvre
1936 J. Kortleve
1938 T.R. Heijmans, kantoorbediende

35

1912 A.J.A. de Bruijn
1913 J. Noordam
1920 H. van Straaten, bacterioloog
1929 Wed. M.J.U. van Straaten-Greidanus
1931 L.P.A. Laboijrie
1933 J. Veldhuizen en mw. J. Mulder
1936 J. Veldhuizen en mw. G.H.J. van Gent-Simonis
1938 J. Veldhuizen en mw. E.A. Besanger-Westerbeek
1950 J. Veldhuizen en C.J. Maas, chauffeur

37

1912 J. Jans
1915 C.A. Gerritsen
1916 C.M. Landman
1918 Wed. Landman
1931 W. Koster, kantoorbediende

	1933	N.J.A. van Straalen, wed. A.H. Nolten-Hooftman en wed. P. van Arkel-Meihuizen		
	1938	Mw. J. Nolten		
	1950	Ch.P. Hermans, nachtwaker en J.N.J. Roeters, technicus		
39	1912	Th.W. Gorter, commies		
	1921	Wed. A. Copes-van Hasselt		
	1931	K.H. Oosterveen, accountant		
41	1913	Mw. J.M.C. Herckenrath-de Montigny		
	1927	L.V. Kaiser		
	1933	D. Snoeren, wed. W. Snoeren-Zandbergen en mej. J.A. Millenaar		
	1936	D. Snoeren, wed. W. Snoeren-Zandbergen en C. Wacht		
	1950	J.M. van den Bosch, cartografisch tekenaar en mw. A.M.M. Crashaupt		
43	1912	Mw. A.J. de Kort		
	1913	P. Zwart, leraar tekenen en mw. R. Zwart-Ketjen		
	1919	P. Zwart, mw. R. Zwart-Ketjen en T. Hollenga		
	1927	H.A. van der Velden		
	1937	P.A. Peters, boekhouder bij het waterleidingbedrijf		
	1950	P.A. Peters en mw. H. Langeveld-van Geest		
45	1912	G.J. Beltman, handelsagent		
	1920	L.W. Varossieau		
	1929	H.J. Peletier, luitenant Infanterie		
	1931	C.P. Kruiver, bedrijfsleider bij 'Starlift'		
	1944	C.P. Kruiver en C.M. van der Hooft, politieagent		
47	1912	Wed. J.H. Langhout-Verkouteren		
	1915	R.H. Vidal de St. Germain		
	1927	L.J. Doorn, gemeenteontvanger		
	1933	Radio Geve		
	1938	Wed. P. Huiberts-Kok en A.A. Brill, correspondent		
	1950	J.C. Gentenaar, banketbakker, D.C. Gentenaar, banketbakker en T.M. ten Berge		
2 (nog niet gesplitste woning)				
	1906	C.J. van Zanten, commissionair		
	1913	L.F.P. Kist		
	1921	J.A.C. Faber		
2 (winkel-/ bedrijfspand)				
	1925	Maison A. Wijngaard		

1929 Maison J. Keijzer
 1938 Maison H. Marijs
 1949 Motorhandel H.L. Steman

2a (woonhuis na splitsing)

1924 Chr. van der Helm
 1927 Mej. B. van der Haak
 1931 A.G. Koornhof
 1933 J. Keijzer, chef kok en J.E. Zoutendijk
 1938 L.G.T.Nelissen
 1949 Mw. H. Nelissen-Groenveld, H.L. Steman en mw. J. Zieck

4 1920 H.G.J. Koene, bouwkundig opzichter
 1950 N.G.B.J. Goudriaan en mw. H.C.M. de Boer
 1950 H.J. Janszen

6 1920 E.A. Meijer, bouwkundig tekenaar
 1929 J.F. Hansen, adj.commissies bij het
 Departement van Onderwijs
 1950 J.F. Hansen en J.W.H. Coene

8 1929 F.M.J. Lips, penningmeester van het R.K. Armenbestuur
 1940 H. Bouwman, adjunct chef van de tabaksfabriek Cabalero

10 1927 A. Kenens en mej. M.S.J. Dehnen
 1931 N. Hoeflake
 1933 J. Kortleve
 1936 H.H. Varenhorst
 1950 A.J. Huisman, werktuigbouwkundige bij Shell

12 1927 G. van der Kolk
 1933 N. Hoeflake, commissies departement
 1936 N. Hoeflake en wed. G.J. Okhuizen-Loomans
 1946 R.F. Sormani, vertegenwoordiger

14 1921 F.W. Janssen, ingenieur
 1929 H.B. Kleine, onderwijzer
 1938 Wed. J. Krijger-de Vos
 1950 G.D. van der Kolk, kantoorbediende bij een verzekerings-
 maatschappij en J.B. Krijger, adj. commissies bij het hoofdbestuur
 van de P.T.T.

16 1927 G.J. Okhuizen
 1936 W.J.J. Deelman, adviseur technische artikelen

18	1923	K.L. Weimar
	1927	S.J. Kruijt
	1929	A. Abel
	1931	Wed. A.J. von Ende-Driessen
	1938	P. Speelpenning
	1943	H.C. Kolenbrander, hoofdcommies bij de Provinciale Griffie
20	1927	H. van Malsen
	1929	P.C. Wintermans, boekhouder
	1938	H. de Rover, adjunct commies bij de Algemene Rekenkamer
	1950	H. de Rover en H. Wijmer
22	1927	J.C. Bontenbal en wed. J.T. van Leeuwen
	1931	C.J. van Rees
	1936	R. Nonnekes
	1950	E.H. Gabel
24	1927	J.J. Leene
	1936	W.J.A. Colthoff
	1950	Th.A.N. Stom, rijksambtenaar en W.F. Stoute, electrisch monteur
26	1927	J.I. Brill
	1936	A.A. Brill
	1938	H. Opten, bleker

Vrijburgstraat, oneven en even nummers. Fotoserie uit 2011. Collectie R. Meekel, Voorburg

Noten en bronvermelding

Afkortingen:

GALVb	= Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg
HHvD, OAD	= Hoogheemraadschap van Delfland, Oud Archief Delfland
NADHg	= Nationaal Archief, Den Haag
ORAVb	= Oud-Rechterlijk Archief Voorburg

Noten bij: ‘Het oude ‘Huis te Vrijburg’ aan de Broeksloot’

- ¹ Vrijburg lag aan de Broeksloot op het perceel tussen de huidige Westenburgstraat en het spoor en strekte zich uit van de Broeksloot tot aan de Prinses Mariannelaan. Vliëburg lag aan de westkant tegen Vrijburg aan.
- ² Op dit veldje naast de spoorbaan was een speeltuin, die onder toezicht stond van de ‘opa van de speeltuin’, de heer Van Beek. In 1966 werd hij opgevolgd door de heer Scharroo. Zie hierover: Stichting Hoekenburg, *Voorburg-West, deel 2* (2000), p. 38-39. Tegenwoordig staat sinds 1990 op het veldje bij de Broeksloot het houten gebouw van de scoutinggroep Livingstone-Miriam.
- ³ De naam Brandelin wordt ook wel geschreven als Brandelijn, Brandolijn of Brandelingh.
- ⁴ Drs. N.J. Pabon, *De Hofboeken van 's-Gravenhage 1458-1561* (1937), p. 468.
- ⁵ Uit de Voorburgse verpondingsboeken (GALVb) blijkt dat vanaf 1565 de boerderij met de 11 morgen door Brandelin werd verhuurd aan Pieter Willemsz. Het gaarboek van 1569 vermeldt de volledige naam van deze pachter: Pieter Willemsz Hovelinck. Uit het Voorburgse kohier van het weekgeld van 1573 (GALVb) blijkt dat hij hier woonde samen met Lucia, ‘zijn zuster en dienstmaagd’.
- ⁶ Archiefstukken betreffende de kwestie rond de sloot die Brandelin liet graven, bevinden zich op het HHvD, OAD, inv.nr. 339. Met dank aan mevrouw C. de Wilt, medewerker van het HHvD, die mij op dit dossier attendeerde en inzage gaf in haar notities over deze zaak.
- ⁷ Tijdens een schouw werd gecontroleerd of voldaan was aan de verplichting om een deel van de dijk, weg of sloot te onderhouden. Bij nalatigheid kon een forse boete worden opgelegd en kon opdracht worden gegeven om het werk alsnog te doen verrichten door een ander, op kosten van de nalatige persoon.
- ⁸ Door Brandelin werd tevens aangevoerd dat de schouwbevoegdheid over de Heerweg niet bij Delfland berustte maar bij Rijnland.
- ⁹ Volgens het Voorburgse kohier van de 10de penning van 1561 (GALVb)

was Pieter Cornelisz een pachter die grond had gehuurd van de erfgenamen van Lourisz Gerdijn, direct naast de Voorburgse bezittingen van Brandelin. Daarnaast zat Huybrecht Pietersz die eveneens grond in gebruik had van de erfgenamen van Lourisz Gerdijn en van de heer van De Binckhorst. Omdat hun grond aan de westkant lag van Brandelin en dus dicht bij de Molenlaan, de huidige Koninginnelaan, die een prima verbinding vormde naar elders, hadden zij vermoedelijk minder last van de sloot.

- ¹⁰ De pachters waren Adriaen en Gerbrant Fredericks, ofwel de zonen van Frederick [Gerbrantsz], wiens vader, gezien zijn naam, Gerbrant heette, naar wie een van de twee zonen, zoals gebruikelijk was vernoemd.
- ¹¹ Aan de noordkant van de Broeksloot is links ‘Mathenese’ ofwel De Werve zichtbaar. Aan de zuidkant zijn getekend van links naar rechts de latere hofsteden Heldenburg, Oostenburg, Hendriks, Vrijburg, Vliëburg, Vredenoord, Het Paradijs, Tuinlust en Overburg.
- ¹² Dit traject vanaf de Geestbrug bestaat nog steeds, als deel van de Prinses Mariannelaan, Koninginnelaan, Oosteinde, Herenstraat. De Koninginnelaan heeft lang de naam Molenlaan gedragen.
- ¹³ GALVb, ORAVb, inv.nr. 7, fol. 79-85.
- ¹⁴ In de Voorburgse documenten wordt de familienaam geschreven als Van der Mijll. In deze bijdrage wordt echter de meer gebruikelijke schrijfwijze Van der Myl aangehouden.
- ¹⁵ Uit het eerste huwelijk van Adriaen van der Myl en Petronella Gool werden geboren Elisabeth, die huwde met Kornelis Gillis, Petronella die trouwde met Gerard Tuning, Louisa die huwde Hendrik van der Graaff en tenslotte een zoon Engelbert. Zie over deze familietak Van der Myl: A.J. van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* (1872), p. 371-372. Zie verder Matthys Balen, *Beschryvinge der stad Dordrecht* (1677), p. 1141-1145.
- ¹⁶ Adriaen Arendszoon van der Myl was gehuwd met Magdalena van Egmond van der Nyenburg. Zie over deze tweede tak van Van der Myl: A.J. van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* (1872), p. 373-374 en Matthys Balen, *Beschryvinge der stad Dordrecht* (1677), p. 924-925. Vermoedelijk loopt de familierelatie tussen deze twee takken via een gemeenschappelijke vijftiende-eeuwse voorvader, genaamd Arend van der Myl.
- ¹⁷ Zie over deze gebeurtenissen: Dr. G.D.J. Schotel, ‘Het geslacht van der Myle’, in : *Dordrecht* (1858), p. 7-48.
- ¹⁸ 1 morgen = 6 hont = 600 roeden = 0,8516 hectare. 8 hont = 1 morgen en 200 roeden = 1,135 hectare.

- ¹⁹ De oppervlakte van dit perceel met het huis bedroeg 3 morgen 2 hont 25 roeden.
- ²⁰ Vermoedelijk was de vrouwe van Bennebrouck de bezitter van de hofstede die recht achter Hofwijck aan de Broeklsoot lag, aan de oostkant begrensd door de Laan van Werve. Van ouds was deze hofstede eigendom van de heren en vrouwen van Mathenes ofwel De Werve. In de negentiende eeuw was dit de boerderij Hendriks. Voor de ligging van deze boerderij zie: Martin Hooymans en anderen, 'Overzicht van Voorburgse boerderijen', in: *Boerderijen in Voorburg* (Historisch Voorburg, 2003, nummer 2), p. 160-177, met name de kaart en de tabel op p. 166-167 en 176. Boerderij Hendriks staat aangegeven met de letter Q. Overigens zijn op genoemde kaart abusievelijk de boerderijen Vrijburg en Oosterlaan verwisseld. Boerderij Vrijburg ligt bij de letter R.
- ²¹ Jonkheer Johan van Egmond van der Nijenburch was de eigenaar van de boerenhofstede Gardijn later genoemd Bethlehem. Zie hierover: Rolf van der Krogt, 'Boerenhofsteden in het Westeinde', in: *Boerderijen in Voorburg* (Historisch Voorburg, 2003, nummer 2), p. 87-88.
- ²² Deze Lytweg is de huidige Prinses Mariannelaan.
- ²³ In oude akten wordt alleen gesproken over noorden, westen, oosten en zuiden, zonder tussenliggende posities te vermelden. Zo liggen de Binnenpolder en de Veenpolder, die in akten worden gesitueerd aan de noordkant van de Broeksloot, in werkelijkheid aan de noordwestkant. In deze bijdrage wordt veelal de (iets minder nauwkeurige) aanduiding van de akten gevolgd.
- ²⁴ In de geciteerde akten van 15 november 1646 wordt de polder aan de noordkant van de Broeksloot tot aan de 'Scheij- of Schenkwatering', die toen de grens met Den Haag vormde, aangeduid als de Veenpolder. Later werd hiervoor de benaming Binckhorstpolder of Binnenpolder gebruikt.
- ²⁵ GALVb, ORAVb, inv.nr. 7, fol. 82-85.
- ²⁶ GALVb, ORAVb, inv.nr. 7, fol 79-80verso.
- ²⁷ GALVb, ORAVb, inv.nr. 7, fol 81-81verso.
- ²⁸ *Jaarboekje van Leiden en omstreken* (1955), p. 129. Achter de naam, geschreven als 'François Cupiff dit de la Berandière' staan vermeld het jaartal 1652 en het overlijdensjaar 1670.
- ²⁹ De in de tekst opgenomen beschrijving van het Huis te Vrijburg is ontleend aan de nog te noemen akte uit 1650 en een tekening uit 1660 en 1730. In hoeverre de volgende eigenaren die in 1650, respectievelijk 1656 dit buiten kochten, bepaalde beschreven elementen hebben laten aanbrengen, is bij gebrek aan een afbeelding van vóór 1660 niet te beoordelen.
- ³⁰ Zie over Hofwijck: Ton van Strien en Kees van der Leer, *Hofwijck, het gedicht en de buitenplaats van Constantijn Huygens* (2002), o.a. p. 60-64.
- ³¹ François de Cupijff de la Berandière overleed 20 jaar later, in 1670.
- Jaarboekje van Leiden en omstreken* (1955), p. 129.
- ³² In een latere akte wordt het woord galerij of galderij 'vertaald' als bijgebouw.
- ³³ Deze rente wordt in deze akte een 'papelijke preuve rente' genoemd, dus een prebende. Dit wijst erop dat een eigenaar uit een verder verleden dit bedrag als opbrengst van deze grond had toegekend aan de katholieke kerk, in ruil voor regelmatige gebeden voor zijn of haar zieleheil.
- ³⁴ GALVb, ORAVb, inv.nr. 7, fol. 152verso-153verso.
- ³⁵ Voor genealogische gegevens over Cornelis Haga, zie: Mr. A. Haga, 'Het uitgestorven Hollandse regeringsgeslacht Haga', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie deel X* (1956), p. 27-43.
- ³⁶ Voor de diplomatieke carrière van Cornelis Haga, zie: Dr. K. Heeringa, *De eerste Nederlandsche gezant bij de verheven Porte* (1917). In 2012 wordt met diverse activiteiten gevierd dat Nederland en Turkije reeds 400 jaar diplomatieke betrekkingen onderhouden. Tevens verschijnt bij uitgeverij Boom een biografie van Cornelis Haga, de grondlegger van deze betrekkingen, geschreven door Ingrid van der Vlis en Hans van der Sloot.
- ³⁷ Een aga is een opperbevelhebber van de Janitsaren, het keurkorps van Turkse soldaten. Een aga was in rang gelijk aan een pasja. Pasja was de titel voor de hoogste ambtenaar of militair met een generaalsrang. Bron: Wikipedia.
- ³⁸ De Hoge of Verheven Porte was de aanduiding van de regering van het Turkse rijk. Hier zetelde de grootvizier en zijn staf. Daarnaast was er het hof van de sultan. Sultan Ahmed I was sultan van 1603 tot aan zijn overlijden in 1617, waarna hij werd opgevolgd door zijn broer Mustafa I, die echter wegens geestelijke onbekwaamheid werd vervangen door zijn neef Osman II. Laatstgenoemde werd in 1623 vermoord waarna uiteindelijk Murat IV, een zoon van Ahmed I, sultan werd tot aan zijn overlijden in 1640. Bron: Wikipedia.
- ³⁹ Alithea Brassier werd ook wel Alita of Aletta genoemd.
- ⁴⁰ De omvangrijke correspondentie van Cornelis Haga vanuit Constantinopel met onder andere raadspensionaris Adriaen Pauw is bewaard gebleven. Zie: K. Heeringa, *Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen handel 1590-1826* (1910), met name deel I.
- ⁴¹ Toen genoemde Henry Haga in 1687 overleed bleek ook hij zoveel schulden te hebben dat de erfenis door zijn kinderen werd verworpen. Zie hierover: Kees van der Leer m.m.v. Cees van der Velde, 'Hofstede De Loo', in: *Boerderijen in Voorburg* (Historisch Voorburg, 2003, nummer 2), p. 51-53. In Voorburg werd omstreeks 1969 de Henry Hagalaan vernoemd naar deze eigenaar van De Loo. Zie hierover Bernard Dijkman, *De straten op de lanen in* (1993), p. 28.
- ⁴² GALVb, inv.nr. 8, fol. 158verso-159verso.
- ⁴³ Met genoemde douairière werd bedoeld Maria Henriette Stuart, de

- dochter van de Engelse koning Karel I, die was gehuwd met de in 1650 overleden Oranjestadhouder Willem II.
- ⁴⁴ Voor genealogische gegevens over de familie Rijckaert zie: www.rijckaert.nl/Rijckaert.htm
- ⁴⁵ Constance was de jongste dochter van Willem van den Heuvel, gezegd Bartolotti en zijn tweede echtgenote Margaretha Thibaut. Zie www.dbnl.org
- ⁴⁶ Jhr. Mr. J.H. Hora Siccama, *Aantekeningen en verbeteringen [...] Register op de Journalen van Constantijn Huygens den zoon (1915)*, p. 528.
- ⁴⁷ Zie over deze uitzichttoren en de berg van Hofwijck: Kees van der Leer, 'Huizen tussen Hofwijck en Middenburg', in: *Hofwijckstraat. Verleden en heden van een straat apart* (Historisch Voorburg, 2004, nummer 2), p. 9-13.
- ⁴⁸ Susanna Huygens, de jongste zus van Constantijn junior, was in 1660 getrouwd met Philips (III) Doublet.
- ⁴⁹ Dit gedicht over zijn buitenplaats Hofwijck bestond uit 2.824 dichtregels en werd door Constantijn Huygens in 1653 gepubliceerd onder de titel *Vitaulium Hofwijck*.
- ⁵⁰ Dr. J.A. Worp, *De gedichten van Constantijn Huygens*, deel VI (ongedateerd), p. 70. Met dank aan Anne Jacobs voor zijn informatie bij de transcriptie van het gedicht.
- ⁵¹ Zie over de bouw van het (in 1876 gesloopte) Huygenhuis en het (nog steeds bestaande) Mauritsshuis: H.G. Bruin, 'Het Plein en het Huis', in: *Domus* (1999), p. 47-86.
- ⁵² Zie over Johan Maurits en zijn paleis Vrijburg: www.brazilianembassy.nl
- ⁵³ Zie eveneens: Kees van der Leer, 'Constantijn Huygens en Voorburg, een hoveling en zijn hofstede', in: *Constantijn Huygens* (Historisch Voorburg, 1996, nummer 2), p. 55. Abusievelijk wordt hier nog, in navolging van andere auteurs, gesproken over De Loo als hofstede van Rijckaert. Zie over Hofwijck en Huygens eveneens: Ton van Strien en Kees van der Leer, *Hofwijck, het gedicht en de buitenplaats van Constantijn Huygens* (2002).
- ⁵⁴ De Journalen van Constantijn Huygens junior beslaan de jaren 1649-1650, 1673-1683 en 1688-1696. Met weglating van sexueel getinte passages die te 'scandaleus' werden gevonden, werden deze journalen gepubliceerd door het Historisch Genootschap Utrecht in een aantal delen (1876, 1877, 1881 en 1888). In genoemde journalen komt ook de familie van schoonzuster Margaretha Rijckaert zo nu en dan ter sprake, met name Reinier Pauw, de enige zoon van Margaretha Rijckaert en Adriaen Pauw.
- ⁵⁵ GALVb, ORAVb, inv.nr. 11, fol. 204verso.
- ⁵⁶ Historisch Genootschap Utrecht, *Journal van Constantijn Huygens den zoon* (1876), p. 395, 396 en (1877), p. 195, 271, 297, 301, 589 en 591.
- ⁵⁷ Dr. J.A. Worp, *De gedichten van Constantijn Huygens*, deel VIII (ongedateerd), p. 249. Zie eveneens: Ton van Strien, *Korenbloemen. Gedichten van Constantijn Huygens* (1996), p. 61 en 114.
- ⁵⁸ Zie over Suzanne Huygens-Rijckaert en haar zoon Constantijn: Ton van Strien en Kees van der Leer, *Hofwijck, het gedicht en de buitenplaats van Constantijn Huygens* (2002), p. 117-119.
- ⁵⁹ Jhr. Mr. J.H. Hora Siccama, *Aantekeningen en verbeteringen op het [...] Register op de Journalen van Constantijn Huygens den zoon* (1915), p. 528.
- ⁶⁰ Deze dame met wie Reinier Rijckaert een ongehuwde relatie had, heette Margaretha Kier. Zie: www.rijckaert.nl/Rijckaert.htm
- ⁶¹ Historisch Genootschap Utrecht, *Journal van Constantijn Huygens den zoon* (1877), p. 33, 83 en 457.
- ⁶² Johannes Rijckaert (1609-1679), een broer van Jacob, had een dochter Sara (1638-1715). Deze huwde Johannes Bailly (1622-1677). Zij kregen zes kinderen, van wie er in 1722 nog vier in leven waren en als erfgenamen van Margareta Rijckaert werden vermeld. Deze vier erfgenamen Bailly kregen een vierde deel van de erfenis. Jacobs zuster Maria (1613-1678) was gehuwd met Daniel Bernard (1594-1681). Hun zoon Andries Bernard (1632-1704) verwekte zeven kinderen van wie er in 1722 nog vier in leven waren en mee erfden. Van zoon Jan Bernard (1634-1682) waren nog vijf nazaten-erfgenamen in leven. Dochter Maria Bernard (1641-1707) was gehuwd met Gerard de Geer (1642-1687). Zij hadden drie kinderen, van wie er een was overleden, maar haar plaats als erfgenaam werd ingenomen door haar weduwnaar Jacob Trigland. De twaalf erfgenamen via de tak Bernard moesten samen eveneens een vierde deel van de erfenis delen. Eleonora Bartholotti (1613-1674), de zuster van moeder Constance (1615-1679), was gehuwd met Jacob Pergens. Zoon Jan kreeg een vierde deel van de erfenis en dochter Anne, weduwe Jan Oort, eveneens.
- ⁶³ GALVb, ORAVb, inv.nr. 13, fol. 95verso.
- ⁶⁴ Vooralsnog is onduidelijk of Anna Maria Gool, de eigenaresse van Vliënborg, familie was van de eerdergenoemde Petronella Gool, de eerste echtgenote van Adriaen van der Myl, de eigenaar van Vrijburg.
- ⁶⁵ De gegevens over de familie Quarles zijn ontleend aan: 'Quarles de Quarles en Quarles van Ufford', in: *Nederland's Adelsboek* (1950), p. 8-48.
- ⁶⁶ Eigenaren van het Huis Vrijburg in Souburgh waren achtereenvolgens Van Nispen, Mersen, Boreel, Duvelaer, Duvelaer van Campen en Ghijselin le Sage. Dit huis heette aanvankelijk Het Blauwe Hof, waarna het omstreeks 1700 de naam Vrijburg kreeg. Informatie Martin van den Broeke.
- ⁶⁷ GALVb, Gaarboeken Voorburg.
- ⁶⁸ Zie over de hofstede Bethlehem: Rolf van der Krogt, 'Boerenhofsteden in het Westeinde', in: *Boerderijen in Voorburg* (Historisch Voorburg, 2003, nummer 2), p. 88. Bethlehem werd door Pieter Quarles gekocht op 8 juni van de erfgenamen van Johan de Meij.

- ⁶⁹ NADHg, Quohier van de verpondingen 1732.
- ⁷⁰ Het verhaal over de moord aan de Laan van Werve is gebaseerd op gegevens die staan genoteerd in de criminele zaken die werden behandeld door het Hof van Holland. De archieven van het Hof van Holland worden bewaard op het NADHg. Zie eveneens Gabriël Gorris e.a., *Dorp aan de Vliet* (1977, derde druk), p. 155-159.
- ⁷¹ Josina Clara van Citters was de dochter van mr. Arnoud Citters, ambassadeur van het Engelse hof. Zie over haar: Voorhoeve, *Lusthoven en huizen langs de Vliet* (z.i.), p. 87-88. Uit de Voorburgse verpondingsboeken (GALVb) blijkt dat Vliënborg na het overlijden van Anna Maria Gool werd overgeschreven op naam van Josina Clara van Citters, die tot aan haar overlijden in 1753 op dit buiten bleef wonen. In 1754 werd Vliënborg geamoveerd ofwel afgebroken en tot weiland gemaakt. Zie hierover: A.W. de Vink, 'Voorburgse buitenplaatsen', in: *Jaarboek Die Haghe* (1903), p. 416 noot 2.
- ⁷² Deze bocht in de Laan van Werve is nog eeuwenlang herkenbaar geweest. Op dit punt bevindt zich momenteel de recent aangelegde rotonde in de Laan van Nieuw Oosteinde.
- ⁷³ Een sollicitateur militair was een ambtenaar die was betrokken bij de uitbetaling van soldij, waarvoor hij een lucratieve beloning ontving.
- ⁷⁴ Genoemde Vrouwe van Zeelhem was in 1741 Philippina Doublet, de weduwe van Constantijn Huygens IV, kleinzoon van Hofwijcks bouwheer Constantijn Huygens.
- ⁷⁵ GALVb, ORAVb, inv.nr. 14, fol. 244-245. In *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 110, schrijft C.H. Voorhoeve ten onrechte dat deze op 23 mei 1753 door Willem Quarles gekochte woning het Huis te Vrijburg is. Het betreft hier echter de boerenwoning aan de oostkant van Vrijburg, tegen de Laan van Werve aan, de latere boerderij Hendriks. Eveneens onjuist is zijn mededeling op p. 110 dat Pieter Quarles op 26 januari 1726 Het Kleine Loo aan de Broeksloot kocht. Zoals beschreven blijkt uit de transportakten dat op genoemde datum niet Het Kleine Loo maar Vrijburg werd getransporteerd.
- ⁷⁶ Pierre Guillaume Louis Quarles de Quarles werd, na belangrijke militaire functies te hebben vervuld, in 1791 burgemeester van Tiel. Hij huwde in juni 1800 Anna Henriette Wilhelmina Adelheid barones van Spaen la Lecq bij wie hij elf kinderen verwekte. In 1815 werd hij door koning Willem I in de adelstand verheven. Zijn nakomelingen bekleedden eveneens diverse hoge militaire functies. Hij stierf 28 december 1826. De gegevens over de familie Quarles de Quarles en Quarles van Ufford werden vooral ontleend aan het familiearchief dat zich bevindt in het Utrechts archief, inv.nr. 1140.
- ⁷⁷ Frederik Wilhelm von Trebra was geboren in 1736 en zou in 1798 overlijden. Zijn echtgenote Henriette Philippine Wilhelmina Frederique Quarles de Quarles overleed in 1822.
- ⁷⁸ GALVb, ORAVb, inv.nr. 18, fol. 53-55verso. De verkooptransactie zelf was afgesloten op 16 oktober 1784.
- ⁷⁹ Met verongelden wordt bedoeld de oppervlakte waarover grondbelasting moest worden betaald.
- ⁸⁰ De onderlinge beleningen van de verkochte partijen staan het duidelijkst aangegeven in de volmacht die koper Johnson op 30 maart 1785 gaf aan notaris Soutman. GALVb, ORAVb, inv.nr. 18, fol. 56-57verso.
- ⁸¹ In een bostelput werd bostel, ofwel afgewerkte mout uit bierbrouwerijen bewaard dat als veevoer werd gebruikt.
- ⁸² Dit huis en bijbehoren, gelegen tussen de boerderij van Vrijburg en de Laan van Werve, was de latere boerderij Hendriks.
- ⁸³ Mevrouw Meerman was de eigenaresse van het aan de Vliet gelegen Haagvliet. Blijkbaar liep in deze periode een grondperceel door richting Broeksloot om zo een westelijke belending te vormen van de percelen bij Vrijburg. Zie over Haagvliet: C.H. Voorhoeve, *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 39-43.
- ⁸⁴ GALVb, ORAVb, inv.nr. 18, fol. 57verso-64verso.
- ⁸⁵ GALVb, ORAVbg, inv.nr. 18, fol. 107verso-108verso.
- ⁸⁶ GALVb, ORAVb, inv.nr. 18, fol. 220-222.
- ⁸⁷ GALVb, ORAVb, inv.nr. 19, fol. 77-81.
- ⁸⁸ Volgens A.W. de Vink, 'Voorburgse buitenplaatsen', in: *Jaarboek Die Haghe* (1903), p. 416 had Gertner ook Vliënborg in zijn bezit gehad, welk bezit hij echter rond 1792 had overgedragen aan mr. Johan Anthony Schiefbaan. Uit beleningen, genoemd in diverse akten van Vrijburg, blijkt dit echter niet.
- ⁸⁹ GALVb, ORAVb, inv.nr. 19, fol. 79-81.
- ⁹⁰ De gegevens over Samuel Anthony Gertner en diens frauduleuze handelingen zijn ontleend aan: Gabriël Gorris e.a., *Dorp aan de Vliet* (1977, derde druk), p. 184-191.
- ⁹¹ GALVb, ORAVb, inv.nr. 19, fol. 87-89.
- ⁹² GALVb, ORAVb, inv.nr. 19, fol. 84verso-86verso.
- ⁹³ C.H. Voorhoeve, *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 111-113 vermeldt dat Gertner kort na de aankoop 'het kasteel [Vrijburg]' liet slopen, waarna de schrijver opmerkt het betreurenswaardig te vinden dat zo'n luisterrijke lusthof daarmee van de kaart werd geveegd. A.W. de Vink schrijft in 'Voorburgse buitenplaatsen', in: *Jaarboek Die Haghe* (1903) op p. 348 dat Gertner het herenhuis Vrijburg deed slopen en de grond met het bouwhuis en toebehoren daarna verkocht aan Van Wijkhuijsen.
- ⁹⁴ GALVb, ORAVb, inv.nr. 19, fol. 90verso-91verso.
- ⁹⁵ GALVb, ORAVb, inv.nr. 19, fol. 100verso-102.

- ⁹⁶ Daniel Pompejus du Tour was de toenmalige eigenaar van Haagvliet. A.W. de Vink, 'Voorburgse buitenplaatsen', in: *Jaarboek Die Haghe* (1903), p. 395.
- ⁹⁷ GALVb, ORAVb, inv.nr. 20, fol. 71verso-72verso. Vermoedelijk verwierf Schiefbaan ook de andere helft van Vrijburg, maar hierover zijn in het ORAVb geen gegevens te vinden.
- ⁹⁸ GALVb, ORAVb, inv.nr. 20, fol. 116verso-117verso: Egbert Bernardus ten Dall verkoopt aan Johan Anthonij Schiefbaan wonende in Den Haag een huis, erf, schuur, hooiberg en tuin met een laan en een akker teelland groot en te verongelden voor 2 morgen, gelegen ten oosten van de plaats genaamd het Huis te Vrijburg, belend ten oosten de Laan van Werve en ten westen de voornoemde buitenplaats voor 2.350 gulden.
- ⁹⁹ Als alles volgens plan verloopt zal in 2013 met medewerking van Martin Hooymans en anderen een speciaal nummer van Historisch Voorburg worden gewijd aan de boerderijen Vrijburg, Hendriks en andere niet eerder beschreven boerderijen langs de Broeksloot met nadruk op de negentiende- en twintigste-eeuwse jaren van deze boerderijen.
- ¹⁰⁰ Zie M.R. van der Krogt, Kees van der Leer en J.H.M. van der Zon, *Kadastrale Atlas Zuid-Holland 1832, deel 11, Voorburg*. De genoemde nummers C-378 tot en met C-384 hadden een totale oppervlakte (exclusief de sloten) van 2,6820 ha. ofwel 3 morgen en 150 roeden. Dit klopt aardig met de 3 morgen en 167 roeden, de oppervlakte van Vrijburg die o.a. werd genoemd in de akte van 6 oktober 1790.
- ¹⁰¹ A.W. de Vink, 'Voorburgse buitenplaatsen', in: *Jaarboek Die Haghe* (1903), p. 356-357 en p. 394. Zie voor een volledig overzicht van de eigenaren van De Loo: Kees van der Leer en Cees van der Velde, 'De Grootte Loo, Kleine Loo en naburige naamgenoten', in: *Jaarboek Die Haghe* (2003), met name p. 57-69, met uitvoerige bronvermelding.
- ¹⁰² A.W. de Vink, 'Voorburgse buitenplaatsen', in: *Jaarboek Die Haghe* (1903), p. 348-349 en 394-395.
- ¹⁰³ Mr. A. Haga, 'Het uitgestorven Hollandse regeringsgeslacht Haga', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie deel X* (1956), p. 28.
- ¹⁰⁴ C.H. Voorhoeve, *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 109-113.
- ¹⁰⁵ GALVb, Raadsnotulen 20 oktober 1904. Het 'stratenplan voor het Westeinde', ingediend door de heren A. en W. van der Ham was door de gemeenteraad reeds op 5 september 1899 goedgekeurd.
- ¹⁰⁶ Zie voor de bouwgeschiedenis van de huizen aan de Vrijburgstraat de afzonderlijke bijdrage in deze publicatie.
- ¹⁰⁷ Westenburg was een rond 1930 afgebroken buitenplaats gelegen aan de westzijde van de Trekvliet. Zie hierover Bernard Dijkman, *De straten op de lanen in* (1993), p. 62.
- ¹⁰⁸ Dat ook de andere voor de hand liggende naam Vliëburgstraat niet werd gebruikt, zal wel te maken hebben met de sinds 1926 bestaande naam Vlietenburgstraat. Hoewel Vlietenburg een andere buitenplaats is, lijkt deze naam zo veel op die van Vliëburg, dat ze als twee straatnamen zeker verwarrend zouden werken.
- ¹⁰⁹ Tuinlust was een tuinderij gelegen aan de Broeksloot westelijk naast boerderij Overburg ofwel Noorderburg, dichtbij de Geestbrug. Zie hierover: Martin Hooymans en anderen, 'Overzicht van Voorburgse boerderijen', in: *Boerderijen in Voorburg* (Historisch Voorburg, 2003, nummer 2), p. 160-177, met name de kaart en de tabel op p. 166-167 en 176.
- ¹¹⁰ Zie over 'Opa's veldje': Stichting Hoekenburg, *Voorburg-West, deel 2* (2000), p. 38-39.

Noten bij: 'Van weiland tot bouwlocatie; ontstaan van de Vrijburgstraat'

- ¹ Artikel 409 uit boek K397 van de Kadastrale bescheiden in de Gaarderboekhouding van 1855-1921/1964; Archief van het Hoogheemraadschap Delfland, Delft
- ² Beschrijving van de adellijke familie De la Bassecour Caan; *Nederland's Adelsboek*, jg. 81, 1900-1901, Centraal Bureau Genealogie, Den Haag
- ³ Bouwvergunning van 31 mei 1895 voor 'herbouwen eener villa op kadastrale sectie F 723 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Westeinde 60
- ⁴ Artikel 507 (W. van der Ham jr.) van sectie F in Voorburg in de digilegger van het Kadaster; Nationaal Archief, Den Haag, onder nummers 2 en 3
- ⁵ Besluit van de Gemeenteraad op 7 februari 1896 tot naamswijziging van Molenweg in Koninginnelaan, Notulen Gemeenteraad Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁶ Artikel 11510 uit boek K 477 van de Kadastrale bescheiden in de Gaarderboekhouding van 1855-1921/1964; Archief van het Hoogheemraadschap Delfland te Delft
- ⁷ Genealogie van familie de Graaf; www.mijn-genea.nl/memberdegraaf, genealogie van familie Boek; familiearchief van J. Dijkzeul, Den Haag en genealogie van familie Koene; familiearchief van W. Koene, Uden
- ⁸ Bouwvergunning van 10 oktober 1896 aan G.J.P. Klumper 'voor het bouwen van twee huizen aan het N.W.-eind van de Koninginnelaan'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Koninginnelaan 70
- ⁹ Artikel 597 (G.C. Koene en H.H. Boek) van sectie F in Voorburg in de digilegger van het Kadaster; Nationaal Archief, Den Haag
- ¹⁰ Aanbiedingsbrief bij het Stratenplan van de gebroeders A. en W. van der Ham jr. aan de gemeente Voorburg van 9 juni 1899; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ¹¹ Zie noot 1

- ¹² Artikel 791 (A. en W. van der Ham jr.) van sectie F in gemeente Voorburg in de digilegger van het Kadaster; Nationaal Archief, Den Haag
- ¹³ Tekening met kadastrale wijzigingen 1855-1928 in sectie F van gemeente Voorburg; Archief van het Hoogheemraadschap Delfland, Delft
- ¹⁴ Besluit van de Gemeenteraad Voorburg op 14 november 1899 tot overname van bomen langs de Koninginnelaan en het Westeinde van Van der Ham jr., Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ¹⁵ Besluit van de Gemeenteraad Voorburg op 25 februari 1897 over toekenning van straatnamen aan het Westeinde voor de Heeswijkstraat, Willemstraat en Prinses Mariannelaan, resp. besluit van de Gemeenteraad Voorburg van 18 mei 1921 over wijziging van naam Achterweg in Prinses Mariannelaan tussen de Koninginnelaan en de spoorbaan; Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ¹⁶ Brief van W. van der Ham jr. van 28 maart 1901 aan de Gemeente Voorburg over wijziging van het stratenplan, met zijn adres links boven aan de brief; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ¹⁷ Bouwvergunning van 19 mei 1917 voor het bouwen van 3 woonhuizen op kadastrale sectie F 2598 te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Westeinde 54-58
- ¹⁸ Goedkeuringsbesluit van de Gemeenteraad Voorburg op 5 september 1899 van het stratenplan aan het Westeinde van A. en W. van der Ham, Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ¹⁹ Bouwvergunning 5 van 10 oktober 1906 voor het bouwen van een dubbele villa te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Prins Albertlaan 1 en Oosteinde 25
- ²⁰ Blad 197 van Bevolkingsregister 1860-1870 nummer 3 van de gemeente Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ²¹ Stamboom van de familie Den Hollander; <http://hendrikhollander.nl/Humo>, onder Gerardus van der Ham en Petra den Hollander
- ²² Verkoopakte van de Heldenburg van notaris Hermanus Zegwaard op 20 mei 1846, waarin de verhuur van de bouwmanwoning aan Gerrit van der Ham wordt vermeld; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ²³ Zie noot 20
- ²⁴ Blad 49 van Bevolkingsregister 1870-1880, nummer 6 van de Gemeente Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ²⁵ Geboorteakte 2651 van Johanna Maria van der Ham, dochter van Arie van der Ham en Anna Perquin op 12 juli 1882; Haags Gemeentearchief, Den Haag, onder bevolkingsregister 1882
- ²⁶ Artikel 597 en 666 (W. van der Ham jr.) van sectie F in gemeente Voorburg in de digilegger van het Kadaster; Nationaal Archief, Den Haag
- ²⁷ Geboorteakten 100 uit 1886, 13 uit 1888, 32 uit 1889, 36 uit 1890, 71 uit 1891, 25 uit 1893, 6 uit 1895, 99 uit 1896 en 125 uit 1898 in het bevolkingsregister van de gemeente Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ²⁸ Zie noot 16
- ²⁹ Zie noot 17
- ³⁰ Bevolkingsregister 1913-1922 van de gemeente Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ³¹ Bouwvergunning 15 van 18 maart 1907 aan Th.J. van der Ham, bouwkundige te Voorburg, 'voor het stichten van vijf huizen op den hoek van de Laan van Middenburg, Willemstraat en Bleijenburgstraat'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Laan van Middenburg 26
- ³² Diverse foto's en krantenknipsels met bijschriften in fotoalbum van A.M. van der Ham en een Mispartituur; Familiecollectie J.R.M. van der Ham, Maastricht
- ³³ Beëdiging van Th.J. van der Ham als raadslid in de gemeenteraad van Voorburg en verkiezing tot wethouder op 4 september 1917; mededeling van Burgemeester over afwezigheid van wethouder van der Ham in de gemeenteraadsvergadering van 24 mei 1919 en samenstelling van de nieuwe gemeenteraad van Voorburg op 2 september 1919, Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ³⁴ Zie noot 32
- ³⁵ Zie noot 16
- ³⁶ Besluit van de Gemeenteraad Voorburg op 30 maart 1901 tot goedkeuring van gewijzigd stratenplan, Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ³⁷ Besluit van de Gemeenteraad Voorburg op 20 oktober 1904 over de straatnamen in het stratenplan, Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ³⁸ Bouwvergunning 189 (doorgestreept) van 20 juni 1901 'voor het bouwen van een heerenhuis' aan notaris C. de Koningh te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Westeinde 43
- ³⁹ Bouwvergunning van 19 maart 1904 'voor het bouwen van 4 heerenhuizen op het terrein kad. sectie F 1801 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Westeinde 49-55
- ⁴⁰ Artikel 875 (G.P.J. Klumper en A.H. Waasdorp) van sectie F in Voorburg in de digilegger van het Kadaster; Nationaal Archief, Den Haag, onder

nummers 1, 2 en 3

- ⁴¹ Brief van A. van der Ham aan Burgemeester en Wethouders van Voorburg van 17 augustus 1904 met verzoek om een vergunning voor lozing van zijn bouwterrein in de Leidsche Trekvljet door het land van C.D. van der Lans te Voorburg, op 18 augustus 1904 onder no. 256 ingeboekt bij de ingekomen stukken van de gemeente Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁴² Brief van A. van der Ham aan Burgemeester en Wethouders te Voorburg, als antwoord op hun brief van 15 september 1904, waarin zij berichten niet bereid te zijn de lozing op de Trekvljet te gedogen. Van der Ham verzoekt mee te delen hoe hij mag aansluiten op het te stichten gemeentelijk rioolnet. Brief is ongedateerd onder no. 299 ingeschreven bij ingekomen stukken van de gemeente Voorburg op 24 september 1904; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg.
- ⁴³ Brief van 30 oktober 1904 van A. van der Ham aan Burgemeester en wethouders van Voorburg in antwoord op hun schrijven van 25 oktober 1904. Van der Ham zegt hun voorwaarden aan te nemen op één na: de storting voor de Laan van Middenburg. Brief is op 31 oktober 1904 ingeschreven onder no. 327 bij de ingekomen stukken van de gemeente Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁴⁴ Zie noot 8
- ⁴⁵ Afschrift van een concept-overeenkomst tussen C.D. van der Lans, stalhouder en koffiehuishouder te Voorburg en van A. van der Ham, grondeigenaar te 's-Gravenhage, over toestemming om een riool te leggen over de percelen van C.D. van der Lans; Bijlage bij brief van A. van der Ham aan Burgemeester en Wethouders van Voorburg van 17 augustus 1904; zie noot 41
- ⁴⁶ Brief van 23 november 1905 van de Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland aan de gemeente Voorburg met vergunning voor het lozen van het rioolwater op den Leidse Vliet nabij de voormalige buitenplaats Hoekvljet en voor zeven inlaten om het hele rioolnet door te spoelen. Dit is het antwoord op de brieven van de gemeente Voorburg aan het Hoogheemraadschap Delfland van 5 juli en 14 september 1905; Archief Hoogheemraadschap Delfland, Delft, onder stuknummer 178 in 1905
- ⁴⁷ Brief van Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland met de vergunning voor het inlaten van Vlietwater voor het doorspoelen der riolen. Brief is getekend op 28 november 1905 (door de voorzitter) en op 2 december 1905 (door de griffier) en op 4 december 1905 ingeboekt bij ingekomen stukken van het Hoogheemraadschap Delfland; Archief Hoogheemraadschap Delfland, Delft, onder Ag. 3088, 1157, D10 of W10 (niet goed leesbaar)
- ⁴⁸ Contract tussen de gemeente Voorburg en A. van der Ham over de riolering van de Redenburgstraat, Vrijburgstraat en Achterweg, goedgekeurd in Gemeenteraad van Voorburg van 29 maart 1906, Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van gemeente Leidschendam-Voorburg
- Bouwvergunning van 16 januari 1906 'voor het bouwen van 4
- ⁴⁹ heerenhuizen' op het terrein kadastrale sectie F 2102 te Voorburg aan G.C. Koene; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2 en Laan van Middenburg 1-5
- ⁵⁰ Reactie van Gemeenteraad Voorburg op 16 juli 1906 op het verzoek tot wijziging van straatbreedte van sommige wegen in het bouwplan met een gering aantal beperkende voorwaarden; Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁵¹ Besluit van Gemeenteraad Voorburg op 30 juli 1907 tot overname van de straten in het plan Van der Ham, Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁵² Mededeling in Gemeenteraad van 3 september 1907 dat Gedeputeerde Staten goedkeuring geven aan de raadsbesluiten tot overname van voetpaden en straten uit het bouwplan van A. van der Ham; Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁵³ Verzoek in Gemeenteraad van 24 oktober 1907 tot spoedige verlichting van Laan van Middenburg en overgenomen straten in het plan van Van der Ham, Gemeenteraadsnotulen Voorburg; Gemeentearchief van gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁵⁴ Bouwvergunning van 21 mei 1910 voor het bouwen van 6 huizen op het terrein kadastrale sectie F 2143 te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 5-15
- ⁵⁵ Bouwvergunning van 20 oktober 1910 'voor het bouwen van 8 heerenhuizen op het terrein kadastraal sectie F 2143 Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 17-31
- ⁵⁶ Bouwvergunning van 11 november 1911 'voor het bouwen van 8 woningen aan de Frijburgerstraat en 4 woningen aan de Achterweg (Prinses Mariannelaan is doorgestreept) op het terrein kadastrale sectie F 2417 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 33-47 én onder Prinses Mariannelaan 31-37
- ⁵⁷ Bouwvergunning van 10 mei 1911 'tot het bouwen van een woonhuis aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 1923 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 3a. Bij deze bouwvergunning is een blauwdruk aanwezig met het woningontwerp van architect G.J.P. Klumper, aan wie ook de bouwvergunning is verleend.
- ⁵⁸ Artikel 875 (G.J.P. Klumper en A.H. Waasdorp) van sectie F in Voorburg in de digilegger van het Kadaster; Nationaal Archief, Den Haag, onder nummers 6-10
- ⁵⁹ Bouwvergunning van 16 februari 1920 'voor het bouwen van een dubbele behuizing aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 2763-2765 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 4 en 6

- ⁶⁰ Advertentie in het Adresboek van Voorburg uit 1929, op pagina 50; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁶¹ Bouwvergunning van 13 december 1920 'voor het bouwen van 6 huizen aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 2208 te Voorburg' aan G.C. Koene; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 8-18
- ⁶² Bouwvergunning van 10 maart 1921 'voor het bouwen van 4 huizen aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 2208 te Voorburg' aan G.C. Koene; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 20-26
- ⁶³ Artikel 15123 in boek K 502 van de Kadastrale bescheiden in de Gaarderboekhouding van 1855-1921/1964, Archief Hoogheemraadschap Delfland, Delft
- ⁶⁴ 'Speurtocht naar het verleden, een familie van Watermolenaars in Delfland: Geschiedenis van meer dan tien generaties Koene', door M.C.M. Koene; ISBN 90-9020602-7, 1^e druk, mei 2006, op pagina 92, onder 7. V-d Hendrik Koene, aangevuld met familiegegevens verstrekt door W. Koene, Uden.
- ⁶⁵ Gemeenteraadsnotulen Voorburg van 20 april 1926, 6 september 1927, 1 september 1931 en 28 augustus 1935; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁶⁶ Informatie van de heer W. Koene, kleinzoon van Gerardus Cornelis Koene, Uden, 2012
- ⁶⁷ Gemeenteraadsnotulen Voorburg van 24 november 1937, 6 september 1938, 14 mei, 25 juni en 13 augustus 1941, 20 november 1945 en 12 en 21 augustus 1946; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁶⁸ Jaargangen 1922-1938 van het avondblad 'Het Vaderland'; Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
- ⁶⁹ Verkoopakte van Vrijburgstraat 17, door notaris P. Varkenvisser opgemaakt op 19 en 26 mei 1931, vermeldt Jacobus Leene te Voorburg als koper; collectie M. Henriquez, bewoner Vrijburgstraat 17
- ⁷⁰ Eigendomsbewijzen uit het archief van de Nederlandse Hervormde Gemeente van Voorburg, door H. Winkelman geïnventariseerd in 1985, onder nummer 623 én de notulen wijk Westeinde uit dit archief onder nummer 496^a; Gemeentearchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ⁷¹ Bouwvergunning van 16 augustus 1923 'voor de splitsing in een beneden- en bovenwoning en het verbouwen van het woonhuis tot winkelhuis en het maken van een werkplaats met gasoven voor de bakkerij aan de Vrijburgstraat 2 op het terrein kadastrale sectie F 2151 te Voorburg', verleend aan A. Wijngaard; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2 en 2^a

- ⁷² Artikel 4403 (l. Keijzer, banketbakker) van sectie F in Voorburg in de digilegger van het Kadaster; Nationaal Archief, Den Haag, onder nummer 1
- ⁷³ Bouwvergunning van 6 augustus 1930 'voor het bouwen van 2 garages aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 2747 en F 2208 te Voorburg', verleend aan Chr.C. van der Helm; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2^b en 2^c
- ⁷⁴ Bouwvergunning van 5 maart 1964 voor het verbouwen en uitbreiden tot een servicestation aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 5987 en F 5988 te Voorburg', verleend aan Fa. H. van der Heijden, Laan van Nieuw Oost Indië 287 te Den Haag; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2
- ⁷⁵ Bouwvergunning van 8 december 1969 voor het plaatsen van een pompeiland met luifel bij het pand aan de Vrijburgstraat te Voorburg, verleend aan H. van der Heijden, Laan van Nieuw Oost Indië 287 te Den Haag; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2
- Noten bij: 'Een palet van bouwstijlen in de Vrijburgstraat'**
- ¹ 'Bouwstijlen in Nederland 1040-1940' door Roland Blijdestijn en Ronald Stenvert; 1e druk, Nijmegen, 2000, SUN; 2e druk, 2e oplage, Amsterdam, 2010, ISBN 978 90 5875 071 6
- ² Bouwvergunning 189 (doorgestreept) van 20 juni 1901 'voor het bouwen van een heerenhuis' voor notaris C. de Koningh op sectie F 1722 te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Westeinde 43
- ³ Artikel 719 (A. en W. van der Ham jr.) in sectie F van Voorburg in de Digilegger van het Kadaster; Nationaal Archief te Den Haag, onder nummer 23 van dit artikel
- ⁴ 'G.J.P. Klumper, dorpsarchitect in Leidschendam en Voorburg'; uitgave van de gemeente Leidschendam-Voorburg bij de Open Monumentendag 2007: architectuur van de 20e eeuw (1900-1965), pagina 19 en 20
- ⁵ Bouwtekeningen van architect G.J.P. Klumper bij de bouwvergunning van 22 augustus 1901 aan de heer P. Hooijmans voor het oprichten van een winkelhuis met koetshuis en paardenstal op het terrein kadastrale sectie F 1671 te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Westeinde 89
- ⁶ Artikel 719 (A. en W. van der Ham jr.) in sectie F van Voorburg in de Digilegger van het Kadaster; Nationaal Archief te Den Haag, onder nummer 47 van dit artikel
- ⁷ Bouwvergunning van 16 januari 1906 'voor het bouwen van 4 heerenhuizen' op het terrein kadastrale sectie F 2102 te Voorburg, Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2 én Laan van Middenburg 1-5

- ⁸ Plan voor verbouwing perceel Vrijburgstraat hoek Laan van Middenburg door architect G.J.P. Klumper van 4 augustus 1923 met bestaande en nieuwe situatie van Vrijburgstraat 2 te Voorburg. Dit plan hoort bij de bouwvergunning van 16 augustus 1923; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2 en 2a
- ⁹ Bouwvergunning van 16 augustus 1923 'voor de splitsing in een beneden- en bovenwoning en het verbouwen van het woonhuis tot winkelhuis en het maken van een werkplaats met gasoven voor de bakkerij aan de Vrijburgstraat 2 op het terrein kadastrale sectie F 2151 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2 en 2a
- ¹⁰ Bouwvergunning van 5 maart 1964 'voor het verbouwen en uitbreiden tot een servicestation aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 5987 en F 5988 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2. De vergunning is verleend aan Fa. H. van der Heijden, Laan van Nieuw Oost Indië 287 te Den Haag.
- ¹¹ Bouwvergunning van 8 december 1969 voor het plaatsen van een pompeiland met luifel bij een pand aan de Vrijburgstraat te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 2. De vergunning is verstrekt aan H. van der Heijden, Laan van Nieuw Oost Indië, Den Haag.
- ¹² Bouwvergunning 176 van 10 mei 1911 'tot het bouwen van een woonhuis aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 1923 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 3a. Deze bouwvergunning is verleend aan architect G.J.P. Klumper.
- ¹³ Geveltekening in blauwdruk bij de bouwvergunning 176 van 10 mei 1911 aan G.J.P. Klumper voor de bouw van het woonhuis aan de Vrijburgstraat 3a. Zie noot 12 hierboven.
- ¹⁴ Bouwvergunning 137 van 21 mei 1910 voor het bouwen van 6 huizen aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 2143 te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 5-15. Deze bouwvergunning is verleend aan Th.J. van der Ham.
- ¹⁵ Bouwvergunning 154 van 20 oktober 1910 'voor het bouwen van 8 heerenhuizen' op het terrein kadastrale sectie F 2143 te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 17-31. Deze bouwvergunning is verleend aan Th.J. van der Ham.
- ¹⁶ Bouwvergunning van 11 november 1911 'voor het bouwen van 8 woningen aan de Frijburgerstraat en 4 woningen aan de Achterweg (Prinses Mariannelaan is doorgestreep) op het terrein kadastrale sectie F 2417 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 33-47 én onder Prinses Mariannelaan 31-37
- ¹⁷ Ontwerp in blauwdruk voor woningen aan de Vrijburgstraat 5-15, behorende bij bouwvergunning 137 van 21 mei 1910, verleend aan Th.J. van der Ham; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ¹⁸ Ontwerp van Th.J. van der Ham voor woningen aan de Vrijburgstraat 33-47, bij bouwvergunning van 11 november 1911 aan Van der Ham, blauwdruk; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg
- ¹⁹ Bouwvergunning van 16 februari 1920 'voor het bouwen van een dubbele behuizing aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 2763-2765 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg. Deze bouwvergunning is verleend aan G.C. Koene.
- ²⁰ Blauwdruk met ontwerp van G.C. Koene voor twee woningen aan de Vrijburgstraat bij bouwvergunning van 16 februari 1920; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 4 en 6
- ²¹ Blauwdruk met ontwerp van G.C. Koene voor een gewijzigde voorgevel bij bouwvergunning van 16 februari 1920 voor de woningen op Vrijburgstraat 4 en 6 te Voorburg; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 4 en 6
- ²² Bouwvergunning van 13 december 1920 'voor het bouwen van 6 huizen aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 2208 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 8-18.
- ²³ Bouwvergunning van 13 maart 1921 'voor het bouwen van 4 huizen aan de Vrijburgstraat op het terrein kadastrale sectie F 2208 te Voorburg'; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 20-26.
- ²⁴ Blauwdruk met het ontwerp van G.C. Koene voor de woningen aan de Vrijburgstraat bij bouwvergunning van 13 december 1920; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 8-18
- ²⁵ Zie noot 23 hierboven.
- ²⁶ Blauwdruk met het ontwerp van G.C. Koene voor de woningen aan de Vrijburgstraat bij bouwvergunning van 13 december 1920; Bouwarchief van de gemeente Leidschendam-Voorburg, onder Vrijburgstraat 20-26

Noten bij: 'Werk aan de winkel'

¹ Uit 'Piet Zwart 1885-1977, vormingenieur' door Yvonne Brentjens. Zie ook het hoofdstuk 'Markante bewoners in de Vrijburgstraat' in dit nummer.

² Zie ook het hoofdstuk 'Markante bewoners in de Vrijburgstraat' in dit nummer.

Noten bij: 'De Vrijburgstraat in de oorlogsjaren'

¹ Uit een brief van mevrouw Ammerlaan van de Prinses Mariannelaan 29 aan haar zoon in Maastricht

- ² Uit gesprekken met mevrouw K. Koene-Mooijman, de heer D. Peters en mevrouw T. van der Weijden-Ammerlaan
- ³ Informatie van mevrouw Kelly Mooijman
- ⁴ Vesting Scheveningen, Danny Verbaan, uitgave Muzee Scheveningen, 2011
- ⁵ Den Haag in de tweede wereldoorlog, B. van der Boom, Sea Press, 1995, ISBN 90-73930-11-1
- ⁶ Interview met de heer Cor van der Hooft, oktober 2011
- ⁷ Informatie van de heer Gerard Scholtes, Den Haag
- ⁸ Voorburg in de jaren dertig, bezetting en bevrijding, A. de Wolf, H.A. Voet, 1995, ISBN 90 – 73647 – 19 -3
- ⁹ Informatie van de heer Henk Deelman
- ¹⁰ Informatie van de heer Cor van der Hooft
- ¹¹ Informatie van de heer Cor van der Hooft
- ¹² School B, of ‘Openbare school met de letter B’ is een tijdelijke benaming geweest voor de Delflandsche school
- ¹³ Voorburg vrij, met een voorwoord van Dr. J.A. Nederbragt, uitgave Voorburgsche Drukkerij
- ¹⁴ Reflectieve uitspraak van de heer Cor van der Hooft
- ¹⁵ Behalve mannen die bijvoorbeeld bij een nutsbedrijf werkten, zoals de heer P. Peters
- ¹⁶ Van der Heem was een dochteronderneming van Philips, gevestigd aan de Maanweg in de Binckhorst
- ¹⁷ Interview met de heer Niek Schepman, december 2011
- ¹⁸ De Majo is genoemd naar Marie en Johan Bubberman, de ontwikkelaars van het efficiënte kachelkje
- ¹⁹ Informatie van de heer Gerard Scholtes, Den Haag
- ²⁰ Deze Dick Smeitink is de grootvader van de huidige Dick Smeitink
- ²¹ Informatie van Dick Smeitink over zijn opa Dick Smeitink
- Noten bij: ‘Een speelse straat met een sterk sociaal leven’**
- ¹ Martin Houdijk, René van der Holst, Eugéne van Schagen en Anke van Pelt
- ² Marcel Toet van huisnummer 20
- ³ Quirine Feijen, Gerda van der Holst en Anke van Pelt
- ⁴ Door de familie Ruisz
- ⁵ Forum Hadriani is een Voorburgse muziekvereniging, waarin Gerda van der Holst tenorsaxofoon speelt.
- ⁶ Een initiatief van Bettien van Vliet
- ⁷ Manuel en Wendy van Strien
- ⁸ Hendrik Jan en Yvonne Broekhuis
- ⁹ Dit was een initiatief van Jacobine de Kiewit.
- ¹⁰ Door en onder leiding van en in de garage van Wally Lazet, Laan van Middenburg nummer 5
- ¹¹ Toe te schrijven aan Danny Bakker
- ¹² Bereid in de keuken van nummer 3, bij de familie Frietman
- ¹³ De heer Bestebeurtje
- ¹⁴ De commissie straatspeeldag en de commissie 100 jaar Vrijburgstraat
- ¹⁵ Informatie van de heer W. Andeweg
- ¹⁶ Informatie van de heer A.A.M. Ammerlaan
- ¹⁷ Mevrouw P. Bilkes, huisnummer 19
- ¹⁸ Informatie van de heer W. Andeweg
- ¹⁹ Robert en Sander Houdijk en Jasper de Jager
- ²⁰ Tussen huisnummer 23 en 6, rond 1990
- ²¹ Mevrouw Bilkes, Hansen, Janszen en Prager
- ²² Te weten: de familie Bastian en de familie Van Strien, ook vaak betrokken bij de straatspeeldagen
- ²³ Sponsors waren het Oranjefonds en Douwe Egberts
- ²⁴ Bij Francis Saris en Ronald Meekel
- ²⁵ Tot huisnummer 15, volgens de heer D. Peters.
- ²⁶ Informatie van de heer W. Andeweg
- ²⁷ Informatie van de heer H. Ammerlaan
- ²⁸ Informatie van de heer A. Romijn

²⁹ Zoals Dick Bontrop

Noten bij: Markante bewoners van de Vrijburgstraat

- ¹ Zie 'Piet Zwart 1885-1977, vormingenieur' door Yvonne Brentjens
- ² Zie ook het eerdere hoofdstuk 'Werk aan de winkel'
- ³ Zie ook het eerdere hoofdstuk 'Werk aan de winkel'
- ⁴ Bron: Kroniek van Voorburg, 2000 jaar Voorburg, 1988. Onderdeel: Van politie tot politie, 200 jaar politie in Voorburg, door P.C. Kettenis
- ⁵ Informatie van J. van Brecht
- ⁶ Informatie van J. van Brecht
- ⁷ Informatie van A. Romijn
- ⁸ Informatie van F. Koppe
- ⁹ Informatie van J. van Brecht
- ¹⁰ Informatie van F. Koppe
- ¹¹ Informatie van J. van Brecht
- ¹² Informatie uit een gesprek met broer W. Andeweg uit Voorburg op zaterdag 13 april 2012
- ¹³ Informatie uit een telefoongesprek met broer J. Andeweg uit Dordrecht op dinsdag 16 april 2012
- ¹⁴ Curriculum vitae van father dr. A.J. Andeweg uit juni 1986. Collectie Stichting AMT, Voorburg
- ¹⁵ Informatie uit een telefoongesprek met Pam Eastly uit Paignton, Engeland op dinsdag 16 april 2012
- ¹⁶ 'Zeugnis' (getuigschrift) van het Taubstummenanstalt te Wabern, Zwitserland, 29 februari 1960. Collectie Stichting AMT, Voorburg
- ¹⁷ Tekst van een radio-interview van A.J. van Dulst van de NCRV met A.J. Andeweg in december 1963. Eerste nummer van Allah Kerim, maart 1965. Collectie Stichting AMT, Voorburg
- ¹⁸ 'Father A.J. Andeweg, Hussein M. Ismail and the Development of Deaf Education in Lebanon', doctoraalscriptie ('thesis') van Janet Duros-McClearen aan de University of Nebraska, Omaha, december 2009. Collectie Stichting AMT, Voorburg
- ¹⁹ Zie noot 14
- ²⁰ Getuigschrift van Mrs. Martha L. Taylor, Chief Speech and Hearing Therapy

Instructor van het Institute of Physical Medicine and Rehabilitation van het New York University Medical Center, 8 september 1961. Collectie Stichting AMT, Voorburg

- ²¹ Zie noot 14
- ²² Zie noot 14
- ²³ Zie noot 14
- ²⁴ Testimony (getuigenis) van de Anglicaanse bisschop in Jordanië, Libanon en Syrië over de priesterwijding van Arie Jozinus Andeweg en zijn aanstelling als Chaplain of the Deaf, november 1966. Collectie Stichting AMT, Voorburg
- ²⁵ Getuigschriften van de University of Minnesota, 29 augustus 1968, en van het Diocese of Minnesota, 18 september 1968. Collectie Stichting AMT, Voorburg
- ²⁶ Zie noot 14
- ²⁷ Zie noot 14
- ²⁸ Informatie van de website van het Father Andeweg Institute for the Deaf (FAID), Libanon
- ²⁹ Nieuwsbrief van december 2001 van de Stichting AMT. Collectie Stichting AMT, Voorburg
- ³⁰ Informatie uit een gesprek met mevrouw M. Verhoogh-van Ginkel van het secretariaat van de Stichting AMT op 5 mei 2012
- ³¹ Eerste nummer van de eerste jaargang van 'Allah Kerim', contactorgaan der stichting 'Hulp aan het gebrekkige kind in het Nabije Oosten', maart 1965. Collectie Stichting AMT, Voorburg
- ³² Artikel over Father Andeweg uit the Daily Star, 26 februari 1999, vertaald opgenomen in de Nieuwsbrief van januari 2000 van de Stichting AMT. Collectie Stichting AMT, Voorburg
- ³³ Cesaarts-tudelta/archief
- ³⁴ Herinneringen van Johanna Lukassen, opgetekend door Renée van den Bergh-Samson. Privé-uitgave, 2002
- ³⁵ Ik had een neef in Den Haag, nieuwkomers in de twintigste eeuw, door Annemarie Cottaar. Uitgeverij Waanders, Zwolle, 1998
- ³⁶ website www.wienerkonditorei.nl

Auteurs

Anke J. A. van Pelt (1949) is geboren in Den Haag en sinds 1969 woonachtig in Voorburg-West. Zij volgde haar opleiding tot kleuterleidster en later tot volledig bevoegd onderwijzer aan de Kleuterkweekschool en de Pabo in Den Haag. Zij werkte als leerkracht en directeur in het basisonderwijs in Leiden en Den Haag. Daarnaast werkte zij in de jaren tachtig als correspondent van de gemeente Voorburg voor de Haagse Courant. Tijdens en na het afronden van de studie supervisie heeft zij nog een tiental jaren als begeleidingskundige gewerkt bij diverse Hogescholen in Zuid-Holland. Haar belangstelling voor geschiedenis krijgt momenteel vorm in haar werk als gids bij Stichting de Ooievaart in Den Haag. Zij is moeder van drie volwassen kinderen.

Henk Schneider (1934) werd in Voorburg in de Willemstraat geboren. Na de basisschool ging hij naar de plaatselijke Wilhelmina Mulo, waar hij later leraar wiskunde werd. Het laatste jaar van zijn dienstplicht vervulde hij als materieel-officier op de Vliegbasis Ypenburg. Vanaf 1986 was hij leraar en corrector op de Scholengemeenschap 't Loo. Hij was bestuurslid van de voetbalvereniging DEVJO, van de woningcorporatie Patrimoniums Woningen, van de Stichting Bevordering Eigen Woningbezit Voorburg, die de woningen tussen de Rodelaan en de spoorweg bouwde, van de Stichting Vrienden van het Diaconessenhuis Voorburg en van het Hospice Voorburg. Hij woont al zesenvertig jaar met zijn vrouw Marijke in de Vrijburgstraat.

Joep A. M. Aalders (1949) studeerde als bouwkundig ingenieur af aan de TU Delft in de richting Architectuur. Cees Aarts, oud-bewoner van de Vrijburgstraat, was een van zijn afstudeermentoren. Tijdens zijn studie werkte hij mee aan een historisch onderzoek naar een Romeinse tempel in Libanon. Na enkele jaren als ontwerper bij het architectenbureau Leo de Jonge in Rotterdam, was hij vanaf de oprichting zes jaren bij de Rijksoverheid werkzaam als secretaris van het Centraal Coördinatiepunt ter bevordering van Toegankelijkheid. Daarna werkte hij enkele jaren bij de Rijksgebouwendienst aan de meerjarenplanning van rijksgebouwen. Van 1990 tot 2007 werkte hij bij de TU Delft: eerst als facility manager

van de faculteit Bouwkunde en later van het hoofdgebouw. Tussentijds werkte hij in die jaren ook aan wetenschappelijk onderzoek over de huisvesting van universitair onderwijs. Joep is getrouwd, heeft drie kinderen en twee kleinkinderen en woont sinds 1988 in Voorburg-West.

Kees (C.L.) van der Leer (1944) studeerde economische wetenschappen aan de Economische Hogeschool te Rotterdam, de huidige Erasmus Universiteit. Enkele jaren na zijn afstuderen kreeg hij een betrekking als docent en corrector aan het Zandvlietcollege in Den Haag. Hij verdiept zich bij voorkeur in historische buitenplaatsen, tuinen en boerderijen. Enkele van zijn eerdere publicaties: *Historische wandelingen in Voorburg en omgeving, met grafiekcollections Gerard Duijvestein* (2001); *Hofwijck, de buitenplaats* (2002); *Hofstede De Loo* (HV-nummer Boerderijen in Voorburg, 2003, m.m.v. Cees van der Velde); *Huizen tussen Hofwijck en Middenburg* (HV-nummer Hofwijckstraat, 2004); *Voorburg van boven bekeken* (2004); *Christiaan Huygens in Voorburg* (2007); *Een deftige laan van boerenafkomst* (HV-nummer Laan van Oostenburg, 2008), *De Canon van Leidschendam-Voorburg* (2009, samen met Lizette de Koning) en *De oude Hofstede Heldenburg* (HV-nummer Laan van Heldenburg, 2011).

Noortje Gianotten (1948) volgde de Sociale Academie in Eindhoven en de Hogeschool in Tilburg. Ze kwam met echtgenoot Frans van Poppel in 1975 naar Voorburg. Sindsdien woont ze aan de Prinses Mariannelaan met de achteringang aan de Vrijburgstraat en is daardoor zeer verbonden met de 100-jarige straat. Ze heeft drie kinderen, die inmiddels het huis uit zijn. Twintig jaar werkte ze als journalist, eerst voor de Haagse Courant, daarna voor de Voorburgse Courant. Daarnaast was ze ook als freelancer actief. Sinds 2000 werkt ze als klantmanager bij de afdeling Welzijn, Zorg en Inkomen van de Gemeente Zoetermeer.

Colofon

Historische Vereniging Voorburg

Secretariaat: Postbus 49
2270 AA Voorburg
telefoon: 070 386 74 56
website: <http://www.historischeverenigingvoorburg.nl>
e-mailadres: info@historischeverenigingvoorburg.nl

Bestuur

dr. R.M.W. van Gelooven, *voorzitter*
ir. M.T.A.M. van der Lans, *secretaris*
ir. F.G.W. Steinhorst, *penningmeester*
dr. W.J.E. van de Graaff
mw. P.J. Kok
mw. drs. A.E. Oostdijk

Lidmaatschap 2012

21 euro, gezin 25 euro

Penningmeester HVV te Voorburg

Postbank 288321
Rabobank te Voorburg
rekeningnummer 12 76 78 743

Historisch Voorburg

Jaargang 18 (2012), nummer 1

Teksten

Anke van Pelt
Henk Schneider
Joep Aalders
Kees van der Leer
Noortje Gianotten

Redactie

Anne Jacobs
Gerard Langerak
Kees van der Leer
Peter Spannenburg

Redactieadres

Laan van Rustenburg 16
2271 XT Voorburg
telefoon: 070 386 84 95

Vormgeving basisstramien

Studio Tigges, Rijswijk

Opmaak en beeldbewerking

same-d, Voorburg

Productie

Drukkerij Verloop, Alblasterdam

ISSN 1381 – 4672

Copyright

Overname van teksten uit ‘Historisch Voorburg’ is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

HISTORISCHE VERENIGING

Voorburg